

ARHITEKTURA OBJEKATA DOMOVA
KULTURE U REPUBLICI SRBIJI

TEMATSKI ZBORNIK
**ARHITEKTURA
OBJEKATA
DOMOVA
KULTURE U
REPUBLICI
SRBIJI**

UREDILI:
DR RADIVOJE DINULović
DR DRAGANA KONSTANTINOVIĆ
MILJANA ZEKović

Uredili:
Dr Radivoje Dinulović
Dr Dragana Konstantinović
Miljana Zeković

ARHITEKTURA OBJEKATA DOMOVA KULTURE U REPUBLICI SRBIJI

TEMATSKI ZBORNIK RADOVA

Novi Sad, 2014.

Arhitektura objekata domova kulture u Republici Srbiji

TEMATSKI ZBORNIK RADOVA

Uredili:

Dr Radivoje Dinulović
Dr Dragana Konstantinović
Miljana Zeković

Recenzenti:

Dr Miomir Mijić, redovni profesor Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu
Dr Aleksandar Brkić, docent, LASALLE College of the Arts, Singapur

ISBN 978-86-7892-563-4

Tehnička obrada:

Dragana Pilipović
Maja Momirov

Fotografija korice:

Nikola Crevar, Efemerna arhitektura 2012, letnja scena Kulturnog centra Novi Sad

Izdavač:

Departman za arhitekturu i urbanizam
Fakultet tehničkih nauka
Novi Sad

Izdanje pomaže:

Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije

Štampa:

Fakultet tehničkih nauka
Grafički centar „Grid“, Novi Sad

Tiraž:

250

Arhitektura objekata domova kulture u Republici Srbiji
Autori:

Dr Maja Ristić
Dr Dragana Konstantinović
Renata Balzam
Mr Babić Tatjana
Maja Momirov
Miljana Zeković
Višnja Žugić
Dragana Pilipović
Karl Mičkei
Aleksandra Pešterac
Daniela Dimitrovska
Mila Đurđev
Dr Ljiljana Vukajlov
Dijana Apostolović
Aleksandra Milinković
Dr Darko Reba
Oršolja Alaćan
Dr Tatjana Dadić Dinulović
Dr Romana Bošković

IZVOD IZ RECENZIJE TEMATSKOG ZBORNIKA

Zgrade domova kulture predstavljaju specifične arhitektonske tvorevine zbog toga što se od njih očekuje da pruže organizaciona i tehnološka rešenja za kompleksne zahteve raznolikih kulturnih događaja. Njihov zadatak je da budu centralni prostor za svaki oblik kulturnih događanja u sredini u kojoj se nalaze. S jedne strane moraju podržavati odvijanje scenskih događaja, pa je po definiciji njihov centralni prostor neka forma sale. Istovremeno, domovi kulture moraju omogućiti prostor i za drugačija kulturna zbivanja, kao što su galerije, čitaonice, umetničke radionice i slično. Autori zbornika veoma dobro definišu tu specifičnost njihove namene: "Domovi kulture popunjavaju prazninu u dostupu, prihvatanju i razumevanju kulturnih sadržaja. Oni su otvorene institucije koje „niču“ u malim gradovima, selima, a ne samo metropolama". Iako neospornog značaja za sredinu u kojoj se nalaze, domovi kulture kao tema dugo su bili sasvim zanemareni u stručnoj javnosti. Takav društveni kontekst u kome se pojavljuje ova knjiga čini da je njen značaj upravo u tome što pokreće i obrađuje jednu zanemarenu temu. Obrađujući je sa različitih aspekata zbornik je dobra osnova za dalju razradu pokrenutih stručnih pitanja.

Recezent:

Dr Miomir Mijić

redovni profesor Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu

RECENZIJAZ TEMATSKOG ZBORNIKA

Značaj naučnog projekta i samog tematskog zbornika koji se bavi objektima domova kulture u Republici Srbiji mnogo je širi od samog polja arhitekture. Društveni kontekst i sistem kulture u lokalnim zajednicama savremene Srbije implicitno, a veoma često i eksplicitno, podržava prakse komercijalizacije kulturnih programa kroz inicijative koje uglavnom odgovaraju postojećim potrebama i vrednostima (masovne) publike. Iako se na njihovu istorijsku ulogu često gleda sa cinizmom, pogotovu imajući u vidu fizičko stanje u kojem se veliki broj njih nalazi u ovom trenutku (kulturni centri post-mortem), diskurs se uz malo napora može preokrenuti na drugu stranu. Tako kulturne centre (prostorne habove ili nodove) ponovo možemo repositionirati kao centralna mesta jedne zajednice, sa ulogom kreiranja i podsticanja novih kulturnih potreba u sredinama koje su odavno zaboravile na (potencijalnu) emancipatorsku ulogu kulture za razvoj lokalnih identiteta, ali i njen uticaj na decentralizaciju (kvalitet života u lokalnoj zajednici) i proces održivog razvoja.

Zbornik "Arhitektura objekata domova kulture u Republici Srbiji" na holistički način obrađuje izuzetno bitnu temu za buduća promišljanja strategije kulturnog sistema na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, pristupajući problemu iz perspektive studija urbanizma, arhitektonskog projektovanja, scenskog dizajna, ali i kulturne politike, menadžmenta u kulturi, studija kulture, sociologije i pozorišnih studija.

Imajući sve to u vidu, preporučujem ovaj tematski zbornik za objavljivanje, kao i za korišćenje u nastavi na osnovnim i posle diplomskim akademskim studijama iz različitih naučnih i umetničkih domena.

Recezent:

Dr Aleksandar Brkić

docent, LASALLE College of the Arts, Singapur

Sadržaj

PROMENA CIVILIZACIJE ILI SAMO JEDNA UTOPIJA (Programska orijentacija i koncept Domova kulture u Republici Srbiji) Dr Maja Ristić	7
PROGRAMSKE OSNOVE DOMOVA KULTURE U KONTEKSTU PROMENA IDEOLOŠKE DRUŠTVENE SLIKE Mr Dragana Konstantinović	29
KULTURNO-ISTORIJSKA VREDNOST SOKOLSKOG DOMA - „DOMA KULTURE“ U SUBOTICI Renata Balzam, Mr BabićTatjana	45
PROGRAMSKA STRUKTURA I PROSTORNA ORGANIZACIJA DOMOVA KULTURE U ODNOSU NA POTREBE LOKALNE ZAJEDNICE Maja Momirov	61
KULTURNI CENTAR NOVOG SADA I STUDENTSKI KULTURNI CENTAR - STANJE I POTENCIJALI PROSTORA ZA KULTURU NOVOG SADA Miljana Zeković, Višnja Žugić	77
NESVAKIDAŠNJE I NEOBIČNE POJAVA U DOMOVIMA KULTURE Dragana Pilipović, Karl Mičkei	93
MODELI KOMUNIKACIJE IZMEĐU KUĆA KULTURE I PUBLIKE Aleksandra Pešterac, Daniela Dimitrovska	109
PROGRAMSKO PROSTORNE I MORFOLOŠKE KARAKTERISTIKE OBJEKATA DOMOVA KULTURE I KULTURNIH CENTARA U REPUBLICI SRBIJI Mila Đurđev, Maja Momirov	125
ZNAČAJ URBANISTIČKIH USLOVA ZA FUNKCIONISANJE DOMOVA KULTURE U REPUBLICI SRBIJI Dr Ljiljana Vukajlov, Dijana Apostolović, Aleksandra Milinković	161
URBANI I PROGRAMSKI KONTEKST KULTURNIH CENTARA U VOJVODINI Dr Darko Reba, Aleksandra Milinković	179
GRAD, KULTURA I ARHITEKTURA: STUDIJA SUBOTICE Oršolja Alaćan	197
KULTURNE POTREBE I PROSTORI ZA KULTURU STUDIJA SLUČAJA: BEČEJ Dr Tatjana Dadić Dinulović, Dr Romana Bošković	227
BIOGRAFIJE AUTORA RADOVA	255

Dr Maja Ristić

docent, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet dramskih umetnosti, Bulevar umetnosti 20, 11070 Novi Beograd, e-mail: majari@ptt.rs

PROMENA CIVILIZACIJE ILI SAMO JEDNA UTOPIJA

(Programska orijentacija i koncept Domova kulture u Republici Srbiji)

Apstrakt: Tema ovog rada je definisanje uloge i značaja Domova kulture u Srbiji. Domovi kulture ćemo analizirati kao polivaletne insitucije, koje treba da utiču na razvoj kulturnih potreba građana. Domovi kulture danas zauzimaju značajno mesto u svakodnevici grada, opštine i sela. Njihova funkcija je da kulturne sadržaje približe što većem broju građana, podstaknu stvaranje novih pravaca u umetnosti, edukuju i zabave najmlađu publiku. Njihova uloga je da život u jednom gradu ili selu učine lepšim, zanimljivijim i uzbudljivijim. U programskom i organizacionom pogledu Domovi kulture su institucije budućnosti i nove civilizacije. Ovaj rad je nastao na osnovu empirijskog istraživanja koje je obavljeno na projektu: „Arhitektura objekata Domova kulture u Srbiji“ Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu. Rad će analizirati programsku orijentaciju i koncept Domova kulture danas u Srbiji, ali će takođe dati i širu sliku uloge Doma kulture u savremenom globalnom svetu. U radu se pozivamo na rad Andre Marloa, prvog Ministra za kulturu u Vladi Francuske. Marlo je osmislio i pokrenuo ideju o formiranju Domova kulture u Evropi. Nakon Drugog svetskog rata Marloova ideja se prenela iz Francuske na mnoge zemlje. Marloova ideja živa je i danas.

Ključne reči: kultura, utopija, decentralizacija kulture, kreativnost

MODIFYING OF CIVILIZATION OR ONLY ONE UTOPIA

(Program orientation and concepts of cultural centers in Serbia)

Abstract: The aim of this paper is to define the role and importance of cultural centers in Serbia. Cultural centers will be analyzed as polyvalent institutions, which should influence the development of the cultural needs of the citizens. Cultural centers are occupying now an important place in the everyday life of the city, municipalities and villages. Their function is to bring closer cultural events to as many citizens as they can, encourage the creation of new directions in the arts, entertainment and educate the youngest audience. Their role is to make living in a town or village more beautiful, more interesting and more exciting. Cultural centers are the future of a new civilization in terms of programming and organization. This paper is based on empirical research carried out in the project: "Architecture of cultural centers in Serbia" by Faculty of Technical Sciences in Novi Sad. The paper will analyze the program policy and concept of cultural centers in Serbia today, and will also give a broader picture of their role in the modern globalized world. Also, we refer to the work of Andre Marlaux, France's first Minister of Culture. Marlo conceived and initiated the idea of making cultural centers in Europe. After the Second World War, Marlaux's idea transferred from France to many countries. His concept of cultural centers is still alive.

Key words: Culture, Utopia, decentralization of culture, creativity

Svi znamo da stojimo licem u lice sa novom civilizacijom. Struktura države se bitno promenila i mi smo prvi koji možemo reći da se ona promenila tokom jedne civilizacije. Ne postoje i nikada neće postojati domovi kulture koje će stvoriti država niti gradsko veće. Dom kulture ste vi sami. Treba da znamo da li ga vi želite ili ne. Ako ga želite, to znači da preduzimate nešto najbolje što je ikada preduzeto...

Iz govora Andre Marloa, Ministar kulture Francuske prilikom otvaranja Doma kulture u Amijenu

1. UVOD

Koja je uloga Domova kulture danas? Da li će programi Domova kulture preuzeti funkciju pozorišta, galerija, muzičke filharmonije? Da li Domovi kulture mogu da utiču na pozitivan odnosa građanstva prema kulturi i veću posećenost kulturnih dešavanja? Da li atraktivni i zanimljivi programi Domova kultur mogu da „dobiju bitku“ sa novim medijima? Možda je ova bitka unapred izgubljena? Da li nam je umetnost uopšte potrebna u ekspanziji potrošnje – „estravno – potrošačkog“ stila života,¹ kojim čovek današnjice isključivo i jedino, „pokazuje“ i definiše svoj identitet? Ovo su samo neka od pitanja koja želimo da postavimo u radu i pokušamo da odgovorimo na njih, vrlo svesni činjenice, da celovitih istina nema i da je u kulturi i umetnosti sve relativno. Nema univerzalnih pravila i trajnih rešenja, jednostavnih „pouka“ koje kulturne institucije generalno mogu da slede i primenjuju. Koliko god menadžment u kulturi kao primenjena nauka napredovao, nijedna knjiga, tehnika menadžmenta ili „savet“ menadžera gurua ne može da nauči ljude kako da kreiraju i stvaraju. Iz tog razloga je posao kulturnih menadžera često „uzaludan“, težak i nepredvidiv, pogotovo u društvu, koje je sve manje zainteresovano da podrži i stimuliše pozitivnim instrumentima kulturne politike reprezentativne programe. Iz tog razloga je i opstanak kulturnih institucija sve teži i za njihovo održanje i vođenje potrebno je savladati brojna znanja iz oblasti prava, ekonomije, kulturnog menadžmenta, estetike kulture, psihologije i sociologije.

I Dom kulture² je pronalazak savremene civilizacije, ali one, koja je verovala u „visoku“ kulturu, animaciju publike i neprofitabilnost. Globalizacija je međutim donela nove probleme sa kojima se suočava tradicionalna kultura. Ne želimo da reči koje slede zvuče i deluju pesimistički i isključivo, ali tradicionalna kultura postaje zastrašujuće „elitna“, zatvorena i konzervativna – „mrtva“, a ona popularna prelazi u masovu. Sredine nema. I lideri i stvaraoci posustaju od traženja novih mogućnosti da se približe publici „zgražavajući“ se nad fenomenom spektakla i masovne kulture koja je „zagrejala“ atmosferu kulturnog tržišta. Spektakl je danas je jedina moguća realnost. Spektakl je naša stvarnost.

„Novim načinom elektronskog izražavanja, vizuelnim sredstvima komunikacije, masovni mediji već su odigrali presudnu ulogu, ne samo u napuštanju tradicionalne kulture, nego u stvaranju njene audiovizuelne naslednice. Štaviše, ova kultura sve više postaje osnova celokupne kulture

¹ O kulturnim modelima pogledati više u studiji, Milene Dragičević – Šešić, Branimira Stojkovića, *Kultura – menadžment, animacija, marketing*, Clio, Beograd, 2007.

² Za potrebe teksta koristićemo termin Dom kulture, iako se danas polivalentne kulturne institucije u Srbiji, koje su predmet ovog rada, u najvećem broju primera, nazivaju centrima za kulturu.

našeg vremena. Tehničke mogućnosti univerzalnog širenja simboličkih sadržaja na mnogobrojne, heterogene i široko rasprostranjene primaoce, po principima industrijske robe, prate tendencije obezličene masovnosti i bezličnog ukusa. Industrija svesti natura korisnicima kulturnih vrednosti homogenizovanu, uprošćenu i lažnu sliku sveta“ [1]. Kao nikada do sada kultura i njeni primaoci su željni „bunta“, promene. Možda onog Brehtovskog utopističkog angažmana i verovanja da umetnost (Breht je to zahtevao prvenstveno od pozorišta) može da „pozove“ na socijalnu pobunu, nepristajanje. Pored kritikovanja ljudskih postupaka i „nesvesnog“ i agresivnog, umetnost bi trebala da predstavlja „kreativno žarište“ koje je deo grada, lokalne zajednice, civilizacije. Deo tog produktivnog stvaralačkog sveta su i domovi kulture. Oni „ukrašavaju“ deo javnog prostora pozivajući građane i publiku na saradnju i druženje.

„Kroz umetnost na javnim mestima trebalo bi podsticati kolektivna sećanja i kolektivnu svest, da bi se život u sadašnjosti učinio pristupačnijim, dinamičnijim, čak i prijatnijim i modernijim“ [2]. Domovi kulture predstavljaju i deo kulturnog kapitala grada i građana, deo kulturnog nasleđa i identiteta. U životi domova kulture „ispisane“ su sudbine umetnika, njihovih umetničkih poetika i senzibiliteta, ali i lične priče građana, mladih i starijih kojima je dom kulture i trg oko njega mesto okupljanja i razmenjivanja misli i energija. Stoga je „jedan od glavnih zadataka javnih praktičnih politika grada da ponovo definiše gradski identitet koji se zasniva na kolektivnom sećanju ljudi, kulturnom nasleđu (materijalnom, nematerijalnom, duhovnom) i vizije budućnosti koja je uspela da ostvari konsenzus među glavnim političkim akterima, kao i svima onima koji čine javno menjenje“ [3]. Programsku orijentaciju domova kulture možemo da proučavamo sa aspekta idejnosti, uticaja na razvoj umetničke sredine, ali i sa stanovišta odnosa države, grada, javne politike prema umetnosti i kulturnim institucijama. Svaka priča o domovima kulture je dvojaka: sadržinska, konceptualna i idejna, menadžersko – politička. Domovi kulture danas predstavljaju i ekonomske i idejno – moralne elemente određene kulturne politike. Oni su deo post – postmodernog grada u kome se „brzo i jednostavno prihvataju, bilo novi, bilo tuđi obrasci usmereni ka realizaciji okruženja koje je u službi građana“ [4]. Dom kulture je institucija promene i brze i neposredne komunikacije. U njemu se sjedinjuju najrepresentativniji primerici „elite“ kulture, ali i „lutajući“ programi, (komercijalne predstave, koncerti i izložbe pop – umetnika), alternative i avangarde.

Stoga će jedan od ciljeva rada biti da istraži i analizira mogućnosti kulturnog razvoja kroz programe i misiju domova kulture u Srbiji. Cilj rada je i da istraži koncept i strukturu sadržaja programa Domova kulture u Srbiji u odnosu na univerzalni i svestremenski koncept, koji je postavio sociolog kulture,

književnik, prvi Ministar kulture i informisanja Republike Francuske Andre Marlo³ u Francuskoj, ali i uticaj Kulturne politike i njenih osobenosti na razvoj i misiju programa Domova kulture. U radu su korišćeni podaci dobijeni iz empirijskog istraživanja na projektu Ministarstva prosvete i nauke i Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu: „Arhitektura objekata Domova kulture u Republici Srbiji“. Rad je nastao na osnovu israživanja (desk research) dokumentacije, (spiskovi i sadržaji programa) domova kulture u Srbiji i studije slučaja ovih kulturnih institucija (Dom omladine Beograda, Centar za kulturu Zaječar, Centar za kulturnu Dekontaminaciju, Dečji kulturni centar u Beogradu).

Domovi kulture u Srbiji omogućavaju svojim postojanjem slobodno razvijanje kulture, nudeći prostor i podršku najrazličitijim oblicima umetnosti, oni ne uspevaju da doprinesu na adekvatan i potpun način decentralizaciji i emancipaciji kulture i njenih „tradicionalnih“ vrednosti, onako kako je to Andre Marlo utopistički zamislio. Navedenim obrazlažemo i osnovnu hipotezu rada. Okupirani egzistencijalnim problemima, političkim populizmom i medijskim porukama, koje govore o „smaku sveta“ i propasi čovekove intelektualne i duhovne strane, lideri i umetnici, gube kompas, neznajući koje sadržaje da ponude publici, lokalnoj zajednici i lokalnim mecenama. Čini se da oni rade samo da bi preživeli, što racionalizuje do krajnjih granica njihove motive za „drugačijim“. Naša ideja nije da u tekstu kritikujemo i omalovažavamo situaciju u Srpskoj kulturi, već proučavajući njeno trenutno stanje, ukažemo na njene programske potencijale. U najvećim duhovnim i egzistencijalnim krizama, stvara se najsnažnija umetnost.

2. ŠTA JE DOM KULTURE?

Etimološka definicija doma kulture objašnjava da je dom kulture: kocka, najviši vrh, visoki krov građevine. Dom kulture predstavlja „kuću“ susretanja

³ Andre Marlo kreirao je kulturnu politiku Francuske u vreme De Golove vlade. Marlo je bio prvi Ministar kulture u Francuskoj vladi (1959 – 1969). Nastojeći da u toku svog drugog mandata stvori jaku i moćnu Francusku, De Gol se oslanja na ideju Francuske kao nacionalne homogene zemlje, a sa druge strane na ideju Francuske kao zemlje koja, ako nije vojna i ekonomska, jeste prva svetska „kulturna sila“. Te stavove prihvata i Marlo, koji na njima počinje da gradi novu kulturnu politiku. Nakon II svetskog rata (1945) De Gol je imenovao Malroa tehničkim savetnikom u svom kabinetu i još u tom periodu Marlo je pokušao da realizuje neke svoje zamisli u vezi sa razvojem, promocijom i širenjem francuske kulture. Već tada on izjavljuje u Narodnoj skupštini da smatra da je neophodno da francuska kultura prestane da bude apanaža onih koji su imali sreću da stanuju u Parizu i da su bogati. Kako je početkom 1946. godine De Gol dao osotavku, Marlo koga politika, sama po sebi nije zanimala, takođe odlazi. Međutim, kasnije u svojoj propagandnoj aktivnosti da ponovo dođe na vlast, Marlo stalno ističe značaj jake Francuske u evropskoj ravnoteži snaga, podvlačeći značaj kulturnih vrednosti, poput slobode mišljenja i izražavanja, nacionalnog jedinstva i poleta. O tome videti više u Dragičević – Šešić, Milena, Institucionalni sistem kulturne politike Francuske, magistarski rad, FDU, Beograd.

umetnika, njihovih dela i publike. Dom kulture predstavlja i mesto komunikacije, mesto sticanja kontakata između raznolikih kulturnih sadržaja i formi i onih koji bi želeli da „steknu kulturu“ ili učestvuju u istoj. Domovi kulture su institucije kulture polivalentnog tipa u kojima se sjedinjuju umetnosti i savremeni umetnički žanrov: slikarstvo, predstavljačke umetnosti, performanski, filmska i video umetnost sa edukativnim programima: tribine, radionice, programi animacije publike. Domovi kulture predstavljaju i način komunikacije lokalne zajednice sa stanovništvom, ali su oni i najbolji instrument za „iznošenje“ spektakla iz „kuće“, zatvorenog prostora na ulicu, trg.

Teoretičar Edgar Moren smatrao je da su domovi kulture „jezgro“ stvaralaštva i središte „artikulisane kulture“. Njegova vizija kulture je odražavala osnivanje institucije, koja treba da sadrže ateljee namenjene umetničkim eksperimentima, ali i da posduje sredstva moderne difuzije: štamparije, filmska i televizijska studija, kao i da prezentuje tradicionalne umetnosti: slikarstvo, književnost, pozorište. Oni bi trebalo da prerastu, kako naglašava Moren u centre kreacije, razmene informacije, komunikacije. [5].

„Ova kulturna središta koja su nastajala tokom druge polovine XIX veka u celoj Evropi, imala su od zemlje do zemlje različiti organizacioni oblik, opseg i cilj delovanja. Cilj delovanja je omogućiti širokim društvenim slojevima da steknu znanje neophodno u borbi za emancipaciju – nacionalnu, klasnu, elitnu, polnu“ [6]. Istorijski posmatrani preteče današnjih domova kulture su čitaonice – sedište građansko orijentisanih intelektualaca, koji su u XIX veku pokrenuli aktivnosti, koje su pomogle bržem osnivanju nacionalnih pozorišta u Srbiji – Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu (1861) i Narodnog pozorišta u Beogradu (1868). Uloga srpskih čitaonica bila je da utvrdi koncept prvih pozorišta, da stvori uslove za stvaranje još uvek mlade umetnosti, ali i da osmisli organizacionu i finansijsku osnovu za izgradnju pozorišta – kuće.

„Radnički univerziteti osnivani su u periodu socijalizma radi opšteg, stručnog, društveno – ekonomskog i ideološko – političkog obrazovanja i osposobljavanja radnika. Istovremeno sa širenjem mreže narodnih i radničkih univerziteta širila se mreža domova kulture ustanovljenih kao institucionalnih oblika za difuziju kulture i kulturno – umetničkih stvaralaštva. Postepeno, tokom šezdesetih dolazi do spajanja ovih institucija u sredinama gde ih je bilo više“ [7]. Ali, nijedna naučna rasprava o ulozi, značaju doma kulture ne može da bude relevantna bez navođenja francuskog iskustva u osnivanju ovih kulturnih institucija. Francuska kulturna politika i Andre Marlo dali su utopističku „viziju“ kulturnog centra koji treba da demokratizuje i decentralizuje kulturu, omogućavajući da veliki broj ljudi – stanovnika Francuske učestvuje, prihvata i „živi“ kulturni sadržaj. „Idejni koncept kulturne politike ministra Marloa bio je

zasnovan na tri osnovna principa: ideja svetskog prestiža, ideja nacionalne kulturne homogenosti i ideja demokratizacije (...) Marlo je smatrao da elitnu kulturu stvorenu u glavnom gradu potrebno dovoljno širiti, kanalima demokratizacije, da bi samim tim, što je takva kultura dostupna, svaki čovek mogao biti aktivan učesnik u kulturnom životu“ [8]. Kulturna i društveno – politička otvorenost stvorila je osnovu za „otvaranje“ najdemokratičnijih i najraznolikijih, prema sadržaju i misiji kulturnih institucija – domova kulture. Marlo je začetnik nesputane kreativnosti, umetnosti na koju svako ima pravo.

Domovi kulture popunjavaju prazninu u dostupu, prihvatanju i razumevanju kulturnih sadržaja. Oni su otvorene institucije koje „niču“ u malim gradovima, selima, a ne samo metropolama. Ideja domova kulture je humanistička, „prosvetiteljska“ i edukativna. Za Marloa su domovi kulture bili „katedrale duha“, njihova uloga bila je promena „stanja duha“ jednog grada u Francuskoj. Marlo je želeo da od njih napravi proritetan i adekvatan instrument kulturne akcije stvarajući tako simbol prestiža francuske kulture u svetu. Model doma kulture u francuskoj je inovativan i nije nastao iz potrebe za konparacijom sa nekim drugim kulturnim modelima i institucijama u svetu. „Marlo je insistirao na različitosti koncepta sovjetskog i francuskog doma kulture, govoreći da je sovjetski dom kulture namenjen svima – a francuski svakome“ [9]. Za razliku od sovjetskih domova kulture koji su „izrastali“ nakon II svetskog rata, koji su se zalagali za razvoj lokalnog stvaralaštva, francuske institucije imale su predznak – nacionalnih. One su predstavljale instrumente Kulturne politike Francuske, čiji su osnovni ciljevi bili očuvanje i razvoj nacionalne kulture, kulturne baštine približavajući je što većem broju građana, kao i da dela francuske kulture približi celom čovečanstvu. [10].

Instrument koji je uspeo da praktično ostvari ovako definisane ciljeve kulturne politike je osnivanje Nacionalnog centra za umetnost i kulturu „Žorž Pompidur“, popularno nazvanog Bobur. Izgrađen na placu Bobur, u vreme francuske vlade na čijem je čelu bio Žorž Pompidu, ovaj centar imao je funkciju umetničkog i komercijalnog kulturnog središta (štampanje audio – vizuelnog materijala, komercijalna izdanja, vodiči za praćenje delatnosti kulturnog centra, plakata, bogata izdavačka delatnost.), ali i mesta okupljanja stanovništa. Na osnovu ovog primera možemo da zaključimo da je uloga kulturnog centra prevazilazi klasičanu komunikaciju dela i publike, koji podrazumeva informisanje publike o događaju, odlazak na isti, „pasivno“ posmatranje iz udobnih sedišta u glamuroznim salama i zatiim razovor o odgledanom sa prijateljima ili porodicom. Programski koncept domova kulture se može posmatrati sa socijalnog, urbanističkog, menadžerskog i psihološkog i estetskog stanovišta.

Domovi kulturi su „kuće“ i prostori koje:

- Promovišu nacionalnu kulturu (Bobur, Narodni dvorac za kulturu – Sofija...)
- Unapređuju i razvijaju nove pravce u umetnosti;
- Podstiču stvaranje novih umetničkih pokreta i manifesta;
- Potstiču promociju različitih umetnosti (film, književnost...);
- Omogućavaju upoznavanje drugih kultura i ljudi (tribine, radionice...)

Sve ove navedene uloge ima i Narodni dvorac za kulturu koji je sagrađen u Sofiji (Bugarskoj) 1981. godine za vreme komunističke vladavine Todora Živkova. Otvaranje, izgradnju i formiranje kulturnog centra inicirala je njegova ćerka Ljudmila Živkova - zadužena za pozicioniranje bugarske kulture, čije ime je i nosio do političkih promena u Bugarskoj 1989. godine kada se pojavljuju prve „iskre“ demokratije. Izgrađen je kao najveći polivalentni kulturni centar u jugoslovenskoj Evropi i otvoren je na dan obeležavanja (13000) godišnjice od osnivanja Bugarske države. Ovi podaci govore o nacionalnom konceptu ove institucije, koja je trebalo da ojača „državnu politiku“, pruži sliku javnosti o moći jedne porodice na vlasti i prikaže veličinu u snagu bugarske nacionalne kulture: slikarstva (izložbama čuvenih bugarskih slikara: Vasil Stoilova, Vladimira Dimitrova Majstora) operne umetnosti, baleta, kao i bugarskog folklora koji ima slavu u svetskim razmerama. Vremenom, programi dvorca za kulturu se menjaju. On je danas poslovni i trgovački, kongresni centar⁴, koji se izdržava od sopstvenih prihoda i državnih subvencija. Programi, pored organizovanja naučnih konferencija i političko – društvenih skupova, obuhvataju i organizaciju gostovanja najznačajnijih svetskih umetnika i umetničkih ansambala: Hoze Kareras, Monserat Kabalje, Bočeli, Il Divo, Najdžel Kenedi, Nacionalni balet iz Španije, Švedski kraljevski balet, Nacionalni balet Gruzije, Lord of the Dance. Tokom 2012. godine otvorena je stalna izložba: „Čuda Bugarske“, dok je ova institucija preuzela funkciju i suorganizatora foruma moderne umetnosti: „Sofia Dance week“ i „Sofia Architecture week“. Dvorac kulture u Sofiji je reprezentativna institucija kulture, koja je izgrađena namenski. On „ukrašava“ prostrani trg u trgovačko – stambenom centru grada. Dvorac kulture nalazi se u blizini najprometnije ulice – trgovačke ulice, u podnožju planine Vitoše, postajući tako: kulturno, turističko središte i „prestizno“ mesto okupljanja lokalnog stanovništva. Od centra promocije nacionalne kulture i isključivo bugarske kulture u periodu „gvođenog“ komunizma, Dvorac kulture danas je postao komercijalno „središte“, turističku atrakciju i „producent“ profitabilnih koncerata,

⁴ Nacionalni dvorac za kulturu u Sofiji obuhvata dvanaest multifunkcionalnih sala sa 50 – 400 mesta. Svaka sala i mesto za izvođenje ima drugačiji oblik, koji se nije menjao do danas.

performansa, filmskih projekcija, gostovanja svetskih zvezda iz Amerke i Evrope. Stvaranja programa je sa idejno – političkog kursora pomerenom na tržišni.

„Kreativnost kao bitan činilac u procesu ostvarivanja dobiti u globalnim razmerama posledica je saradnje industrijske proizvodnje i kulturnih delatnosti, sinteze koju zovemo kreativne industrije“ [11].

Model nacionalnog kulturnog centra pojavio se sedamdesetih godina prošlog veka i u velikoj Jugoslaviji sa vrlo sličnom misijom i konceptom. Sava centar⁵, u vreme Titove Federativne ujedinjene zemlje „bratstva i jedinstva“ predstavljao je „kulturnu i naučnu“ moć i snagu jedne, sada već odavno izgubljene zemlje. Sava centar bio je i danas je: međunarodni kongresni, poslovi i umetnički centar, monumentalna, „sa stalnom adresom“ u novom gradskom prostoru Novog Beograda. Staklenac „bez duše“, multifunkcionalni prostor za održavanje koncerata, filmskih projekcija, gostovanja velikih ansambala (Boljšoj teatar, ansambl baleta iz Krakova). Njegova uloga se nije mnogo promenila. Samo su programi prilagođeni novim kulturnim trendovima, sa ciljem da se zadrži odvijanje najprestižnijih kulturnih manifestacija i festivala u zemlji: FEST, BITEF, BEMUS. Scena i „veliko“ gledalište Sava centra pogodno je za izvođenje mjuzikla, opera („Dom za vešanje“), operskih i svečanih koncerata (Stefan Milenković, koncerti i promocije operskog ansambla Narodnog pozorišta), novog plesnog festivala (Beogradski festival igre), koji je dobio značajno mesto u kulturnoj javnosti Beograda i Srbije.⁶ Misija Sava centra izražena je kao težnja za posredovanjem u izvođenju reprezentativnih i spektakularnih muzičkih, pozorišnih, filmskih, baletskih sadržaja, ali i omogućavanju da se na ovoj sceni „stađone“ izvode i koncerti pop - muzike, pa čak i koncerti narodne muzike. Rekli bismo, ideje globalizacije na jednom mestu. Otvorenost prema raznolikim umetničkim formama, žanrovima, lokalnoj sredini, netradicionalan pristup i obraćanje velikom broju stanovništva, neke su od osobina misije ove institucije.

⁵ Kriterijumi zbog kojih centar „Sava“ ubrajamo u kategoriju nacionalnih kulturnih centara su reprezentativni i bogati programi, veliki broj i obim programa i osnivanje od strane države.

⁶ Beogradski festival igre osnovan je 2003. godine na inicijativu Međunarodnog saveta za igru CID UNESCO iz Pariza, a selektor programa bila je baletska umetnica Aja Jung. Festival koji ima za cilj da našoj sredini prikaže vrhunska dela savremenog plesa, prvo je bio održavan samo u Beogradskom dramskom pozorištu i Sava centru, da bi danas prerastao u mainstream festival sa pratećim programima (radionice, okrugli stolovi), koji se održava i na sceni Opere i Teatra Madlenianum i Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu.

3. DOM KULTURE U SRBIJI: OD RADNIČKIH DOMOVA DO PRESTIŽNIH „KUĆA“

Kulturne institucije – Domovi kulture na našim prostorima, trenutno na teitoriji Srbije, nastali su kao deo vođene i proklamovane kulturne politike i pozicioniranja nacionalne kulture početkom dvadesetog veka.

„Prva polovina veka u monarhističko uređenoj Srbiji se poklapa sa nacionalno – emancipatorskim periodom kulturne politike koji je nazvan po tadašnjem istoimenom dominantnom evropskom modelu kulturne politike. Ovaj model bio je utemeljen u tradiciji savremenih nacionalnih država. Njegova osnovna svrha i smisao bili su sadržani u tome da se stvore uslovi za kulturno stvaralaštvo i njegovu difuziju i komunikaciju kako bi se novoostvareni državni i nacionalni identitet učvrstio kroz izgradnju novog kulturnog identiteta. Prva faza ovog perioda kulturne politike povezana je sa dinastijom Obrenović, čiji su vladari sedeli na prestolu Kneževine i Kraljevine Srbije 72 godine (1815 – 1842 i 1858 – 1903), a druga sa dinastijom Karađorđević, čiji su vladari vladali Srbijom i Jugoslavijom u tri perioda (1804 – 1813, 1842 – 1858 i 1903 – 1945)“ [12].

Dve dinastije imale su različit odnos prema nacionalnom identitetu, Tako su prvi negovali ideju jakog, ujedinjenog srpstva, a drugi su bili posvećeni južnoslovenskoj ideji, koja je između dva svetska rata donela buđenje građanskog društva u idejama i aktivnostima političke i kulturne elite: Milana Grola, Milutina Čekić, Milana Predića.

U periodu između dva svetska rada osnovano je jedno pozorište – Narodno pozorište Dunavske banovine⁷, koje prema konceptu, misiji i produkcionom modelu ima sve osobnosti doma kulture. Ovo reprezentativno i ambiciozno zamišljeno pozorište trebalo je da „putujući“ objedini različite regione i gradove Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Ono je imalo dva ansambla, jedan „centralni“ koji je obilazio centralne, velike gradove u Srbiji, Vojvodini, i drugi ansambl koji je prikazivao predstave u manjim gradovima. Središte Narodnog pozorišta Dunavske banovine bio je Novi Sad iz koga se „diktirao“ program i repertoar, dok je svaki ansambl imao i svog reditelja, dramaturga i glumački ansambl. Sličnost između Narodnog pozorišta Dunavske banovine i današnjeg domova kulture vidimo u njegovoj ulozi decentralizacije kulture,

⁷ Narodno pozorište Dunavske banovine osnovano je u vreme Kraljevine Jugoslavije. Odluku o formiranju Dunavske banovine doneo je Svetislav Paunović 25. aprila 1936. godine. Ujedno je donet pravilnik NPDB, koji je morao biti odobren od Ministarstva unutrašnjih dela u Beogradu. Pravilnik kao najviši normativni akt NPDB najpre je određivao da stalna sedišta pozorišta u Beogradu budu u Novom Sadu, Kragujevcu, Subotici. Osnivanjem ovog pozorišta trebalo je pomiriti narasle antagonizme između pojedinih delova Banata (Novog Sada – sedišta Banovine, kao novog kulturnog centra, Kragujevca kao srca Šumadije i Subotice, kao najvećeg mesta sa severu Bačke.

sprovedenju projektne organizacije i težnji za stvaranjem „nove publike“, publike koja ne predstavlja samo stanovnike većih gradova. Povezivanje sa lokalnom sredinom, uvođenje muzičke delatnosti, hora i orkstra neke su „dodirne tačke“ ove kulturne institucije sa savremenim domovima kulture.

Većina danas postojećih domova kulture u Srbiji i Vojvodini nastali su u nakon Drugog svetskog rata, u periodu „agitprop“ kulture. U periodu od 1945 – 1950.⁸ oni imaju ulogu zadružnih domova. „ Posle drugog svetskog rata nastupa vreme obnove ratom razorenih naučnih, obrazovnih i kulturnih institucija i uspostavljanje međunarodne saradnje i razmene. To vreme je vreme izgradnje novih i reforma postojećih kulturnih politika. Donosi se Opšta Deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima čoveka u okviru koje je garantovano i pravi na kulturu“ [13].

U velikoj Jugoslaviji, zadružni domovi trebalo je da obavljaju kulturno – prosvetnu, društveno – agitacionu misiju. U okviru „zgrada“ organizovane su večernje škole za opismenjavanje stanovništva, otvarane su biblioteke, amaterske predstave, radionice, folklorne, horske, tamburaške sekcije. Prosotari zadružnih domova bili su namenjeni i projekciji bioskopskih predstava, ali i komercijalnim privrednim i trgovinskim „sadržajima“: prodavnice, magancini i slično.

Međutim, široka mreža domova kulture nastaje u periodu samoupravljanja nakon 1953. godine. Donošenjem novog Ustava, samoupravljanje radnika u privredi, kulturi, gradovima i opštinama, selima postalo je osnova društvenog i političkog uređenja. To je vreme deatizacije i decentralizacije kulture. Mreža kulturnih centara ubrzano se širi, otvaraju se pozorišta, piše se i usvaja Zakon o pozorištu 1956. godine. Pojava televizije uslovlila je otvaranje domova kulture prema novim sadržajima, ali i prema svetu.

Kako je naglašeno na zvaničnom sajtu ove institucije, Kulturni centar Beograda osnovan je 1957. godine kao multidisciplinarna ustanova kulture, čija je informativna i obrazovna uloga bila preovlađujuća u godinama posleratnog razvoja novog jugoslovenskog društva i stroge političke i ideološke podeljenosti u svetu. Dobiti vest o onome što se događa „spolja“ na raznim poljima i u kulturi, i poslati informaciju o sebi u svet bilo je veoma važno. Kulturni centar je stoga

⁸ Koncept gradnje zadružnih domova, koji je realizovan u većini naselja u Vojvodini, nastao je kao deo koncepta izgradnje i razvoja modela socijalističke poljoprivrede. Prema toj zamisli koju je izložio Edvard Kardelj, seljak, kooperirajući sa zemljoradničkom zadrugom, treba da se dobrovoljni uključi u socijalistički način proizvodnje. Prema toj koncepciji zemljoradničke zadruge treba da budu središte kulturno – prosvetnog rada sa ciljem da seljak bude svesniji, napredniji graditelj sveokupnog prosperiteta nove Jugoslavije. U periodu od 1945 – 1950. godine predviđeno je da se u Srbiji sagradi 1600 zadružnih domova. Sagrađeno je 1100. Gradnja je obavljena prema tipskim projektima koji su primenjeni u zavisnosti od veličine i mogućnosti grada ili sela.

počeo kao velika i dobro opremljena javna čitaonica, zatim je otvorena Likovna galerija (1961), a ubrzo i bioskop (1963), koji će potom kao legendarni DKC (Dvorana Kulturnog centra) odnegovati generacije ljubitelja filma. Centar je od samih početaka imao važnu ulogu u međunarodnoj saradnji kao organizator brojnih prezentacija našeg stvaralaštva u svetu i inostranih ostvarenja u Beogradu. za mlade u sferi savremene umetnosti i kulture.

Značajan napredak u razvoju ovog modela institucije ostvaren je osnivanjem i Doma Omladine.

U svom spektru delatnosti Dom omladine pokriva sve umetničke discipline i forme: od vizuelnih umetnosti i novih medija, preko filma, pozorišta, pa sve do muzike. Podjednako važnu ulogu u programima ovog kulturnog centra imaju i obrazovno - debatni programi, koji su već decenijama zaštitni znak DOB-a. Osnovna načela i kriterijumi u kreiranju programa jesu inovativnost i aktuelnost.

Osnovan 1964, situiran u samom centru grada, na nekoliko koraka od centralnog gradskog trga – trga Republike, Dom omladine je godinama kulturno okupljalište mladih Beograda. Preistoriju ovog reprezentativnog modela gradskog kulturnog centra čini period sa početka pedesetih godina prošlog veka (1951) godine kada Vlada Srbije ustupa omladinskoj populaciji jednu baraku u Palmotićevoj ulici 14. koja treba da im posluži kao mesto umetničkog izražavanja, druženja. Nakon samo tri godine „omladina“ se premešta u prostor na Obilićevom vencu. Od samih početaka pored produkcije muzičkih, likovnih, književnih programa namenjenih mladoj urbanoj publici, Dom omladine je težio da formira i osnuje Omladinsko pozorište i ostvari sopstvenu, samostalnu produkciju pozorišnih projekata. Tako je prva dramska premijera u sopstvenoj pozorišnoj produkciji održana 18. maja 1966. godine. Bila je to „dramska legenda“ „Zopir“, eminentnog beogradskog slikara Peđe Milosavljevića, u režiji Svetlane Bajić. Nakon toga u okviru programa Doma omladine počinje prvi BRAMS – prvi festival pozorišnog amaterizma. Iste godine (1966) osnovana je stalna scena Kabare „Stepenice“ na kojoj su radili mnogobrojni domaći umetnici: Jovan Ristić, Milan Gutović, Ivan Bekjarev, Đurđija Cvetić...Zatim, tokom 1978. godine otvara se „Muzički kafe teatar“, da bi najznačajniji događaj, koji svedoči o samostalnoj pozorišnoj produkciji Doma omladine predstavljao osnivanje prvog privatnog pozorišta PPP – „Preduzeće za pozorišne poslove“ (1992) koje su osmislili i vodili glumci: Rade Šerbedžija i Ljuba Tadić. Njihova prva produkcija bilo je izvođenje Beketove „Majke Hrabrost“ u režiji Lenke Udovički, a misija pozorišta glasi: „želimo da napravimo pozorište prema sopstvenoj snazi, veštini, ukusu, želimo da stvorimo dobre i nove predstave oko kojih će se okupiti ljudi dobre volje – umetnici, tehnička lica i publika. [14]

Programska osnova nasleđena iz prošlosti ostala je i danas jedna idejna linija Doma omladine. Pozorišne predstave i dalje predstavljaju značajan deo sadržaja ove ustanove kulture grada Beograda. Već dve godine unazad Dom omladine organizuje LIMIT festival – festival alternativnog svetskog pozorišta na kome je gostovala jedna od najzapaženijih produkcija: „Show your face“ (Litvanija, Slovenija). Ovaj mladi festival prilagođen novim okolnostima multimedijalnog pozorišta publici treba da pokaže da je pozorište odavno prestalo da bude „dramski, govorni performans“ prikazan publici. Pozorište je danas jedinstvo žanrova, različitih umetničkih estetika, žive, kamerne muzike, a Dom je postao mesto nove kulture, različitosti i eksperimenta. To je mesto gde publika može da vidi i popularni monodramski pozorišni žanr – stand up⁹ (stand up) komediju gostovanjem Edi Izarda, jednog od najpopularnijih komičara u svetu danas.¹⁰ U duhu „stand up“ komedije, on banalne, svakodnevne ideje i situacije pretvara u komične, apsurdne i bizarne priče. To je „pozorište jednog glumca“ u eri industrije zabave, profita.

Dom omladine pored raznolikog tribinskog, izložbenog, koncertnog programa relizuje i sopsstvenu produkciju pozorišnih predstava. Primer koji potvrđuje ovu tezu je i predstava „Indigo“¹¹ (tekst Duško Premović, režija Branislav Lečić). Ova predstava problematizuje teme identiteta žene u liberalnom kapitalizmu, preterane ambicije, moći, uspeha. Razvijajući nove programe Dom omladine zadržava „stari koncept“ urbanog i socijalno - angažovanog kulturnog centra. Nažalost u skladu sa mogućnostima i moći (čitaj nemoći) koju umetnost danas ima u podsticanja kritičkog mišljenja i uticaja na promenu ponašanja (stila života, kulturnih potreba i navika) publike Dom omladine nastoji da funkcioniše kao „platforma“ koja služi promovisanju novih

⁹ Bez obzira što spada u žanr popularne komedije, stand-up sadrži određeni vid društvene satire. U eri novih medija, kad su internet i posebno televizijski kanali emituju komedije, od sitkoma do reality formata, stand-up je neka vrsta povratka govorništvo i jednostavnoj formi društvene kritike. Kroz laku, naizgled „bezopasnu“ priču, mogu se vrlo oštro i suptilnim sredstvima kritikovati savremeni društveni problemi. U suštini stand up komedije je direktan i iskren kontakt sa publikom - uživo u klubovima, pozorištima ili na festivalima. Tačnije, svuda gde postoje produkcionni preduslovi – odgovarajuća scena i mikrofoni i nekoliko mesta u gledalištu! Komičar je „sam svoj majstor“ – istovremeno pisac, reditelj i izvođač. Tekst proističe iz ličnog iskustva i pogleda na svet i nema ništa zajedničko sa spontanim prepričavanjem viceva. Do izražaja dolazi veština umetnika da na duhovit način pripoveda o svetu koji ga okružuje – od apsurdna svakodnevica do planetarnih fenomena.

¹⁰ Edi Izard je svoj poslednji stand up nastup STRIPPED izveo u 34 grada u Americi (2008), nakon čega je oborio sve rekorde na blagajnama na velikoj turneji koja je obuhvatila Veliku Britaniju, SAD i Evropu i kulminirala nastupom u njujorškoj areni „Madison Square Garden“ januara 2010. čime je Edi postao četvrti komičar ikada koji je nastupao u ovoj čuvenoj areni. Takođe, imao je brojne nastupe u Južnoj Africi u okviru podrške humanitarnoj organizaciji Nelsona Mandele „46664“ (2010). Njegove „besmisllice“ koje izgovara pred publikom su mu donele mnoge nagrade, uključujući dve nagrade „Emmy“.

¹¹ Ovaj komad preveden je na engleski jezik, javno je čitan u Americi, a svoje prvo izvođenje imao je na festivalu Grad teatar Budva 2012. godine. Premijera u Domu omladine održana je 25. septembra 2012.

umetnika, novih ideja i inicijativa, ali i kao „platforma“ koja povezuje institucionalnu i vaninstitucionalnu kulturu. Ovo „novo – staro mesto“ trebalo bi da bude ključna tačka susreta domaćih i stranih umetnika, nastojeći da dvosmerno povezuje različite kulturne scene. Ovo ima za posledicu da je Dom omladine Beograda član brojnih lokalnih, regionalnih i međunarodnih mreža. Kroz svoje programe (bilo kulturne, bilo obrazovno-debatne) naročito obraća pažnju na širi socijalni kontekst, te na taj način čini ključno mesto javnog društvenog dijaloga mladih.

Godišnje, kroz oko 1000 različitih programa, Dom omladine poseti više od 180 000 mladih. Delatnost ovog kulturnog centra se obavlja u šest sala (od kojih su pet multifunkcionalne), u holovima, kao i u “depandansu” Magacin u Kraljevića Marka, na preko 5000 m².

Fleksibilnost i prilagodljivost bilo kom zahtevu se ne odnosi samo na prostore kulturnog centra, već i na visoke produkcijske standarde i programsku koncepciju. Dom omladine je primer gradskog kulturnog centra koji je uspeo da opstane u okolnostima brojnih turbulencija domaće kulture od 1945. godine do danas odražavajući misiju: demokratičnosti, otvorenosti, komecijalizacije, ali uz prepoznavanje i prikazivanje sadržaja „visoke kulture“. Možda je ovo jedan primer Marloovih ideja prilagođen lokalnim uslovima.

4. KATEGORIZACIJA DOMOVA KULTURE

Na osnovu empirijskog istraživanja koje je sprovedeno na projektu „Tehničko – tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji možemo da izvedemo sledeću kategorizaciju objekata i institucija:

- Nacionalni domovi kulture: Zadužbina „Ilije M. Kolarca“¹², kongresni i kulturni centar „Sava“¹³.
- Gradski (opštinski) domovi kulture: Kulturni centar Beograda, Dom omladine Beograda, Dom kulture Studentski grad,¹⁴

¹² Zadužbinu Ilije M. Kolarca svrstali smo u kategoriju nacionalnih kulturnih centara na osnovu misije i reprezentativnih programa (koncerti klasične muzike, promocije knjiga iz oblasti humanističkih i prirodnih nauka na kojima učestvuju profesori Univerziteta i Univerziteta umetnosti. Na Kolarcu se održavaju škole stranih jezika, edukativne radionice). Iako ovom institucijom upravlja Upravni odbor, koji ne postavlja i ne biraju državni ili gradski organi uprave, značaj i vizija ove kulturne institucije je određuje kao nacionalnu.

¹³ Sava „Centar“ možemo nazvati nacionalnim kulturnim centrom na osnovu ciljeva koje je trebalo da ispuni ovakva institucija. On je danas kongresni centar, mesto održavanja pozorišnih, filmskih događaja, koncerata pop muzike, ali se u Sava centru održava i Festival igre. U Sava centru održavaju se značajni naučni skupovi, igraju se predstave Bitef festivala i prema složenosti i obimu programa, reprezentativnosti istog, Sava centar možemo smatrati nacionalnim centrom za kulturnu.

Ustanova kulture „Vuk Karadžić“ – Beograd, Kulturni centar Pančeva, Studentski kulturni centar, Centar za kulturu Valjevo, Centar za kulturu Čačak, Centar za kulturu Zaječar, Centar za kulturu Inđija, Kulturni centar Novog Sada, Kulturni centar „Laza Kostić“ u Somboru, Mađarski kulturni centar u Subotici, Kulturni centar „Sveti Sava“ – Subotica, , Hrvatski kulturni centar, Kulturni centar – Roma; Leskovački kulturni centar, Kulturni centar „Svetozar Marković“ Jagodina, Centar za kulturu – Požarevac, Centar za kulturu – Loznica, Kulturni centar – Niš, Bunjevačko kolo – Subotica; Kulturni Centar – Zrenjnin; Centar za kulturu Sirmiumart, Dom kulture Oslobođenja – Novi Pazar, Kulturni centar – Šabac;

- Nezavisni avangardni centri za kulturu: Centar za kulturu „Grad“, Centar za kulturnu dekontaminaciju, Kulturni centar „Rex“.
- Dečji i omladinski kulturni centar (Dečji kulturni centar – Beograd, Centar za kulturu i omladinu – Duga Novi Pazar; Dečji kulturni centar Novog Sada, Dom omladine u Kragujevcu;

Misija gradskih kulturnih centara¹⁵ je promocija, prikazivanje, ali i produkcija kulturnih sadržaja i različitih kulturnih i edukativnih oblasti u gradu, opštini, selu. Razvijanje kulturnih potreba lokalnog stanovništva, okupljanje na trgovima oko kulturnih centara, kulturna i privredna promocija lokalne sredine neki su od ciljeva kulturnih centara u Srbiji. Zaključke navodimo na osnovu istraživačkog upitnika koji su zaposleni popunjavali za potrebe naučnog projekta.

Na primeru definisanih ciljeva kulturnog centra u Zaječaru¹⁶ možemo da utvrdimo i misiju postojećih kulturnih centara u Srbiji.

- stvaranje mogućnosti za intenzivan i usklađen kulturni razvoj;
- podsticanje stvaralaštva i skladan razvoj kulturnih delatnosti;
- otkrivanje, stvaranje, proučavanje i negovanje nacionalne kulture i kulture nacionalnih manjina;
- zaštita i dostupnost kulturnih dobara nacionalne i svetske kulturne baštine;

¹⁴ Dom kulture studentski grad smo svrstali u kategoriju gradskih – opštinskih kulturnih centara na osnovu koncepta i misije ove ustanove. Naglašavamo da je Dom kulture Studentski grad obrazovna ustanova u okviru Ministarstva omladine i sporta. Tako se Dom kulture studentski grad finansira (83%) iz Republičkog budžeta, gradskog budžeta (2%) i sopstvenih prihoda (12%).

¹⁵ O nacionalnim kulturnim centrima smo već pisali, te stoga podelu objašnjavamo počevši od misije gradskih kulturnih centara.

¹⁶ Centar za kulturu grada Zaječara je javna ustanova kulture osnovana 2009. godine.

- podsticanje međunarodne saradnje u oblasti kulture;
- naučna istraživanja u kulturi
- širenje i unapređivanje edukacije u oblasti kulture;
- podsticanje mladih talenata u oblasti kulturnog stvaralaštva;
- podsticanje tržišta umetničkih dela i drugih kulturnih tvorevina;
- podsticanje donatorstva, mecenarstva i sponzorstava u kulturi
- podsticanje amaterskog stvaralaštva u kulturi;
- podsticanje kulturnog stvaralaštva osoba sa invaliditetom;
- unapređenje i razvoj materijalnih, tehničkih i ljudskih resursa.

Postoje naravno i spevifičnosti u programskoj orijentaciji Dmova kulture u Srbiji. Tako Dom kulture „Čačak“ ima i edukativnu ulogu i organizuje veliki broj dramskih, likovnih, baletskih radionica namenjenih deci školskog uzrasta. Dom Kulture „Smederevo“ organizacijom poetskog festivala „Smederevska pesnička jesen“ i štampanjem publikacije najboljih pesama mladih autora (na festivalu učestvuju pesnici do 27. godina života) promoviše savremenu poeziju podstičući mlade ljude da pišu, uprkos tendencijama masovne i potrošačke kulture da poetsku umetnost stavi u red nedovoljno atraktivnih, nekomercijalnih i profitabilno neisplativih umetnosti.

Manifestacije kulturnog centra u Zrenjaninu potvrđuju Marloovu tezu da je funkcija kulturnog centra promocija i decentralizacija umetnosti i inicijalno mesto za njeno stvaranje. Kako bismo navedeno dokazali iznosimo godišnji program manifestacija ovog centra:

- Dunavska filharmonija mladih na kojoj učestvuju studenti muzike podunavskih zemalja;
- Zrok, rok festival na kome učestvuju rok bendovi prevashodno iz Zrenjanina i okolnih gradova u Vojvodini;
- Međunarodni festival horova na kome učestvuju horovi iz Zrenjanina, ali iz cele Evrope;
- Zrenjaniski svetosavski dečji muzički festival na kome učestvuju učenici osnovnih i srednjih škola;
- Zrenjanisko - letnji festival na kome se izvode pozorišne predstave, muzički koncerti, organizuju izložbe;

Nezavisni centri za kulturu predstavljaju mesta za stvaranje i prikazivanje „druge“ kulture, kulture koja ruši društvene stereotipe, navodi publiku na kritičko razmišljanje. Njih ne finansira država, već različite fondacije, sponzori, dok se deo sredstava ostvaruje iz budžeta opštine na kojoj se nalaze. Njihovi projektu namenjeni su mladoj, urbanoj populaciji. Tako se u Evropskom centru za kulturu i debatu – Grad organizuju karaoke večeri, promoviraju se časopisi alternativne kulture, prikazuju dokumentarni i igrani filmovi mladih umetnika. REX je osnovan 1994. godine na inicijativu Radija B92 sa namerom da postane mesto prezentacije i produkcije savremene lokalne umetničke scene, ali i mesto razmene i učenja. Filmski festivala „Slobodna zona“ postao je „zaštitni znak“ ovog kulturnog centra.

Misija Centra za kulturnu dekontaminaciju¹⁷ je kulturni i društveni angažman. Svojim programima ova nezavisna i neprofitna organizacija treba da izvrši politizaciju i depolitizaciju javnog prostora. Centar za kulturnu dekontaminaciju je mesto političkog i kulturnog dijaloga.

Od 1995. godine, Centar je organizovao više od četiri hiljade različitih programa: predstava, performansa, izložbi, koncerata, javnih diskusija, filmskih projekcija, radionica, seminara, konferencija, predavanja i složenih izvođačkih eksperimenata. Na programima Centra okupljaju se umetnici (Sonja Vukićević, Vladimir Srsenijević), teoretičari umetnosti i kulture (Ratko Božović), aktivisti, nevladine organizacije. Gostovanja, koprodukcije, podrška, razmena, samo su neki od oblika razvijanja „živog“ i „zapitanog“ javnog prostora.

Programska politika Centra definisana je sledećim ciljevima:

- Produkcija predstava, izložbi, performansa, kulturne i političke debate;
- Razvijanje i formiranje digitalne platforme za afirmaciju progresivnih politika;
- Saradnja sa umetnicima i institucijama u našoj i susednim zemljama;
- Formiranje javnog prostora za brze reakcije na društvena pitanja omogućavajući društvenu koheziju;
- Promoviše saradnju između privatnog i javnog sektora u oblasti kulture i ljudskih prava;
- Osnajivanje razvoja civilnog društva

¹⁷ Prostor Centra, nekadašnji Museo (Paviljon Veljković) bio je prvi privatni muzej na Balkanu 1931.

Misija dečjih kulturnih centara je razvijanje kulturnih potreba i artistskih interesovanja dece i mlade publike, „uvlačenje“ mlade publike u procese stvaranja pozorišnih predstava, „zanata“ pisanja dramskog teksta, slikanja i potencijala primenjenih umetnosti. Njihova funkcija prevazilazi produkciju progama, animacijonu ulogu. Učešćem u kreativnim radionicama, uključivanjem u kreativne umetničke procse, mlada publika razvija: individualnost, ekspresiju, kreativnost, komunikaciju sa drugim ljudima i socijabilnost. Dečji kulturni centri imaju najveću odgovornost u razvoju umetničke publike, ukusa kod dece. Učešće u radionicama, druženje sa drugom decom i umetnicima: glumcima, plesačima, muzičarima može da utiče na profesionalno opredeljenje dece i mladih. Najznačajniji Dečji kulturni centar je onaj u Beogradu – nekadašnji Dom Pionira.

Mnoge su generacije „pionira“ odrastale uz programe kao što su: "Susreti četvrtkom", "Danas su naši gosti", "Pronicljivi i radoznali", a na kulturu grada Beograda značajan trag ostavile su velike manifestacije "Zlatna sirena", "Kekec" - jugoslovenski filmski festival filmova za decu (koji se održavao u vreme Jugoslovenskog festivala kratkometražnog i dokumentarnog filma), "Filmska parada", međunarodni festival filmova za decu (koji se održavao u vreme FEST-a), međunarodna manifestacija dece Evrope „Radost Evrope“.

Na osnovu odgovora o konceptu i organizacionoj, koje su Domovi kulture dali u istraživačkom upitniku možemo da izdvojimo zajedničke osobine ovih demokratskih institucija kulture:

- Domovi kulture su polivalentne institucije;
- Istraživanje je pokazalo da Domovi kulture danas proširuju svoje programe uvođenjem muzičkih, likovnih, plesnih, edukativnih radionica (Centar za kulturu „Valjevo“, Centar za kulturu Čukarica u Beogradu) istovremeno prikazujući ostvarenja „visoke“ i popularne kulture. Tako je moguće da na istom mestu publiku sluša džez koncert i koncert grupe „Legende“. Kulturni centar „Kikinda“ izdaje i svoj časopis za „odbranu i poslednje dane književnosti“ Bunker koji je namenjen „marginalizovanim piscima“.
- Zakon o javnim službama reguliše pravni status Kulturnih centara.
- Programi imaju i animacioni karakter; Ova osobenost se odnosi na programe dečjih kulturnih centara i programe koji se

održavaju izvan prostora zgrade, a imaju za cilj „privlačenje“ publike (Dečji kulturni centar – Beograd);

- Programi su osmšljeni u skladu sa senzibilitetom lokalnog stanovništva; Ovu tezu možemo da pojasnimo na primeru programa Centra za kulturu „Valjevo“. Naime, festival „Trešnjerske večeri“ iako međunarodnog tipa, u pratećem programu treba da predstavi učesnicima i publici turističku ponudu grada. Festival je okupio i narodne i etničke grupe Balkana. Učesnici programa bile su folklorne grupe iz Valjeva.
- Na scenama Domova kulture u Srbiji gostuju predstave, izvode se koncerti i postavljaju izložbe iz Beograda; Predstava „Indigo“ (kooprodukcija Budva – grad teatra i Doma omladine) gostovala je u celoj Srbiji, na brojnim scenama kulturnih Centara (Inđija, Valjevo...). Mnoge predstave bulaveraskog pozorišta pronašle su svoje mesto i zaživele su na scenama kulturnih centara. Dobar primer koji ilustruje ovu tezu je urnebesna muzička komedija „Tamo i nazad“ Stevana Koprovica, u režiji Juga Radivojevića koja je prikazana širom Srbije (Valjevo, Zrenjanin).
- Najveći broj domova kulture nalazi se u centralnom gradskom jezgru mesta u kome su izgrađeni (Zrenjanin, Smederevo, Zaječar).
- Obavljaju ulogu decentralizacije kulture; Putem programa Domova kulture sadržaji kulture postaju dostupni građanima i publici izvan Beograda. Prema podacima „Geokulturne karte Srbije“ kulturni centri nalaze se u skoro svim većim gradovima. Od ukupno 251 centara za kulturu 23 su locirana u glavnom gradu (9,2%). Imajući u vidu ovaj podatak možemo da zaključimo da centri za kulturu obavljaju funkciju decentralizacije u mnogo većoj meri, nego što je to slučaj sa tradicionalnim institucijama kulture: pozorišta, muzeji, muzički orkestri. Od ukupnog broja ovih institucija u Srbiji se oko polovine nalazi u prestonici. Od ukupno 50 pozorišta u Srbiji, 21 je locirano u Beogradu (42%).
- Ne obavljaju svoju funkciju u malim i seoskim sredinama; Na osnovu rezultata istraživanja najveći broj Domova kulture nalazi se u gradovima Srbije.

5. ZAKLJUČAK

Međutim i pored veoma raznovrsnih i bogatih programa, domovi kulture u Srbiji suočavaju se i sa brojnim finansijskim, konceptualnim, kadrovskim i problemima koji se odnose na stanje zgrade i nedostatak tehničke opreme za realizaciju programa (Kulturni centar Grad). Animacione aktivnosti kojima se centri bave uglavnom su vezane za posete školama i gostovanja u drugim institucijama, a ne izvođenja programa na otvorenim prostorima. Tako zaposleni u Dečjem kulturnom centru u Beogradu na pitanje iz upitnika: Da li sprovede animacione aktivnosti, odgovaraju potvrdno, ali te vrlo značajne edukativne akcije sprovede tako što sa svojim predstavama obilaze škole i obdaništa. Zaposleni, na pitanje da li istražuju priliv svoje publike, odgovaraju pozitivno, međutim ne navode konkretne podatke o istom. Veoma mali broj domova kulture je član neke međunarodne ili domaće kulturne mreže (izuzetak su Dečji kulturni centar, Centar za kulturnu Dekontaminaciju, Dom omladine). Ipak, čini se da je najveći problem nedovoljno finansijsko ulaganje u programe. Istraživanje je pokazalo da najveći procenat od ukupnog budžeta odlazi na plate zaposlenih (Kruševac), a ne na ulaganje u produkciju, izuzetak predstavljaju opet nezavisni kulturni centri i Dečji kulturni centar iz Beograda. Tako na primer, Centar za kulturu Valjevo 28% od ukupnog budžeta izdvaja za produkciju programa, a 41% za plate. Ovi podaci govore da pojedini domovi kulture u Srbiji i dalje posustaju u traženju novih produkcionih rešenja, alternativnih načina finansiranja (donatori, fondacije, sponzori) i svoje poslovanje vezuju za nedovoljno vizionarsko osmišljavanje misije, programa i otvaranja institucije prema novim izazovima tržišta umetnosti. I na kraju, Marloov idealizam je još uvek daleko od nas. Šteta.

ZAVRŠENE NAPOMENE

Rad je rađen u okviru projekta: „Tehničko – tehnološko stanje i potencijali Domova kulture u Republici Srbiji“ Ministarstva prosvete i nauke TR 36051.

REFERENCE

- [1] Božović R. *Spektakl i medijska kultura*, časopis Kultura broj 126, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2010. str. 14 – 15.
- [2] Dragičević- Šešić, M. *Kultura u funkciji razvoja grada – kulturni kapital i integrativna kulturna politika*, Kultura broj 122/123, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2009. str. 22
- [3] Dragičević -Šešić, M. *Kultura u funkciji razvoja grada – kulturni kapital i integrativna kulturna politika*, Kultura broj 122/123, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2009. str. 22
- [4] Đelev, Z. *Kreativna ekonomija i globalizacija i prosperitet gradova*, Kultura broj 128, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2010. str. 133.
- [5] Dragičević-Šešić, M. *Institucionalni sistem kulturne politike Francuske*, magistarski rad, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, str 295 – 297;
- [6] Dragičević-Šešić, M. Stojković B. *Kultura – menadžment, animacija, marketing*, Clio, Beograd, 2007. str. 158.
- [7] Dragičević-Šešić, M. Stojković B. *Kultura – menadžment, animacija, marketing*, Clio Beograd, 2007. str. 159.
- [8] Đukić, V. *Država i kultura – studije savremene kulturne politike*, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, FDU, Beograd, 2010. str.185.
- [9] Dragičević-Šešić, M. *Institucionalni sistem kulturne politike Francuske*, magistarski rad, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, str. 294;
- [10] Dragičević-Šešić, M. *Institucionalni sistem kulturne politike Francuske*, magistarski rad, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, str. 290.
- [11] Đelev, Z. *Kreativna ekonomija i globalizacija i prosperitet gradova*, Kultura broj 128, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2010. str. 133.
- [12] Đukić, V. *Država i kultura – studije savremene kulturne politike*, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, FDU, Beograd, 2010.str. 183.
- [13] Đukić, V. *Država i kultura – studije savremene kulturne politike*, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, FDU, Beograd, 2010. Str. 184.
- [14] Biljanovski Č. D. *Pozorišna scena Doma omladine*, Monografija Doma omladine Beograda 1964 – 1994 (priredili Ratko Peković, Ratko Šutić), Dom omladine Beograda, Beograd, 1994. str. 86.

BIBLIOGRAFIJA

- Dinulović R. Arhitektura pozorišta XX veka, Clio, Beograd, 2009;
- Jovanović T. Zoran, Narodno pozorište Dunavske banovine, MPUS, Matica Srpska, Beograd, Novi Sad, 1996.
- Tatalović M. Domovi kulture Vojvodine kao organizacioni oblici amaterskog kulturno – umetničkog stvaralaštva, magistarski rad (mentor dr Radoslav Đokić), FDU, Beograd, 1997.
- Dom omladine Beograd <https://www.domomladine.org> (12. januar 2013. 14:50);
- Centar za kulturnu Dekontaminaciju <https://www.czkd.org> (1. februar 2013. 20:10);
- Kulturni centar Zrenjanin <https://kczr.org> (12. februar 2013, 14:52);
- Sava centar <https://www.savacentar.net> (25. januar 2013. 12:12);
- Kulturni centar Zaječar <https://www.zaječar.info> (23. januar 2013. 14:15);

Mr Dragana Konstantinović

Asistent, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad, e-mail:
konstan_d@yahoo.com

PROGRAMSKE OSNOVE DOMOVA KULTURE U KONTEKSTU PROMENA IDEOLOŠKE DRUŠTVENE SLIKE

Apstrakt: U socijalističkoj Jugoslaviji, polivalentni centar je, u svim svojim tipološkim varijetetima urbanih i ruralnih sredina, postao osnovna jedinica razvoja kulturne infrastrukturne mreže, kroz koju su reflektovane aktuelne društvene ideologije. Ogroman napor države da gradi prednjačio je razvoju građevinske industrije, projektantske i izvođačke metodologije. Domen kulture bio je značajni partijski prioritet kojim se podizala svest stanovništva kako bi percepcija ideoloških stremljenja političkog vrha bila poboljšana. Kroz tu aktivnost institucionalizovani su razni oblici ljudskih aktivnosti, osim radnih, koji su imali najviši ideološki i moralni značaj, a pre svega, kontrolisana je potrošnja slobodnog vremena. U tom kontekstu, razvoj tipologije jasno reflektuje ključne promene ideoloških postavki i predstavlja najmasovniji poduhvat medijacije ideja političkog vrha kroz arhitekturu, ne samo kroz njen reprezentacijski domen, nego kroz proces programske konceptualizacije, kao i sam model realizacije, čime su planski uspostavljane relacije sa novim društvenim kontekstom.

Ključne reči: domovi kulture; zadružni domovi; arhitektonski program; Jugoslavija; 20.vek

PROGRAMMATIC BASIS OF CULTURAL HOUSE BUILDINGS IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND IDEOLOGICAL FRAMEWORK CHANGE

Abstract: In socialist Yugoslavia, polyvalent centre, in all its varieties in urban and rural environments, became basic unit for development of cultural infrastructural network, through which the current social ideologies were mediated. State's tremendous effort to build went ahead of construction industry, design and construction methodology. Domain of culture was important party's priority by which they raised the level of people consciousness in order to improve the perception of ideological aspiration moulded by political top. This also meant that the various aspects of human activities were institutionalised, aside from working ones, which had the highest ideological and moral importance; above all - the consumption of free time was controlled. In that way, the typology development clearly indicates key shifts in ideological framework and represents the most elaborate undertaking of power mediation through architecture, not only through its representational domain, but also through process of programmatic conceptualisation and construction process, by which the relations towards new social context were affirmed.

Keywords: Cultural House building; Cooperative House; Architectural Programme; Yugoslavia; 20th century

1. USPOSTAVLJANJE MREŽE ZA "DIFUZIJU" KULTURE

U teškom i iscrpljujućem periodu izgradnje neposredno posle samog rata, između 1946. i 1950. godine, broj kulturnih centara u SR Srbiji dostigao je broj od 1450, sa istaknutom idejom da se dostigne cilj od 1600 u narednim godinama. [1] Njihova socijalna uloga pažljivo je razvijana kroz višegodišnji proces planiranja i građenja, ali su već u najranijim oblicima potrebe za masovnim kulturnim i edukativnim aktivnostima dopunjavane sadržajima političke propagande i agitacije. Značaj ovih objekata jasno je istaknut u prvom Petogodišnjem planu, ali i na dubrovačkom savetovanju, kroz isticanje važnosti razvoja tipologija specifičnih za socijalističko društvo.

„Uz opere, pozorišta, koncertne dvorane, bioskope, muzeje, galerije, upravne zgrade, bolnice, stanice, institute, itd.- pojavljuje se i veliki broj objekata koji, po svojoj formi i sadržini predstavljaju tekovine naše socijalističke izgradnje, - kao na pr. Domovi kulture, radnički klubovi i odmarališta, zadružni i sindikalni domovi, razne dečije ustanove: jasle, obdaništa, pionirski parkovi i domovi, itd [...]Važnost ovih objekata nije samo u zadovoljenju svakidašnjih kulturnih i socijalnih potreba našeg radnog čoveka, već i u ulozi koju ovi objekti odigravaju na uzdizanju i izgradnji novog čoveka.” [2]

U narednim godinama mreža novih institucija kulture i društvenog staranja intenzivno se razvijala, kako bi preuzela definisane uloge u okviru svojih zajednica. Mogućnosti za ovakav ekspanzivan razvoj tražene su u svim raspoloživim građanim resursima – u nasleđenim objektima kulture iz prethodne države, u prilagođenim i reprogramiranim nacionalizovanim objektima, ali isto tako i u novogradnji, koja je tek fragmentarno bila stavljena pod stručnu i arhitektonsku kontrolu. Na početku šeste decenije, Jugoslavija je bila vodeća država u svetu po broju kulturnih centara, iako je uspostavljena institucionalna mreža imala niz nedostataka. [3] Ogroman napor države da gradi prednjačio je razvoju građevinske industrije, projektantske i izvođačke metodologije, pa čak i urbanoj kulturi, gde su mnoga naselja bila tek na samom početku masovne infrastrukturne i urbane transformacije kako bi se dosegli odgovarajući uslovi života i standarda radničkog stanovništva. Isto tako, ljudski resursi neophodni za izvođenje ovako opsežnog zadatka bili su skromnih obrazovnih i profesionalnih kapaciteta i bez ikakvog iskustva. Nejasan socijalni status institucija koje su osnivane od strane sreskih i mesnih odbora dodatno je uticao na njihovo finansiranje, kako u fazi izgradnje, tako i u operativnoj fazi. Istovremeno, to je obeležilo i njihov produkcijski kvalitet, koji je već na opštinskom nivou bio neujednačen. Mnogi kulturni centri su vrlo brzo postali zabavni centri ili su njihovi

kulturni sadržaji jednostavno bili potisnuti od strane organizacija i grupa koje su imale značajan uticaj u datoj sredini.

2. POLIVALENTNI CENTAR

Posmatranje polivalentnih centara, kao tipološkog reda koji je generisao niz arhitektonskih ishodišta u svom razvoju, značajno je sa više aspekata. Najpre, domen kulture bio je značajni partijski prioritet, kojim se podizala svest stanovništva kako bi se poboljšala percepcija ideoloških stremljenja političkog vrha. Isto tako, institucionalizovani su razni oblici ljudskih aktivnosti, osim radnih, koji su imali najviši ideološki i moralni značaj, a pre svega, kontrolisana je potrošnja slobodnog vremena, kroz jasno usmeravanje aktivnosti. Međutim, i pored toga, razvoj polivalentnih centara, u svim njihovim oblicima, reflektuje značajne promene ideoloških postavki i najmasovniji poduhvat medijacije ideja političkog vrha kroz arhitekturu, ne samo kroz njen reprezentacijski domen, nego i kroz čitav proces njenog nastajanja, kojim se uspostavljaju relacije sa novim društvom. U posmatranju smene promena ovog domena arhitektonske produkcije, ali i u domenu kulturne politike, jasno se ističu sledeći periodi [4]:

- period 1945-1950. (godine jasnog sovjetskog uticaja, konflikta i vladajućeg socrealističkog miljea u kojem nastaju zadružni domovi, kao najistaknutiji oblik masovne ideološke medijacije);
- period 1950-1965. (liberalizacija društva i kulture, uvođenje radničkog samoupravnog sistema i kristalisanje pravca arhitektonske produkcije, u kojem nastaju domovi kulture u manjim sredinama kao odraz kulturnih i arhitektonskih stremljenja društva);
- period 1965-1980. (stabilizacija kulturne i arhitektonske prakse, u kojoj je smanjena produkcija, dok se istovremeno ističu problemi prethodne masovne izgradnje i planiranja na drugačijim društveno-političkim osnovama; istovremeno, ovaj period beleži proces superponiranja kulturnih i drugih društvenih funkcija, kroz koje se razvijaju hibridni tipološki sistemi u obliku spomen-doma kulture).

Razmatranje programskih osnova razvijenih tipoloških linija predstavljenih perioda ukazuje na promene fizionomije programskog predloška. Prvi period je zapravo programski najindikativniji jer predstavlja najdirektniji oblik prevođenja socijalne transformacije u program arhitekture. U njemu su postavljene osnove daljeg razvoja, ali su se ciljevi, udaljavanjem od ideala

sovjetstva, usmeravali ka programskoj kontekstualizaciji u okviru jugoslovenske sredine. Tako druga dva perioda karakteriše mešanje uticaja zapadnoevropske kulturne politike i težnji da se programom utisnu društvene norme u manje kulturne sredine. Poslednji period ukazuje na određene nedostatke definisane programske tradicije, ali i upućuje na budući problem arhitektonske i ideološke „dekontekstualizacije” koja će uslediti.

3. ZADRUŽNI DOMOVI I MODERNIZACIJA SELA

Razvoj zadružnih domova predstavlja najdominantniju tipološku liniju razvoja polivalentnih centara u manjim sredinama. Ovaj program predstavlja jedinstveni primer socijalističkog arhitektonskog programiranja koji se oslanja na izmenjene socijalno-ekonomske uslove, odnosno, primer ideološke afirmacije posredstvom arhitektonskog programa. Ovakva prioritetna opredeljenja podržana su i činjenicom da se, u godinama kada su zadružni domovi masovno izgrađivani, malo govorilo o njihovom arhitektonskom dometu ili pitanjima arhitektonskog jezika, nego se pre svega težilo dostizanju projektovanog broja ovih institucija u ruralnim sredinama. U središtu interesovanja nove državne uprave je bilo pitanje sela, poljoprivredne proizvodnje i njihove transformacije u zadružne oblike. Posleratna Jugoslavija bila je pretežno agrarna zemlja, naročito u ravničarskim i brdovitim područjima, slabo industrijalizovana, te je i koncentracija stanovništva, koje je trebalo angažovati u socijalističkoj izgradnji, bila veća u selima. Shodno tome, jedan od prioriternih interesa države bilo je ostvarenje socijalističkog sela, zasnovanog na zadružnom poljoprivrednom radu, ali i zadružnom stilu života. Na taj način, zadružni domovi postali su programi specijalno pravljeni za ideal socijalističkog sela, kojim su trebalo da se uspostave nove socijalne relacije i integrišu pitanja zadrugarstva, kolektivne edukacije i kulturnog razvoja stanovništva, pod istim krovom. „Sem toga, baš zadruga treba da budu jedno od najvažnijih prosvetnih ognjišta na selu. Kulturno-prosvetni rad na našem selu koji je vrlo često nesistematski, slučajan i bez plana, dobiće kroz zadrugu kompletnu sadržinu i praktični cilj: pomoći našem seljaku da bude sve svesniji i napredniji graditelj naše planske privrede.” [5]

Inicijativa za snažnu građevinsku ekspanziju ovog tipa došla je od samog Tita i to krajem 1947. godine kada je već uveliko trajao tihi rat sa SSSR-om i kada je Jugoslavija dokazivala svoju lojalnost idejama Revolucije, a još više priklanjanje stavovima Informbiroa. Brzim promenama legislative i planova investicija izgradnja 4000 objekata zadružnih domova na prostoru čitave zemlje predstavljena je kao prioritet u svim sredinama i kao cilj čije se ispunjenje

planiralo pre V kongresa KPJ. Tako posmatrano, čitav graditeljski poduhvat sadržao je nekoliko političko-propagandnih ciljeva, istovremeno usmerenih ka ispunjenju očekivanja SSSR-a, kao velike političke sile i nacionalnog patrona, ali i dokazivanju sopstvene relevantnosti, na nacionalnom nivou, kroz ideološku izgradnju graditeljstvom. Kako navodi Arendt, stvarni cilj propagande totalitarnih režima nije „ubeđivanje”, nego organizovanje i akumulacija moći (machtbildung). Na taj način, „vidljiva realnost” je ono što je od suštinskog značaja za prihvatanje ideološkog sistema, a pre svega njegovo praktikovanje i učešće masa u izgradnji te iste „vidljive realnosti”. [6] Iniciranje masovnog projekta ovih razmera, koji je uključio sve slojeve stanovništva koje su pronalazile svoju volontersku ulogu u zajedničkim naporima uobličavanja socijalističkog života, imalo je višestruke pretenzije, koje su prevazilazile kulturno-obrazovne potrebe seoskog stanovništva i stvaranje materijalne osnove za razvoj socijalizma. „Kroz NEobezbeđivanje materijala i potrebnih fondova, Partija je mobilisala sva raspoložive materijalne i ljudske resurse. Inženjeri su projektovani (iako se njihovi projekti nisu sledili); zanatlije su poslate u sela (iako je njihova pomoć bila od minimalnog značaja); ali, što je najznačajnije, seljaci su se okupili, stvarajući materijal i gradeći zgrade. Akcija je mobilisala sve slojeve stanovništva kroz masovni rad i svi su ga radili volonterski, iz sopstvenih izvora – na kraju krajeva, rečeno im je da to rade za sebe same.” [7] Sva politička kolebanja i kriza sistema, u kojem se državni vrh nije mirio sa inferiornim pozicijama u okviru socijalističkog bloka, držani su, donekle, po strani, čime se apsolutna pažnja narodnih masa usmeravala na projekte ove vrste. To je još vidljivije u narednoj 1949. godini kada je produkcija zadrugnih domova gotovo udesetostručena i kada je sopstveni ideološki kurs uspostavljan. „Sa realnom osnovom uspostavljenom i ostavljenom iza sebe, bez preostalih materijalnih izvora i bez obaveze da se odgovori na bilo čije zahteve, mobilizacija je postala cilj sam za sebe. U 1949. godini, sistem je organizovao jedino što mu je preostalo - svoje ljude.” [8]

3.1. Uspostavljanje tipologije

Međutim, uključivanje sela u plansku proizvodnju, a kroz razvoj zadrugarstva, nije bio jednostavan zadatak u ratom opustošenoj zemlji. Mali broj građevinskih stručnjaka bili su prepreka izvršenju ambicioznog plana, te se pristupilo izradi tipskih objekata zadrugnih domova koji su se mogli graditi u različitim sredinama, a u skladu sa finansijskim i ljudskim kapacitetima istih. Razvijeno je osam osnovnih tipova objekata, kao i složeniji tipovi (tip 9 i 10) koji bi predstavljali kako perspektivu daljeg razvoja, tako i tipove za bogatije seoske

sredine, čije potrebe prevazilaze skromna programska i prostorna opredeljenja ovih osam. [9]

Kao ulazni podaci za izradu tipskih objekata kojeg se prihvatilo Društvo inženjera i tehničara, bez naknade za rad svojih članova, navode se sledeće stavke:

„1. Zemljoradnička zadruga je privredni i kulturni centar sela. U skladu sa tom oznakom, zadrugi dom treba sad projektovati kao celinu, ali takođe predvideti mogućnost daljeg proširenja pojedinih prostorija, kao i dogradnju novih;

2. pretpostaviti da će zadrugi dom biti postavljen na prostranom zemljištu, tako da se ispred njega formira mali seoski trg;

3. računati skoro isključivo sa upotrebom lokalnog građevinskog materijala (kamena, cigle, peska, kreča). U isto vreme predviđati što jednostavnije konstrukcije u pogledu upotrebe drvene građe;

4. oblik i obrada doma treba da proističu iz njegovog značaja, funkcionalnosti i upotrebljenog materijala, a pri tome voditi računa da se obrada saobrazi lokalnim uslovima: geografskim, klimatskim i arhitektonskim. Kod spoljne obrade nastojati da zgrada predstavlja realan izraz arhitekture dotičnog kraja.”[10]

Posmatranje razvijenih tipskih projekata ukazuje na jasne zajedničke karakteristike. Arhitektonski jezik gotovo svih primera je regionalno-eklektički, sa rustičnom obradom zidova i klasičnom organizacijom prostora. Ovo nije iznenađujuće, s obzirom da su objekti projektovani u ranim posleratnim godinama, u periodu kada nije ni postojao jasan stav o pitanjima razvoja jugoslovenske arhitekture, a posebno o slučaju ruralnih sredina, koje nisu doživele još ni najprimitivniju urbanizaciju – formiranje ulica. S druge strane, podizanje čitavih objekata potpuno je počivalo na volonterskom radu pripadnika Narodnog fronta, odnosno, na priučenoj radnoj snazi, uz par zanatlija koji su poznavali isključivo lokalne materijale i tehnike izgradnje.

3.2. Programska baza

Središte čitavog programa zadrugi domova predstavljao je scensko-gledališni prostor, sa prilično skromnim dimenzijama pozornice, što je donekle već upućivalo na priklanjanje bioskopskim sadržajima i agitacionim skupovima jer su tehničke mogućnosti za druge oblike scenskih događanja bile ograničene. Vestibili i ulazni foajeji su skromnih dimenzija jer se računalo na upošljavanje

okolnog javnog prostora za potrebe okupljanja, pre i posle zadružnog događaja. Pošto su objekti mahom razruđenih osnova, ovo je omogućavalo formiranje seoskog trga, na kojem je Dom zauzimao centralnu poziciju i definisao program javnog prostora, uz pretpostavku njihovog simbiotskog korišćenja u društvenom životu zajednice. Međutim, razmatranje okolnog uređenja tipskih objekata dato je u malo projekata, najčešće kao predlog formiranja letnje bašte jer je pozicija većine bila skopčana sa velikim infrastrukturnim radovima u samom naselju, kako bi se obezbedili minimalni životni uslovi – elektrifikacija, a tek mnogo kasnije-vodovod i kanalizacija. Kod složenijih tipova traktovi se specijalizuju, te se izdvajaju ekonomsko-administrativni sadržaji, i posebno kulturni.

Programom se ne predviđaju sanitarne prostorije ni gostiju ni zaposlenih, što je jasan pokazatelj zaostalosti jugoslovenskog sela, dok istovremeno govori o prioritetima države, koja najpre želi da se pozabavi pitanjima medijacije svoje ideologije, a tek kasnije pitanjima higijenskog standarda. Kroz ovu prizmu mogu se sagledati i ostala projektantska rešenja, kao što su skromne čitaonice, a što još više iznenađuje, vrlo skromni magacinski prostori. U tom pogledu ostaje nejasno da li je u pitanju esencijalno nerazumevanja ekonomije sela i njegove proizvodnje ili graditeljska akcija koja je više težila uspostavljanju uslova za ideološko „opismenjavanje” stanovništva, nego suštinsko upostavljanje uslova zadrugarstva. Otuda nije iznenađujuće da su mnoge zadružne sale, u određenim periodima godine, bile okupirane za potrebe smeštaja poljoprivrednih proizvoda.

Slika 1: Planovi tipskih objekata razvijanih za zadružne domove, tipovi 1, 3, 6

Slika 2: Plan prizemlja i sprata tipa 10

Tokom 1949. godine napravljen je pokušaj stavljanja procesa stihijske izgradnje domova kulture u određene zakonske i regulacione okvire izdavanjem Normativa za domove kulture. U njima je uvedena klasifikacija domova kulture na mesne, zadružne i sindikalne, kao i normirani standardi za programsku koncepciju i prostorne potrebe pojedinih elemenata objekta.[11] Na taj način, izvršen je određeni kritički osvrt na dotadašnju izgradnju, a pre svega nizak kvalitet realizacija i uspostavljen novi programski okvir daljeg razvoja. On se, pre svega, odnosio na viši standard objekta, upotpunjenje higijensko-sanitarnih prostorija i jasniju produkcijsku shemu, koja je zapravo pomerala obrasce dešavanja sa političko-agitacionih ka kulturnim. Osim scensko-gledališnog prostora unapređenog za prostore publike (toaleti, hol, garderoba) i izvođače (toaleti, sala za probe), programski minimum u društveno-kulturnom smislu podrazumevao je čitaonicu s bibliotekom i sobu za šah. Ovaj program predstavlja bazu za dalji razvoj domova prema konkretnim potrebama sredine, materijalnim uslovima i potrebama njegovog osnivača. Dalje usložnjavanje, kako navodi Pivac, nije smelo vodilo ka tome da se u domove integrišu kompleksnije organizacije, što je slučaj u Čehoslovačkoj, jer bi se time ugrožavala njegoa osnovna funkcija centra društvenog kulturno-političkog života.[12] Tipiziranje objekata, koje je obeležilo prethodnu fazu, pokazalo se samo delimično korisnim, te se tipizacija sada morala vršiti na potpuno drugačijim osnovama i to kroz „funkcionalno iskristalizirane, tipizirane prostorije.” Ovim je projektovanje

čitave tipologije ponovo ušlo pod okrilje arhitektonske struke, čime je ostvarena mogućnost da se tipologija bogato unapređuje i razvija, što se dogodilo u vrlo skromnom broju realizacija.

Slika 3: Zadrudni dom na Klisi (Novi Sad), tip I, nakon izgradnje i izgradnja zadrudnog doma u Novom Vrbasu

4. OD ZADRUGE KA DOMU KULTURE

Preusmeravanje kursa razvoja zemlje kroz balansiranje uticaja polarizovanog sveta ostavila je značajan trag na predmetnu tipologiju. Pre svega, masovni projekat zadrudne izgradnje kojim se manifestovala lojalnost idejama "komunističke matice" izgubio je smisao u godinama posle Rezulucije Informbiroa. Istraživanje novog oblika društveno-ekonomskih odnosa radničkog samoupravljanja i spoljno-političke orijentacije uneli su promene u kulturnu politiku koja se značajno približila zapadnim tokovima. To nije označilo napuštanje ideje o mreži za "difuziju kulture", nego je pre svega značilo njenu rekonceptualizaciju. Približavanje zapadnoevropskom kulturnom kursu, koji je u mnogo čemu obeležen Marloovim konceptom kulturne difuzije i decentralizovanog kulturnog delovanja, preusmerio je interes države prema novoj jedinici kulturnog delovanja - domu kulture..

Sredinom šezdesetih reorganizacija državnih nadležnosti i promena kulturne politike (koja je, takođe, prešla u domen društvenog, a ne državnog upravljanja) donela je nove inicijative za razvoj ovih tipologija. Ocenjeno je da je razvoj kulturnih centara, kao institucija kompleksnog tipa „čiji je zadatak da u manjim i nerazvijenim sredinama zadovolji potrebe stanovništva za svim vrstama kulturnih i umetničkih delatnosti“, zapravo delatnost koja treba da bude vezana za manje sredine, dok se za veće opštinske centre predviđa specijalizacija institucija i njihovo institucionalno povezivanje [13]. Na taj način, može se reći da je razvoj doma kulture ušao u narednu fazu realizacijom liberalizovane kulturne politike države, kroz kompleksni program koji pokušava

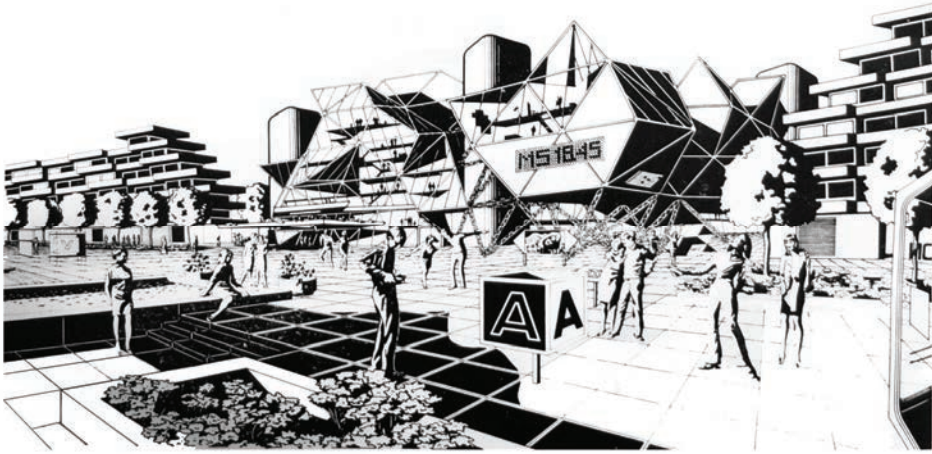
da u okvirima iste zgrade reši najrazličitije potrebe svojih meštana. Takođe, u ovom periodu, rezultati arhitektonske produkcije su na znatno višem nivou, zahvaljujući jasno određenom arhitektonskom kursu, razvijenoj praksi arhitektonskih konkursa i višem kulturnom nivou stanovništva koje je već osećalo punu neophodnost razvoja ovakve institucije u svojoj sredini. Društveni perspektivni plan za period 1961-1965 jasno je podržao ovakve težnje, ali je debata i dalje trajala oko dva ishoda razvoja tipologije – tipovima koji odgovaraju slobodnijoj upotrebi slobodnog vremena, na individualnoj osnovi, što bi rezultovalo u usložnjavanju programa kulturnog centra, koji bi u krajnjem ishodu postao društveni centar, i nasuprot tome, specijalizacija doma za kulturne aktivnosti, čime bi se ograničilo učešće zabavnih i obrazovnih sadržaja.[14] Iako jedinstvena strategija na državnom nivou nikad nije doneta, dalji razvoj ovih ustanova počivao je na nizu preporuka koje su periodično upućivane lokalnim samoupravama, s idejom da ih one sprovedu u delo. Kako bi se osigurao kvalitet investiranja u izgradnju, Savet za kulturu preuzeo je obavezu izdavanja građevinskih dozvola, čime je vršena kakva-takva kontrola programskih načela, koncepcije i kvaliteta arhitekture.

U arhitektonskom pogledu, razvoj tipologije beleži dve izrazite tendencije. Pre svega, tipologija se već značajno oslanja na tradiciju prethodnih godina i prati stremljenja opšteg arhitektonskog kursa. Taj domen produkcije donosi zrela i solidna arhitektonska rešenja koja se kreću u zoni komfora tehnologije izvođenja i dosta skromnog investiranja, ne nudeći izuzetan arhitektonski doprinos. Druga tendencija, s druge strane, očita je u specijalizaciji pojedinih domova kulture u "spomen-domove", čime je podcrtan značaj arhitektonskog tretiranja ovakvih projekata. Ovim, je takođe, nastavljen proces superponiranja kulturnih i društveno-političkih programa, nastao na tradiciji posleratne ekspanzije polivalentnih objekata kojim se gradila kulturna infrastrukturna mreža. Ovaj proces mešanja i objedinjavanja svih sfera socijalističkog života sazrevao je u tridesetogodišnjem procesu da bi se programski i volumenski usložnjavao do tačke kada je, u naponu težnje da obujmi što veći deo socijalističkog života, prevazišao mogućnosti samog društva. U toj nekoj poznoj fazi razvoja sedamdesetih godina, kada su i dalje prisutne tendencije „spomenovanja” tekovina NOR-a i Revolucije, zasnovalo se i mišljenje da se „estetsko funkcioniranje spomenika utemeljuje njegovim prostornim određenjem i sadržajnostima.”[15] Ovakvo koncipiranje procesa memorijalizacije uključuje prostorne i pejzažne aspekte i, shodno tome, oblast arhitekture, ali će utvrditi i poseban diskurs ovog procesa koji se otepljuje u arhitektonskom spomen-delu [16]. U tom pogledu, integrativni učinak procesa kulturne izgradnje i sećanja na položene temelje/žrtve socijalističkog progresa sagledan je kao komplementarni sistem ideja kojim se definišu obe funkcije

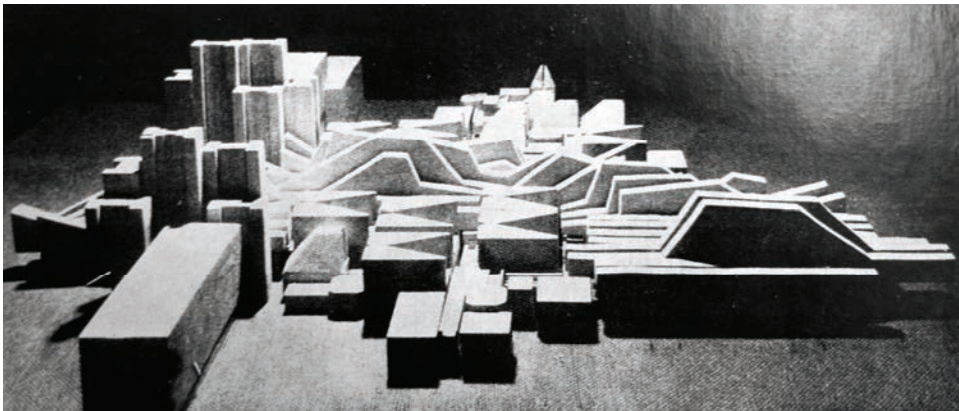
društvenog života. Iz ove koncepcije razvijena je posebna diskurzivna grana spomen-domova, kulturnih središta koja su „tematizovana” postojanjem memorije na palog borca, žrtvu ili revolucionara. Programska koncepcija domova kulture tako je dobila jasan putokaz za svoju ekspanziju, a osim toga, i jasan zahtev da „rješenje treba reprezentirati želju zajednice da spomenik revolucionarnoj (omladinskoj) tradiciji ostvari u obliku savremenoga kulturnog doma (omladine). Ono treba stvoriti novi humani ambijent, principom integralne funkcionalnosti, kao ozbiljno i avangardno djelo naše arhitekture, težeći sintezi umjetničkog ostvarenja.” [17]

Konkursi za ove projekte gotovo su pretpostavljali autorska programska istraživanja u vrlo široko postavljenim okvirima jer je proces sinteze pretpostavljao postojanje umjetničkih sloboda, naročito kada su ovi objekti dobili svoja izuzetna tektonična i likovna svojstva. Konkurs za Omladinski dom „Sedam sekretara SKOJ-a” u Zagrebu na neki način utvrdio je pravac razvoja tipologije činjenicom da je „raspisivač natječaja programatski stavio zahtjev za avangardnom arhitekturom.”[18] Nagrađena konkursna rešenja ukazuju na značajan otklon od postojeće produkcije i jasan iskorak u polje oblikovnog eksperimenta. Osim toga, već kroz drugi veliki konkurs za Spomen dom „Boro i Ramiz” u Prištini, raspisan početkom 1970.godine, dodatno je podcrtan eksperimentalni karakter projektantskog procesa. "Sadržaj 'Doma Boro i Ramiz' svojom svestranošću i širinom toliko je opsežan da ga ni sam raspis nije želio definirati do kraja, ostavljajući natjecateljima što veći stepen kreacije" [19] Atmosfera konkursa koja je naglašavala "plemenitost namjene budućeg doma i slobodu kreacije" potpuno je čitljiva i na prvonagrađenom radu koji potpisuju Ljerka Lulić, Jasna Nosso i Dinko Zlatarić (Zagreb). Izuzetno smelo ekspresivno rešenje, gotovo u ključu tek dolazećeg high-tec-a odslikava progresivnu ulogu omladine i njenih potreba, i kroz arhitekturu, kako i žiri zapaža, "personificira težnje omladine za slobodom, demokratičnošću i kretanjem naprijed". [20] Prostorno ustrojstvo, koje se uspostavlja radikalnom upotrebom četvorostране piramide za osnovnu konstruktivno-prostornu jedinicu, odgovara programskoj ambivalentnosti - promenljivosti prostornih granica i raznovrsnosti namena objekta projektovanog za 3000 omladinaca. Na ovoj činjenici počiva i plastičnost kuće koja je "otvoreni" prostorni sistem koji se može dalje organski razvijati prateći dinamiku potreba unutrašnjeg sadržaja.

Ovaj proces oblikovnog oslobađanja, programske relaksacije, ali i kulturne i arhitektonske emancipacije, dao je i najbolje realizacije u ovom domenu i izuzetno bogatu arhitektonsku zbirku konkursnih radova. Stvarni život realizovanih objekata bio je često neka vrsta improvizacije u postavljenim okvirima arhitektonske imaginacije njenih autora i ambicija investitora.

Slika 4: Ljerka Lulić, Jasna Nosso, Dinko Zlatarić sa saradnicima Krunoslavom Marjanovićem i Petrom Dabcem, Omladinski spomen-dom Boro i Ramiz, Priština, I nagrada na konkursu, 1970.godina.

Slika 5: Marko Mušič sa saradnikom Tomažom Jegličem, Omladinski spomen-dom Boro i Ramiz, Priština, II nagrada na konkursu, 1970.godina.

5. ZAKLJUČAK

Kulturni centri postali su u dosta mesta središnja mesta naselja - „svečani dom kulturnog socijalističkog čoveka” [21] - svojevrsni urbani reperi, služeći kao jasan arhitektonski manifest o zainteresovanosti države za dobrobit svih njenih građana. Njihova prostorna i programska koncepcija konstantno je

dovođena u vezu sa društvenim uslovima, te predstavljaju tipologiju koja jasno reflektuje društvena ideološka kretanja i, konsekvantno, kulturne politike kojima se krojila društvena stvarnost. Njihova projektovana kontekstualnost u programskom i oblikovnom smislu, jer je trebalo da izražavaju „naročitost svoga sadržaja”, predstavlja formu svakodnevnih društvenih potreba manje zajednice - komune, koja živi na tom prostoru i samoupravlja svojim društvenim, kulturnim i političkim životom. Taj „sadržaj” bio je arhitektonska reprodukcija „shvaćanja i razumevanja socijalističkog čoveka”, dok su umetnička produkcija i njihova finansijska održivost bili i ostali potpuno drugi domen izazova.

Rekontekstualizacija koju ove institucije prolaze poslednjih dvadeset i više godina govori u prilog tome da su određene ideološke postavke bile ključne za njihovu konceptualizaciju i život. Nejasna strategija upravljanja u kulturi u odslikana je i na život kulturne mreže koja je u potpunosti obesmišljena. Istovremeno, život institucija jednako je neizvestan kao i opstanak njihovih kuća. Kako najveći deo ove tipologije pripada produkciji posleratnog perioda, time se dodatno komplikuje odnos prema samim kućama. Pristup njihovoj obnovi, rekonstrukciji i remodelovanju samo u retkim slučajevima pokazuje istinsko razumevanje svih slojevitih vrednosti ovih dela. Njihovo "osavremenjavanje" rukovođeno interesima profita ili rekodifikacije za potrebe aktuelne politike čini ih još korak daljim od stvarnih kulturnih potreba društva. Istovremeno, time se oduzima i poslednja mogućnost da se u ovoj tipologiji traže jedinstvene programske vrednosti jugoslovenskog arhitektonskog opusa.

ZAVRŠENE NAPOMENE

Rad je rađen u okviru projekta Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji, finansiranog od strane Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije (TR 36051)

REFERENCE

- [1] Bakočević A: *Domovi kulture u Srbiji*, Kulturno-prosvetna zajednica Srbije, Beograd, 1960, str. 5.
- [2] *Zaključci savetovanja arhitekata FNRJ po pitanjima arhitekture i urbanizma*, TEHNIKA; godina VI, br.1, 1951, str. 9.
- [3] Bakočević, *Domovi kulture u Srbiji*, str. 7.

- [4] Konstantinović D: Programske osnove jugoslovenske arhitekture: 1945-1980, doktorska disertacije, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, 2013, str. 173.
- [5] Kardelj, E: *Problemi naše socijalističke izgradnje, knjiga I*, Kultura, Beograd, 1954.
- [6] Živančević J: *Soviet in Content, People's in Form: The Buildign of Farming Cooperative Centres and the Soviet-Yugoslav Dispute, 1948-1950*, *SPATIUM International Review* , 25 (September 2011), str. 46.
- [7] Ibid, 46.
- [8] Ibid, 48.
- [9] *Zadružni domovi, Zbirka projekata masovne izgradnje na teritoriji uže Srbije, Autonomne pokrajine Vojvodine i Autonomne Kosovsko Metohijske oblasti u 1948.godini*, Zadružne knjige i sekcije arhitekata DIT-a, Beograd, 1948.
- [10] Momčilović Lj: *O izgradnji zadružnih domova u Narodnoj republici Srbiji*, Zadružna knjiga, Beograd 1948, str. 38-39.
- [11] Pivac A: *O domovima kulture*, Urbanizam i arhitektura 5 (Zagreb), br. 5-8, 1951, str. 109.
- [12] Ibid, 109.
- [13] Nikolić M. i M. Ivanišević, *Domovi kulture u SR Srbiji*, Zavod za proćavanje kulturnog razvitka, Beograd, dokumentacija, sveska 10, 1969, str. 32.
- [14] Bakočević, *Domovi kulture u Srbiji*, str. 25.
- [15] Pisanović A: *Regionalizam spomen-arhitekture, ili spomeničnost arhitekture u regiji*”, Arhitektura (Zagreb), br. 158-159 (1976), str. 61.
- [16] Ova ideja o utvrđivanju spomen-kuće, funkcionalnog objekta života prisutna je već na proslavi dvadesetogodišnjice revolucije. Vidi: Venturini D: *Spomenici. Arhitektura* (Zagreb) XV, br.1-2, 1961, str. 38.
- [17] Pisanović, *Regionalizam spomen-arhitekture*, str. 61.
- [18] Ibid, 61.
- [19] *Natječaj za idejno rješenje omladinskog "Spomen-doma Boro i Ramiz" u Prištini*, Arhitektura (Zagreb), br. 106, 1972, str. 54.
- [20] Iz zapisnika žirija, *Natječaj za idejno rješenje omladinskog "Spomen-doma Boro i Ramiz" u Prištini*, str. 55.
- [21] Pivac, *O domovima kulture*, str. 112.

BIBLIOGRAFIJA

Anon.: Natječaj za idejno rješenje omladinskog "Spomen-doma Boro i Ramiz" u Prištini, Arhitektura (Zagreb), br. 106, 1972, str. 54-56.

Bakočević A: Domovi kulture u Srbiji, Kulturno-prosvetna zajednica Srbije, Beograd, 1960

Kardelj E: Problemi naše socijalističke izgradnje, knjiga I, Kultura, Beograd, 1954.

Konstantinović D: Programske osnove jugoslovenske arhitekture: 1945-1980, doktorska disertacije, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, 2013.

Momčilović Lj; O izgradnji zadružnih domova u Narodnoj republici Srbiji, Zadružna knjiga, Beograd, 1948.

Nikolić M. i M. Ivanišević, Domovi kulture u SR Srbiji, Zavod za proćavanje kulturnog razvitka, Beograd, dokumentacija, sveska 10, 1969.

Pivac A: O domovima kulture, Urbanizam i arhitektura 5 (Zagreb), br. 5-8, 1951, str. 108-112.

Pisanović A: Regionalizam spomen-arhitekture, ili spomeničnost arhitekture u regiji", Arhitektura (Zagreb), br. 158-159, 1976, str. 56-64.

Venturini D: Spomenici. Arhitektura (Zagreb) XV, br.1-2, 1961, str. 37-39.

Zadružni domovi, Zbirka projekata masovne izgradnje na teritoriji uže Srbije, Autonomne pokrajine Vojvodine i Autonomne Kosovsko Metohijske oblasti u 1948.godini, Zadružne knjige i sekcije arhitekata DIT-a, Beograd, 1948.

Zaključci savetovanja arhitekata FNRJ po pitanjima arhitekture i urbanizma, TEHNIKA; godina VI, br.1, 1951, str. 6-13.

Živančević J: Soviet in Content, People's in Form: The Buildign of Farming Cooperative Centres and the Soviet-Yugoslav Dispute, 1948-1950", SPATIUM International Review , 25 (September 2011), str. 39-49.

Renata Balzam

MA, student specijalističkih akademskih studija, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad, renata.balzam@gmail.com

Tatjana Babić

MSC, asistent, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad, tanja.b.babic@gmail.com

KULTURNO-ISTORIJSKA VREDNOST SOKOLSKOG DOMA - „DOMA KULTURE“ U SUBOTICI

Apstrakt: Istraživački problem rada usmeren je na analizu kulturno-istorijske vrednosti Sokolskog doma u Subotici. Gradsko jezgro Subotice je 1986. godine proglašeno za prostornu kulturno-istorijsku celinu obeleženu svojstvenom arhitekturom na kojoj se oslikavaju stilovi XIX i XX veka. Sokolski dom je deo ove eklektične urbane matrice. Objekat je svojom sadržinom i formom trebao da postane simbol i da prikaže moć, snagu i veličinu tadašnje Kraljevine Jugoslavije. Dom je građanima nudio razne programe iz kulture, obrazovanja, sporta i zabave, od samog početka postojanja. Istorijski posmatrano objekat je doživeo niz arhitektonskih transformacija, a posebno su se menjale njegove funkcije i značenja. Osim toga, sam naziv objekta, kao i programi koje su takve institucije pratile, razvijali su se u skladu sa vladajućim ideologijama XX veka.

Iako zvanično nije Dom kulture, niti kulturni centar, taj objekat je oduvek bio sedište različitih kulturnih dešavanja u Subotici i jedini gradski dom multinacionalnog karaktera.

Ključne reči: dom kulture, sokolski dom, multikulturalnost, Subotica

CULTURAL AND HISTORICAL VALUE OF SOKOL HOME – „HOUSE OF CULTURE“ IN SUBOTICA

Abstract: This paper examines cultural and historical values of the Sokol Home in Subotica, a city of multiculturalism and a rich architectural past. Sokol Home is part of a historic centre of Subotica, which was established in 1986 as a cultural and historical site of great importance in the region. From its beginning, this edifice has been a symbol of Kingdom of Yugoslavia in this city. Representing the power and size of the new and modern society, through the modern architectural style and specific functions, this building offered culture, education and sports activities to everyone. Looking back through history, Sokol Home suffered a series of transformations, in both architectural and functional way. Although it has never been the House of Culture, nor the Centre of Culture of Subotica, this building has always been the centre of different cultural events and it is the only “home” with a multicultural character.

Key words: House of Culture, Sokol Home, Multiculturalism, Subotica

1. SOKOLSKI POKRET

1.1. O idejama sokolskog pokreta

Sokolski pokret je nastao u Pragu, u Češkoj Republici, 1862. godine. Najviše zasluga za početak tog pokreta nose intelektualci Češke na čelu sa Miroslavom Tiršom, koji 1860. godine stiče titulu doktora filozofije i postaje profesor na univerzitetu u Pragu. Tirš je kao dečak bio veoma slabog zdravlja i na preporuku lekara bio je u obavezi da se bavi fizičkim vežbama. To iskustvo formiralo je jaku ličnost, razvilo ljubav prema vežbanju i zdravom životu, a potom direktno uticalo na iniciranje nastanka pokreta prvog Sokolskog društva. Tako je, sa Tiršom na čelu, 16. februara 1862. godine grupa Mladočeha osnovala Gimnastičko društvo praško. [1] Ubrzo zatim ovo društvo menja ime u Sokolsko društvo (kolo (staroslovenski) – u značenju sunce: so-kolo – “onaj što leti pod suncem”). U knjizi o osnovama gimnastike, Tirš ističe ogroman značaj sistematskog telesnog razvoja i njegov uticaj na duhovno vaspitavanje čoveka: vladanje sobom, hrabrost, upornost, shvatanja lepote, poštene borbe, tačnosti i naviknutosti na sistematski rad. Njegova teorija i praksa „sokolstva” u nauci se definiše kao socijalno učenje s praktičnom primenom u vaspitavanju slovenskih naroda. Tiršove ideje, prilagođene duhu modernog vremena, nastavljaju da “žive”, a njihova atraktivnost očitava se u velikom delu Evrope, a naročito u matičnoj državi.

Razmatranje ideja ovoga pokreta upućuje na njegovu ideološku matricu – vaspitavanje tela i duha koje narodu uzdiže moral, a od njihovih fizičkih sposobnosti konkretno zavisi i sposobnost za život. Na samom početku je sokolstvo, osim razvoja fizičke spremnosti, imalo ulogu da jača i nacionalnu svest slovenskih naroda u Austrougarskoj. Ove dve paralelne ideologije Sokoli preuzimaju od Starih Grka koji su se kao mali narod opkoljen sa svih strana, morali braniti, kako snagom, tako i umom. [2] U nameri da okupe i ujedine sav slovenski narod, društvo Sokola je nastupalo sa liberalnim parolama Francuske revolucije (sloboda, bratstvo, jednakost), “a okupljali su članstvo bez obzira na stalež te narodnost i veru.” [3] Ideja sveslavenstva imala je u svojoj pozadini vojni cilj, tendenciju odvajanja slovenskih naroda od “feudalne ideologije sveštenstva i plemstva te okupljanja oko ideologije građanskog liberalizma.” [4] Sve ovo doprinelo je da Sokoli postanu prognanici Austrougraske monarhije.

1.2. Širenje ideja sokolskog pokreta i izgradnja sokolana

Za svega nekoliko meseci, ideje Sokola privukle su veliki broj pristalica u Češkoj, Slovačkoj, Srbiji, Sloveniji, Hrvatskoj i Bugarskoj. Samo godinu dana

nakon osnivanja Češkog društva, u Sloveniji je osnovano gimnastičko društvo "Soko" što je doprinelo širenju ideologije i učenja na Balkanu. Ubrzo su i sve slovenske zemlje imale svoje nacionalne sokolske saveze. Nakon ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca formirano je jedno, jugoslovensko sokolsko društvo. Osnovano 1922. godine u Ljubljani, težilo je afirmisanju nove nacije, Jugoslovena i nove jugoslovenske kulture. Prema Sokolskom ustavu, uloga i zadatak sokolstva u Kraljevini SHS bili su: stvaranje fizički zdrave, krepke, moralno i intelektualno razvijene, nacionalnom svešću prožete, duhom slovenske solidarnosti nadahnute i velikim i opštim idealima čovečanstva zadojene omladine, koja će čuvati tekovine tadašnje generacije - ujedinjenje i nezavisnost. [5]. U okviru Kraljevine Jugoslavije sokolske organizacije su predstavljale najjača nacionalna i uopšte kulturna udruženja. O raspostranjenosti i masovnosti pokreta govori i podatak da je sredinom tridesetih godina postojalo ukupno oko 3000 sokolskih društava i četa organizovanih u 25 župa sa oko 230 000 članova. Programi sokola vođeni parolom: "Brat je mio, ma koje vere bio" ukazivali su na dostupnost bez obzira na naciju, veru, imovinsko stanje i stalež. Sokoli su se najčešće među sobom oslovljavali sa "Brate" i "Sestro", a njihov život u složnoj "porodici" odigravao se ne samo na vežbama i sletovima već i u privatnom životu. Moderne ideje Sokola koje su buđenjem nacionalne svesti jačale i afirmisale jugoslovenstvo, uticale su podsticajno na razvoj nove države, nove ideologije i nove kulture.

Uporedo sa razvojem sokolskog društva, postavljalo se pitanje obezbeđivanja prostora neophodnog za funkcionisanje pokreta. Taj problem je rešen izgradnjom domova namenjenih sokolima. Preko 150 objekata je podignuto na teritoriji Kraljevine u periodu između dva svetska rata. Od 1936. do 1938. godine izgrađeno je čak 110 zgrada, u mnogim mestima, a njihov izgled i veličina zavisili su od funkcionalnih potreba i materijalnih sredstava društava. Objekti su predstavljali ideale sokolstva, kako zbog kulturnih i sportskih sadržaja, tako i zbog arhitektonskog izraza u karakterističnom nacionalnom stilu. Jedan od najznačajnijih graditelja sokolskih domova „okrenut srpsko-vizantijskom graditeljskom nasleđu" bio je arhitekta Momir Korunović (1883-1969.). Kao veliki pobornik sokolskog pokreta projektovao je dvadest osam, a realizovao šesnaest sokolskih domova, uglavnom u romantičarskom duhu, ukrašavajući ih folklornim motivima i heraldičkim znacima. [6]

Slika 1: Sokolski dom, arh. Momir Korunović, 1935. Beograd

Na području današnje Vojvodine Korunović je projektovao sokolane u Somboru i Staroj Pazovi. Arhitekta Dragiša Brašovan ostvario je značajno delo u Petrovgradu (Zrenjaninu) u periodu 1924-1925. godine, koje po Ignjatovićevim rečima, svojom neoklasičnom sintaksom i semiotikom ukazuje na univerzalne vrednosti i nepromenjive kvalitete dok je difuzija grčkog i rimskog dorskog reda na fasadi bila u funkciji iskazivanja svakodnevnog karaktera objekta. [7]

Slika 2: Sokolski dom, arh. Đorđe Tabaković, 1936. Novi Sad

Arhitekta Đorđe Tabaković projektovao je 5 sokolana na prostoru Vojvodine – u Novom Sadu, Kikindi, Inđiji, Sremskim Karlovcima i u Petrovaradinu. Zgrada Doma podignuta u periodu između 1934-1936. godine u Novom Sadu predstavlja monumentalni slobodnostojeći objekat multifunkcionalnog karaktera sa različitim sadržajima od vežbališnih i pozorišnih do kancelarijskih i pomoćnih prostorija. „Kao izrazito modernističko delo koje bi bez sumnje moglo krastiti svaku evropsku prestonicu, Sokolski dom je jedan od najznačajnijih Tabakovićevih objekata kao i najznamenitija zgrada podignuta u Novom Sadu između dva svetska rata. Svojim brojnim funkcijama i kvalitetom izgradnje, zgrada se još uvek uspešno koristi u različite namene.” [8]

Osim objekata – sokolana, izgrađena su i brojna vežbališta – stadioni koji su omogućili vežbanje na otvorenom, ali i održavanje raznih oblika efemernih svečanosti od kojih su sletovi bili najznačajniji. Ove manifestacije u programskom smislu imale su tri komponente: 1) sokolske svečanosti, koje su se održavale na sokolskom sletištu i koje su bile u vezi sa prikazima telesnih vežbi, 2) sokolska takmičenja u telesnom vežbanju i 3) sokolske povorke kroz grad, kojima su se obično završavali sokolski sletovi. U toku sleta održavale su se i izložbe (uniformi, plakata, bista i drugih sokolskih predmeta), koncerti, pozorišne predstave i druge priredbe. [9]

Slika 3: Sokolski slet, 1936. Subotica

Ti događaji, sportsko – umetničkog karaktera, bili su jedinstvena manifestacija sokolske ideje. Utemeljeni u grčkim i rimskim ideologijama, sokolski sletovi mogu se posmatrati i kao preteče modernih događaja koji obeležavaju kraj XX i početak XXI veka.

Drugi svetski rat doneo je nova razaranja, gubitke i potisnuo razvoj sokolskih društava. Posle završetka rata, vladajuća komunistička partija nije

dozvolila rad sokolskih društava, proglašavajući ih fašističkim organizacijama. Celokupnu imovinu Sokola, u novoformiranoj državi, preuzelo je Društvo za telesno vaspitanje „Partizan”. Obnova sokolstva u novim državama na prostoru bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije počinje tek devedesetih godina prošlog veka, u vreme političkog pluralizma.

2. JUGOSLOVENSKI NARODNI DOM VITEŠKOG KRALJA ALEKSANDRA I UJEDINITELJA U SUBOTICI, 1920-1941.

2.1. Gradnja sokolskog doma

Početak dvadesetih godina prošlog veka, tačnije 1921. godine najviše Sokola u Vojvodini ima Subotica, koja postaje „Župa” severnog dela države. U ovoj multinacionalnoj sredini to je imalo posebnu vrednost. Osim pripadnika slovenskih naroda, ovom društvu priključivali su se i omladinci mađarske nacionalnosti. Okupljeni oko ideje “integralnog Jugoslovenstva” svi zajedno negovali su kult zdravog tela, duha i patriotizma.

Subotičko Sokolsko društvo je u više navrata pokušavalo da stvori dom u kojem bi mesto našli svi koji žele ozbiljno i odlučno da sarađuju na obaveštavanju i prosvetivanju jugoslovenskog naroda u Subotici i okolini. Ideje o ovom projektu javile su se još dvadesetih godina prošlog veka, međutim, gradnja je konačno započeta septembra 1931. godine. Gradski arhitekta tih godina bio je Franjo De Negri, a osim njega, na projektu su radili Kosta Petrović, kao nosilac projekta i Vasa Stefanović. Dom je bio zamišljen kao kuća koja predstavlja moć, snagu i veličinu tadašnje Kraljevine Jugoslavije. U knjizi „Spomenik u Subotici, NJ. V. Aleksandru I Kralju Jugoslavije“, Kosta Petrović, projektant doma i starešina Sokolskog društva „Subotica“, navodi da je dom morao postati “...centar celokupnog nacionalnog jugoslovenskog života i akcije”. [10] Zbog svetske krize gradnja je bila otežana i podeljena u šest etapa, a finansijski je bila pomognuta dobrovoljnim priložima u materijalu i novcu.

Izgradnja Sokolskog doma nazvanog „Jugoslovenski Narodni Dom Viteškog Kralja Aleksandra I Ujedinitelja“ završena je 1936. godine. Na taj način grad je dobio najveći sportsko – kulturni centar u zemlji.

2.2. Urbanističko- arhitektonski karakter kompleksa

Kompleks Sokolskog doma nalazi se na prostoru nekadašnje Rogine bare, uz Park Ferenc Rajhla (nekadašnji Park kralja Petra) i železničku stanicu. Pripada centralnoj zoni Subotice i deo je velikog urbanističkog projekta Koste

Petrovića, koji se tridesetih godina prošlog veka zalagao za formiranje ,socijalnog zelenila i osvežavanje gradske strukture. "Ovaj dom"...izgrađen kao urbanističko–funkcionalna celina sa sokolskim vežbalištem i letnjom pozornicom" [11] isticao se u urbanoj matrici grada. Kosta Petrović navodi da je zadatak doma bio da dominira "svojom okolinom isto kao što je trebalo da dominiraju sokolska ideja i rad" [12] u javnosti i društvenom životu, te da bude žarište socijalnog i kulturnog života grada.

Sokolski dom je "istovremeno bio spomenik novoj državi i novim idejama..." i kao takav "nije mogao ostati u kanonima dotadašnje arhitekture" [13] koja je obeležila gotovo sve druge domove sokola. U prvim fazama projekta tražen je izraz dostojan jednog spomenika tadašnjeg vremena, stoga su istraživane karakteristike srpsko-vizantijskog stila. Međutim, na samom kraju ovaj objekat dobija jednu modernističku, pročišćenu formu.

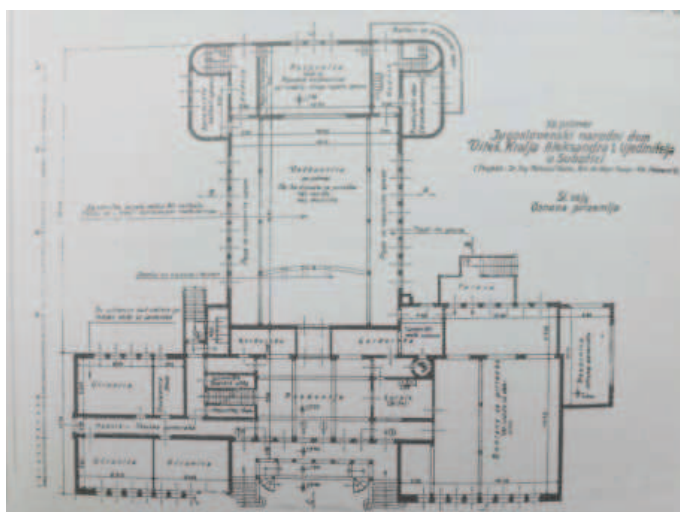
Sokolski dom reprezentativne arhitektonske vrednosti, dominirao je tadašnjim gradskim centrom jugoslovenske Subotice i predstavljao jedinstvenu "funkcionalno arhitektonsku novinu koja je doprinela da se logičnim i racionalnim povezivanjem prostora ostvari harmonija u celokupnom radu i poslovanju objekta". [14] Ovo prožimanje i preklapanje prostora prisutno je u vertikalnom i horizontalnom planu. Ukoliko se posmatra vertikalni plan uočava se preplet pet nivoa, od kojih se suteran nalazi na koti -1,00 m, prizemlje na +2,00 m, donji polusprat na +5,00 m, sprat na +7,95 m i gornji polusprat na koti +10,40 m. U funkcionalnom smislu objekat se sastoji iz tri celine koje se jasno čitaju kroz osnove, preseke i izgled. Prilikom projektovanja, poseban akcenat dat je glavnoj fasadi koja se sagledava sa Trga slobode – centralnog gradskog trga Subotice. Dom je "jednostavne arhitekture, obrađen crvenom fasadnom opekom, a jedini dekorativno-plastični element ima oko vertikalnih kontinualnih prozora u vidu opšavne trake..." [15] od belog kamenog zrna. Visoke atike služe da bi skrile stvarni nagib krova. Ovaj majstorski "trik" još više je istakao modernistički duh objekta.

Enterijer karakterišu jednostavne i pročišćene forme s akcentima na pojedinim reprezentativnim prostorijama u kojima su se okupljali subotički Sokoli. Karakteristična koloristična šema međuratne arhitekture u Jugoslaviji (crno-bele, sive i bordo-bele kombinacije) bila je primenjena i pri uređenju ovog objekta. Ideologija sokolskog pokreta bila je naglašena zidnom dekoracijom u vestibulu. Reljef snažnih ljudskih figura u pokretu bio je jedini "ukras" u enterijeru, koji je trenutno, na žalost, ispod nekoliko slojeva boje za zidove.

Slika 4: Sokolski dom, Subotica

Multifunkcionalni objekat Doma izgrađen je prvenstveno u cilju vaspitanja omladine kroz različite sportske i kulturne aktivnosti i predstavlja atraktivan volumen čiji arhitektonski izraz jasno pokazuje moć monarhije koja je vladala u periodu izgradnje.

Slika 5: Osnova prizemlja

2.3. Planirani i realizovani programi u okviru kompleksa

U periodu kada je izgrađen Sokolski dom, kao centar za omladinski sport i kulturu, dve trećine populacije tadašnje Jugoslavije su činili mladi do 21 godine

života. Prilikom projektovanja, Senat grada Subotice doneo je uredbu o trojakoj funkciji budućeg narodnog doma. Dom je trebao da služi “vaspitanju novih generacija putem sokolstva”; u njemu je predviđena centralna osnovna škola koja bi svima omogućila jednako obrazovanje, i kao treće, uredbom je propisano koji će prostori biti na raspolaganju “mesnom školskom odboru, kulturnim i nacionalnim institucijama i Sokolskom društvu” grada. [16]

Arhitekti, polazeći od zadatog ograničenja - ideje o trojakoj funkciji, prikazali su kroz tri funkcionalna međusobno povezana segmenta objekta. U centralnom delu (Blok B) nalazila se sokolska vežbaonica, koja je po potrebi korišćena kao dvorana za priredbe (580 sedišta i 200 mesta za stajanje). Kao najveća prostorna celina formirana je na koti prizemlja, dok su se ispod nje prostirale vežbaonice, plivačka i veslačka dvorana. Desni bočni deo (Blok C) činila je dvorana za priredbe (prizemlje, 400 mesta), a sokolsko pozorište (lutkarsko pozorište)¹ na prvom spratu objekta, činili su pozornica i gledališta sa 369 sedišta i 115 mesta za stajanje. U nivou prizemlja nalazilo se i letnje pozorište sa čak 1.000 mesta. U Bloku A objekta je formirana osnovna škola sa četiri učionice, bibliotekom i čitaonicom. U suterenu toga dela nalazile su se spavaonice. Prostorije za opsluživanje i održavanje ove “kuće” bile su po svim nivoima, u zavisnosti od funkcije.

Tabela 1: Raspored prema projektu

nivo	Blok A	Blok B	Blok C
suteren	spavaonice	vežbaonice, dvorane	Tehn. prostorije, dvorane
prizemlje	škola	velika vežbaonica	dvorana za priredbe
pr.eksterijer			letnja pozornica
spratovi	biblioteka, čitaonica	vežbaonica na balkonu	lutkarsko pozorište

¹ U još nedovršenoj zgradi Doma Sokola, inž. Oton Tomandl (Tomanić) osnovao je lutkarsko pozorište 6. decembar 1934. godine. Taj dan smatra se prvim značajnim datumom za kulturni život ovog objekta. (<http://www.suteatar.org/istorijat.php>)

Tabela 2: Trenutno stanje

nivo	Blok A	Blok B	Blok C
suteren	zabava, sport	tehnička etaža	tehnička etaža, zabava
prizemlje	sport	narodno pozorište	gimnastička dvorana
spratovi	skladište	narodno pozorište	dečje pozorište

Ovaj objekat izuzetan je po tome što svi predviđeni sadržaji, osim obrazovnih (centralna škola) postoje do danas.

3. SOKOLSKI DOM - „DOM KULTURE” 1941-2012.

Turbulentni period druge polovine XX veka, sa različitim društvenim, ekonomskim i političkim realnostima, učinili su da se kulturni i sportski sadržaji ovog objekta prilagođavaju, a objekat, fasade i enterijer pretrpeli su manje ili veće fizičke promene.

Grafikon 1: Promene sadržaja tokom vremena

Najznačajnije promene desile su se za vreme okupacije kada se u zgradu smestila mađarska omladinska organizacija „Levente“, koja 1941. godine i menja naziv u „Dom mađarske snage i kulture“, odnosno

„Leventeotthon“. U tom periodu, po projektu arhitekta iz Budimpešte, Bele Astaloša, sala za priredbe je adaptirana u bioskop sa 755 sedišta. Realizujući isti projekat, objekat prvi put dobija sve instalacije, ventilaciju i grejanje. Predratni narodni dom, oslobođenje je dočeka malo izmenjenog izgleda. Austrougari su 1942. godine, izgradili centralno stepenište na glavnoj fasadi i tako formirali lik doma koji je ostao nepromenjen do danas. U toku te rekonstrukcije je predviđena mogućnost parcijalne upotrebe objekta, odnosno bioskop je mogao da funkcioniše zasebno od centralnih delova u kojima su planirani biblioteka, muzej ili izložbeni prostor.

U periodu posle Drugog svetskog rata i promenjene društveno-političke stvarnosti, Sokole zamenjuje Jugoslovensko sportsko društvo „Partizan“ čiji članovi nastavljaju da gaje „sportski duh“ ovog objekta. Novoformirana sportska ideologija bila je zapravo samo nastavak ideje Sokola, u duhu novog režima. Osim gimnastičarskog društva, u objektu i njegovoj okolini formirana su različita sportska udruženja i održavana razna takmičenja. Prva prvenstva Jugoslavije u odbojci i košarci organizovana su 1945. godine. U Subotici je 1978. godine priređena školska olimpijada SOŠOV na kojoj je učestvovalo stotine učenika, koje je sa tribina gledalo 20.000 ljudi. Taj događaj bio je dokaz da je „Sokolstvo“ zaista prenelo ideje pokreta i na naredne generacije.

Sokolska organizacija, koja je pre rata afirmisala Jugoslovenstvo i funkcionisala pod parolom „Bratstvo – jedinstvo“, posle Drugog svetskog rata ukinuta je zbog svoje odanosti kruni i patriotizmu. Predratni naziv „Jugoslovenski Narodni Dom Viteškog Kralja Aleksandra I Ujedinitelja“, bio je zamenjen jednostavnim nazivom – JADRAN. Ovim imenom nazvan je bioskop koji je svojim zanimljivim sadržajima okupljao omladinu Subotice i na taj način im pružao mogućnost kulturnog uzdizanja, edukaciju i zabavu.² Koliko je značajan ovaj bioskop bio za grad govori i činjenica da građani Subotice i danas ovaj objekat najčešće nazivaju „Jadran“.

Dečje pozorište nalazi se u desnom bočnom delu objekta od samog početka. Prvi profesionalni ansambl formiran je u sezoni 1953/54. godine i od tada pozorište svojim umetničkim dometima spada u sam vrh scenskog stvaralaštva za decu. Izvođenjem prve predstave kao dramske forme „Dečaci Pavlove ulice“ 1960. godine, lutkarsko pozorište promenilo je naziv u Dečje pozorište - Gyermekszínház izvodeći predstave na srpskom i mađarskom jeziku. Ta ustanova kulture, 2002. godine dobija i naziv Dječje kazalište i postaje jedino dečje pozorište u državi u kojem se predstave održavaju na tri jezika. Može se

² U vreme kada je bioskop bio na vrhuncu popularnosti, a Korzo glavno šetalište mladih, plato ispred Jadrana predstavljao je mesto mnogih susreta i početaka. Iz tih razloga vlasti su odlučile da se na tom mestu izgradi prva fontana u gradu.

zaključiti da je pozorišni program jedini nepromenjeno prisutan od osnivanja Sokolskog doma do danas i da predstavlja samostalnu instituciju unutar velikog arhitektonskog volumena. Dominantna prostrana terasa na glavnoj fasadi, kao i dobro locirana sala za publiku karakterišu u prostornom smislu taj program kulture.

U desnom bočnom delu, tačnije u velikoj gimnastičkoj sali, šezdesetih godina prošlog veka (1967.) održavale su se igranke uz popularne BIT bendove. Iako je tadašnje socijalističko društvo očekivalo da omladinci budu savesni i odgovorni ljudi, novi naraštaji nisu želeli da žive u prošlosti i prva su generacija koja želi da se zabavlja, da se druži, putuje i bude slobodna u odlučivanju o svojoj sudbini. [17] Popularno „Šizilište” učinilo je zgradu popularnijom nego ikada pre. U tom periodu objekat je ponovo dobio potpuni značaj kao centar okupljanja i promovisanja savremenih kulturnih dešavanja. Koliko je ova zgrada vrvila od života govori i slika br.6.

Slika 6: Šizilište 1963.

Po prestanku rada bioskopa Jadran, pozorište K.P.G.T. (Kazalište-Pozorište-Gledalište-Teatar) preselilo se u bioskopsku salu 1995. godine, ali je zbog potreba scenske tehnike, pozorišna scena zauzela veći deo bioskopske sale.

Na ovaj način Ljubiša Ristić nastavio je da gradi svoju zamisao o jedinstvenom jugoslovenskom kulturnom prostoru kroz projekat KPGT koji je još 1977. godine oformio u Zagrebu. U prostorijama Sokolskog doma, ovaj reditelj je predstavio Subotičkoj publici neke od svojih najkvalitetnijih predstava.

Zahvaljujući njegovom radu Subotica je u jednom momentu postala kulturni centar bivše Jugoslavije.

Slika 7: KPGT u Sokolskom domu.

Period u kojem je ova produkcija delovala u bivšem Jadranu, može se nazvati „zlatno kulturno doba” Subotice. KPGT nastavlja sa radom u tom prostoru do kraja 90-tih godina prošlog veka.

Zbog rekonstrukcije zgrade Narodnog pozorišta, Skupština opštine Subotica dala je instituciji Narodnog pozorišta salu bivšeg bioskopa Jadran na korišćenje na pet godina. Sve do danas, ovaj prostor predstavlja kulturni centar grada, prostor okupljanja intelektualaca okupljenih oko rada Narodnog pozorišta Subotice.

Nakon više od pola veka, tačnije 2012. godine, omladinska kultura ponovo je prisutna u zgradi Sokolskog doma. U levom bočnom delu, koji su do 2011. godine koristili različiti sportski klubovi, formirana je Fondacija „Danilo Kiš“ u okviru omladinskog kluba „Skladište”. Kao gradska institucija sa zadatom promovisanja vrednosti savremenog, interkulturalnog, postmodernog i urbanog društva [18] ova fondacija ima veoma značajnu ulogu u prenošenju kulturnog i istorijskog značaja ovog objekta. Projekat Fondacije ističe uticaj mladih na oblikovanje i formiranje kulturnog identiteta grada i “otvoren je svim mladima i onima koji se tako osećaju, da ponude svoje umetničke programe ili da kao gosti budu deo toga”. [19]

4. ZAKLJUČAK

Objekat Sokolskog doma u Subotici predstavlja karakterističan primer međuratne arhitekture izgrađene na prostoru nekadašnje Jugoslavije. Kao što svaka arhitektura odražava vreme u kojem je nastala tako i ovaj objekat govori o društveno-političkom ambijentu Kraljevine SHS i ideologiji jugoslovenstva. Istovremeno je i svedok političkog pluralizma i vremena postmoderne koja obeležava kraj XX i početak XXI veka. Istorijski posmatrano, vrednost Sokolskog doma je višestruka i može se sagledati u fizičkom, ali i duhovnom smislu. Gradsko jezgro Subotice 1986. godine je proglašeno za kulturno-istorijsku celinu u kojoj značajno mesto zauzima i urbani kompleks sa Sokolskim domom. Eklektičko jezgro grada upotpunjuje i taj objekat, kao jedan od retkih primera moderne arhitekture Subotice. Kosta Petrović – jedan od graditelja kompleksa, značajno je ime ne samo u gradu već i u evropskom kontekstu.

Posebna tema ovog kompleksa je programska struktura. Od nastanka do danas, tri osnovne funkcije objekta i okolinog prostora: sport, kultura i obrazovanje, bile su zastupljene u različitom obimu. U periodu od izgradnje do 1941. godine objekat se isticao kao sportski, dok je kultura bila sekundarna funkcija, ali uvek prisutna. Međutim, od Drugog svetskog rata do danas, ovaj objekat prvenstveno se vezuje za programe iz oblasti kulture koji i prostorno dominiraju. Ova činjenica određuje i posebnu vrednost kompleksa s obzirom na to da objekat kao fizička struktura zvanično nikada nije bio Dom kulture, niti kulturni centar, oduvek je bio sedište različitih kulturnih dešavanja u ovom gradu i predstavlja jedini kulturni gradski dom multinacionalnog karaktera.

Stanje u kojem se objekat trenutno nalazi je potpuno zabrinjavajuće, te je istraživanje i rešavanje pitanja dalje egzistencije kao kulturnog markera grada od velikog značaja. Odgovor na ovo pitanje pokušala je da pruži produkcija portala GradSubotica, te je uz podršku Cerasa 2012. godine nastao dokumentarni film o Sokolskom domu u Subotici. Tema su mladi, pokret i zgrada koja je nastala kao rezultat potrebe da se omladini stvore uslovi za fizički i kulturni razvoj. [20] Film u kojem su zabeleženi najznačajni događaji i lični doživljaji u vezi sa nastankom ove zgrade, predstavlja primer mogućeg pristupa očuvanju kulturno-istorijske vrednosti jednog objekta i jedne sredine.

ZAVRŠENE NAPOMENE

Rad je realizovan u okviru projekta Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj: „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata domova kulture u Republici Srbiji“.

REFERENCE

- [1] <http://tamoiovde.wordpress.com/2011/09/18/>
- [2] Blagojević M: Vizuelna kultura Sokola, diplomski rad, Univerzitet u Beogradu, str. 2003.
- [3] Žutić N: Liberalizam hrvatskih, srpskih i jugoslavenskih Sokola, str. 305.
- [4] Žutić N, Isto, str. 306- 307.
- [5] Prema: A. Brozović, Soko Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930, str.92.
- [6] Kadijević A, Korunović M, Beograd, 1996, str.13.
- [7] Mitrović V, Arhitekta Đorđe Tabaković, Futura, Novi Sad 2005, str.102
- [8] Mitrović V, Arhitekta Đorđe Tabaković, Futura, Novi Sad 2005, str .108
- [9] Petrović K, Uređenje gradova, Beograd, 1938, str.59
- [10] Petrović K: Spomenik u Subotici, NJ. V. Aleksandru I. Kralju Jugoslavije, Gradska štamparija i knjigoveznica, Subotica 9547, str. 8.
- [11] Demeter G., Prčić - Vujnović. G., Bratuleanu. A., Biro A.M.: Razvoj urbanizma i arhitekture u period od 1918. do 1941. godine u Temišvaru, Segedinu i Subotici – regionalni identitet pod uticajem moderne, Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture Subotica, Subotica, 2008, str. 384.
- [12] Petrović K: Narodni domovi i školska vežbališta, Beograd, 1940, str.180.
- [13] Demeter G., Prčić - Vujnović. G., Bratuleanu. A., Biro A.M, Isto, str. 386.
- [14] Demeter G., Prčić - Vujnović. G., Bratuleanu. A., Biro A.M, Isto, str. 384.
- [15] Demeter G., Prčić - Vujnović. G., Bratuleanu. A., Biro A.M, Isto, str. 384.
- [16] Demeter G., Prčić - Vujnović. G., Bratuleanu. A., Biro A.M, Isto, str. 382.
- [17] www.danilokis.rs/sr/component/content/article/20-naslovna/402-omladinski-klub-se-vraa-kui-dua-ite-izilite.html
- [18] www.danilokis.rs/sr/onama.html (22.12. 2012.)
- [19] www.danilokis.rs/sr/projekti/402-omladinski-klub-se-vraa-kui-dua-ite-izilite.html (22.12. 2012.)
- [20] <http://www.gradsubotica.co.rs/sokolski-dom-subotica-dokumentarni-film/> (22.12. 2012.)

Maja Momirov

MA, Istraživač pripravnik, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad,
e-mail: majammomirov@gmail.com

PROGRAMSKA STRUKTURA I PROSTORNA ORGANIZACIJA DOMOVA KULTURE U ODNOSU NA POTREBE LOKALNE ZAJEDNICE

Apstrakt: Domovi kulture su specifična kategorija institucija kulture iz razloga što ne sadrže jednu primarnu funkciju, već čitav spektar kulturnih ponuda koje zadovoljavaju specifične potrebe lokalne zajednice. Sociološki, ekonomski i kulturološki faktori rezultuju kompleksnošću programske strukture, što dalje utiče na prostornu organizaciju objekata. Rad se bavi uporednom analizom programske strukture i prostorne organizacije domova kulture i kulturnih centara u Republici Srbiji u odnosu na potrebe lokalne zajednice. Koristeći relevantne primere, kvantitativnu analizu programske strukture i detaljno posmatranje prostorne organizacije uočavaju se razlike između većih gradova, gde je razvoj kulturnih institucija uslovljen velikom konkurentnošću, i manjih sredina gde nizak nivo kulturne produkcije uslovljava institucije da odgovore na sve kulturne potrebe korisnika u okviru jednog arhitektonskog prostora. Kreativni pristupi osmišljavanja specifičnih vidova realizacije programa i korišćenje prostora sa preklapanjem funkcija, značajni su za rad i buduće pravce razvoja ovih institucija.

Ključne reči: lokalna zajednica, programska struktura, prostorna organizacija, kulturna produkcija

PROGRAM STRUCTURE AND SPATIAL ORGANIZATION OF CULTURAL HOMES IN RELATION TO LOCAL COMMUNITY NEEDS

Abstract: Cultural centers are specific category of cultural institutions since they do not contain a primary function, than a whole range of cultural offerings that meet the specific requirements of local community. Social, economic and cultural factors result in complexity of program structure, which continues to affect the spatial organization of objects. This paper deals with the comparative analysis of program structure and spatial organization of cultural homes and cultural centers in the Republic of Serbia in relation to needs of the local community. Using relevant examples, quantitative analysis of program structure and detailed observation of spatial organization, we can notice differences between the major cities where development of institutions of cultural is conditioned by high competitiveness, and smaller communities where a low level of cultural production causes institutions to respond to the cultural needs of all users within one architectural space. Creative approaches of designing specific aspects of program implementation and use of space with overlapping functions, are important for the future development of these institutions.

Key words: community, program structure, spatial organization, cultural production

1. UVOD

Domovi kulture ili kulturni centri pripadaju tipologiji javnih objekata kulturne namene. Oni jesu specifična kategorija institucija kulture iz razloga što ne sadrže jednu primarnu funkciju, već čitav spektar kulturnih ponuda koje zadovoljavaju specifične potrebe lokalne zajednice, što domove kulture čini, programski, izuzeno kompleksnim institucijama. Domovi kulture u Republici Srbiji razvijali su se u odnosu na društveno političke, ideološke, kulturološke i ekonomske uticaje. Kulminacija razvoja u periodu SFRJ, kao i kulturne vrednosti perioda devedesetih godina prošlog veka rezultirali su današnjim stanjem Domova kulture, u programskom i prostornom smislu.

Osnovna uloga domova kulture jeste promocija umetnosti i kulture. Zatim zadovoljavanje različitih kulturnih potreba korisnika i zadovoljavanje funkcije mesta okupljanja zajednice. Američki sociolog Rej Oldenburg, mesto okupljanja zajednice naziva „treće mesto” (great good place) i definiše ga kao mesto između posla i kuće, mesto naglašene socijalne interakcije. Koncept trećeg mesta ima poreklo u istoimenom delu Oldenburga, gde je autor istraživao mesta koja predstavljaju srce društvene vitalnosti zajednice.[1] Procesom urbanizacije ideja “mesta” postaje sve značajniji za život gradova. Osećaj prepoznavanja i pripadanja je snažna motivacija za stanovnike gradova da se upuste u međusobnu interakciju. „Treće mesto” predstavlja mesto koje dozvoljava istovremeno interakciju i anonimnost, pripadnost i razlike; odnosno stvara prostorni okvir za regularna, dobrovoljna, neformalna, prijatna i iščekivana okupljanja pojedinaca van okvira kuće i posla. Koncept mesta i zajednice predstavlja kritičan faktor i za razvoj ekonomije koja se formira oko značajnih koncentracija ljudi.[2] U institucijama kulture koncept „trećeg mesta” se ogleda u isticanju otvorenosti i dostupnosti svim korisnicima. Važnost domova kulture i kulturnih centara za zajednicu pored toga što predstavljaju „treće mesto”, ističe se i u činjenici da utiču na funkcionisanje čoveka u kreativnom i produktivnom smislu i predstavljaju mesta koja podižu generalni nivo znanja i kulture celokupne zajednice.

2. KULTURNA VITALNOST ZAJEDNICE

Kulturna vitalnost zajednice se ogleda u uticaju kulture i kulturnih događanja na ekonomski, obrazovni i socijalni život zajednice i u postojanju mogućnosti učestvovanja u kulturnim dešavanjima, animaciji korisnika da učestvuju u istim i podršci različitih umetničkih i neumetničkih organizacija.[3] Kombinacija neprofitnih, komercijalnih, javnih i neformalnih događanja i

mogućnosti za kreativno učešće zajednice je esencijalna za kreiranje programa koji omogućavaju učešće i posmatranje, kako amatera, tako i profesionalnih umetnika.

Najčešće se pretpostavlja, da neprofesionalno učestvovanje u kulturnim dešavanjima podrazumeva u najvećoj meri posmatranje ili kupovinu kulturnih proizvoda. Ova definicija je postavljena previše usko, stavljajući u fokus samo profesionalnu kulturnu produkciju, izostavljajući važne segmente umetnosti i kulture koji imaju alternativne modele produkcije, od onih formalno ustanovljenih u okviru profesionalnog kulturnog sektora.

Ova razlika se može videti i u promeni definisanja događanja u okviru kulturnih institucija, od događanja kao nečega što je upotpunosti predviđeno i programirano, do današnjeg viđenja događaja kao procesa zajedničkog stvaranja između korisnika i umetnika. Nekada su događaji bili vezani za iskustvo u okruženju koje je unapred osmišljeno i usmereno u najvećoj meri. Danas su događaji vezani za okruženje koje omogućava dijalog, pristupačnost i transparentnost, odnosno proces zajedničkog kreiranja iskustva, gde su obe uključene strane, korisnik i umetnik, u ravnoteži. Ovo predstavlja radikalno drugačiji pogled, posebno u odnosu na to ko kontroliše iskustvo. Sa jedne strane leži pasivna participaciju, gde korisnici ne utiču na događaj, već su u ulozi slušaoca ili posmatrača. Sa druge strane se nalazi aktivna participacija gde korisnici igraju glavnu ulogu u kreiranju događaja. Odnosno sa jedne strane se nalazi absorpcija, sa druge potpuno uranjanje u događaj.[4] Samo svojim prisustvom korisnici doprinose vizuelnom aspektu i atmosferi događaja kao iskustva za sve prisutne. Prva dimenzija iskustva definiše učesnike. Druga definiše vezu između okruženje i korisnika, i ujedinjuje ih.

Ljudi učestvuju u kulturnim aktivnostima na različite načine i sa različitim nivoom znanja: kao učesnici (proizvodnja umetničkih dela), učitelji, studenti, kritičari, pristalice i protošači. Samim tim angažovanost korisnika može biti individualna ili kolektivna, sporadična ili redovna. Kulturna vitalnost jeste dokaz stvaranja, rasprostiranja, vrednovanja i podržavanja umetnosti i kulture kao dimenzije svakodnevnog života zajednice.

3. ANALIZA PROSTORNIH OKVIRA PROGRAMSKE STRUKTURE

Potrebe savremenog načina života, razvoj potrošačkog, multikulturalnog i takozvanog informacionog društva dovele su do neophodnog redefinisanja uloge kulturnih institucija koje danas pored osnovnih funkcija postaju mesta koja

zadovoljavaju različite potrebe savremenog korisnika. Institucije kulture razvijaju se u odnosu na, pre svega, sociološke, ekonomske i kulturološke faktore rezultujući kompleksnošću programske strukture, što dalje utiče na prostornu organizaciju objekata.

3.1. Kriterijumi analize

Analiza prostornih okvira programske strukture sastoji se iz dve faze:

- Prvu fazu čini kvantitativna analiza programske strukture izabranih primera, koja identifikuje pre svega prisustvo različitih programskih sadržaja u svakom analiziranom domu kulture i kulturnom centru u Republici Srbiji. Zatim nivo preklapanja programskih struktura između analiziranih primera.
- Drugu fazu čini analiza prostorne organizacije; odnosno analiza pripadajućih površina arhitektonskog prostora različitih programskih sadržaja i njihova međusobni odnosi i organizacija. Identifikacija preklapanja funkcija unutar istog arhitektonskog prostora, odnosno korišćenje prostora za realizaciju različitih programskih sadržaja ukazuje ne samo na prostornu organizaciju, već i na funkcionisanje analiziranog doma kulture ili kulturnog centra.

3.2. Selekcija primera za analizu

Analiza prostornih okvira programske strukture domova kulture i kulturnih centara u Republici Srbiji biće izvršena na devet primera podeljenih u tri grupe u odnosu na okvirni broj stanovnika naselja na čijoj se teritoriji nalaze:

- Prvu grupu čine Dom kulture Studentski grad, Ustanova kulture Vuk Karadžić i Kulturni centar Grad, iz Beograda, kao grada sa populacijom reda veličine milion.
- Drugu grupu čine domovi kulture iz gradova populacije reda veličine 100 000 stanovnika: Kulturni centar Novi sad, Studentski kulturni centar Novi Sad i Kulturni centar Bunjevačko kolo Subotica.
- Dok treću grupu čine tri doma kulture iz gradova populacije reda veličine od 10 000 stanovnika: Centar za kulturu Valjevo,

Kulturni centar Ribnica Kraljevo i Dom kulture Tihomir Rakić Veljko iz Leskovca.

Dom Kulture Studentski Grad u Beogradu osnovan je 1971. godine. Namenski objekat izgrađen je 1974. godine prema projektu arhitekta Milana Mitrovića.

Ustanovu kulture Vuk Karadžić osnovala je 2005. godine beogradska opština Zvezdara. Ustanova je smeštena u objektu istoimenog doma kulture izgrađenog 50tih godina dvadesetog veka.

Kulturni centar Grad – Evropski centar za kulturu i debatu, osnovan je 2009. godine na inicijativu Kulturnog fronta Beograda koji se fokusira na međunarodnu razmenu programa i evropsku koprodukciju. Smešten je u objektu industrijskog nasleđa iz 1884. godine.

Kulturni centar Novi Sad nastao je iz kulturne ustanove Omladinska katedra, koje je osnovana 1954. godine i ubrzo zbog pretežno studentske publike nazvana Tribina mladih. Smešten je u objektu koji je rekonstruisan 2007. godine.

Studentski kulturni centar Novog Sada osnovan je 1993. godine. Programski prostor ustanove smešten je od 2010. godine u objektu industrijskog nasleđa.

Kulturni centar Bunjevako kolo u Subotici osnovan je 1970. godine. Smešten je u objektu sa kraja XIX veka.

Godine 1956. osnovan je Dom kulture Valjevo koji je bio glavni nosilac kulturnog života grada. Godine 2009. izvršeno je restrukturiranje, Dom kulture je spojen sa Omladinskim centrom i Kulturno-prosvetnom zajednicom u cilju racionalnijeg, ali i efikasnijeg korišćenja resursa kao i unapređenja kvaliteta kulturne ponude.

Kulturni centar Ribnica u Kraljevu osnovan je 1948. godine kao naslednik kulturno prosvetnog društva i doma kulture. Sve tri ustanove osnovane su od strane stanovnika Ribnice, prigradskog naselja Kraljeva. Namenski objekat izgrađen je 1948. godine.

Dom kulture Tihomir Rakić Veljko osnovan je 1972. godine u Leskovcu. Smešten je u objektu iz 1951. godine.

Izabrani primeri domova kulture i kulturnih centara u Republici Srbiji, razlikuju se po periodu osnivanja i ustanovama iz kojih su se inicijalno razvili. Od devet primera 3 ustanove se nalaze u namenski građenom objektu: Dom kulture

Studentski Grad, Ustanova kulture Vuk Karadžić u Beogradu i Kulturni centar Ribnica u Kraljevu. Na osnovu perioda gradnje objekata možemo pretpostaviti da ni namenski građeni objektu u ovom slučaju ne odgovaraju u potpunosti trenutnoj organizaciji i funkcionisanju date ustanove. I pored prostornih ograničenja objekata u kojima se nalaze, njihova adaptacija, i organizacija u dovoljnoj meri ukazuju na odgovor ustanova kulture na kulturne potrebe lokalne zajednice u okviru koje se nalaze.

3.3. Kvantitativna analiza programske strukture

Kvantitativna analiza programske strukture domova kulture i kulturnih centara u Republici Srbiji izvršena je na devet izabranih primera. Za svaki primer analizirano je prisustvo 22 elementa programske strukture. Od 22 programska sadržaja 4 nisu zastupljena ni u jednom analiziranom primeru: delatnost novinskih agencija, sportske aktivnosti, trgovina i turizam. Najzastupljeniji programski sadržaji su: scenski program, organizacija izložbi, edukativni i zabavni sadržaji.

Kvantitativnom analizom programske strukture izabranih primera (*tabela 1*) utvrđeno je:

- programska struktura identična je u meri od 54,5 %, odnosno 12 od 22 elementa programske strukture sadrže ili ne sadrže svi analizirani primeri.
- programska struktura se preklapa sa minimalnim odstupanjima (minimalna odstupanja smatraju se odstupanja od maksimalno 2 od ukupno 9 primera) u meri od 77 %, odnosno 17 od 22 elemenata programske strukture sadrži minimum 7 od 9 analiziranih primera.
- programski elementi koje sadrže svi analizirani primeri su sledeći: organizacija koncerata, organizacija izložbi, edukativni sadržaj, književni program, scenski program, zabavne aktivnosti, organizovanje tribina i multimedijalni sadržaji.

Tabela 1: Prisustvo programa

Zastupljeni programi	Dom kulture Studentski grad Beograd	Ustanova kulture Vuk Karadžić Beograd	Kulturni centar Grad Beograd	Studentski kulturni centar Novi Sad	Kulturni centar Novi sad	Kulturni centar Bunjevačko koli Subotica	Centar za kulturu Valjevo	Kulturni centar Ribnica Kraljevo	Dom kulture Tihomir Rakić Veljko Leskovac
organizacija i produkcija pozorišnih predstava	X	X	X	X	X		X		X
prikazivanje bioskopskih projekcija	X		X	X	X		X		
organizacija koncerata	X	X	X	X	X	X	X	X	X
organizacija izložbi	X	X	X	X	X	X	X	X	X
edukativni sadržaji	X	X	X	X	X	X	X	X	X
književni program	X	X	X	X	X	X	X	X	X
obrazovanje		X	X	X	X		X	X	X
scenski program	X	X	X	X	X	X	X	X	X
zabavne aktivnosti	X	X	X	X	X	X	X	X	X
delatnost novinskih agencija									
sportske aktivnosti									
trgovina									
delatnost muzeja, galerija, zbirki					X				
biblioteka	X							X	
izdavaštvo	X		X	X	X	X		X	
turizam									
likovni program	X				X	X	X	X	X
organizovanje tribina	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ugostiteljstvo	X					X			
folklor						X		X	X
humanitarne akcije		X		X	X		X	X	X
multimedijalni sadržaji	X	X	X	X	X	X	X	X	X

3.2. Prostorni okvir programske strukture

Kvantitativnom analizom programske strukture moguće je utvrditi prisustvo određenih programa u institucijama, dok je za razumevanje programske strukture potrebno analizirati prostornu organizaciju. Analizom

prostorne organizacije, odnosno utvrđivanjem postojanja preklapanja funkcija, mere preklapanja i uporednom analizom pripadajućih površina arhitektonskog prostora određenim programima može se utvrditi način funkcionisanja institucije i njeni dominantni programi, što direktno oslikava potrebe lokalne zajednice u okviru koje se institucija nalazi.

3.3.1. Primeri iz prve analizirane grupe – domovi kulture i kulturni centri iz grada populacije reda veličine milion

Posmatranjem prostorne organizacije analiziranih primera kulturnih centara iz prve grupe, odnosno tri kulturna centra iz Beograda, jasno se uočava da svaka institucija poseduje dominantan element programske strukture.

Kulturni centar Studentski grad smešten je u objektu korisne površine 4500 m². U okviru ovog objekta kulturni centar raspolaže sa dva scensko gledališna prostora: malom salom kapaciteta 77 mesta i velikom salom kapaciteta 396 mesta. U okviru objekta nalaze se i dva scenskogledališna prostora na otvorenom: letnja pozornica kapaciteta od oko 800 mesta i amfiteatar kapaciteta oko 200 mesta. Pored prostora namenjenim scenskim programima postoje i dva izložbena prostora, mala i velika galerija i biblioteka sa čitaonicom. Za Kulturni centar Studentski Grad dominantan program jeste filmski program, odnosno bioskopske projekcije, festivali i radionice filmske umetnosti. Filmski program namenjen je ne samo da podržava bazične kulturološke i obrazovne potrebe šire studentske publike, već da zadovolji potrebe kinematografski obrazovane publike. Program se realizuje kroz prikazivačku delatnost profesionalnog dokumentarnog, igranog i animiranog filma u tradicionalnim programskim oblicima, filmskim festivalima i ciklusima, kao i kroz organizovanje tribina, razgovora, predavanja o filmu, regionalne filmske radionice i periodičnim izdavanjem edicije Kinematograf. Akademski kino klub, osnovan 1958. godine, od 1976. godine deluje u sastavu doma kulture, sada kulturnog centra, pod imenom Akademski filmski centar. Za potrebe filmskog programa u kulturnom centru Studentski grad postoje dve sale, i dva scenska prostora na otvorenom, ukupnog kapacitete oko 1400 mesta. Mala sala je namenjena isključivo bioskopskim projekcijama, odnosno ne postoje preklapanje funkcija u tom arhitektonskom prostoru, dok u drugim prostorima dolazi do preklapanja funkcija, odnosno 11 različitih programskih sadržaja se realizuje u istim prostorima.

Ustanova kulture Vuk Karadžić smeštena je u objektu korisne površine 4500 m². U objektu se nalaze dva scenskogledališna prostora: velika sala

kapaciteta gledališta od 400 mesta i kamerna scena kapaciteta gledališta 180 mesta. Dve multifunkcionalne sale ukupnog kapaciteta 100 mesta koriste se prevashodno za održavanje radionica, kurseva i predavanja. U objektu se takođe nalaze i baletka sala i svečana sala. Programi na otvorenom se održavaju na nedavno renoviranoj krovnoj terasi površine 220 m², gde je kapacitet gledališta 150 mesta od čega je 80 sedećih. U Ustanovi kulture Vuk Karadžić dominantan program jeste organizacija i produkcija pozorišnih predstava. U sezoni 2011/2012. godine u ustanovi je organizovano i producirano 13 predstava sa ukupnim brojem od 142 izvođenja i 27 000 posetilaca na dve scene u okviru objekta. Za istu godinu ukupan broj održanih izložbi u ustanovi iznosi 13 sa ukupnim brojem posetilaca 508. Ukupan broj posetilaca svih programa ustanove u 2012. godini iznosi 30.796, od čega je broj posetilaca pozorišnog programa 26.551, odnosno 86,2%. U prilog činjenici da je pozorišni program dominantan program ustanove kulture Vuk Karadžić govori i izveštaju o radu ustanove iz 2012. godine, gde se, kao prvi strateški cilj, navodi profesionalni pozorišni koncept.

Kulturni centar Grad u Beogradu smešten je u objektu industrijskog nasleđa, korisne površine 300 m² u okviru dve etaže. Dominantan program Kulturnog centra Grad jeste organizacija koncerata, za čije potrebe postoje dva scenska prostora, od kojih je jedan na otvorenom. Kulturni centar Grad organizuje u proseku 20 koncerata i samo 2 izložbe na mesečnom nivou. Broj posetilaca koncerata na godišnjem nivou kreće se između 40 i 60 hiljada, dok je godišnji broj posetilaca izložbi oko 5 hiljada. U prilog tome govori i činjenica da programi organizacije predstava, izložbi, bioskopskih projekcija, i biblioteka dele prostor, dok je prostor za organizaciju koncerata zaseban i iste kvadrature kao i prostor namenjen za 4 programa.

Svaka kulturna ustanova, kao i svaka preduzetnička delatnost, koja želi da opstane na savremenom tržištu gde je konkurencija za pažnju korisnika izuzetno visoka, a mogućnosti velikih razmera mora biti aktivna u obezbeđivanju novih iskustava, ponuda koje imaju odliku koja ih čini jedinstvenim. Može se zaključiti da visok nivo kulturne produkcije u milionskom gradu kakav je Beograd rezultuje velikom konkurentnošću ustanova kulture, što se ogleda u izdvajanju dominantnih programa, specifičnih za svaku ustanovu. Specifični programi i sadržaji rezultuju formiranjem ciljne grupe korisnika, adekvatnih za taj specifičan program, na koje se ustanova može osloniti. Sa druge strane jedinstveni oblici programa privlače korisnike koji u gradu velike kulturne ponude i mogućnosti traže nove sadržaje.

3.3.2. Primeri iz treće analizirane grupe – domovi kulture i kulturni centri iz naselja populacije reda veličine deset hiljada

U trećoj grupi analiziranih primera domova kulture i kulturnih centara iz naselja populacije reda veličine deset hiljada stanovnika uočavaju se dve dominantne karakteristike. Prva je preklapanje funkcija, odnosno programa unutar istog arhitektonskog prostora, za šta je najbolji primer Kulturni centar Ribnica iz Kraljeva. Ovaj kulturni centar smešten je u objektu korisne površine 850 m² u okviru dve etaže. Tokom devedesetih godina XX veka, bioskopska sala kulturnog centra korišćena je za smeštaj izbeglih lica iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, u periodu od ukupno deset godina, nakon čega je sala rekonstruisana i promenjena joj je funkcija u sportsku halu. Hol ispred sale adaptiran je u prostor galerije, površine 45 m², i kapaciteta 30 mesta. Ovaj prostor koristi se za potrebe scenskog programa, održavanje izložbi, koncerata i književnih večeri. Odnosno u jedno arhitektonskom prostoru odvija se većina programa ustanove: prosečno tri koncerta, dve izložbe i deset predstava na mesečnom nivou.

Slika 1: Prostor galerije KC Ribnica koristi se za održavanje izložbi i manjih koncerata

Druga dominantna karakteristika jeste disproporcija u pogledu pripadajućih površina različitih programskih prostora. U kulturnom centru Ribnica sportska hala, koja se zbog neadekvatnog grejanja koristi samo u letnjem periodu, površine je 280m², biblioteka je smeštena u prostor površine 75 m², dok se svi ostali programi kulturnog centra odvijaju u okviru prostora galerije površine od 45m². Dom kulture Tihomir Rakić Veljko smešten je u objektu korisne površine 300 m². Objekat sadrži malu salu kapaciteta 50 mesta, koja se koristi za potrebe pozorišnog programa, književnog programa, organizovanje koncerata, izložbi i tribina. Velika sala, kapaciteta gledališta 800 mesta, 2001.

godine adaptirana je za potrebe diskoteke i kao takva ne može se koristiti za potrebe drugih aktivnosti ili programa.

Slika 2: Mala i velika sala Doma kulture Tihomir Rakić Veljko

Može se zaključiti da kulturni centri u manjim sredinama moraju da zadovolje širi spektar kulturnih potreba stanovništva na jednom mestu, usled manjeg broja prisutnih kulturnih ustanova. Lokalne zajednice u manjim sredinama, odnosno naseljima male populacije, su najčešće zatvorenog karaktera, odnosno stanovnici nemaju naviku da putuju van svoje zajednice da bi zadovoljili kulturne potrebe. Stoga kulturni centri u ovim sredinama moraju da obezbede i funkcije sportskih objekata i prostora namenjenih aktivnostima zabavnog karaktera. Disproporcije u pripadajućim površinama se javljaju kao posledica ekonomske isplativosti određenih programa što direkto ukazuje na potrebe, potražnju i kulturni nivo stanovnika lokalnih zajednica.

3.3.3. Primeri iz druge analizirane grupe – domovi kulture i kulturni centri iz gradova populacije reda veličine sto hiljada

U okviru grupe analiziranih kulturnih centara iz gradova populacije reda veličine sto hiljada, kao pokazatelj potreba lokalne zajednici možemo izdvojiti razvoj Studentskog kulturnog centra u Novom Sadu iz dva razloga. Prvi razlog je činjenica da je Studentski kulturni centar Novi Sad osnovan 1993. godine, dok je programski prostor dobio na korišćenje 2010. godine, nakon 17 godina funkcionisanja kao gost organizator u drugim prostorima. Što znači da je ustanova Studentski kulturni centar Novi Sad imala već definisanu programsku strukturu van okvira prostorne organizacije. Drugi razlog jeste, da je programski prostor, objekat industrijskog nasleđa, adekvatan za rekonstrukcije i adaptacije i

formiranje prostorne organizacije u odnosu na već postojeću programsku strukturu ustanove.

Slika 3: Programski prostor Studentskog kulturnog centra Novi Sad adaptiran za potrebe scenskog događaja

Na formiranje programske strukture Studentskog kulturnog centra Novi Sad (SKCNS), u znatnoj meri, uticao je i rad i organizacija Kulturnog centra Novog Sada (KCNS) kao konkurentne kulturne ustanove. Posmatrajući kvantitativnu analizu programske strukture (tabela 1) ova dva kulturna centra, možemo uočiti izuzetno visok nivo preklapanja, od čak 91%. Odnosno od 22 analizirana programska sadržaja, čak 20 se preklapaju u analizi ove dve ustanove. Daljom analizom programa uočava se da je Studentski kulturni centar Novi Sad formirao programsku strukturu koja se kvantitativno podudara sa programskom strukturom Kulturnog centra Novog Sada, ali tematski i organizaciono predstavlja drugačije sadržaje, organizovane u potpuno drugačijem prostornom okviru i u odnosu na drugačiju ciljnu grupu korisnika.

Ustanova SKCNS u okviru jednog multifunkcionalnog prostora organizuje 13 programskih sadržaja, uključujući organizaciju i produkciju muzičkih festivala, pozorišnih predstava, izložbi i festivala stipa u okviru književnog programa i izdavaštva. Ustanova KCNS za razliku od multifunkcionalnog prostora Studentskog kulturnog centra, ima definisane

programske prostore u objektu površine 1800 m², u okviru tri etaže. U prostoru sale „Tribina mladih“ odvijaju se književni program, organizacija tribina i organizacija manjih muzičkih programa. Velika sala se koristi za filmski, scenski i muzički program. Likovni salon je prostor namenjen izlaganju radova likovnih umetnika, dok je mali likovni salon pored izložbenog i prodajnog karaktera. Kvantitativno isti, programski sadržaji ove dve ustanove se razlikuju tematski i organizaciono. SKCNS svoj muzički program realizuje pretežno preko muzičkih festivala, većih razmera, prostorno i vremenski, dok KCNS organizuje manje koncerte. U okviru likovnog programa i organizacije izložbi javljaju se takođe razlike, jer SKCNS raspolaže prostorom koji omogućuje održavanje izložbi umetničkih dela većih dimenzija, odnosno prostorni instalacija. Slične tematske razlike se uočavaju i u izdavaštvu ove dve ustanove, a organizacione u realizaciji pozorišnih predstava i filmskog programa.

Slika 4: Programski prostor Studentskog kulturnog centra Novi Sad adaptiran za potrebe izdavačke delatnosti

Formiranjem i adaptacijom programske strukture, kao odgovor na postojeće sadržaje Kulturnog centra Novog Sada i u odnosu na izabrane ciljne grupe korisnika i njihove potrebe, Studentski kulturni centar Novi Sad postaje konkurentna kulturna institucija u okviru lokalne zajednice uspevajući da zadovolji kulturne potrebe koje nisu realizovane od strane drugih ustanova.

4. ZAKLJUČAK

Edward Taylor je definisao kulturu kao kompleksno sveobuhvatanje znanja, verovanja, umetnosti, morala, zakona, običaja i svih ostalih sposobnosti i navika koje se zahtevaju od pripadnika društva.[5] Većina ljudi smatra da je kultura nasleđena, zanemarujući konstantno aktivne mehanizme prenošenja kulture. Kultura se razvija svakodnevno, kroz interakciju između generacija, grupa i pojedinaca i unutar porodica i neformalnih susreta. Kultura zavisi od religioznih organizacija, društvenih klubova, obrazovnih institucija, radnog okruženja. Ne smemo zaboraviti zabavnu industriju plasiranu putem masovnih medija i njenu ulogu u kulturnoj komunikaciji. Ovi domeni se preklapaju, formirajući opštu (zajedničku) kulturu, oblast gde se privatno transformiše u društveno.[6] Nažalost, naše javne kulturne institucije, koje mogu pružiti produkciju koja će predstavljati u najmanju ruku balans za populrnu kulturu masovnih medija, su zatvorene u sistem koji ne uspeva da neguje kulturu unutar zajednica, gde kultura nastaje i treba da se razvija. Takođe, veliki broj Domova kulture i Kulturnih centara u Republici Srbiji ima problema sa nedovoljnom komunikacijom sa drugim umetničkim i kulturnim organizacijama na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Od dvadeset i šest analiziranih Domova kulture i kulturnih centara u Republici Srbiji, samo 6 ustanova je član neke nacionalne ili međunarodne profesionalne mreže ili asocijacije, što predstavlja 23% analiziranih ustanova. Ako od ovog broja izuzmemo Kulturne centre nacionalnih manjina koji su povezani sa međunarodnim mrežama pripadajućih nacionalnosti, dolazimo do broja od samo dve ustanove kulture, od dvadeset i dve, koje su povezane sa nacionalnom ili međunarodnom profesionalnom mrežom, što predstavlja 9% analiziranih primera. Nedovoljna povezanost domova kulture i kulturnih centara u Republici Srbiji rezultuje kulturnom produkcijom koja se realizuje i plasira samo u okviru lokalne zajednice i u nedostaku konkurentnosti postaje nedovoljno intresantna i privlačna publici.

Cilj kulturalne politike jeste stvaranje uslova koji će dozvoliti aktivno učešće u kulturnoj produkciji, ne samo pasivno posmatranje. Kulturni razvoj predstavlja proces pomoći zajednici i pojedincima, da uče, izražavaju se i komuniciraju u različitim pravcima, u cilju izražavanja identiteta, problema i aspiracije, kroz medije umetnosti i komunikacija. Proces koji simultano razvija sposobnosti pojedinca i kolektivni kulturni kapacitet, doprinoseći pozitivnim socijalnim promenama.

ZAVRŠENE NAPOMENE

Rad je urađen u okviru projekta Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, pod nazivom Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji, pod rukovodstvom dr Radivoja Dinulovića, redovnog profesora.

REFERENCE

- [1] Christensen K.: *The Third Place, Encyclopedia of Community*, Berkshire Publishing Group, Great Barrington, Massachusetts, 2003, str.5
- [2] Florida R.: *Cities and The Creative Class*, Routledge, New York, 2005, str. 29
- [3] Jackson M.R., Kabwasa-Green F., Herranz J.: *Cultural Vitality in Communities: Interpretation and Indicators*, The Urban Institute, Washington DC, 2006, str.17
- [4] Boswijk A., Thijssen T., Peelen E.: *A New Perspective on Experience Economy*, The European Centre for the Experience Economy, Amsterdam, 2008, p 7
- [5] Graves J.: *Cultural Democracy: The Arts, Community and The Public Purpose*, University of Illinois Press, 2005, str. 15.
- [6] Graves J.: *Cultural Democracy: The Arts, Community and The Public Purpose*, University of Illinois Press, 2005, str. 13.

BIBLIOGRAFIJA

Benjamin A.: *Writing Art and Architecture*, re press, Melbourne, 2010.

Denegri J.: *Arhitektura i kultura*, Logos, Split, 1989.

Goldbar A.: *New Creative Community: The Art of Cultural Development*, New Village Press, Oakland CA, 2006.

Johnson L.C.: *Cultural Capitals*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, 2009.

Rifkin J.: *The Age Of Access: The New Culture of Hypercapitalism, Where All of Life is a Paid-For Experience*, Putnam Publishing Group, 2000.

Miljana Zeković

docent, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad
e-mail: miljana_z@uns.ac.rs

Višnja Žugić

asistent, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad
e-mail: visnja.zugic@gmail.com

KULTURNI CENTAR NOVOG SADA I STUDENTSKI KULTURNI CENTAR - STANJE I POTENCIJALI PROSTORA ZA KULTURU NOVOG SADA

Apstrakt: Cilj ovog rada je da istraži, analizira i vrednuje postojeće prostore namenjene kulturi u Novom Sadu, a zatim da uspostavi jasan odnos ka umetničkoj produkciji dve institucije kulture - Kulturnog centra Novog Sada i Studentskog kulturnog centra Novog Sada, njihovom trenutnom stanju i razvojnim prostornim i programskim potencijalima. U radu će biti analizirana arhitektura svih prostora kojima raspolažu ove institucije, biće ukazano na oblike njihove upotrebe koji su trenutno aktuelni, ali će takođe biti ukazano na promene funkcija prostora pri realizaciji nesvakidašnjih projekata u njima (primeri adaptacije i revitalizacije zapuštenog prostora KCNS-a za potrebe međunarodnog pozorišnog festivala i izložbe studentskih radova u industrijskoj hali SKCNS-a).

Ključne reči: Kulturni centar Novog Sada; Studentski kulturni centra Novog Sada; arhitektura; pozorište; izložba.

CULTURAL CENTRE OF NOVI SAD AND STUDENT CULTURAL CENTRE – CONDITIONS AND POTENTIALS OF SPACES FOR CULTURE IN NOVI SAD

Abstract: This paper aims at exploring, analysing and evaluating the existing spaces for culture in Novi Sad, with basic intention of offering a clear attitude towards: artistic and cultural productions coming from two main Cultural institutions - the Cultural Centre of Novi Sad and the Student Cultural Centre of Novi Sad, their current conditions and potentials in domain of both current programme and further development. Architectural analysis of all spaces that these institutions envelop will indicate all current forms of their usage, but also stress out their changeable functions regarding realisations of unconventional programmes in specific spatial spots (example of adaptation and revitalisation of devastated space of the Summer Stage in Cultural Centre of Novi Sad for the needs of international theatre festival and examples of different exhibition settings in industrial hall of Student Cultural Centre of Novi Sad).

Key words: Cultural Centre of Novi Sad; Student Cultural Centre of Novi Sad; architecture; theatre; exhibition.

1. UVOD

Polazeći od sociološke definicije „kulturnog centra“ u širem smislu termina, kao „oblasti kulturnog područja sa izuzetnom koncentracijom (kulturoloških¹) odlika specifičnih ili tipičnih za dato područje“² jasno je da koncentracija ovakve vrste karakteristika ima svoju prostornu dimenziju, što dalje podrazumeva institucionalnu specijalizaciju i udomljavanje programskih i svih drugih manifestacija ovog fenomena. Direktno sa tim u vezi, a u sklopu istorijsko-kulturnog konteksta našeg geografskog područja, proizilazi i razumevanje tipologije kulturnih centara u domaćem kontekstu, kao institucija kulture koje aktivno promovišu umetničke i kulturne vrednosti. Nakon demokratizacije kulture sredinom prošlog veka, a u skladu sa porastom potreba kulture i širenjem kapaciteta kulturnih programa, nekadašnje Domove kulture zamenjuje internacionalno prihvaćena tipologija Kulturnih centara, sa težištem na kulturnom i umetničkom obrazovanju svojih korisnika, kroz jasno definisane programske odrednice. Istorijski promenljiva funkcija kulturnih centara na ovim prostorima - od kuća koje udomljaju boemske, avangardne, alternativne i progresivne kulturološke misli i delovanja, do današnje situacije u kojoj ova ista tipologija podseća i programom i prezentacijom na ekspozituru jednog velikog sistema, na, uslovno rečeno, franšizu kulture globalističke kulturne scene - neiscrpna je inspiracija za analize iz svih domena humanističkih nauka, uz neizostavna pitanja: u čijem je interesu ova promena i zašto je moguća danas u kvazi-liberalnom društvu? Nedostajanje jasne politike jedne institucije kulture, što je evidentno iz primera javno objavljenih „programa rada i razvoja“ ovih institucija ali za „mandat od četiri godine“³ ukazuje na nemogućnost odvajanja kulture i politike u sadašnjem trenutku. Uprkos jasnoj logičnoj ideji da jedna ustanova kulture treba da, u najvećoj meri nezavisno od političke scene, sprovodi sopstvenu politiku određenu jasnim strateškim dugoročnim planom, evidentno je nepostojanje izvesnih *manifesta vrednosti* koji bi bili trajniji od nedosledne političke svarnosti zemlje. Pokušaj razumevanja aktuelnih kulturnih politika koje zastupaju dve najveće ustanove kulture u Novom Sadu - Kulturni centar grada i Studentski kulturni centar - kao i (ne)mogućnosti uslova u kojima ustanove rade, biće sproveden kroz detaljnu analizu programskih osnova, programskih prostora i programskih realizacija ovih gradskih „stubova kulture“. Bez ideje da se ovim radom ponude odgovori na probleme gradske / regionalne

¹ *Prim. aut.*

² www.merriam-webster.com/dictionary

³ U eksplikaciji svoje Vizije na zvaničnoj internet prezentaciji KCNS-a, direktor institucije se obavezuje na čitav niz, po prirodi dugoročnih, strategija, ali više puta naglašava da ih planira isključivo u četvorogodišnjem mandatu.

kulturne scene, iznešeno će biti kritičko mišljenje o njihovim aktivnostima, odnosu prema korisnicima, i prema održivosti sopstvenih programa ovih institucija.

2. KCNS - PROGRAMSKE OSNOVE INSTITUCIJE: OD „TRIBINE MLADIH“ DO KULTURNOG CENTRA DANAS

Pojam „Tribine Mladih“ je opšteprisutan u svesti građana Novog Sada već šezdeset godina, i u suštini objedinjuje ambivalentan odnos vrednosti koji građani i svi potencijalni korisnici ovog fenomena gradske kulture imaju ka istorijskom skupu značenja koje isti nosi u sebi. Od svog osnivanja 1954. godine (zvanično od 1956. godine), uslovljenog demokratizacijom kulture koja je zahvatila Jugoslaviju 40-ih godina 20. veka, „Tribina Mladih“ je „snažno promovisala modernističku umetnost, slobodu govora i dijalog o savremenim društvenim i političkim pitanjima“ [1], dok su aktivnosti realizovane u datom krugu označene kao „eksperimentalne, novolevičarske, internacionalne“ i orijentisane ka široj međunarodnoj sceni. Programski određena kao slobodna i neprijemčiva za cenzuru, „Tribina Mladih“ postaje sinonim za pionirski poduhvat pružanja legitimiteta progresivnoj kulturološkoj i umetničkoj misli i neo-avangardi, i njenoj daljoj promociji u svakodnevnom javnom životu. Prve promene ovog stanja dešavaju se početkom 70-ih godina 20. veka, kada stav aktivne političke ideologije menja kurs povodom slobode „izražavanja“ u oblasti kulture i ukida pravo i mogućnost dalje realizacije avangardnog necenzurisano umetničko-kulturnog delovanja. Nemogućnost nastavka misije „Tribine Mladih“ u smislu samostalnog progresivnog rada i uticaja okarakterisana je kao „vakuum u kritičkom diskursu umetnosti i kulture“ na teritoriji Novog Sada, dok su posledice u alternativnim medijima okarakterisane kao opšti nedostatak javnog kritičkog mišljenja a propo socijalno-kulturoloških fenomena koji su zahvatili ovo geografsko područje krajem prethodnog i početkom ovog veka.

„Tribina Mladih“ danas, kao klub, jedan od programskih prostora, postoji u gradskoj instituciji kulture - u Kulturnom centru Novog Sada (od sada u radu KCNS), a koji se opet, nalazi na istoj lokaciji na kojoj je postojao od svog osnivanja - u Katoličkoj porti 5. Zadržana isključivo kao ime koje referiše na nekadašnju vodeću kulturnu tačku grada, a lišena prethodnog sistema promocije alternativnih vrednosti, programski utopljena u novu viziju [2] ove ustanove kulture, „Tribina Mladih“ je ograničena ne samo programski, nego i prostorno na jednu salu novoprojektovane zgrade Centra. Sala dimenzija 20.70 x 11.10 m i visine 2.80 m, celom dužinom prirodno osvetljena, bez mogućnosti zasenčenja, nedovoljne zvučne izolacije, predviđena za ovu namenu, nalazi se na drugom

spratu zgrade KCNS-a. Raznovrsnost programa predviđenih za ovaj prostor (književne i druge tribine, filozofske diskusije, muzički program, javne prezentacije i projekcije filmova⁴), prema osnovnim projektantskim standardima, diktira potpuno drugačiju geometriju i tehničko-tehnološku opremljenost jednog ovakvog polivalentnog prostora. Kao finalna podna obloga sale postavljene su granitne pločice, što dodatno utiče na akustiku, ali i ambijentalnost prostora, onemogućujući ga u realizaciji osnovne - utilitarne funkcije. Zanemarivanje dostupnosti prostora „Tribine“, od strane projektanta / izvođača⁵ - u objekat KCNS-a se ulazi ne direktno sa trga (Katoličke porte), već iz prolaza, pa se skromno dimenzionisanim stepenišnim prostorom iz izuzetno malog ulaznog hola, posetioci / izvođači / zaposleni u instituciji penju na drugi sprat zgrade, gde intuitivno pronalaze prostor „Tribine Mladih“ - ukazuje na nemogućnost sagledavanja potencijalnog značaja i neosvrtnje na potencijal tradicionalnog uticaja koji bi „Tribina“ eventualno mogla da povрати. Dostupnost, transparentnost, ambijentalnost, osećaj mesta, osnovna logika programa, kao kvaliteti nisu realizovani projektom rekunstrukcije KCNS-a, što potencijalno dovodi u pitanje potrebu korisnika da ovaj prostor ikada osvoje i kreativno i progresivno pokušaju iz njega i u njemu da deluju.

Analiza prostora kluba „Tribina mladih“ samo je ilustracija odnosa odgovornih prema arhitektonskom programu u službi nove vizije kulture Novog Sada. Većina prostora novoprojektovane zgrade KCNS-a reflektuje identičnu logiku odnosa prema osnovnim funkcionalnim i programskim zahtevima, zatvarajući KCNS u hermetički zatvoren delimično funkcionalan mikrokosmos.

3. POSTOJEĆE STANJE ZGRADE KCNS – PROSTORNI KAPACITETI I STRUKTURA

Osvrt na značaj „Tribine Mladih“ sa početka svog delovanja, kao najznačajnijeg nosioca slobodne misli u Novom Sadu, napravljen je u obraćanju uprave KCNS-a objavljenog na zvaničnoj internet prezentaciji ustanove⁶. U strukturalnoj odrednici prezentacije, naslovljenoj „Vizija“, određujući se prema izmenjenim potrebama korisnika ovakve ustanove kulture, stoji: „Pedesetih godina prošlog veka mladi nisu imali računar u sobi, niti pametni telefon u džepu, već bi do poslednjeg mesta popunili Tribinu mladih samo da čuju gramofon. Do sužavanja kulture i gubljenja publike ne dovode nova vremena,

⁴ <http://www.kcns.org.rs/programski-prostori/> ; aktivno 13.09.2014. godine

⁵ Do projektne dokumentacije izvedenog objekta nove zgrade KCNS-a nije moguće doći, ni preko zaposlenih u ustanovi, ni preko projektnog biroa koji je isporučio projekat.

⁶ <http://www.kcns.org.rs>

već odbijanje da im se prilagodi. Novi mediji otvaraju i nove mogućnosti, i KCNS će ih koristiti na primer u projektima digitalizacije.“ Aspirativan stav prema razvoju novih tehnologija zanimljiv je, što sa tehničko-tehnološkog stanovišta (s obzirom da je KCNS i nakon niza godina od uspostavljanja vizije jedna od retkih institucija čija internet prezentacija nije prilagođena pregledu na mobilnom telefonu), što sa prostorno-organizacionog stanovišta. Postojeći objekat KCNS-a, kao što je prethodno pomenuto, ima niz projektantskih nedostataka koji onemogućuju tok osnovnih funkcija i kvalitetno odvijanje svakodnevnih aktivnosti u njemu, dok prostora za udomljavanje „novih medija i mogućnosti“ nema.

Stara zgrada KCNS-a je takođe imala niz nedostataka, uz jedan, osnovni kvalitet: glavna fasada objekta okrenuta ka Porti, projektovana kao zanimljiv formalistički sklop galerijskog prostora u prizemlju objekta i dvospratne strukture prepoznatljive fenestracije iznad, postala je simbol kulture grada. Iako ne bi mogla da bude okarakterisana kao superiorna arhitektonska realizacija, osnovni kvalitet ove fasadne strukture ogleda se u tome što su, između ostalih, zaposleni u ovoj instituciji zahtevali da prilikom rekonstrukcije objekta fasada ostane sačuvana⁷ kako bi kuća na neki način sačuvala svoju tradiciju, odnosno misiju koja je starom fasadom zauzela određenu formu, a sa kojom su se oni, a takođe i građani Novog Sada, u znatnom procentu identifikovali. Ova vrsta formalne identifikacije kuće sa ulogom nosioca kulture grada bila je svakako njen kvalitet; kuća je imala „boemsku“ prezentaciju i reprezentaciju i bila je, iz tog razloga, precipirana kao takva.

Do uvažavanja zahteva zaposlenih koji, moguće, nije ni bio formalno sastavljen i upućen, nije došlo, a nakon trogodišnje rekonstrukcije ove kuće kulture Novog Sada, građani su 2011. godine suočeni sa zanimljivom arhitektonsko-prostornom činjenicom. Javnog arhitektonskog, bilo međunarodnog, bilo nacionalnog, čak ni anketnog konkursa za rekonstrukciju objekta nije bilo, pa samim tim ni neke vrste javnog uvida. Gradska kulturna politika je ovim činom jasno zauzela stav da šire profesionalno projektantsko mišljenje ovim povodom nije neophodno. Bez iznošenja subjektivnog stava o kvalitetu odabira arhitektonskog jezika u kom je izvedena nova glavna fasada objekta, činjenica je sledeća: nova fasada KCNS-a onemogućava bilo kakvu vrstu identifikacije korisnika / zaposlenih / građana Novog Sada sa objektom Centra, jer upotrebljeni elementi i sklop fasade nema nijednu karakteristiku koja bi govorila u prilog tipologiji objekata za koji je projektovana.

⁷ Razgovor, Simon Grabovac, jun 2011. godine

Slika 1: Stara zgrada KCNS-a, čuvena „Tribina mladih“ i novoprojektovana zgrada KCNS-a, izgled sa trga, sukcesivno

Rekonstrukcija objekta KCNS-a tekla je od 2008. do 2011. godine. Tokom tog perioda većina redakcija Centra svela je svoje aktivnosti na znatno manju meru, a programi su se odvijali na različitim mestima u gradu i to ne samo u drugim institucijama kulture. Mnogi posetioci i učesnici u aktivnostima Centra su ovo vreme proveli van dodira sa programom koji se odvijao na ovaj način, jer objedinjenih obaveštenja o dešavanjima u sferi kulture, a za koje je bio odgovoran Centar, nije bilo. Nakon velikog otvaranja nove zgrade KCNS-a u aprilu 2011. godine, Centar je polako zauzeo svoju prethodnu poziciju i aktivnosti su useljene u novoprojektovane prostore kuće.

Već pomenuta nemogućnost ulaska u objekat iz javnog gradskog prostora predstavlja problem, ne samo u smislu simboličkog značaja dominantnog ulaza u ustanovu kulture, već i u smislu ostvarenja veze sa prostorom Katoličke porte - retkog primera javnog gradskog pešačkog trga koji funkcioniše kao mesto realnog, nedirigovanog, slobodnog okupljanja. Uspostavljanjem ove veze nedvosmisleno bi došlo do ostvarenja određene vrste *tekućeg prostora* između Centra i trga, čime bi sadržaji oba prostora dobili na potencijalu i značaju. Indirektan ulaz u objekat sa trga ipak postoji, ali nije projektovan kao veza javnog tipa, jer je sa trga zapravo moguće ući u prostor izložbene galerije - Likovnog salona Kulturnog centra - u prizemlju objekta, ali se iz nje ne može proći dalje u unutrašnjost kuće. Posetioci galerije KCNS-a stoga, izlaze u spoljašnji prostor kada žele da nakon posete galeriji ostanu u objektu, u koji zatim stupaju iz sporednog prolaza. Ovo nije jedina „hladna veza“ između sadržaja realizovana rekonstrukcijom Centra. Iz sporednog prolaza se račvaju komunikacije - prvi ulaz je glavni ulaz u zgradu, gde su oko stepenišnog prostora projektovane kancelarije za redakcije Centra, upravu Centra i klub „Tribina Mladih“, dok se u glavnu Veliku salu Centra ulazi iz drugog ulaza. Veze između ovih prostora nema. Velika Sala KCNS-a, programski određena kao scensko-gledališni prostor za pozorišne predstave, koncerte i bioskopske projekcije, ima

kapacitet od 130 mesta, a sam ulaz u gledališni prostor sale pozicioniran je sekundarno u odnosu na ulazni hol ovog dela objekta. Akustika u celom objektu je problematična, te se tokom izvođenja pozorišne predstave u Velikoj sali u prostoru Tribine ne odvijaju večernji koncerti, niti programi koji okupljaju veći broj posmatrača i učesnika. Kako funkcioniše podjednako kao bioskopska i pozorišna sala, Velika sala ne zadovoljava funkcionalno ni jedan od dva programa, pri čemu poseban problem predstavlja distanca između prvog reda gledališta i samog proscenijuma, jer je prevelika - od dva do čak tri metra na pojedinim mestima - i onemogućava kontakt izvođača sa publikom i samim tim onemogućava objedinjujuću funkciju scenskog izvođenja. U posebnim slučajevima, kada se scenski događaj izvodi uz gledališni prostor postavljen na samoj sceni, na scenu se ulazi preko trećeg u nizu posrednog ulaza u objekat, planiranog za magacinski prostor.

Arhitektonskom analizom svih prostora kuće uočava se nepoštovanje osnovnih principa univerzalnog dizajna - prostori su nedostupni, rampe ne postoje, toaleta za invalide nema, ali nepoštovanje i osnovnih funkcionalnih zahteva u smislu postojanja vetrobranskih prostora na ulazima u objekat, kao i nedovoljno dimenzionisanje komunikacijskih prostora, pri čemu se određeni prostori dužih hodnika sužavaju na širinu vrata od 80cm.

Osvrtom na samu osnovu arhitektonskog projektovanja prema kojoj je posao projektanta da „nakon detaljne analize konteksta i zadatog arhitektonskog programa pravilno odabere i postavi arhitektonski koncept na tačno zadatoj lokaciji“⁸, moguće je zaključiti da prilikom rekonstrukcije objekta KCNS-a detaljnog arhitektonskog programa nije bilo, da, u projektantskom smislu, nisu razmotrene aktuelne i nadolazeće potrebe jednog kulturnog centra, a da se na postojeće primere dobre prakse nije referisalo.

4. DODATNI PROSTORNI ZAHTEVI

Najznačajniju strukturalnu odrednicu delovanja KCNS-a čine međunarodne i regionalne manifestacije sa ozbiljnom tradicijom, poput Novosadskog džez festivala, INFANT-a, Prosefesta i Euro-in filma. Većinski deo programa ovih festivala se odvija u zgradi KCNS-a, iako je neophodno ukazati na to da se glavni programi i muzičkog i pozorišnog festivala odvijaju u drugim prostorima kulture grada (najčešće u Srpskom narodnom pozorištu). Internacionalni festival alternativnog i novog teatra - INFANT - proistekao iz

⁸ Program predmeta Arhitektonsko projektovanje 1 iz školske 2011/2012. godine; Departman za Arhitekturu i urbanizam; Fakultet tehničkih nauka; Novi Sad

pionirskog poduhvata okupljanja „stvaraoca off, neformalnog, alternativnog i drugačijeg teatra“⁹ iz 1974. godine - Malog pozorja - po 41. put je ove godine realizovan u Novom Sadu. Iako aktuelno stanje u oblasti domaće kulture ukazuje na izuzetno bogatstvo postojećeg „festivalskog pejzaža“ [3], Simon Grabovac, urednik INFANT-a, tvrdi da uprkos ovom bogatstvu ne postoji „nikakav sistem koji mu daje dublji smisao“¹⁰, te se zalaže za precizni kulturno-umetnički koncept koji bi dao legitimitet festivalskom postojanju. INFANT je primer festivala koji, osetljiv na akcelerativne promene u teatru koje menjaju njegovu koncepciju¹¹, programski pokušava da ostane u dodiru sa istima, pruži im podršku i obezbedi prijem šire publike. Prostorni zahtevi pri realizaciji ovakvog poduhvata su izuzetno veliki u odnosu na konvencionalno projektovane objekte kulture, te se za potrebe INFANT-a u funkciju stavljaju i svi dodatni, dostupni, javni gradski prostori. Izuzetno značajan prostor pri realizaciji INFANT-a predstavlja Letnja scena KCNS-a, koja se nalazi u dvorištu zgrade. Osnovni problem upotrebe ovog prostora je stanje u kom on jeste - neodržavan, izolovan, van upotrebe, devastiran i izložen daljem propadanju, uprkos izvanrednim ambijentalnim i scenskim kvalitetima. Važnost Letnje scene je ne samo u tome što svojim karakteristikama omogućuje raznovrsnost i efektnost u slučaju realizacije bilo kog događaja iz oblasti umetničkog stvaralaštva, već i u tome što, već tradicionalno, za vreme trajanja INFANT-a, ona postaje „Tačka susreta Festivala i grada“ [4].

Arhitektonski i umetnički studentski projekti realizovani poslednjih godina u prostoru Letnje scene, kao prateći program INFANT-a, i među njima najznačajniji projekat „Dvorište“ iz 2012. godine¹², bez dileme ukazuju na sve potencijale ovog prostora, kao i na mogućnost jednostavne i brze revitalizacije istog, uz osvajanje njegovog punog potencijala, jednostavnim sredstvima i elementarnim ulaganjima.

5. SKCNS FABRIKA - PROGRAMSKE OSNOVE INSTITUCIJE

Studentski kulturni centar Novi Sad (u daljem tekstu SKCNS) je kulturna ustanova usmerena ka kulturnom životu mladih u Novom Sadu, koja insistira na „pravim umetničkim vrednostima, čime vrši obrazovnu ulogu kod mladih ljudi“¹³.

⁹ Grabovac, Simon; str. 9

¹⁰ Grabovac, Simon; str.20

¹¹ <http://www.infant.rs/infant14/srpski/istorijat.html>; aktivno 13.09.2014. godine

¹² http://www.scen.uns.ac.rs/?page_id=1871; aktivno 13.09.2014. godine

¹³ <http://www.skcms.org/>, aktivno 13.9.2014. godine

Delovanje ove institucije je u programskom smislu usmereno ka književnom, pozorišnom, muzičkom i likovnom stvaralaštvu, sa posebnim akcentom na afirmisanju mladih umetnika i stvaralaca u ovim oblastima. Aktivnosti institucije istovremeno podrazumevaju i saradnju sa afirmisanim umetnicima, a promociju mladih umetnika, u svim oblastima delovanja, SKCNS ostvaruje pre svega kroz saradnju sa Akademijom umetnosti u Novom Sadu i brojnim gradskim institucijama i kulturnim organizacijama. Jedna od važnijih oblasti delovanja SKCNS jeste produkcija scenskog programa i pozorišnih predstava, nekoliko muzičkih, filmskih i jednog strip festivala, štampanih i muzičkih izdanja, organizacija koncerata, izložbi i govornih programa. 2010. godine, nakon sedamnaest godina delovanja kao gost-organizator, institucija je dobila u zakup magacinski prostor koji je do danas u funkciji programskog prostora Studentskog kulturnog centra Novi Sad.

6. POSTOJEĆE STANJE OBJEKTA FABRIKA – PROSTORNI KAPACITETI I STRUKTURA

Nakon useljenja u novi prostor, Studentski kulturni centar Novi Sad mu dodeljuje novo ime – „Fabrika“. Prostor Fabrike je nekadašnji magacin površine 430 kvadratnih metara, u Kineskoj četvrti u Novom Sadu, koja je tokom protekle decenije postepeno pretvarana u svojevrsni kulturni distrikt Novog Sada. Od 26. marta 2010. godine, kada je objekat pod novim imenom otvoren i otpočeo sa radom, programski prostor prolazi kroz kontinuiranu faznu rekonstrukciju sve do danas. Prostorni koncept projekta rekonstrukcije odnosi se na očuvanje osnovnog volumena magacina – danas glavnog programskog prostora institucije, i zadržavanje karakteristične ambijentalne vrednosti objekta industrijskog nasleđa. Sa druge strane, diverzitet prostornih dispozicija u odnosu na vrstu aktivnosti koje se u prostoru odvijaju, postignut je projektovanjem i realizacijom jednog jedinstvenog multifunkcionalnog prostora podložnog rekonfiguraciji u kratkom vremenskom periodu.

U relativno jednostavnoj strukturi mono-volumena Fabrike, pored površinski dominantnog programskog prostora, objekat sadrži još nekoliko prostornih celina: biletarnicu sa knjižarom u kojoj se prodaju izdanja Studentskog kulturnog centra, dnevni boravak, tri manje prostorije koje čine zasebnu prostornu celinu – magacin, kancelariju i studio za audio i video produkciju, i sanitarni blok. Institucija SKCNS, kao dopunu prostornih kapaciteta objekta Fabrika, koristi magacinski prostor u nezavisnom objektu koji se nalazi u sklopu Kineske četvrti u Novom Sadu.

Stacioniranje institucije u ovakav prostorni okvir nakon dugogodišnjeg funkcionisanja bez programskog prostora značilo je „stabilnost i kontinuitet“ i „strateški pristup organizovanju događaja“ a širok dijapazon aktivnosti i saradnja sa drugim institucijama dali su „legitimitet postojanju ovog prostora koji je nedostajao gradu“.¹⁴

7. UMETNIČKA REINTERPRETACIJA PROSTORA / DOPUNA OSNOVNOM PROGRAMU

Tokom leta 2011. godine Asocijacija Kulturanova iz Novog Sada je organizovala seriju radionica u okviru dugoročnog projekta koji se bavio pitanjima javnog prostora Novog Sada, sa ciljem konfrontacije i upoznavanja učesnika sa prostorima grada kroz prakse pozorišta i svremenog plesa. Svaka radionica je bila završena performansom koji je prikazan publici, a performansi su nastali kao rezultat kratkih intenzivnih formata od jedne nedelje. Jedan od tri realizovana projekta, Home: Bricks vs. Suitcase, nastao u saradnji Asocijacije Kulturanova i plesne produkcije LAVA iz Švedske¹⁵, izveden je u prostoru Fabrike.

Sibrig Dokter (Sybrig Dokter), plesni pedagog i koreograf, bila je umetnički vođa ove radionice. Tema koja je postavljena pred učenike, definisana je u ranoj fazi koncipiranja projekta, mnogo pre odabira samog prostora za izvođenje završnog performansa. Programom radionice bilo je zamišljeno da se u proces uključe dve grupe učesnika koje bi formirale šest parova, čime je donekle anticipirana struktura završnog performansa – šest pojedinačnih narativa koji će, povezani tematski i prostorno, činiti jednu celinu. Analizom toka radionice, kao i trenutka u kom institucija SKCNS ustupa prostor Fabrike organizatorima projekta, utvrđeno je da je prostor imao ključni uticaj na strukturiranje i koncipiranje završnog performansa. U ishodu, performans je imao vrlo specifičan format živog izvođenja, određen ambijentom, morfologijom i strukturom prostora u kom je izveden.

Osnovno problemsko pitanje u vezi sa ovim radom i prostorom u kom je izveden, proizilazi iz same prirode umetnosti performansa i njene specifične pozicije u odnosu na prostrane zahteve, ili tačnije, njihov izostanak. Naime, kao što je za različite oblike umetničkog delovanja često podrazumevajuća određena arhitektonska tipologija koja prostorno određuje i omogućava realizaciju i prezentaciju umetnosti, umetnost performansa je specifična baš po tome što nije jasno definisana kao takva. Ovakav ishod koji umetnost performansa ostvaruje u

¹⁴ <http://www.skcms.org/>, aktivno 13.9.2014. godine

¹⁵ LAVA-Dansproduktion

odnosu na prostore izvođenja, proizilazi direktno iz njene definicije: „Performans po svojoj prirodi onemogućuje precizniju ili tačniju definiciju od jednostavne izjave kako je to živa umetnost koju izvode umetnici. Bilo kakva strožija definicija automatski bi negirala mogućnost samog performansa.“¹⁶ [5] Kako je kategorija „živog izvođenja“ određujuća za umetnost performansa, ona funkcioniše kao dovoljno fleksibilan okvir koji dopušta mnoštvo disciplina, medija i formata, i kao takav istovremeno ne pripada nijednoj vrsti fizičkog ili prostornog okvira. Iscrpna teorijska istraživanja i polemike vođene na temu prostora u performansu ukazuju da najkompleksnije pitanje u tom kontekstu ostaje pitanje koncipiranja konkretnog fizičkog prostora kulturnih institucija koje bi bile namenjene izvođenju performansa. U prilog tome govori i komentar autora knjige *Performance and place*, koji se odnosi na debatu koja je vođena između arhitekata i kustosa jednog kulturnog centra, a ticala se vrste prostora koji su potrebni za prezentaciju izvođačkih umetnosti: „Naš odgovor je bio da istaknemo kako su oni zapravo postavili pogrešno pitanje: da je njihova intencija da dodele i definišu prostore za kulturu u suprotnosti sa interdisciplinarnošću i nestalnim praksama i pristupima koji su podrazumevajući za *živu umetnost*.“¹⁷ [6]

Rad na performansu *Home: Bricks vs. Suitcase*, kao primeru ovakve vrste umetničkog izraza, bio je koncipiran kao proces (istaživački i umetnički), koji je do poslednjeg trenutka ostao otvoren prema svim mogućim formatima finalnog ishoda. Prva dva dana rada sa učesnicima podrazumevala su istraživanje osnovne teme, formiranje narativa/pojmova/ideja i mapiranje svih smernica za prikupljanje tematske i koreografske građe. Trećeg dana procesa učesnici su ušli u prostor Fabrike. U trenutku realizacije radionice (jul 2011. godine) detaljna rekonstrukcija prostora Fabrike, koja podrazumeva jasno definisanje mogućih scenarija korišćenja prostora, postoji tek na nivou projekta. Osnovna morfologija objekta je prepoznatljiva, volumeni pojedinačnih prostorija su definisani, ali njihova namena još uvek nije u potpunosti, niti je prostor bio adekvatno tehnički opremljen. Ova funkcionalna nedefinisanost postala je osnovni podsticaj za rad *u* i *sa* prostorom. Naime, učesnici su, ušavši u prostor sa već delimično formiranim narativima, fokusirali proces rada na ispitivanje morfoloških i ambijentalnih karakteristika prostora, odnosa između prostora i dinamike kretanja izvođača i međusobno uslovljavanje i dopunjavanje značenja između narativa i njegovog fizičkog okvira.

Prostorni potencijal koji je procesu pružila funkcionalno nedefinisana struktura prostora Fabrike, uslovio je kreativno razmatranje svih prostornih kapaciteta objekta. Naime, jedinstvo osnovnog programskog prostora sa

¹⁶ Goldberg, RoseLee, str. 10

¹⁷ Hill, Leslie; Paris, Helen (Ed.), str. 29

ostalim, manjim celinama, dovelo je u ovom procesu do sažimanja nekoliko različitih utilitarnih funkcija izvođačkog prostora. O tipologiji utilitarnih prostornih celina u izvođačkim umetnostima govori Gej Mekoli (Gay McAuley)¹⁸, koja u svojoj klasifikaciji ističe da fizičke karakteristike prostora u kom se odvijaju probe, nekada čak i naizgled najneutralnijeg prostora, mogu da budu iskorišćene u kreativnom procesu¹⁹. Od trećeg dana trajanja procesa, prostor Fabrike korišćen je upravo kao *prostor za probe*. Međutim, prostor Fabrike u ovom procesu istovremeno je sažimo *prostor publike*, *prostor izvođača*, *prostor izvođenja*, *prostor pozornice*, *prostor scene* kao i *prostor za probe*, u jedan jedinstven fizički okvir.²⁰

Prostornu konfiguraciju finalnog performansa i njegovu formu moguće je najpreciznije definisati kao određeni oblik izložbe, performativnog karaktera. Naime, dvanaest učesnika, koji su činili šest parova, izvodilo je u kontinuitetu, tokom sat vremena trajanja, svoje pojedinačne performanse simultano, okupirajući zasebne segmentne prostora. Disperznim pozicioniranjem izvođača u prostoru ostvarena je situacija „izložbene postavke“ koja je ostvarila razbijanje klasične forme scensko-gledališnog prostora, i ostavila publici mogućnost (i obavezu) da se kreće slobodno u prostoru tokom trajanja performansa.²¹ Nakon definisanja dvanaest pozicija – prostornih tačaka za koje su bile vezane aktivnosti izvođača – realizovan je i sledeći nivo, nivo prostornih putanja i pravaca, povezivanjem izvođača u parove i njihovom međusobnom interakcijom. Tako je struktura svakog pojedinačnog izvođenja podrazumevala šezdeset minuta kontinuiranih aktivnosti niskog intenziteta, sa desetominutnim akcentovanjem aktivnosti visokog intenziteta, u trenucima interakcije sa unapred određenim partnerom. Preklapanjem pojedinačnih dinamika izvođača tokom celokupnog trajanja performansa ostvaren je specifičan ritam događaja. Publika je tako, delimično prepuštena sopstvenom izboru u izgradnji individualne percepcije i dramaturgije događaja, bila vođena i posebnim akcentovanjima prostornih celina od strane izvođača. Na taj način, arhitektura Fabrike preuzela je funkciju prostora u ambijentalnom pozorištu: „I sve dok igranje znači

¹⁸ McAuley, Gay, *Space in Performance: Making Meaning in the Theatre*, University of Michigan Press, 1999.

¹⁹ Pogledati klasifikaciju prostora u izvođačkim umetnostima u McAuley, Gay, *Space in Performance: Making Meaning in the Theatre*, University of Michigan Press, 1999, str 25-27

²⁰ Mekoli u svojoj klasifikaciji opisuje situaciju konvencionalnog pozorišnog prostora, gde je podrazumevajuća jasna linija razdvajanja svih navedenih prostornih celina. Iako je najsnažnija karakteristika analiziranog performansa razbijanje ovih striktnih linija, a pre svega linije koja razdvaja izvođače i publiku, analiza prostornih aspekata koje navodi Mekoli korisna je za razumevanje potencijala prostora Fabrike.

²¹ Struktura prostora Fabrike, i odabrane pozicije izvođača, onemogućile su posmatranje i sagledavanje celine performansa iz bilo kog mesta koje je bilo dostupno publici.

preuzimanje izvršne funkcije, svaki gledalac je, arhitekturom ambijentalnog pozorišta, primoran da učestvuje u predstavi do izvesne mere.²² [7]

Kraj performansa bio je označen okupljanjem svih izvođača, i posluženjem publike kolačima koji su napravljeni tokom performansa. Time je, sa jedne strane, jasno zaključen izvođački proces (i prostor), koji je istovremeno, postepenom razgradnjom, prerastao u prostor socijalizacije između svih prisutnih tokom narednih sati u prostoru Fabrike. U tom trenutku, prostor publike, kojim Mekoli označava prostor koji ostavlja socijalnu funkciju pre i posle izvođenja, izjednačen je sa nekoliko prostora različitih utilitarnih funkcija: prostorom izvođača, koji se odnosi na sve pomoćne prostore koji se koriste u funkciji odvijanja pozorišne predstave; prostorom izvođenja, koji podrazumeva celinu prostora auditorijuma i pozornice, i prostorom scene, koji podrazumeva sve prostore koji su fizički aktivirani u procesu izvođenja radi kreiranja scenskih prizora.

Slika 2: Performans Home: Bricks vs. Suitcase: publika i izvođači u prostoru; jedinstvo prostora izvođenja

Nepostojanje prostornog zoniranja svih utilitarnih funkcija u ovom konkretnom slučaju značilo je i potencijalne kvalitete završnog izvođenja koji su nastali upravo prenebrgavanjem ovog problema. Naime, specifičnost izvođenja ostvarena je kreativnom interpretacijom prostora, dopuštajući narativu i strukturi performansa da se pod uticajem prostora transformišu, oblikuju, prilagode i morfološki do kraja definišu. Prostorna situacija Fabrike, u trenutku izvođenja performansa *Hiome: Bricks vs. Suticase* podrazumevala je ozbiljan potencijal za dopunu osnovnom programu institucije. Prostor je bio dovoljno prijemčiv za re-interpretacije i generisanje specifičnog derivata utilitarnih funkcija koje su planirane projektom rekonstrukcije. S tim u vezi je i prirodno što je jedan ovakav koncept živog izvođenja prepoznao ovu instituciju, a pre svega njen prostorni

²² Šekner, Ričard, str.22

okvir, kao moguće mesto za izvođenje rada. Prostor je u ovom slučaju funkcionisao kroz svoju ambijentalnu, ko-performativnu, dramaturšku i scensku funkciju, prevazilazeći osnovne funkcionalne zahteve ovog prostora kao okvira za događaj.

Ostaje dilema da li je daljom rekonstrukcijom prostora i jasnijom segregacijom utilitarnih funkcija pojedinačnih prostora unutar objekta, umanjen potencijal prostora da generiše specifične umetničke formate? Da li je narušavanjem prostornog jedinstva došlo do degradacije ambijentalnih karakteristika koje poseduju prostori industrijskog nasleđa, koji najčešće, i ne slučajno, bivaju intuitivno prepoznati od strane kulturnih institucija kao prostori podsticajni za umetničko delovanje - često mnogo više nego prostori koji su projektovani za te namene.

8. ZAKLJUČAK

Komparativnim pregledom programskih osnova analiziranih institucija moguće je zaključiti da se one preklapaju u najvećoj meri, te da su obe institucije preuzele opšti model programa tipičan za tipologiju objekata kulturnih centara. Sa druge strane, nemoguće je ne ukazati upravo na ovu pojednostavljenu opštost koja karakteriše dati program, što upućuje na to da nijedna od ovih ustanova nije razvila detaljniju programsku osnovu specifičnu za ciljnu grupu publike kojoj je namenjena. Daljom analizom primera ukazano je na suštinski problem nepostojanja jasno određenog stava u vezi sa prostornim strukturama neophodnim za realizaciju programa. Program SKCNS-a se, sa jedne strane, uselio u napušteni prostor industrijske hale, te ga jednostavnom adaptacijom privedo nameni, ostavljajući ga u najvećoj meri funkcionalno neodređenim, dok je sa druge strane, objekat KCNS-a projektovan i izveden za namenu kojoj ni po osnovnim utilitarnim zahtevima ne odgovara. Neminovno je postaviti pitanje: da li je onda pametnije ne projektovati objekte za specifičnu namenu, već koristiti postojeći graditeljski fond koji će, pre svega u funkciji envelope da okruži program?

Naizgled zavodljiva konstatacija Ijana Mekintoša [8] o suštinskoj potrebi publike u susretu sa umetničkom produkcijom, da je „važno šta se proživljava, a ne šta se vidi i čuje“ [10], sa projektantskog stanovišta neizostavno nailazi na kontra-stav da se, ukoliko se ništa kvalitetno ne sagledava, niti čuje, ne postoji realna mogućnost za bilo kakav konstruktivan doživljaj. Suočeni sa primerima amaterske prakse, ne smemo arhitektonsku tipologiju kulturnih centara diskreditovati kao nesuvisli metod u razumevanju ustanova kulture, pre svega

njihovih kuća kao građenih struktura, ali i kulturnih politika koje one zastupaju. Osnovni problem je prihvatanje jedne tipologije kao nepromenljive. Kako bismo ispravno delovali, potrebno je detaljno proučiti i razumeti osnove postojeće tipologije, preklopiti ih sa novonastalim evoluiranim programskim zahtevima i uspostaviti stav kroz razvoj novih TIPOVA. U cilju osvajanja novih prostornih rešenja za aktuelne kompleksne zahteve programa kulture, ne može biti delotvorno apriorno otpisivanje proverenih modela.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Rad je proizašao iz istraživanja sprovedenog u okviru projekta „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji“ (TR36051) finansiranog od strane Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj u periodu od 2011-2014. godine.

REFERENCE

- [1] Lukić K.: Kontekstualizacija novosadske neoavangarde 60-ih i 70-ih godina XX veka; Centar za nove medije_kuda.org; www.kuda.org od 26.05.2011. godine (<http://kuda.org/tekst-kontekstualizacija-novosadske-neoavangarde-60-ih-i-70-ih-godina-xx-veka>).
- [2] Fajgelj A.: Vizija; Kulturni centar Novog Sada; www.kcns.or.rs; aktivan članak 13.09.2014. godine (<http://www.kcns.org.rs/vizija/>).
- [3] Grabovac S.: Prosijavanje: 35 godina drugačijeg teatra; Kulturni centar; Novi Sad; 2010.
- [4] Zeković M.: Grad koji nestaje: Reanimacija kreativnog istraživačkog procesa; Monografija: Prikazivanje arhitekture; MSUV; 2014. godine (u štampi).
- [5] Goldberg, R.: Performans od futurizma do danas, URK Zagreb, 2003.
- [6] Hill, L.; Paris, H. (Ed.): Performance and Place, Palgrave Macmillan, 2006.
- [7] Šekner, R.: Ka postmodernom pozorištu: između antropologije i pozorišta, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Beograd, 1992.
- [8] MacKintosh, I.: Architecture, Actor and Audience, Routledge, London, 1993.

Dragana Pilipović

Istraživač pripravnik, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad, e-mail: draganans81@gmail.com

Karl Mičkei

Asistent, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad, e-mail: emodia@gmail.com

NESVAKIDAŠNJE I NEOBIČNE POJAVE U DOMOVIMA KULTURE

Apstrakt: Istraživanjem Domova kulture i Kulturnih centara u okviru projekta „Tehničko tehnološko stanje i potencijali arhitektonskih objekata Domova kulture na teritoriji Srbije“ uočene su mnoge atipične pojave u smislu sadržaja koji nisu uobičajeni za analiziranu tipološku grupu. Izvesni fenomeni koji bi se mogli svrstati u sferu nesvakidašnjeg i neobičnog, a koji se odnose na programsku strukturu su učestaliji u ruralnim predelima u odnosu na urbane sredine i nameću pitanje različitog shvatanja kulture i društva.

Šta zapravo predstavlja kulturno u ruralnoj sredini?

Kako se to manifestuje kroz objekte Domova kulture?

Nizom primera rad će pokušati da odredi pojam i značaj kulture u ruralnom kontekstu, a zatim će analizom „ruralne kulture“ biti ispitano u kojoj meri je ona odredila biće u datom kontekstu i na koji način Dom kulture oslikava čoveka „ruralne kulture“.

Cilj rada je da ukaže na činjenicu da je kontekst taj koji je promenio funkciju Doma kulture kao kulturno-umetničke institucije u objekat namenjen raznim privatnim događajima. Osim toga, u radu se ističe i nazadovanje ovakve vrste institucija od prvobitne ideologije, odnosno kreiranja nečega što je imalo ulogu da zadovolji kulturnu i umetničku delatnost i potrebe.

Ključne reči: ruralna kultura, ruralni kontekst, domovi kulture, funkcija doma kulture

EXTRAORDINARY AND UNUSUAL PHENOMENA IN CULTURAL HOUSES

Abstract: By researching houses of culture and cultural centers within the project "Technical-technological condition and potentials of houses of culture in the Republic of Serbia", many atypical phenomena can be perceived in terms of content not usual for the analyzed typological group. Certain phenomena that could be classified into the sphere of extraordinary and unusual, which are related to the program structure are more common in rural areas in comparison to urban areas and furthermore call into question the pronounced differences between these two environments.

What actually is 'cultural' within the rural context?

How is it manifested through houses of culture?

The paper will attempt to determine the concept and importance of culture in the rural context through a series of examples. Through the analysis of "rural culture" the work will examine to what extent it determined being in a given context and how cultural center depicts a man of "rural culture".

The aim of this work is to emphasize the fact that the context is the reason why the function of houses of culture as cultural-artistic institutions has changed into the buildings intended for private events. In addition, it highlights the decline of these types of institutions from the original ideology, regarding creation of something that had its role to express and satisfy the cultural and artistic activities and needs.

Key words: rural culture, rural context, houses of culture, function of houses of culture

1. DEFINISANJE PROBLEMA

Polazna tačka za definisanje okvira ovog segmenta istraživanja kroz projekat „Tehničko tehnološko stanje i potencijali arhitektonskih objekata Domova kulture na teritoriji Srbije“, je ta da Domove kulture definišemo kao objekte polivalentnog tipa koji imaju za cilj stvaralaštvo, animaciju i difuziju kulture, namenski građene sa zadatkom produkcije i realizacije kulture u najširem smislu [1]. Polje istraživanja ovog rada mora se ograničiti na grupu Domova kulture u manjim mestima i naseljima, s obzirom da je kroz postojeće primere uočena neobična programska šema koja čini sastavni deo pojedinih Domova upravo u ruralnim sredinama u ovom trenutku društvene stvarnosti.

U odnosu na ruralnu i urbanu sredinu, možemo ustanoviti određene razlike i pojave koje se odnose na kulturni, politički i društveni kontekst, kao i sredstva koja su uticala na transformacije objekata Domova kulture. U većini ruralnih sredina, programski i ideološki karakter Doma kulture se zadržao, dok je u urbanim sredinama doživio pozitivnu promenu u većini slučajeva.

Neobičnost se ovde analizira kroz odstupanje od pojma i značaja Doma kulture, odnosno kroz pojavljivanje funkcija koje zapravo ne određuju Dom kulture, te koje se u našem okruženju obično ne manifestuju. Namene koje su kod analiziranih institucija uočene odnose se na pitanje šta zapravo jednu ruralnu sredinu čini kulturnom i šta ona nudi svojim posetiocima i korisnicima. Šta Dom kulture u takvom okruženju pruža u smislu sadržaja i kakvu poruku on (pre)nosi?

2. PROBLEM “SEOSKE KULTURE”

Pre same analize primera koji će biti upotrebljeni u ovom radu potrebno je objasniti kontekst nastanka analizirane tipološke grupe objekata Domova kulture u posleratnom periodu, sa akcentom na razvoju zadružnih domova.

2.1. Društveno-politički kontekst

U posleratnoj Jugoslaviji (najpre FNRJ, a potom SFRJ), kulturna politika imala je ulogu da afirmiše ideje nove države i kulturnog identiteta. Do 1953. period „agitpropa“¹ je obeležen negativnim uticajem na kulturni život, pošto su nosioci novog centralizovanog upravljanja bili inspirisani revolucionarnim

¹ Agitprop - (ruska skraćenica) odeljenje za agitaciju i propagandu (pri državnoj upravi) / (*Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Klajn, Šipka)

idejama i komunističkim ideologijama, a ne znanjima i umetničkim talentom, kako navodi Milena Dragičević Šešić.

Ideologija kulturne politike posleratne Jugoslavije bila je „jedinstvena jugoslovenska kultura, ukidanje razlika, te umetnost u službi ideologije.“ Prema Vesni Đukić kulturna politika bila je sva prvenstveno u „ostvarivanju političkih ciljeva Partije“, gde je selo bilo potpuno izostavljeno [2].

Zbog centralizovanog rukovođenja kulturnim razvojem od strane Partije, sve do 1948. nije postojalo nadležno specijalizovano rukovodstvo, ustanova niti telo preko kojeg bi se širila kulturna politika na selu. Nesamostalnost kod nosilaca kulturnih i prosvetnih delatnosti u selima odražavala se na njihovo programsko i operativno delovanje u lokalnim okruženjima [3].

Šezdesetih godina, nakon centralizacije države i perioda agitpropa u Srbiji počinje, kao i drugim zemljama Evrope, razvoj demokratizacije kulture čiji je idejni tvorac francuski ministar Andre Marlo. Njegov koncept se zasnivao na tri principa: ideji svetskog prestiža, ideji nacionalne kulturne homogenosti i ideji demokratizacije.

Ovaj period karakterišu velike migracije iz sela u grad, gde selo ostaje bez znatnog broja stanovnika, koji se masovno seli u prigradska naselja. Tamo je stvoren novokomponovani model života kao treći novi model na kulturnoj sceni Srbije (pored postojeća dva: elitnog i dogmatsko-prosvetiteljskog). Pokretanjem teške industrije i otvaranjem novih radnih mesta u gradu, podsticane su migracije i reklo bi se, smišljeno brisanje sela sa mape kulturne scene Srbije. Usled ustaljenog negativnog poimanja seoske kulturne tradicije kao neadekvatne, delovanjem Partije i društva, pa i samih stanovnika sela, njegova dominantna matrica mesta "niske" kulture morala je biti izmenjena uvođenjem "visoke" kulture intelektualne elite grada. Kako V. Đukić objašnjava u svom radu *Država i kultura: Studije savremene kulturne politike*, ovim kulturnim modelima, pridružila se i masovna kultura, te neverovatno razvoju masovnih medija. Samoupravno odlučivanje 70-ih godina donelo je između ostalog i amaterizam, koji je podstican od države i negovan sa ciljem približavanja kulturnog stvaralaštva seoskom stanovništvu, a razvijan je nasuprot elitizmu koji je bio u porastu.

Zatim dolazi period 1999 – 2000. godine koji možemo okarakterisati kao period marginalizacije kulture i kulturnih vrednosti uopšte. Dolazi do stvaranja jedne nove slike, praćenom stvaranjem „novokomponovanog kulturnog modela“[4]. Naime, stvorena je nova fasada u vidu marketinške slike kiča i šunda kao maska za skrivanje onoga što se zaista dešavalo u državi. Počeo je život bez kulture. Pojava muzičkog pravca pod nazivom turbo folk, potpuno

stavlja u drugi plan sve prave vrednosti i na taj način, sva dešavanja koja su se dešavala na političkom i ekonomskom planu [5].

U periodu od 2000. do danas nastavljeno je devastiranje objekata Domova kulture. Većina njih je, pod uticajem politike i ekonomskih prilika ili neprilika, ostala zatvorena, ili više nije aktivna kao u periodu svog nastanka. Suštinski, Dom kulture danas nije isti kao što je nekada bio, a u ovom istraživanju biće prikazano na koje načine ove ustanove egzistiraju u mestima u okolini Jagodine.

2.2. ZADRUŽNI DOMOVI

U periodu između 1945-1950. godine u manjim sredinama akcentat je bio na izgradnji zadružnih domova čija je funkcija bila da uspostavi socijalističku ideologiju u seoskim sredinama. U ovom periodu se već jasnije diferencira koncept razvoja doma u urbanoj – gradskoj sredini, gde se ona terminološki vezuje za Dom kulture (kasnije i za Kulturni centar), dok se u ruralnoj – seoskoj sredini terminološki vezuje za zadružni dom (koji kasnije prelazi u Dom kulture ili Dom omladine).

Jedan od prioriteta razvoja Jugoslavije u posleratnom periodu bio je pitanje modernizacije sela. Kapaciteti prostornih mogućnosti su bili takvi da je jedan Dom građen na tri sela, odnosno naselja. Osim toga što je selo bilo pretežno poljoprivredno orijentisano, težilo se i ka određenoj vrsti zadružnog stila života. Ovo je podrazumevalo uzdizanje kulturno-prosvetnog osveščivanja seljaka [6]. Iako je osnovni programski koncept svakog Doma bio da poseduje salu sa 200-500 sedišta i biblioteku, u nekim slučajevima zbog prirode okruženja i ekonomskih potreba sela, ovakva institucija bila je primorana da u nekim mestima postane magacin za skladištenje useva.

3. JAGODINA – CENTAR ZA KULTURU – DOBRA BAZA

Današnji Centar za kulturu – Jagodina nastao je u periodu 1950-1951. godine, kada je otvorena Velika sala Centra za kulturu, koja je važila za jednu od najlepših u tadašnjoj Jugoslaviji. U tom periodu su postavljeni temelji male sale, koja je završena 1964. godine. Bioskop, koji je od 1965. godine bio u okviru Radničkog univerziteta, prerasta u Omladinski kulturni centar - Jagodina 1974. godine. 1964. godine otvorena je Mala sala Centra za kulturu ispred koje je postavljena bista Svetozara Markovića i tada joj je promenjen naziv u Kulturni centar "Svetozar Marković". Izvršni odbor SO Jagodina 1997. godine donosi

odluku o promeni naziva u Kulturni centar. Kulturni centar je danas u solidnom stanju u odnosu na ostale institucije iz ove tipološke grupe i finansiran je iz gradskog budžeta u potpunosti.

Slika1: Jagodina - Dom kulturni cetar fasada i detalj sale

Problemi ove institucije su uobičajenog karaktera, pa tako prema proceni predstavnika lokalne uprave glavne poteškoće u kulturi predstavljaju: nedostatak sredstava za renoviranje objekata i ulaganje u infrastrukturu, nedovoljna razvijenost saradnje i nedostatak sredstava za programe. Stavke na koje bi se trebalo fokusirati su razvoj i ulaganje u kulturni turizam, opremanje ustanova kulture, podsticanje saradnje kulture i privrede².

3.1. Domovi kulture u okolini Jagodine

Nasuprot Centru za kulturu Jagodina, u manjim prigradskim mestima može se uočiti sasvim drugačija slika. Primetni razvoj opštine Jagodina poslednjih godina je doveo do otvaranja mnogobrojnih institucija pretežno „zabavnog“ karaktera, usled političkih prilika koje to trenutno omogućavaju.

Domovi kulture u naseljima u okolini Jagodine se poslednjih godina otvaraju ili obnavljaju velikom brzinom. Izgradnja ovih ustanova se finansira iz sredstava Skupštine grada Jagodina i Ministarstva nacionalnog investicionog plana. U medijima se npr. prilikom izveštavanja povodom otvaranja Doma u naselju Majur, selu drugom po veličini na području Jagodine, kaže: "**...Dom kulture opremljen je za sve potrebe sela, zabave, svadbe, krštenja, a grad je kupio i poklonio i pribor za jelo za 250 ljudi ... U Domu su i prostorije za**

² http://www.zaprokul.org.rs/LKP/gradovi/5_JAGODINA_web.pdf

rad Saveta Mesne zajednice, Šah kluba, Kulturno-umetničkog društva... U poslednjih pet godina na području opštine Jagodina sagrađeno je novih ili potpuno rekonstruisano 45 domova kulture i opremljeni sredstvima iz lokalnog budžeta ..." ³ Zatim, povodom otvaranja Doma kulture u naselju Kolonija Đurđevo brdo "...uz to što ima **prostor koji će meštanima služiti za razne kulturne potrebe, svadbe i svečanosti**, ima i prostor za Zdravstvenu stanicu, za rad saveta Mesne zajednice, Kluba penzionera... Za šest godina u preko 40 sela Jagodine izgrađeni su novi Domovi kulture ili su postojeći temeljito rekonstruisani i uređeni i ostalo je još da nove domove kulture dobije pet sela" ⁴ .

Da li se iz navedenih medijskih izveštaja može izvući zaključak da je Dom kulture postao mesto za organizovanje svadbi i krštenja? Iznajmljivanje prostora u ovakvim institucijama nije retka pojava, naročito od perioda devedesetih do danas. Jedini opravdan razlog je moguće videti u jačanju budžeta dodatnim finansiranjem ustanove, gde bi pritom iznajmljivanje prostora moralo biti u skladu sa namenom koja je predviđena za tip ustanove kakav jeste Dom kulture, u okvirima programa sličnim sferi delovanja ove tipološke grupe.

ZADRUGA (u seoskim naseljima nekad)

MAGACIN za useve

DOM KULTURE (u seoskim naseljima danas)

DOM ZA PRIVATNE ZABAVE?

3.2. Analizirane ustanove u opštini Jagodina:

U početnoj fazi prikupljanja podataka o Domovima kulture i Kulturnim centrima, a iz razgovora sa istraživačima Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, skrenuta nam je pažnja na sledeća naselja i pojave u okolini Jagodine.

Analizirani su sledeći domovi kulture u mestima:

mesto	broja stanovnika prema popisu iz 2011.
Ribare	3165 (najveće selo u opštini Jagodina)
Rakitovo	1729
Dragocvet	1003
Kovačevac	235
Ribnik	304

³ Izvor <http://www.glas-javnosti.rs/node/130163/print>

⁴ Izvor <http://www.kurir-info.rs/novi-dom-kulture-u-predgradu-jagodine-clanak-64474>

Na vebsajtu opštine Jagodina nalazi se sledeći paragraf: "Lokalna samouprava uložila je značajna sredstva za izgradnju, rekonstrukciju i opremanje domova kulture i biblioteka u selima na teritoriji grada Jagodine. Mnogi domovi kulture su ponovo zaživeli, u njima se organizuju mnogobrojne kulturne manifestacije gde nastupaju kulturno umetnička društva sela i **poznati estradni umetnici tokom godine.**"

Slika 2: Analizirana sela i udaljenost od grada Jagodine

Analizirana mesta nalaze se u neposrednoj okolini Jagodine, na udaljenosti od svega par kilometara, te se mogu posmatrati kao prigradska naselja. Demografsko-tipološki gledano u ovom uzorku imamo zastupljene sve kategorije naselja od tzv. "patuljastih" (Kovačevac i Ribnik) do velikih (Ribare).

3.3. Arhitektura Domova kulture u okolini Jagodine

Morfološki posmatrano svi objekti su slobodnostojeće kuće u prostoru. U oblikovnom smislu, objektima dominira kubus koji određuje položaj sale kao osnovni element ove tipološke grupe. U likovnom smislu dominantna je plava boja i primetno je naglašavanje određenih plastičnih elemenata na fasadama. Ovom bojom je na neki način određen estetski jezik domova kulture opštine Jagodina.

Kod domova kulture u većim selima iz analizirane grupe ulazne partije su istaknute i dominiraju na fasadi. Spratnost ne prelazi visinu od dve etaže. Stilski su ove građevine vrlo upitne mešavine raznih uticaja i stilova.

Slika 3: Arhitektura Domova kulture opštine Jagodina sa desne na levo: Ribare, Rakitovo, Dragocvet⁵

Slika 4: Arhitektura Domova kulture opštine Jagodina sa desne na levo: Kovačevac, Ribnik⁶

4. KULTURNE POTREBE SEOSKE ZAJEDNICE

Seosko stanovništvo počinje da učestvuje u društvenoj potrošnji tek sedamdesetih godina [7]. Slobodno vreme seoske omladine je pre svega vreme društvenosti, te se interesovanje i kulturne potrebe razvijaju i zadovoljavaju u grupi vršnjaka, susedskoj grupi i lokalnoj zajednici [8]. U anketi koju je sproveo ZPKR⁷, od seoskih običaja najlepšim se smatraju oni koju su društvenog karaktera – seoske proslave, vašari i porodični praznici [9]. Istraživanje takođe ukazuje na to da je tradicija koja se prenosi kroz navike i ponašanja u lokalnoj zajednici, porodici, pa i unutar grupe vršnjaka, pored „novokomponovane masovne kulture“ najznačajniji vektor uticaja na formiranje kulturnih potreba i aktivnosti slobodnog vremena[10].

⁵ Fotografije su preuzete iz baze Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka

⁶ Fotografije su preuzete iz baze Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka

⁷ ZPKR - Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Istraživanje: *Kulturni život seoske omladine*

Uticaj masovnih medija je ipak ovde najprisutniji kada je reč o provođenju slobodnog vremena. I pored široke ponude ovde se bira ono što se prepoznaje kao obrazac, vrednost, po stilu i po tematici [11], a to je svakako gledanje televizije.

Osnovni kanali preko kojih se ostvaruje kulturna komunikacija u novokomponovanom kulturnom modelu seoske omladine, ali i tradicionalnim kulturnom modelu seoskog stanovništva obuhvataju: lokalne medije, vašare i sajmove, te porodične proslave: svadbe i ispraćaje u vojsku. Ispraćaj u vojsku i svadba nisu ilustracija mentaliteta i stila života, već moralna paradigma, kako navodi Milena Dragičević Šešić [12].

4.1. Neobični sadržaji

Pažljivim pregledom fotodokumentacije, može se uočiti konstanta u smislu onoga šta je seoskoj omladini blisko kada je reč o provođenju slobodnog vremena. Postojanje sobe za mladence i krevetića za bebe povlači niz neprikladnih asocijacija i pitanje sadržine u ovim konkretnim primerima Domova. Prostorija za čuvanje servisa za ručavanje koji broji i više komada pribora za jelo od postojećeg broja stanovnika naseljenog mesta takođe budi negativne konotacije na analiziranom primeru.

Posmatrajući glavnu salu, takođe se može sa arhitektonske strane analizirati formiranje gledališnog prostora, pri čemu je srednji najkvalitetniji deo proširen do takvih razmera da se funkcija ove prostorije dovodi u pitanje. Naime, javlja se pretpostavka da se ovde radi isključivo o zadovoljavanju osnovnog tehničkog minimuma. Gorenavedene činjenice potvrđuju da je u pitanju dominantna pojava koja se ponavlja u analiziranim Domovima i bez ikakvog smisla se primenjuje kao „princip“ za projektovanje.

Jasno je da su ovi primeri ogledalo potreba korisnika centralne kuće u njihovom naselju. Jasno je i šta do toga dovodi: koji uticajni mediji do njih dopiru, u kojem političkom kontekstu oni žive, i koju estradnu stvarnost usvajaju putem medija.

Ovde se zapravo može govoriti o preklapljenim funkcijama državne administracije i bogatih pojedinaca, mecena i sponzora koji po sopstvenom nahođenju odlučuju da podrže i finansiraju kulturno-umetničke delatnosti u ovim krajevima.

Slika 5: Neobični prostori u Domovima kulture Opštine Jagodina⁸

Slika 6: Neobični prostori u Domovima kulture Opštine Jagodina⁹

5. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

“Selo predstavlja suštu suprotnost: izolaciju i odvajanje.” (Nemačka ideologija) *Na isti način na koji uništava gradove, urbanizam stvara lažno selo koje je razdvojeno od prirodnih odnosa svojstvenih tradicionalnom selu i od direktnih (i direktno izazvanih) društvenih odnosa istorijskih gradova. Uslovi stanovanja i spektakularna kontrola putem “planskog okruženja” vodili su ka pojavi veštačkog novog seljaštva. Geografska raštrkanost i zatucanost, koji su oduvek sprečavali seljaštvo da preduzme neku nezavisnu akciju i postane stvaralačka istorijska snaga, danas odlikuju i ove moderne proizvođače: njima je svet koji stvaraju nepristupačan, isto kao i prirodni radni ritam agrarnih društava.*

⁸ fotografije su preuzete iz baze Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka

⁹ fotografije su preuzete iz baze Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka

Seljaštvo je oduvek pružalo pozudan osnov "orijentalnom despotizmu", utoliko što je svojom rascepkanošću stalno podsticalo tendenciju ka birokratskoj centralizaciji. Novo seljaštvo, generisano sve većom birokratizacijom moderne države, razlikuje se od starog po tome što njegova apatija sada mora da bude istorijski proizvedena i održavana; prirodno neznanje zamenio je organizovani spektakl falsifikovanja. Pejšaž "novih gradova", koje naseljava ovo novo, tehnološko seljaštvo, upadljiv je odraz represije istorijskog vremena na kojem počiva. Njihov moto bi mogao da bude: "Ovde se nikada ništa nije dogodilo, niti će se dogoditi." Snage istorijskog odsustva bile su u stanju da stvore svoj vlastiti pejšaž, jer se njihovo istorijsko oslobođenje, koje se mora odigrati u gradovima, još nije dogodilo." [13]

Kako i zašto biće, koje je "ruralna kultura" odredila, preslikava sebe na Dom kulture? Upravo iz razloga zatvorenosti i homogenosti zajednice u kojoj živi, te dominantne kulturne matrice koja mu se servira, čovek „ruralne kulture“ gubi suštinske kulturne potrebe, odnosno zamenjuje ih drugim sadržajima, što se transponuje i na datu kulturnu ustanovu. To povlači za sobom i nedostatak kulturne produkcije i konzumacije kulture s druge strane, te dovodi do svojevrstne supstitucije kulture njenim surogatom (konzument je u zabludi i kulturom smatra sasvim druge oblasti života, a u najvećoj meri kič kulturu). Može se samo pretpostaviti da produkcija kulture najverovatnije ostaje u okvirima grada Jagodine i ne prelazi granicu, te ne vrši uticaj čak ni do najbližeg sela. S obzirom da u pomoćnim prostorijama Doma kulture u naselju Rakitovo postoje servisi za ručavanje i opsluživanje gostiju za privatne proslave i zabave, a nema mesta bilo kakvoj literaturi, niti bilo čemu što određuje kulturno nasleđe ovog područja Srbije, a kamoli novim produktima kulture (o supkulturi da i ne govorimo), postavlja se pitanje kako onda ponuditi kulturni razvoj ovim mestima, ako sadržaj ne odgovara formi, odnosno ako program ne odgovara nazivu ustanove. Gde se drugde kultura u selu može konzumirati ako ne u domu kulture?

5.1. Šta preduzeti?

Kada je ova kategorija analiziranih Domova u pitanju, pre svega treba doneti određene pravilnike i odluke putem uspostavljanja politike razvoja i očuvanja razvoja ruralne kulture. Potrebno je pronaći meru i razmotriti da li određeno mesto čiji broj stanovnika jedva prelazi broj od 300 stanovnika ima opravdane razloge za postojanjem Doma, odnosno imati u vidu demografske podatke i uzeti u obzir da u selima u neposrednoj blizini sa većim brojem stanovnika Dom kulture već postoji.

Ono što nas svakako čeka u budućnosti, a što je već postojeći trend ili potreba u razvijenim zemljama jeste povratak u prigradska naselja i sela. Ono što današnja sela nude, nažalost, trenutno je veoma oskudno.

U razvijenim zemljama kao što je Velika Britanija i SAD postoje programi koje finansiraju vlada ili privatna udruženja u koja se uključuju slikari, vajari, grafičari, glumci, arhitekta i dr. Program podrazumeva jednogodišnji boravak umetnika u lokalnoj zajednici. Primer treba uzeti kao inspirativan način drugačijeg promišljanja za akciju kulturno-prosvetnih zajednica, a ne nametanje elitne kulture u seoskim sredinama [14].

Pomoću instrumenata kulturne politike analizirano područje je potrebno koncipirati u jedan sistem delovanja. Potrebno je na neki način *brendirati* teritoriju, odnosno osmisliti put razvoja i „kulturnog ozdravljenja“ ove grupe objekata.

Konkretno govoreći, Pomoravlje je oblast relativno bogata spomenicima srednjovekovne kulture i predstavlja poprište značajnih istorijskih događaja. Oblast Zapadne i Velike Morave od 13. veka postaje novi ekonomski, politički i kulturni centar, a kako je udaljenost od izvora raške i makedonske škole bila velika, moravski graditelji stvorili su nove arhitektonske kombinacije tekovina svojih prethodnika i novih istočnjačkih elemenata. Tako nastaje novi arhitektonski pravac pod imenom *moravska škola*. U neposrednoj blizini Jagodine nalaze se značajni spomenici ove škole – manastiri Ravanica, Manasija, Kalenić, Jošanica i ruševine Sićevca.

Ključ datog problema u odnosu na to kako bi se analizirani Domovi mogli ponovo kopicirati upravo leži u tome, te bi se stoga trebalo osvrnuti na ono što nas suštinski okružuje i određuje istorijski i kulturno. Ovakvi mikrocentri oko Jagodine mogli bi dobiti sasvim novu ulogu u smislu umrežavanja i negovanja nasleđa moravske škole. Formiranje mreže centara za proučavanje bogate istorije ovog značajnog stila u istoriji umetnosti, kulture i arhitekture moglo bi biti jedno od rešenja.

Takođe, negovanje običaja na način na koji se to čini u selu Kovačica u Vojvodini mogao bi biti pozitivan primer za razvoj ovih naselja. Posvećenost folkloru u ovakvom smislu bi stvorila novi turistički brend okoline Jagodine, ali na način na koji je to prihvatljivo za kulturne potrebe ove ruralne oblasti.

5.2. Urbana, ruralna ili rurbana?

Na debati "*Kultura ruralnih zajednica - Između poljoprivredne proizvodnje i kulturne potrošnje*" vođena je diskusija o postojanju *politika očuvanja i razvoja*

*ruralne kulture, kulture sela, da li je tradicionalna kultura i dalje sadržana u starim formama, običajima i institucijama, ili pod uticajem globalizacije i interneta, pomeranjem stanovništva iz manjih mesta u velike gradove, menja pojavnost i suštinu i postaje neka nova kultura. Da li je to pomodarstvo ili može postati dugoročan trend novog razvoja? Da li se rađa nova kultura - rurbana kultura u selima Srbije, ali i u gradovima - u skvoterskim zajednicama, urban gardeningu i svuda gde još postoji pojam komšiluka i zajedništva?*¹⁰.

Na pomenutoj debati u KC Grad otvoreno je pitanje "Ako je 67 odsto zemljišta grada Beograda poljoprivredno, da li Beograd, osim što može proizvoditi hranu za sebe, može proizvoditi i kulturu za ljude koji žive u beogradskim predgrađima u ruralnim delovima gradskih opština i kakva bi to kultura bila - urbana, ruralna ili rurbana?" Isiti princip ovde uzimamo i za Jagodinu pod pretpostavkom da kulturni život ovog grada teži ka urbanom.

U okviru debate govoreno je o odnosima poljoprivredne proizvodnje i kulture uopšte, te je zaključak ljudi koji su obilazili sela bio: *što je veća proizvodnja veći je i nivo kulture*¹¹.

Problem koji je u uočen u analiziranom slučaju iz okoline Jagodine ostavlja vrlo negativan utisak i pokreće pitanje uočavanja istog problema i u ostalim manjim mestima, što svakako predstavlja temu nekih narednih istraživanja. Problem jeste deo naše stvarnosti, stoga ga je potrebno prepoznati i delovati određenom strategijom kako bi se kulturna ponuda u selima i manjim mestima poboljšala.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Ovaj rad je rađen u okviru projekta Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji, finansiranog od strane Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije (TR 36051).

Fotodokumentacija koja je korištena u ovom radu je preuzeta iz baze Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka. Ovim putem se zahvaljujem njihovim istraživačima na ukazanom problemu ove analizirane grupe objekata koji je inicirao izradu ovog rada.

¹⁰ Ruralna ili rurbana kultura? (debate, koja je treća u nizu koju Academica i KC Grad organizuju u okviru projekta "Dositheus - Profesionalni razvoj za preduzetništvo u kulturi/kulturnim industrijama")

¹¹ <http://www.youtube.com/watch?v=1JXG011Mnsg&list=PLWEougUYKqTcGYW8gEMGVLD6t4Dlo7XqQ>

REFERENCE

- [1] Dragičević-Šešić, M., Stojković, B.: *Kultura, menadžement, animacija, marketing*, Clio, Beograd, 2007. str.161
- [2] Brkić A., Pešterac A., Pilipović D.: "Cultural Houses and Cultural Centers: Terminology, Ideology and Cultural Policy", International Conference Architecture and Ideology, September 28 - 29, 2012, Belgrade, Serbia, str. 768
- [3] Đukić, V.: *Država i kultura: Studije savremene kulturne politike, Institut za pozorište, film, radio i televiziju*, FDU, Beograd, 2011 str.180
- [4] Nikolić, M., Ivanišević, M.: *Domovi kulture u SR Srbiji*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 1969.
- [5] Dragičević-Šešić, M.: *Neofolk kultura: publika i njene zvezde*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1994.
- [6] Kardelj, E.: *Problemi naše socijalističke izgradnje, knjiga I*, Kultura, Beograd, 1954.
- [7] Dragičević-Šešić, M, Op.cit., str.63
- [8] Ibid, 78
- [9] Ibid, 79
- [10]Ibid, 81
- [11]Ibid, 86
- [12]Ibid, 129
- [13]Gi Debor (Guy Debord): *Društvo spektakla, Blok 45*, Beograd, 2003, str. 57
- [14]Dragičević-Šešić, M, Op.cit., str.113

BIBLIOGRAFIJA

Dragičević-Šešić, M., Stojković, B.: *Kultura, menadžement, animacija, marketing*, Clio, Beograd, 2007.

Dragičević-Šešić, M.: *Neofolk kultura: publika i njene zvezde*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1994.

Kardelj, E.: *Problemi naše socijalističke izgradnje, knjiga I*, Kultura, Beograd.

Đukić, V.: *Država i kultura: Studije savremene kulturne politike, Institut za pozorište, film, radio i televiziju*, FDU, Beograd, 2011

Brkić A., Pešterac A., Pilipović D.: *“Cultural Houses and Cultural Centers: Terminology, Ideology and Cultural Policy”*, International Conference Architecture and Ideology, September 28 - 29, 2012, Belgrade, Serbia

Lazarević A. (kordinator istraživanja):*“Lokalne kulturne politike”*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 2010

Internet izvori:

http://www.zaprokul.org.rs/LKP/gradovi/5_JAGODINA_web.pdf

<http://www.glas-javnosti.rs/node/130163/print>

<http://www.kurir-info.rs/novi-dom-kulture-u-predgradu-jagodine-clanak-64474>

<http://www.youtube.com/watch?v=1JXG011Mnsg&list=PLWEougUYKqTcGYW8gEMGVLD6t4Dlo7Xq0>

Aleksandra Pešterac

Istraživač saradnik, Departman za arhitekturu i urbanizam, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, e-mail: cacinger@gmail.com

Daniela Dimitrovska

Asistent, Departman za arhitekturu i urbanizam, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, e-mail: 4dannyy.ela@gmail.com

MODELI KOMUNIKACIJE IZMEĐU KUĆA KULTURE I PUBLIKE

Apstrakt: Zadatak arhitekture javnih objekata čija je primarna delatnost kultura jeste da uspostavi vizuelnu komunikaciju sa svojom publikom i to van konvencionalnog prostora događaja. Imajući u vidu ovu činjenicu, arhitektura kuće posredstvom multimedija teži ka prikazivanju sadržaja koji se odigrava unutar nje. Konkretno, reč je o procesu promovisanja delatnosti kuće, koji modifikuje tipičnu arhitektonsko-urbanističku sliku objekta. Trijada koja čini ovaj komunikativni mehanizam jeste: POŠILJALAC – POSREDNIK – PRIMALAC, drugim rečima KUĆA KULTURE – PROSTORNA ARTIKULACIJA MULTIMEDIJALNIM SREDSTVIMA – ČOVEK/GLEDALAC. Ovakva komunikacija u suštini jeste značajan dijalog koji se odvija pomoću različitih modela vizuelnih informacija u vidu (1) poruke i/ili (2) doživljaja. Situacija diktira metode i vrstu multimedijalnog sredstva koje se koristi pri realizaciji poruke/doživljaja.

Kroz analizu konkretnih događaja institucija na primerima domova kulture i kulturnih centara u Srbiji, u ovom radu biće istražen postupak promovisanja programa kuće publici. Osnovni cilj istraživanja ovog rada jeste podizanje svesti o potencijalu percepcije kuće kulture kao narativno-scenskog reperera, zbog deficita modela javnog oglašavanja kuće.

Ključne reči: pošiljalac, posrednik, primalac, poruka, doživljaj

COMUNICATION MODELS BETWEEN CULTURAL CENTRES AND THEIR AUDIENCE

Abstract: The task of architecture of public buildings which set cultural activities in their focus is to establish visual contact with audience beside its conventional events. Having this fact in mind, the architecture of the house, through multimedia, tends to represent the content that takes place within it. It involves the process of promoting activities of the organization, which modifies the typical architectural and urban image of the object. Triad, which includes this communicative mechanism could be represented as: SENDER – MEDIATOR – RECEIVER, in other words, CULTURAL CENTER – SPATIAL ARTICULATION USING MEANS OF MULTIMEDIA – PERSON/ VIEWER. Essentially, this way of communication is an important dialogue that is completed by using various models of visual information in the form of (1) messages and/or (2) experience. The situation dictates the methods and types of multimedia resources used in the implementation of message/experience.

This paper will explore the process of promoting the program to the public through the analysis of various examples of the institutional events taking place in community centres and cultural centres in Serbia. The aim of this research is to raise awareness of perception potential to a higher level, considering the cultural centres as a narrative-stage landmark, because of the deficiency of their public announcement model.

Key words: sender, mediator, receiver, message, experience

1. UVOD

Arhitektonski objekti domova kulture pripadaju tipologiji javnih građevina kulturnog karaktera. Posmatrajući razvoj izgradnje domova kulture, ističu se četiri ključna perioda (period od 1945. do 1980. godine; period između 1980. i 1990. godine; period od 1990. do 2000. godine i period od 2000. godine do danas), od kojih je svaki određen ideologijom karakterističnom za svaki vremenski okvir pojedinačno. Specifična arhitektura domova kultura dominirala je ne samo svojom formom ili oblikom, već i vrlo jakom ideološkom koncepcijom. Na taj način, njihova arhitektura se isticala po simboličnom i društveno-sociološkom značenju u urbanom kontekstu.

U zavisnosti od istorijskog, političkog ili kulturološkog konteksta u kojem se objekat nalazi, uočava se terminološka promena naziva doma kulture u naziv kulturni centar, dok su samo pojedine institucije u imenu zadržale sintagmu dom kulture. S obzirom na to da su objekti nastajali u različitim epohama, i pod različitim političkim ideologijama, možemo reći da je razlika isključivo društveno-političkog karaktera, što je rezultovalo promenama njihovih naziva. Dom kulture je ustanova kompleksnog tipa sa zadatkom da zadovolji čovekove potrebe svim vrstama kulturnih, društvenih i umetničkih delatnosti [1], dok je kulturni centar institucija u vidu "difuzije kulture". [2] Samim tim, velike razlike između objekata domova kulture i kulturnih centara zapravo nema. Obe kuće kulture imaju zadatak da obezbede realizaciju svih događaja iz oblasti kulture i da doprinesu kulturnom razvoju svakog pojedinca.

Na teritoriji Republike Srbije postoji veliki broj domova kulture i kulturnih centara koji se nalaze u fazi stagnacije u programskom i produkcijskom smislu. Jedan od polaznih problema jeste način komunikacije sa publikom. Postoji izuzetno veliki broj institucija koje zanemaruju važnost uloge modela komunikacije/promocije za budućnost njihovog kontinuiranog rada. U ovom radu će biti analizirani primeri domova kulture/kulturnih centara, kod kojih možemo da identifikujemo naznake razmišljanja o modelu komunikacije. Na tim primerima biće istražena potreba za uključivanjem arhitekture kuće u građenje dijaloga sa publikom u cilju uspešnog promovisanja delatnosti institucije kulture.

2. O MODELU KOMUNIKACIJE POŠILJALAC – POSREDNIK – PRIMALAC

Kuće kulture, u ovom slučaju objekti domova kulture su od izuzetnog značaja za društvenu zajednicu, jer njihov zadatak jeste, pre svega, da deluju u

svom neposrednom okruženju. Svojom pojavom i radom, domovi kulture utiču na stvaranje, promovisanje i afirmaciju kulturnih vrednosti zajednice. Proces komunikacije između kuće kulture i zajednice uspostavlja se putem teorije informacija. Prema Mišku Šuvakoviću, u njegovom Pojmovniku moderne i postmoderne likovne umetnosti i teorije posle 1950. godine, pod teorijom informacija podrazumeva se proces slanja, prenošenja, primanja i pamćenja informacija. Informacija, zapravo, predstavlja sadržaj dobijen iz spoljašnjeg sveta. Kako bi se informacija uspešno prenela mora da postoji (1) pošiljalac, (2) posrednik (medijum, komunikacioni kanal) i (3) primalac. [3] Specifičan model komunikacije u obliku trijade uspostavlja se putem (1) kuća kulture (dom kulture/kulturni centar) – (2) prostorne artikulacije multimedijalnim sredstvima (tehničko sredstvo realizacije prenošenja informacija) – (3) čovek/gledalac. Takav model teži ka uspešnom prenošenju informacije, u vidu poruke ili doživljaja, čiji cilj jeste uključivanje arhitekture kuće u uspostavljanje scensko-narativnog dijaloga sa čovekom. Potreba za analiziranjem, a zatim i razradom modela komunikacije između kuće kulture i publike, direktno proizlazi iz deficita modela javnog oglašavanja kuće.

Najbitniji segment gore navedene trijade jeste čovek (odnosno gledalac ili publika). Čitava trijada zasniva se na pitanju kome se obraćamo, ko je primalac. Činjenica je da subjekat ima potrebu za zadovoljavanjem kulturnih potreba i stvaranjem kulturnih navika. Pod pojmom kulturne potrebe podrazumeva se potreba za individualnošću i razvojem sopstvene autentične ličnosti u svom društvenom i kulturnom okruženju. [4] Na osnovu toga, individua nadograđuje svoju ličnost u cilju stvaranja nove kulturno-umetničke vrednosti ili pak uživanja u postojećim. U zavisnosti od vrste kulturnih potreba, čovek odnosno posmatrač se određuje u datom kolektivu kome pripada, u kojem se okupljaju ljudi koji prate kulturne događaje i upravo tako nastaje publika. Ona može biti grupa sačinjena od poštovalaca nečega ili nekoga, akciona publika (pripadnici različitih udruženja obožavalaca, prijatelja i slično), organizovana publika itd. Zbog važnosti održavanja kulturnih navika, koje direktno proizlaze iz kulturnih potreba ličnosti, nameće se pitanje: Kako održati interesovanje publike u skladu sa kulturnim potrebama čoveka?

Prema Mileni Dragičević Šešić i Branimiru Stojkoviću, u knjizi *Kultura, menadžment, animacija, marketing* navodi se: “*Za održavanje kulturnih potreba i interesovanja izuzetno je važna i životna i radna sredina – njena estetska oblikovanost, dizajn u svakodnevicu, ali i mogućnost o doživljenom, viđenom, pročitano*”. [5] Svaki kulturni događaj pripada i deluje u konkretnom prostoru grada, koji koristi arhitekturu kuće kao sredstvo u stvaranju uticaja dizajna u svakodnevicu, koji kao takav naglašava naš doživljaj istog, i usmerava naše

interesovanje prema kulturi. Upravo arhitektura kuće, treba da teži ka tome da dopunjava svoju primarnu utilitarnu funkciju scensko-narativnom funkcijom¹, koja utiče na animaciju publike, jer se „arhitektura, kao programska umetnost, ne ostvaruje kroz dizajn, već kroz realizaciju svojih funkcija.”² To nas vodi ka drugom segmentu gore navedene trijade: kući kulture ili pošaljioću. Ona mora da uspostavi dijalog sa publikom i obrnuto. Kako? Putem prostorne artikulacije uz pomoć multimedijalnih sredstava, odnosno prezentovanjem lica kuće kulture kao narativno-scenskog ekrana, koji se obraća ne samo publici, već i gradu. Upravo je fasada objekta lice kuće kulture, koje promoviše program obraćajući se čoveku, dok sa druge strane menja tipičnu arhitektonsko-urbanističku sliku okruženja. To nas dovodi do centralnog dela trijade: posrednika. Posrednik tj. sredstva kojima se uspostavlja ova trijada su višemedijalna umetnička sredstva³, pa je tako njihova artikulacija veoma značajna, a njihov izbor takođe utiče na odziv, tj. na popularnost repertoara u javnosti. Samim tim, fasada postaje izlog koji oglašava i animira publiku i grad.

Ova trijada svodi se na dinamički proces, gde je bitno naglasiti da se dijalog vodi u oba smera, kako bi model komunikacije bio uspešan. Cilj ovog modela je pre svega održavanje interesa kulturne potrebe gledalaca i negovanje kulturnih navika, kao i povećanje brojnosti publike.

Ishod tog procesa je savremeni marketing, odnosno tzv. marketing miks⁴, prema Mileni Dragičević Šešić i Branimiru Stojkoviću. On se zasniva na četiri ključna faktora – 4P:

- proizvod / product
- mesto prodaje, davanje usluge / place
- cena / price
- promocija / promotion.

¹ Pod scensko-narativnom funkcijom podrazumevaju se one čije „granice između privatnog i javnog postaju porozne, prelazeći iz privatnog i javnog i obrnuto”[6], sa zadatkom da svojim tekstualnim porukama izvrši dejstvo na posmatrača.

² Dinulović, R., *Ideološka funkcija arhitekture u društvu spektakla*, u Arhitektura i ideologija, Međunarodna konferencija, Beograd, 28-29 septembar, 2012, Arhitektonski fakultet u Beogradu, str. 108. [7]

³ Pod višemedijalnim umetničkim sredstvima označava se komunikacija koja je zasnovana na artikulaciji različitih medija, pri čemu su mediji materijalni posrednici upućeni određenom čulu. Shodno tome, može se postići i interaktivna komunikacija sa gledaocem. [8]

⁴ Marketinški miks naziva se formulom 4P, i podrazumeva interaktivni rad na definisanju i realizaciji pojedinačnih faktora (*product, place, price, promotion*). [9]

Analiziranje marketing miks sistema u kontekstu modela komunikacije između domova kulture/kulturnih centara i publike, označava izdvajanje dva bitna faktora: proizvod i promociju. Na osnovu ova dva ključna kriterijuma u radu će biti analiziran i valorizovan model komunikacije.

2.1. Proizvod naspram promocije

Prvi korak u uspostavljanju marketinškog miksa određene ustanove kulture je definisanje proizvoda. Pitanje koje se direktno nameće jeste pokušaj definisanja proizvoda kuće kulture i građenje njihove slike kao brenda, odnosno kao institucije koja je prepoznatljiva na tržištu kroz svoj sadržaj - proizvod (repertoar/program). U tom slučaju, domovi kulture i kulturni centri mogu svoj repertoar/program da klasifikuju kao konvencionalni ili pak alternativni. U zavisnosti od njihovih afiniteta, program je usko povezan sa ideologijom te kuće, pa samim tim i izborom publike. Program može biti veoma raznolik - od negovanja jedne vrste umetnosti do ravnopravnog uključivanja različitih umetnosti. Program se definiše na osnovu kapaciteta samih objekata, njihovih ciljeva, kao i konteksta u kojem deluje. Razumevanje programa domova kulture/kulturnih centara kao proizvoda, usmerava nas ka shvatanju moći proizvoda na tržištu – dejstva na publiku, na osnovu čega se klasifikuju njihove kulturne vrednosti. Proizvod jeste program kuće kulture i mora se shvatiti kao suštinski život te kuće, koji treba biti konstantno dopunjavan sadržajem, koji ne uključuje posmatrača samo kao potencijalnu publiku, nego i kao stanovnika tog mesta, odnosno grada u kome se kuća kulture nalazi. Ovakav koncept poslužiće da kuće kulture poseduju ne samo kulturno-umetnički sadržaj, nego i javno-zabavni karakter. Odnosno, da omoguće čoveku osvajanje svog prostora kao prostora grada i obrnuto. Podrazumeva se pravo na prostor, koji omogućava mesto susreta, mesto okupljanja, mesto diskusije, mesto života jedne zajednice. S tim u vezi, njihov rad neće se zaustaviti samo na koncentrisanju događaja periodičnog tipa, već će delovati na konstantnu aktivnost sa ciljem edukacije i afirmisanja kulturno-umetničkih vrednosti zajednice. Od izuzetne važnosti je da institucije kulture shvate značaj proizvoda kao jedne transparentne kategorije, koja omogućava interaktivno uključivanje čoveka sa ciljem da on postane njihova potencijalna publika.

Pod promocijom, u ovom radu podrazumeva se konkretan model komunikacije zasnovan na gore navedenoj trijadi. Promocija je shvaćena kao ukupni dizajn institucije, koja unapred osmišljeno koristi fasadu objekta kao urbani ekran i šalje određenu informaciju, zapaženu od strane posmatrača. Cilj promocije jeste identifikacija publike sa proizvodom. Celokupna vizuelna

scensko-narativna slika omogućava publici identifikaciju, pre svega sa objektom tj. arhitekturom te kuće, a zatim i sadržajem te kuće.

Zbog važnosti ova dva segmenta marketinškog miksa, izdvajaju se dva osnovna kriterijuma: analiziranje i valorizacija izabranih slučajeva domova kulture/kulturnih centra u Republici Srbiji. Na taj način, uspostavlja se uporedno istraživanje u kojem se može zaključiti njihov model komunikacije, odnosno da li je on uspostavljen, u kojoj meri i na koj način.

3. STUDIJA SLUČAJA

Primeri koji su analizirani u ovom radu ilustruju trenutnu situaciju načina oglašavanja institucija kulture u našoj zemlji. Naime, istraživanje projekta pod nazivom „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji”, rezultovalo je prikazom od 45 domova kulture/ kulturnih centara u našoj zemlji⁵. Od tog broja, detaljnom analizom i proučavanjem prikupljene građe, identifikovano je samo dva primera koji prikazuju naznake aktivnog modela komunikacije između kuće kulture i publike. Referentni primeri su:

1. Dom omladine Beograd, Beograd
2. Kulturni centar Grad, Beograd.

Unutar njihove podele, uočava se nova podela na kuće kulture klasičnog tipa – kuće koje imaju jasnu organizacionu podelu u programskom i funkcionalnom smislu (Dom Omladine Beograd) i na kuće kulture alternativnog tipa – kuće, koje nisu namenski izgrađene, čiji prostor uslovljava rad u funkcionalnom i programskom smislu (Kulturni centar Grad).

3.1. Dom omladine Beograd – konvencionalna kuća kulture; Studija slučaja: SHARE6 konferencija

Pod terminom konvencionalna kuća kulture podrazumeva se institucija kulture čiji je prostor namenski izgrađen. Ovom tipu pripada Dom omladine

⁵ Identifikacija tipologije domova kulture na teritoriji Republike Srbije, u okviru naučnoistraživačkog projekta pod nazivom „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji”, rezultirala je otkrivanjem promena naziva iz doma kulture u kulturni centar. Analiziranjem studija slučaja pojedinih ustanova uočene su pravilnosti vezane za povezanost ideološkog usmerenja države ili određenih društvenih događaja i promene imena ovih polivalentnih objekata/institucija.

⁶ Share konferenciju pokrenula je fondacija State of Exit i od 2011. godine održava se tokom aprila meseca u Beogradu. Njen osnovni cilj je spoj i okupljanje mladih aktivista, blogera, programera i umetnika iz Srbije i inostranstva, te razmena međusobnih iskustava i znanja.

Beograd koji je osnovan 1964. godine, u duhu moderne, i nalazi se u samom centru grada. Dom Omladine Beograd, kao centar koji promovise programe za mlade na polju savremene umetnosti i kulture, predstavlja platformu koja povezuje institucionalnu i vaninstitucionalnu kulturu, i služi promovisanju novih umetnika i ideja. Osnovni manifest ove kuće kulture sastoji se u dvosmernom povezivanju različitih kulturnih scena, koja kroz svoj program predstavlja ključno mesto javnog društvenog dijaloga mladih. [10]

Posmatrajući morfologiju ovog objekta, kuća je orijentisana prema slobodnoj javnoj površini – trgu, mestu okupljanja publike, omogućujući komunikaciju i interakciju između publike i transparentnog prizemlja. Međutim, usled izuzetno prometnog saobraćaja i velike gužve neposredno ispred objekta, narušen je čitav ambijent i pokušaj uspostavljanja komunikacije privatnog i javnog prostora. Arhitektonski jezik objekta izgrađen u stilu moderne, izražen kroz modularnu transparentnu fasadu, omogućava prolaznicima pregled unutar kuće. Svojom transparentnošću kuća je otvorena za javnost i gubi se granica između privatnog i javnog, pozivajući posmatrača da postanu posetioci. Upravo ove karakteristike omogućavaju da se fasada objekta iskoristi kao glavno sredstvo u promovisanju sadržaja kuće. Arhitekutra kuće shvaćena je kao izlog koji direktno ukazuje na sadržaj te kuće tj. program. Samim tim, vizuelna slika biva uslovno transformisana u zavisnosti od repertoara, postizujući različite scensko-narativne prikaze. Koristeći svetlo (boju) kao multimedijalno sredstvo kojim se može uticati na doživljaj celog ambijenta, kuća postaje scenski reper, koji akcentuje svoju ulogu u gradu, posebno naglašenu tokom noći. Nažalost, činjenica je da, iako arhitekutra ove kuće dozvoljava korišćenje scenskih tj. multimedijalnih sredstava, nije postignut dovoljno razvijen sistem komunikacije između kuće i publike. Može se uočiti samo u nekim pojedinačnim događajima, ali ne i kroz čitav programski spektar.

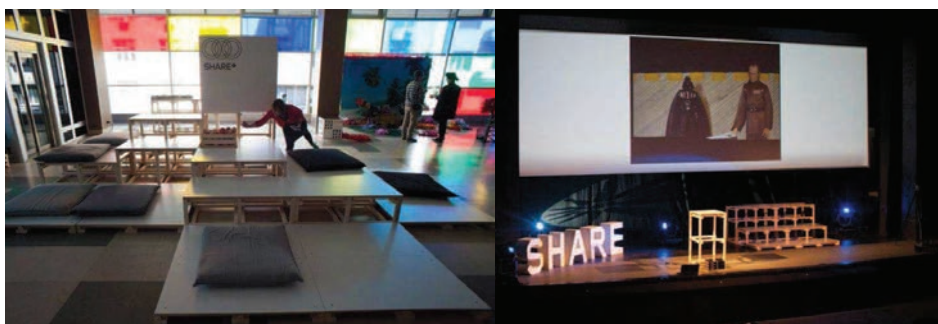
Primer jedine intervencije, u smislu podređivanja kuće programu, jeste Share konferencija. To je nekomercijalni, javni, hibridni događaj u trajanju od tri dana, koji predstavlja spoj internet kulture i tehnologije u vidu konferencije danju i vrhunskog muzičkog festivala noću. Share konferencija, uz stotine talentovanih ljudi punih entuzijazma, kulturnih kreativaca, aktivista i umetnika iz celog sveta, uz razgovore i proslave koje se odigravaju za sedamdeset i dva sata okuplja ljude koji dele ideje, znanja i kreativnost. [11]

Za potrebe ovog događaja promišljen je i realizovan vizuelni identitet usaglašen sa konceptom konferencije na samoj fasadi, ali takođe i unutar objekta. U sklopu reklamiranja i označavanja objekta na fasadu je postavljen naziv i logo konferencije, na frontalni deo nadstrešnice (Slika 1). Grafički dizajn, koji naglašava ulaz u Dom omladine, ističe i značaj konkretnog događaja. Sam

naziv konferencije šalje jasnu poruku posetiocima, a postavljanjem uočljivog panoa na fasadi, i prolaznicima. Pored intervencije na fasadi, postavljen je bilbord (Slika 2) sa plakatom konferencije. Ono što prevazilazi klasično oglašavanje događaja jeste upotreba netipičnih multimedijalnih sredstava: obmotavanje saobraćajnog znaka ispred objekta i gelendera stepeništa unutar objekta raznobojnim trakama, kojim je diskretno naznačen prostor događaja. Izabrana i artikulirana multimedijalna sredstva na ovaj način povezuju eksterijer i enterijer. Osmišljavanje jedinstvenog modularnog mobilijara i njegova upotreba u holu (Slika 3) i na bini (Slika 4), predstavlja unapred osmišljen vizuelni identitet u kreativnom, grafičkom i produkcijskom smislu.

Slika 1 – Prikaz vizuelnog identiteta događaja Slika 2 – Prikaz oglašavanja događaja

Slika 3 i 4 – Prikaz modularnog mobilijara, upotrebljenog u sklopu enterijera

Referentni primer pokazuje da je moguće minimalnom upotrebom multimedijalnih sredstava, poput grafičkog dizajna⁷ i dizajna enterijera⁸,

⁷ Grafički dizajn je vizuelna komunikacija odabira i aranžiranja vizuelnih elemenata kao što su tipografija, fotografija, ilustracija, simboli i boje s ciljem prenošenja neke poruke određenoj publici. Zadatak grafičkog dizajnera je kombinovanje vizuelnih i verbalnih elemenata u jednu organizovanu i efikasnu celinu. Može se reći da je grafički dizajn kolaborativna disciplina. Pisari kreiraju reči i slogane, fotografi i ilustratori kreiraju vizuelne elemente, tipografi različite tipografije, dok grafički dizajner stvara kompoziciju (celinu) vizuelne komunikacije. [12]

⁸ Dizajn enterijera podrazumeva oblikovanje unutrašnjeg prostora, kod koga se „osnovna koncepcija artikulisanosti ovakvog prostora ostvaruje pravilnošću dispozicije tvorećih elemenata, kroz

uspostaviti promenu arhitekture kuće u scensko-narativni prostor, koji paralelno šalje jasnu poruku o umetnosti i kulturi, vršeći dejstvo na doživljaj spoljašnjeg i unutrašnjeg ambijenta.

3.2. Kulturni centar Grad, Beograd – alternativna kuća kulture; Studija slučaja: festival Beograd svetlosti⁹

Kulturni centar Grad je ustanova privatnog tipa, smeštena u starom češkom magacinu koji je izgrađen 1884. godine, lociran na obali reke Save, na teritoriji Savamale. Urbani kontekst ovog kompleksa definisan je industrijskom arhitekturom, stvarajući ambijentalni karakter i kontekst. Objekat je adaptiran 2009. godine kada je urađen novi dizajn enterijera, koji pripada stilu minimalističke savremene arhitekture, karakteristične za institucije alternativnog tipa – kuće koje zastupaju ideologiju alternativne kulture¹⁰. Pod terminom adaptiranog tipa podrazumevamo objekat koji nije namenski izgrađen, a poseduje sve prostorne kvalitete i potencijal za realizaciju kulturnog programa.

Prostor Savamale – „alternativne” četvrti Beograda - zbog svoje autentične atmosfere i rustičnosti, predstavlja inspiraciju mnogim umetničkim projektima, kao što su npr. „Slučaj Savamala – a sound art project”, „Dani Savamale”, „Savamala, kvart kreativnosti”, itd. Osnovni koncept svih projekata koji su se odigravali u prostorima Savamale bio je pokušaj rekonstrukcije i prikazivanja društvenog i kulturnog života koji je nekada posedovala, kao i ukazivanja na nekadašnje potencijale koji su i danas aktuelni. Kulturni centar Grad je prepoznao mogućnosti i ambijentalnu vrednost prostora Savamale, gde je, oživljavanjem napuštenog prostora češkog magacina i realizacijom događaja unutar kuće, zaživela i čitava četvrt.

Posmatrajući fasadu objekta (Slika 5), teško je uočiti da se radi o kući kulture. Postavljanjem jedinog vizuelnog izraza, u vidu ispisanog platna sa neophodnim informacijama o instituciji, daje naznaku da se radi o nekom javnom objektu (Slika 6). Ovde se jasno uočava da je akcenat postavljen isključivo na važnost događaja koji se odigrava unutar kuće.

poštovanje zakonitosti harmonije odnosno uspostavljanje ravnoteže masa i prostora, punog i praznog, svetlosti i senke.” [13]

⁹ Koncept ovog festivala odražava se u organizovanju edukativnih radionica i predavanja, uz upotrebu svetla i umetničkih intervencija u javnom prostoru, u cilju pronalaženja rešenja za razvoj grada i društva.

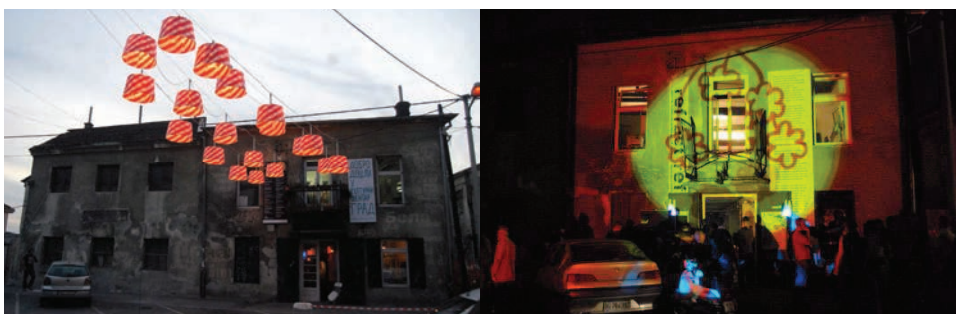
¹⁰ Miško Šuvaković u svojoj knjizi „Pojmovnik teorije umetnosti” definiše alternativnu umetnost „kao umetnost zasnovana na kritici, podrivanju, destruisanje i parodiranju dominantne umetnosti, kulture i ideologije datog društva.” Ona se još može nazvati i kulturom mladih. [14]

Slika 5 i 6 – Prikaz fasade Kulturnog centra Grad

Naznaka modela komunikacije između kuće kulture i posetilaca realizovan je kroz festival pod nazivom Beograd svetlosti 2010.

Postavljajući svetlosne lampione u okviru radionice u sklopu festivala (Slika 7), koji su kasnije zadržani i usvojeni u okviru enterijera i eksterijera kuće, dodatno naglašavaju javni karakter objekta. Na taj način transformisana je rustičnost ambijenta i dodeljena nova energija prostoru Savamale i kući Kulturnog centra Grad. Prostorna artikulacija multimedijalnim sredstvima u ovom slučaju je upotrebljena za potrebe otvaranja izložbe u okviru festivala (Slika 8). Na taj način, festival je istakao ambijentalne kvalitete prostora Savamale, a projekcijom na fasadi uspostavljena je trijada između kuće kulture i posetilaca. Fasada je postala scenski ekran, a prostor ispred fasade – prostor za publiku. *„Umetnik i arhitekta, svako na svoj način, teže da transformišu urbani prostor uzimajući grad kao stvaralački predmet u scenografskom kretanju. Scenografija, novi prostorni termin, jeste veza između radnje i mesta“*. [15]

Slika 7 i 8 – Prikaz transformacije rustičnog ambijenta i fasade kao scenskog ekrana

Urbani gest uvođenja svetlosne instalacije kao multimedijalnog sredstva, učinio je, za vreme trajanja festivala, da se fasada objekta doživi kao urbana scenografija, koja menja doživljaj ambijenta. Scenska kulisa koja proističe iz samog sadržaja, usaglašena je konceptom festivala.

Činjenica da je ovakav tip institucije osnovan na ovoj lokaciji, ukazuje na današnje potrebe savremene produkcije i realizacije programa kuće kulture.

Zauzimanje prostora napuštene kuće, direktno proizlazi iz teme kuće kulture alternativnog tipa. Sam gerilistički čin i upotreba prostora, direktno asocira na potrebe koje nameće način na kakav bi jedan objekat kulture trebalo da funkcioniše danas. Iako se radi o industrijskoj arhitekturi nasleđa, upotrebom promotivnih sredstava ona postaje reprezentativan ekran koji animira publiku, dodeljući i značaj Kulturnom centru Grad kao instituciji.

3.3. Konvencionalni program naspram alternativnog

Tokom istraživanja pojavila se potreba za detektovanjem programa, odnosno repertoara obe kuće kulture. U predhodnom poglavlju, na osnovu analize koja je sprovedena u odnosu na način promovisanja dva referentna konkretna događaja, zaključilo se da postoji određeni model komunikacije. Odnosno, arhitektura tih kuća podržava metod oglašavanja putem fasade kao izloga, s jednim nedostatkom - da nije dovoljno iskorišćen. Shodno tome, sprovedena je analiza programa, kroz primere konvencionalnog i alternativnog repertoara, da bi se uočio njihov tok delovanja u različitim segmentima kulture i umetnosti. Na osnovu rezultata tj. dijagrama, koji najbolje prikazuje rezultate, može se uočiti da postoji veliki broj događaja na godišnjem nivou, ali da postoji hijerarhija među njima. Odnosno, da se metod komunikacije sprovodi neekvivalentno prema svima. Potrebno je da promocija bude osmišljena za ceo repertoar, kako bi se uspostavio metod komunikacije koji će konstantno da deluje interaktivno sa već postojećom ili potencijalnom publikom.

Iz dijagrama (Slika 9) se može rezimirati da Dom Omladine Beograd i Kulturni centar Grad, poseduju veoma bogat i raznovrsan program odnosno repertoar, a samim tim i različitu publiku. Naravno, Dom Omladine kao kuća kulture koja poseduje prostor koji je projektovan u vidu šest multifunkcionalnih sala, može da organizuje događaje većih razmera, dok Kulturni centar Grad, realizuje programe koji su manjeg obima. Vrednosti za koje se ove institucije zalažu i afirmišu su takođe različite, ali bez obzira na njihovu divergenciju, obe kuće kulture su neophodne za jednu celokupnu kulturno-umetničku scenu Srbije. U oba primera postoji već uspostavljen model komunikacije, ali potrebno je unaprediti ga. Neophodno je percipirati kuću kulture kao jedno biće, čije arhitektonsko-fizičke karakteristike mogu samo da doprinesu u ostvarivanju dijaloga sa publikom, odnosno, komunikaciju čiji će krajnji ishod uvek biti određena poruka ili doživljaj. Na taj način, omogućena je identifikacija publike sa institucijom. Prema tome, arhitektura mora svoju primarnu funkciju da dopuni sekundarnom, u ovom slučaju scensko-narativnom, koja služi za uspostavljenje i dekodiranje modela komunikacije između publike i kuće. U vezi sa tim, autor

4. ZAKLJUČAK

Svaka institucija kulture mora da uspostavi vizuelni identitet kuće, sa ciljem označavanja sadržaja, odnosno programa te kuće. Bez obzira da li se radi o prostoru koji je izgrađen namenski ili prostoru koji je adaptiran, tj. da li se radi o klasičnom ili alternativnom programu, bitno je razumeti značaj arhitekture objekta kao dominantnog sredstva u ostvarivanju modela komunikacije između kuće kulture i publike. Pod uticajem multimedijanih sredstava moguće je transformisati fasade u odnosu na događaj. Upravo ta vrsta promocije omogućava kontinuirani i homogeni način oglašavanja pojedinačnih i različitih događaja, pod jednoznačnom etiketom. U zavisnosti od rezultata reklamiranja, putem poruke koja se šalje ili pak doživljaja koji menja percepciju urbanog konteksta, kuće kulture će aktivno da ostvaruju dijalog sa svojom potencijalnom ili postojećem publikom. Prema istraživanju koje je sprovedeno, može se rezimirati da postoji naznaka o ovom metodu komunikacije, periodično, u zavisnosti od programa. Potrebno je da se ovaj tip komunikacije uvede na godišnjem nivou, kako bi se ostvario prepoznatljiv identitet kuće, čije glavno sredstvo jeste sama fasada objekta, odnosno scensko-narativna kulisa. S tim u vezi, kuće kulture postaju mesto kulture. To su prostori koji nam pričaju, zatim, prikazuju komunikaciju ili način informisanja u određenoj formi, stvarajući svoje lice koje pripada tom gradu. Naime, autor Mark Ože u svojoj knjizi *Ne-mesto*, *Uvod u antropologiju nadmodernosti*, upotrebio je i definisao pojam mesto i ne-mesto u javnom prostoru grada na sledeći način: „Ako se mesto može definisati kao identitetsko, relaciono i istorijsko, onda će prostor koji se ne može definisati ni kao identitetski, ni kao relacioni, ni kao istorijski biti nemesto“. [17] Možemo zaključiti da autor ističe tri komponente koje su veoma važne i koje prema njemu čine mesto: ljudi, koji koegzistiraju na tom prostoru; zatim karakter mesta (stvaraju elemente arhitekture i urbanizma); i na kraju, ali možda i najbitnije jeste potencijalno sećanje na mesto (doživljaj mesta). Ako mestu nedostaje jedan ili više ovih parametara, Ože ga naziva ne-mestom, gde dominira karakter tranzita, odnosno „tranzitnog identiteta“¹¹, koji kao takav utiče na nestanak javnih prostora grada. Upravo Dom Omladine i Kulturni centar Grad, zadovoljavaju sva tri kriterijuma i čine mesto. Oni podižu nivo funkcionalnosti i estetskog kvaliteta grada, kulturnih i umetničkih atributa scene, čime se izdvajaju kao pojedinačne lokacije grada koje su atraktivne. Naš doživljaj na tim mestima generiše osećaj pripadnosti, stoga se publika identifikuje sa kućom kulture. Konačni produkt iz trijade: pošiljalac – posrednik – primalac, jeste doživljaj prostora grada, tj. mesta. Bez tog doživljaja, grad postaje jednoličan.

¹¹ Nil Lič u svom radu "Drag spaces" ovaj pojam definiše kao posledicu tranzitnog prostora. [18]

ZAVRŠENE NAPOMENE

Rad je rađen u okviru projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, pod nazivom „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji”.

REFERENCE

- [1] Nikolić, M, Ivanišević, M: *Domovi kulture u SR Srbiji*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1969, str. 6.
- [2] Dragičević Šešić, M, Stojković, B: *Kultura, menadžment, animacija, marketing*, Clio, Beograd, 2007, str. 161.
- [3] Šuvaković, Miško: *Pojmovnik moderne i postmoderne likovne umetnosti i teorije posle 1950. godine*, Prometej, Novi Sad, 1999, str. 344-345.
- [4] Dragičević Šešić, M, Stojković, B, op. cit, str. 22.
- [5] Ibid, str. 30.
- [6] Leach, N: *Drag spaces*, The London Consortium, London, 2006, str. 1.
- [7] Dinulović, R: *Ideological Function of Architecture in Society of Spectacle*, u *Architecture and Ideology*, Arhitektonski fakultet u Beogradu, Beograd, 2012, str. 108.
- [8] Šuvaković M, op. cit, str. 198.
- [9] Dragičević Šešić, M, Stojković, B, op. cit, str. 247.
- [10] <http://www.domomladine.org/o-nama/>
- [11] <http://www.shareconference.net/sh/konferencija>
- [12] <http://www.titandizajn.com/grafickidizajn.html>
- [13] Kojić Đura: *Kritička ocena teorije i prakse unutrašnjih prostora*, Skripta, FTN, Novi Sad, 2011, str. 42.
- [14] Šuvaković Miško, op. cit., str. 23.
- [15] Dragičević-Šešić, M., Šenetevska, I.: *Urbani spektakl*, Clio, Beograd, 2000, str. 73.
- [16] Umberto Eco: *Kultura informacija komunikacija*, Nolit, Beograd, 1973, str. 228-229.
- [17] Ože, Mark: *Ne-mesto, Uvod u antropologiju nadmodernosti*, Krug, Beograd, 2005, str. 29
- [18] Leach, N, op. cit, str. 1.

BIBLIOGRAFIJA

Dinulović, R: Ideological Function of Architecture in Society of Spectacle, u Architecture and Ideology, Arhitektonski fakultet u Beogradu, Beograd, 2012, str. 108.

Dragičević-Šešić, M, Stojković, B: Kultura, menadžment, animacija, marketing, Clio, Beograd, 2007, str. 22-247.

Dragičević-Šešić, M, Šenetevska, I: Urbani spektakl, Clio, Beograd, 2000, str. 73.

Kojić Đ: Kritička ocena teorije i prakse unutrašnjih prostora, Skripta, FTN, Novi Sad, 2011, str. 42

Leach, N: Drag spaces, The London Consortium, London, 2006, str. 1

Nikolić, M, Ivanišević, M: Domovi kulture u SR Srbiji, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1969, str. 6.

Ože, M: Ne-mesto, Uvod u antropologiju nadmodernosti, Krug, Beograd, 2005., str. 29

Šuvaković, M: Pojmovnik moderne i postmoderne likovne umetnosti i teorije posle 1950. godine, Prometej, Novi Sad, 1999, str. 344-345.

Umberto, Eko: Kultura informacija komunikacija, Nolit, Beograd, 1973., str. 228-229.

Internet izvori:

<http://www.domomladine.org/o-nama/>

<http://www.shareconference.net/sh/konferencija>

<http://www.titandizajn.com/grafickidizajn.html>

Mila Đurđev

MA, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad;
e-mail: djurdjevмила@yahoo.com

Maja Momirov

MA, Istraživač pripravnik, Fakultet tehničkih nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad,
e-mail: majammomirov@gmail.com

PROGRAMSKO PROSTORNE I MORFOLOŠKE KARAKTERISTIKE OBJEKATA DOMOVA KULTURE I KULTURNIH CENTARA U REPUBLICI SRBIJI

Apstrakt: Rad se bavi istraživanjem morfoloških i prostornih karakteristika objekata domova kulture i kulturnih centara u Republici Srbiji, njihovim programskim, arhitektonskim i urbanističkim odlikama. Karakter i vrednost svakog arhitektonsko-urbanističkog prostora zavisi od mnoštva socioloških, kulturoloških i ekonomskih faktora i njihovog vremenskog okvira. U radu će biti analiziran 21 primer, što se smatra za validan uzorak koji će omogućiti formiranje preseka stanja objekata ovih kulturnih institucija, kao i formiranja zaključaka o svakom objektu zasebno, ali i o uočenim zajedničkim karakteristikama. Cilj rada jeste da se na osnovu pregleda stanja i opštih zaključaka formira polazna baza za dalja istraživanja, sistematizaciju i vrednovanje domova kulture i kulturnih centara u republici Srbiji.

Ključne reči: domovi kulture, kulturni centri, prostorna organizacija, programski prostori, morfološke karakteristike

PROGRAMMING, SPATIAL AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CULTURAL HOUSES AND CULTURAL CENTERS FACILITIES IN REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: This paper deals with research of morphological and spatial characteristics of buildings of cultural houses and cultural centers in Republic of Serbia, their programming, architectural and urban qualities. The nature and value of each architectural and urban space depends on a variety of social, cultural and economic factors and their time frame. In this paper will be analyzed 21 example, which is considered to be a valid sample that will allow review of current situation of facilities of these cultural institutions, as well as forming conclusions on each building separately, but also identifying their common characteristics. The aim of the paper is to, based on the overview and general conclusions, form the initial basis for further research, systematization and evaluation of cultural houses and cultural centers in Republic of Serbia.

Key words: cultural houses, cultural centers, spatial organization, programme facilities, morphological characteristics

1. UVOD

Domovi kulture u Republici Srbiji razvijali su se u odnosu na društveno političke, ideološke, kulturološke i ekonomske uticaje. U prvoj posleratnoj deceniji u SFRJ domovi kulture su bili marginalne institucije. Njihova delatnost se svodila na sakupljačke akcije knjiga, sređivanje biblioteka i muzičkih zbirki, stvaranje pokretnih biblioteka i sl.[1] Ovo stanje se menja 1960-ih godina. Andre Malro, prvi francuski ministar kulture (1959-1969) inicirao je implementaciju "prava na kulturu" i započeo proces tzv. demokratizacije kulture. Koncept je zatim preuzet i u socijalističkoj Jugoslaviji, kada su domovi kulture predviđeni kao sistemsko rešenje nove masovne kulturne politike, te njihov značaj i broj raste. Do 1950. godine osnovano je četiri doma kulture, tokom sledeće decenije, do 1960. godine pet, dok je u periodu od 1960. do 1983. osnovano čak 40.[2] *"Od marginalnih kulturnih ustanova, kakvi su bili u prvoj posleratnoj deceniji, domovi kulture prerasli su u centralne i kompleksne ustanove u kojima se planira i organizuje ukupni kulturni i umetnički život sredine."*[3] Spektar delatnosti, odnosno programskih sadržaja, postao je znatno bogatiji. Ovo nepostojanje jedinstvenog, već preplitanje većeg broja programa, specifičnost je ove tipološke grupe u okviru tipologije kulturnih objekata. Iako stepen diversifikacije svakako varira, trenutno stanje polivalentnih centara ukazuje na postojanje čak 22 vrste različitih programskih sadržaja. Iako su neki sadržaji srodni, te se mogu odvijati u fleksibilnim, multifunkcionalnim prostorima, mnogi zahtevaj prostore veoma različitog karaktera i razmere. Stoga modernistički Salivenov credo "forma sledi funkciju" nailazi na problem kompleksnosti.

Cilj rada je da se izvrši pregled stanja objekata domova kulture upravo po pitanju ova dva glavna činioca arhitektonskog jedinstva - forme i funkcije. Arhitektura jeste javna predstava institucije kulture. Definiše vezu sa okruženje i konstruiše okvir za funkcionisanje. Samim tim i funkcije objekta je nemoguće posmatrati nezavisno od njegove forme i neposrednog okruženja. S obzirom da je fond literature i studija o trenutnom stanju domova kulture u Republici Srbiji minimalan, namera je da se kroz ovaj osnovni pregled stvori polazna baza za dalje analize.

1.1. Kriterijumi analize

Predmet rada jeste analiza programsko prostornih i morfoloških karakteristika objekata domova kulture i kulturnih centara u Republici Srbiji, zasnovana na programskim, arhitektonskim, morfološkim, urbanističkim i stilsko-estetskim kriterijumima.

U okviru aspekta funkcije, odnosno programsko-prostorne organizacije, biće utvrđeno:

- da li se institucija nalazi u namenski građenom objektu
- (ako ne, koja je bila predhodna namena objekta i na koji način je prostor prilagođen potrebama kulturne institucije koja ga trenutno koristi)
- vrsta i broj različitih programskih celina (organizacija i zastupljenost)
- dominantan programski prostor (gledajući zauzimajuće površine kao i pozicije i organizaciju prostora)

Takođe, s obzirom na Pravilnik o tehničkim standardima pristupačnosti, ali i zbog značaja „stava“ ovakve javne institucije po pitanju inkluzije osoba sa invaliditetom, biće identifikovano da li je omogućen pristup i korišćenje prostora od strane osoba sa invaliditetom. Zatim, ukoliko postoje podaci, biće navedeno za svaki objekat posebno, da li su sprovedene mere zaštite od požara.

Pre analize morfoloških karakteristika za svaki primer biće analizirani urbanistički aspekti, odnosno:

- elementi veze objekta sa neposrednim okruženjem
- položaj objekta u odnosu na okružujuće strukture
- uticaj gorepomenutih elemenata na identitet objekta kao institucije kulture

U okviru analize morfoloških karakteristika biće analizirana forma objekta kroz:

- karakter prostorne kompozicije, odnosno kompozicione odlike
- karakteristike fizičke strukture, odnosno geometrijske odlike
- stilski izraz, odnosno karakter arhitektonskog jezika
- čitljivost elemenata i njihov uticaj na identitet objekta kao kulturne institucije

1.2. Selekcija uzorka

U okviru inicijalne faze projekta „Tehničko-tehnološko stanje i potencijal objekata Domova kulture u Republici Srbiji“ kao uzorak su odabrani domovi kulture u 20 najvećih gradova Srbije. Poređani po broju stanovnika to su sledeći gradovi: Beograd, Novi Sad, Niš, Kragujevac, Leskovac, Subotica, Zrenjanin, Pančevo, Čačak, Novi Pazar, Kraljevo, Smederevo, Valjevo, Kruševac, Šabac, Sombor, Požarevac, Sremska Mitrovica, Jagodina, Loznica. U ovih 20 gradova identifikovano je 39 domova kulture, od čega Beograd ima najviše - čak 9; Subotica 4; Novi Sad, Kruševac, Leskovac, Novi Pazar, Pančevo i Šabac po 2; dok ostali imaju po jedan. Užom selekcijom uzorak je sveden na 21 dom kulture u 13 gradova Srbije. Osnovni kriterijum je bio postojanje dovoljno relevantnih informacija. Zbog karaktera analize, iz pregleda su eliminisani domovi kulture koji ne raspoložu dominantnim prostorom u okviru jedne ili više povezanih zgrada, već koriste veći broj nezavisnih objekata ili su prostori ustanove smeštenu u okviru objekta drugih namena. 21 primer odabran za analizu predstavlja validan uzorak za formiranje opštih zaključaka i preseka stanja objekata domova kulture i kulturnih centara u Republici Srbiji. Odabrani primeri će biti identifikovani i analizirani u cilju donošenja zaključka o svakom objektu zasebno, kao i uočavanja određenih zajedničkih karakteristika.

2. ANALIZA PRIMERA

2.1. Dom kulture Studentski grad - Beograd

Ustanova Dom kulture Studentski grad u Beogradu osnovana je 1971. godine. Namenski objekat izgrađen je 1974. godine prema projektu arhitekta Milana Mitrovića, profesora beogradskog Arhitektonskog fakulteta.

Slike 1, 2: Kompleks Doma kulture, amfiteatar

2.1.1. Programsko prostorna organizacija

Korisna površina objekta je 4500 m². Objekat raspolaže sa dva unutrašnja scenska prostora (mala sala-77 mesta i velika sala-396 mesta), dva spoljašnja scenska prostora (letnja pozornica-800 mesta i amfiteatar-200 mesta), izložbenim prostorom (velika i mala galerija) kao i sa bibliotekom sa čitaonicom (504 mesta). U okviru ovih prostora realizuje se 11 različitih tipova programa.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom nije omogućena. S obzirom da je građen namenski, u objektu su sprovedene odgovarajuće mere za prevenciju i zaštitu od požara: podeljen je na požarne sektore, opremljen aparatima za gašenje požara i ima plan evakuacije.

2.1.2. Urbanističke karakteristike

U skladu sa ciljnom populacijom objekat je prikladno izgrađen u okviru studentskog grada na Novom Beogradu. Dom kulture je smešten u okviru ansambla koji je sastoji od više međusobno povezanih zgrada, koje predstavljaju zasebene funkcionalne celine. Između njih formira se poluotvoreno dvorište u okviru koga su smešteni spoljašnji scenski prostori, koji zajedno sa veznim, komunikacijskim prostorima i delimično slobodnim prizemljem stvaraju složenu prostornu kompoziciju sa iznijanisanim prelazom između polu-javnih i javnih prostora, te tako ovaj kompleks zapravo čine jednom specifičnom mikro-urbanističkom celinom.

2.1.3. Morfološke karakteristike

Arhitektonski jezik je u duhu posleratne moderne, sveden, sa preovlađujućim betonskim i staklenim površima. Specifičnost arhitektonskog izraza proizilazi iz karaktera arhitektonskog sklopa, odnosno ansambla koji predstavlja "grad u gradu". Celokupna kompozicija zatvorenih i "otvorenih" volumena je razučena i asimetrična.

Od izgradnje značajna rekonstrukcija nije sprovedena, niti se planira u skorij budućnosti.

2.2. Dečji kulturni centar - Beograd

Dečji kulturni centar u Beogradu osnovan je 1952. godine kao Dom pionira Beograda. Godine 1968. izgrađen je objekat u Takovskoj ulici, te je institucija premeštena sa prvobitne lokacije u Knez Mihajlovoj.

Slike 3, 4: Dvorišna fasada, sala

2.2.1. Programsko prostorna organizacija

Korisna površina objekta je 2200 m². On ima dva scenska prostora (velika sala-500 sedišta, mala sala-150 sedišta) i dve probne sale. U okviru ovih prostora realizuje se 16 različitih tipova programa. Rekonstrukcija objekta je izvršena nakon bombardovanja 1999. godine. Rukovodstvo smatra da nije iskorišćena prilika da se prostor prilagodi za različite vrste programa koje su zastupljene.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom nije omogućena. U objektu su sprovedene odgovarajuće mere za prevenciju i zaštitu od požara - podeljen je na požarne sektore, opremljen je aparatima za gašenje požara i ima plan evakuacije.

2.2.2. Urbanističke karakteristike

Objekat se sastoji iz glavnog podužnog korpusa i kraćeg bočnog krila, ugrađen sa više strana. Frontalna, podužna fasada orijentisana je ka prometnoj saobraćajnici, ali znatno uvučena. Sa druge strane, zajedno sa susednim objektima formirano je poluzatvoreno dvorište. Ulaz je omogućen sa obe strane, sa dva nivoa. Međutim, pristup ulaznoj partitiji sa obe strane nije adekvatan s obzirom da se odvija preko parking prostora.

2.2.3. Morfološke karakteristike

Arhitektonski jezik je u duhu posleratne moderne. Objekat ima izdužen gabarit i prevashodno simetričnu podužnu fasadu. Fasadom dominira crveni, opekarski blok, staklene površine i naglašene bele horizontale. Dinamika je međutim, izražena po vertikali, kroz smenjivanje karaktera etaža pod uticajem

topografije i visinske razlike između ulične i dvorišne strane. Dominantan element frontalne fasade je stepenište kojim se savladava ova visinska razlika i kojim se pristupa slobodnom prizemlju gornjeg nivoa i poluzatvorenom dvorištu. Korišćenjem ovih elemenata ostvaren je adekvatan prelaz ka polu-javnom i javnom prostoru.

2.3. Dom omladine Beograda

Dom omladine Beograda osnovan je 1964. godine. Nalazi se u objektu koji je za potrebe ove institucije izgrađen iste godine po projektu Zorana Tasića i Momčila Belobrka.

Slike 5, 6: Frontalna fasada, sala

2.3.1. Programsko prostorna organizacija

Objekat ima šest sala, od koji su pet multifunkcionalne, i nekoliko holova. Institucija takođe koristi i depadans Magacin na drugoj lokaciji, te raspolaže ukupnom površinom od preko 5000m². U okviru ovog prostora realizuje se 11 različitih tipova programa.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom je omogućena.

2.3.2. Urbanističke karakteristike

Dom omladine se nalazi na centralnoj gradskoj lokaciji, u blizini Trga Republike. Objekat je ugaoni, smešten na raskršću prometnih saobraćajnica, delimično ugrađen sa dve strane. Urbanistički gledano, prostorna kompozicija koju čini sa okolnim objektima je atipična jer je ugaoni objekat značajno niži od susednih. Prizemni korpus je uvučen u odnosu na sprat, a frontalna fasada

blago zasečena i povučena u odnosu na regulacionu liniju, te je odnos između ulazne partije i javnog prostora adekvatan.

2.3.3. Morfološke karakteristike

Objekat je izgrađen u duhu moderne, kompaktne je osnove i pravilnih, kvadričnih volumena, naglašenih horizontala, sa prostranim staklenim površinama. Rekonstrukcija objekata je izvršena 2005. godine, kada su rekonstruisane sale i holovi i obnovljene instalacije. Intervencije na fasadi bile su minimalne te je objekat zadržao svoj prvobitni karakter.

2.4. Ustanova kulture Vuk Karadžić- Beograd

Ustanovu kulture „Vuk Karadžić“ 2005. godine osnovala je opština Zvezdara. Smeštena je u zgradi istoimenog Doma kulture izgrađenog pedesetih godina XX veka.

Slike 7, 8: Frontalna fasada, velika sala

2.4.1. Programsko prostorna organizacija

Objekat ima površinu od 4500m² i raspolaže sa dve gledališne sale (velika-400 mesta, kamerna-180 mesta), dve multifunkcionalne sale koje se prevashodno koriste za radionice, škole jezika i stručna predavanja (ukupni kapacitet 100 mesta), dve baletske sale i svečanom salom koja se iznajmljuje za proslave. Nedavno je renovirana i krovna terasa (kapaciteta 150 mesta, 80 sedećih) na kojoj se održavaju letnji programi. U okviru prostora ove ustanove realizuje se 7 različitih tipova programa.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom je omogućena.

2.4.2. Urbanističke karakteristike

Ustanova kulture „Vuk Karadžić“ nalazi se na centralnoj gradskoj lokaciji, sa frontalnom fasadom okrenutom ka bulevaru. Objekat je značajno uvučen u odnosu na regulacionu liniju, te je ispred njega formirana pjaceta. Odnos između ulazne partije i javnog prostora je stoga adekvatan.

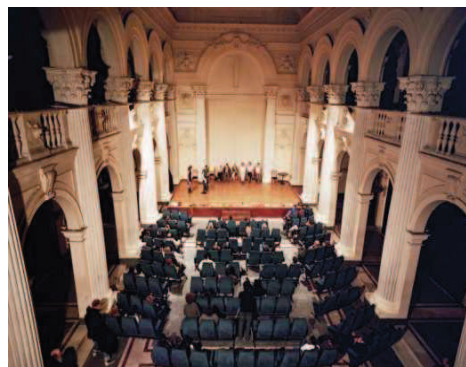
2.4.3. Morfološke karakteristike

Ustanova kulture „Vuk Karadžić“ nalazi se u zgradi Doma kulture, izgrađenoj pedesetih godina prošlog veka te se može smatrati da je objekat, zbog suštinski iste funkcije, namenski. S obzirom da zgrada nije bila održavana, nakon osnivanja nove institucije započeto je renoviranje, najpre od manjih unutrašnjih intervencija, preko sala, a zatim i radova na fasadi, koji su završeni 2009. godine.

Objekat je kompaktne osnove i pravilnog, kvadričnog volumena, sa naglašenom horizontalom frontalne fasada, nadstrešnicom koja prelazi u balkon prvog sprata i prostranim staklenim površinama. Iako tokom renoviranja gabarit spoljnog omotača nije menjan, delimično nova materijalizacija i kontrastna koloristika uticali su na promenu karaktera.

2.5. Studentski kulturni centar- Beograd

Studentski kulturni centar (SKC) osnovan je 1968. godine. Smešten je u starom zdanju Oficirskog doma, izgrađenog 1895. godine prema projektu arhitekta Jovana Ilkića, a po nalogu kralja Aleksandra Obrenovića, kao mesto za okupljanje i zabavu oficira.

Slike 9, 10: Ugaona kula sa ulaznom partijom, velika sala

2.5.1. Programsko prostorna organizacija

Objekat ima površinu od 3740 m². Godine 2005. u sastav SKC-a ušao je i deo prostora koji je pripadao Politehničkoj akademiji na Novom Beogradu, sa ukupnom površinom od 1300 m², te institucija raspolaže sa preko 5000m², na dve lokacije. U okviru primarnog objekta nalaze se dve sale - velika sala (300 mesta) i mala sala (100 mesta), četiri galerije i klub. Takođe postoji i bašta koja može da primi do 2000 posetilaca i koristi se za različite programske sadržaje tokom leta. U okviru ovog prostora realizuje se 14 različitih tipova programa.

2.5.2. Urbanističke karakteristike

Studentski kulturni centar nalazi se u najužem centru Beograda, na istaknutoj ugaonoj lokaciji. Objekat je blago uvučen u odnosu na regulacionu liniju, što stvara manji javni prostor ispred zgrade, te je odnos između ulazne partije i javnog prostora adekvatan.

2.5.3. Morfološke karakteristike

Stil građevine pripada romantizmu, sa primenjenim elementima rane renesanse. Fasada je rustično obrađena, prozori bifore. Zgrada se sastoji iz dva krila, a dominantni motiv je upravo na mestu njihovog sučeljavanja - ugaona, centralna kula kružne osnove, sa šiljatim kubetom, u okviru koje se nalazi i ulaz.

Od kada se Studentski kulturni centar uselio u nekadašnji Oficirski dom, objekat je više puta delimično ili potpuno rekonstruisan. Međutim, osnovne arhitektonske karakteristike eksterijera su očuvane, dok je enterijer pretrpeo značajne izmene. Originalna koncepcija prostora sačuvana je u svečanoj dvorani, sali za predavanja, galeriji i kružnom predvorju. Godine 1984. ova zgrada je proglašena za kulturno dobro i stavljena pod zaštitu.

2.6. Kulturni centar Grad- Beograd

Kulturni centar Grad - Evropski centar za kulturu i debatu osnovan je 2009. godine na inicijativu Kulturnog fronta Beograd koji se fokusira na međunarodnu razmenu programa i evropsku koprodukciju. Smešten je u objektu starog magacina, izgrađenog 1884. godine.

Slika 11, 12: Ulična fasada, izložbeni prostor

2.6.1. Programsko prostorna organizacija

Objekat je manjih dimenzija, korisne površine od samo 300 m². Posедуje dva unutrašnja scenska prostora, izložbeni prostor i jednu scenu na otvorenom. S obzirom na prenamenu objekta, funkcionalnost prostora je delom ograničena - ometaju je stubovi u prizemlju. U okviru ovih prostora realizuje se 10 različitih tipova programa.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom je omogućena. Što se tiče mere za prevenciju i zaštitu od požara, objekat nije podeljen na požarne sektore, ali je opremljen aparatima za gašenje požara i ima plan evakuacije.

2.6.2. Urbanističke karakteristike

Objekat je smešten u priobalnom delu Beograda, u blizini Kalemegdana, u četvrti zvanj Savamala. Ovo je jedna on najstarijih, ali i nalzapuštenijih oblasti u gradu. S obzirom na potencijale i značaj ove lokacije postoji inicijativa za revitalizaciju, predvođena aktivistima kulturno-umetničkog profila, te se broj ovakvih institucija i sadržaja postepeno uvećava. Lokacija ovog Kulturnog centra utoliko je značajnija.

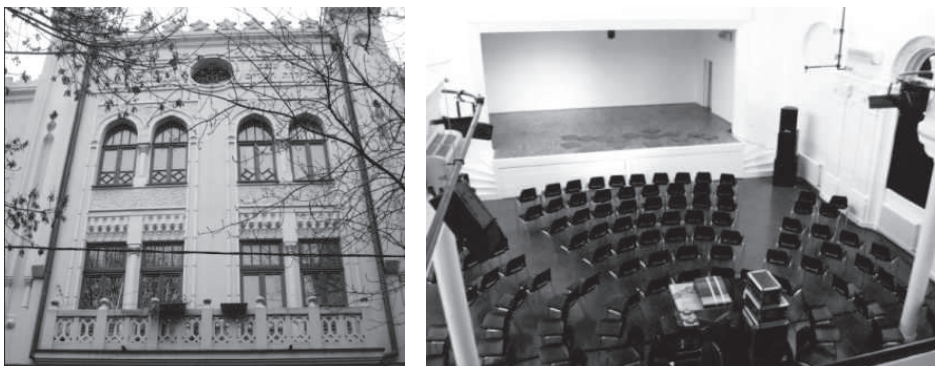
Objekat je izdužene osnove, ugrađen sa jedne strane, sa kraćom frontalnom fasadom okrenutom ka ulici. Suprotna fasada, okrenuta ka reci nalazi se neposredno uz železničku prugu. Objektu se pristupa direktno sa trotoara. Uz dužu fasadu nalazi se poluotvoreno dvorište koje se koristi i kao neformalni scenski prostor.

2.6.3. Morfološke karakteristike

Ovo je jedan od prvih primera u Srbiji da je objekat industrijskog nasleđa adaptiran i iskorišćen za mesto kulturnih dešavanja. S obzirom na prvobitnu namenu objekat ima sveden i jednostavan arhitektonski izraz. Kompaktnog je gabarita i simetrične fasade. Namera institucije kulturnog centra je bila da očuva originalnu atmosferu, te su intervencije svedene na minimum. Međutim, s obzirom da nije izvedena ni osnovna sanacija i reparacija spoljašnjeg omotača, isti je u devastiranom stanju. Rekonstrukcija se planira u skoroj budućnosti, u naredne tri godine.

2.7. Reks- Beograd

Reks je kulturni centar osnovan 1994. godine od strane B92 i smešten u zgradi u Jevrejskoj ulici koja je prvobitno pripadala Jevrejskom društvu. Objekat je izgrađen 1923. godine po projektu arhitekta Samuela Sumbula i u njemu je bio smešten Dom starih.

Slike 13, 14: Ulična fasada, sala

2.7.1. Programsko prostorna organizacija

Pri prvobitnoj nameni, na spratu objekta su se nalazili stanovi, a u prizemlju dve sale, velika za javne skupove - koja ima karakter scenskog prostora, sa binom i galerijom, i mala za aktivnosti udruženja beogradskih Jevreja. U okviru ovog prostora sada se realizuje 13 različitih tipova programa.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom je omogućena.

2.7.2. Urbanističke karakteristike

Glavni objekat prvobitnog staračkog doma je kompaktne, pravougaone osnove, ugrađen sa jedne strane. Frontalna, podužna fasada je orijentisana ka saobraćajnici, pri čemu se objektu pristupa direktno sa trotoara, te odnos ulazne partije i javnog prostora nije adekvatan. Kasnije dograđeni objekti nalaze se u dvorištu.

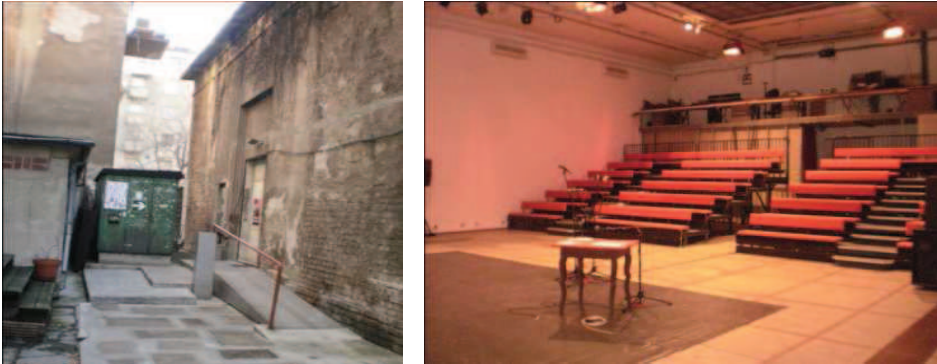
2.7.3. Morfološke karakteristike

O prvobitnoj nameni objekta svedoči i natpis na frontalnoj fasadi, na hebrejskom i srpskom: *Ne odbaci me u godinama starosti, ne napusti me.* Zgrada je podignuta u veoma dekorativnom, eklektičnom stilu. Fasada je simetrična, intenzivne kolorisitke, sa naglašenim ugaonim kulama.

Godine 1929. dodata je prizemna zgrada u dvorištu, u kojoj su stanovali zaposleni u domu. Godine 1939. Jevrejska sefardskoj opština naložila je izgradnju još jednog manjeg objekta za čuvanje građevinskog materijala.

2.8. Centar za dekontaminaciju - Beograd

Centar za dekontaminaciju (CZKD) smešten je u okviru Paviljona Veljković. Paviljon Veljković je bio jedan od prvih privatnih muzeja u Srbiji. Porodica Vojislava Veljkovića, po projektu arhitekta Đokića, sagradila je 1931. godine ovaj muzej kako bi smestila kolekciju od preko 200 slika i skulptura, odlivaka Mikelandelovih dela. Objekat je nacionalizovan 1958. godine i pretvoren u poslovni prostor u kome se skladištila koža i obuća. Nakon toga paviljon je duži period bio prazan i napušten, dok se 1995. godine nije uselio Centar za kulturnu dekontaminaciju. U procesu restitucije Paviljon je 2012. godine vraćen prvobitnim vlasnicima. CZKD ima pravo da u ovom prostoru boravi još tri godine, nakon čega će paviljonu najverovatnije biti vraćena prvobitna namena muzeja.

Slike 15, 16: Dvorišni pristup ulazu, enterijer paviljona

2.8.1. Programsko prostorna organizacija

Centar se sastoji od paviljona i sale za konferencije. Paviljon je prostor od 221m², sa kapacitetom od 150 sedišta, u kojem se organizuju raznoliki programi - čak 10 različitih tipova programa. Pored ovog unutrašnjeg scenskog prostora, otvoren dvorišni prostor koristi se kao neformalna scena na otvorenom.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom je omogućena. U objektu su sprovedene odgovarajuće mere za prevenciju i zaštitu od požara - podeljen je na požarne sektore, opremljen je aparatima za gašenje požara i ima plan evakuacije.

2.8.2. Urbanističke karakteristike

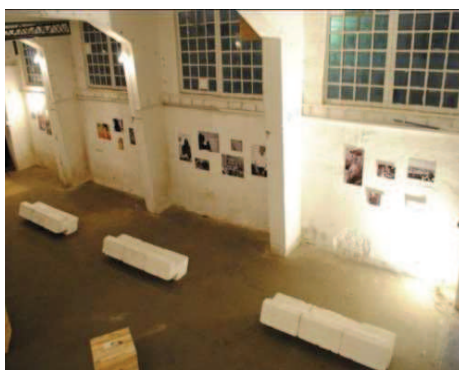
Paviljon je delimično ugrađen dvorišni objekat koji se nalazi iza porodične kuće Veljkovića, te nema direktan izlaz na ulicu.

2.8.3. Morfološke karakteristike

Ovaj paviljon, zajedno sa porodičnom kućom porodice Veljković iz 1883. godine i pomoćnom zgradom, je pod zaštitom države kao spomenik kulture od posebnog značaja. Objekat je kompaktna, kvadratne osnove koja obuhvata jedinstveni prostor. Masivnog je i strogog karaktera, bez dekorativnih elemenata, sem krovnog venca, simetrične frontalne fasade, sa izraženim portalom ulazne partije. Međutim, fasada nije održavana, nalazi se u lošem stanju i velikim delom je ogoljena do opeke.

2.9. Studentski kulturni centar Novi Sad

Studentski kulturni centar Novi Sad (SKCNS) osnovan je pre 20-ak godina. Međutim, do 2010. godine ova institucija nije imala svoj programski prostor te je sadržaje realizovala u saradnji sa drugim institucijama koje su joj povremeno ustupale prostor. Godine 2010. SKCNS je dobio u zakup napušteni magacin, objekat industrijskog nasleđa u Kineskoj četvrti, koji je adaptiran za njegove potrebe. Predviđena je rekonstrukcija i revitalizacija ove četvrti i pretvaranje u kulturno-poslovno-turistički centar. Deo radova na obezbeđivanju osnovne infrastrukture je već izvršen, što je bio preduslov za početak korišćenja nekih od ovih objekata.

Slike 17, 18: Ulična fasada, enterijer

2.9.1. Programsko prostorna organizacija

Objekat je ima korisnu površinu od 430 m². Centralni unutrašnji prostor, tj. nekadašnja hala, koristi se kao multifunkcionalni programski prostor u okviru kojeg se realizuje 11 različitih tipova programa.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom je omogućena.

2.9.2. Urbanističke karakteristike

Objekat SKCNS je deo starog industrijskog kompleksa u Kineskoj četvrti. Izdužene je i kompaktne osnove, ugrađen sa jedne strane. Podužna fasada orijentisana je prema Bulevaru Despota Stefana, dok je poprečna fasada, sa ulaznom partijom, u bočnoj ulici. U neposrednom okruženju nalaze se i drugi objekti kulturno-zabavnog sadržaja namenjeni mlađoj populaciji.

2.9.3. Morfološke karakteristike

Arhitektonski jezik je karakterističan za industrijske objekte međuratnog perioda, svedenog i jednostavnog karaktera, kompaktnog i izduženog volumena, sa dvovodnim krovom sa svetlarnikom i prozorima sa visokim parapetom. Karakter industrijske arhitekture ostao je nepromenjen.

2.10. Centar za kulturu Valjevo

Godine 1956. osnovan je Dom kulture Valjevo koji je bio glavni nosilac kulturnog života grada. Godine 2009. izvršeno je restrukturiranje, dom kulture je spojen sa Omladinskim centrom i Kulturno-prosvetnom zajednicom u cilju racionalnijeg, ali i efikasnijeg korišćenja resursa kao i unapređenja kvaliteta kulturne ponude.

Slike 19, 20: Ulazna partija, scenski prostor

2.10.1. Programsko prostorna organizacija

Objekat ima korisnu površinu od 2150 m². Raspolaze sa jednim unutrašnjim scenskim prostorom (kapaciteta 600 mesta) sa orkestarskom rupom, salom za probe, kao i velikim ulaznim holom za višenamensku upotrebu.

2.10.2. Urbanističke karakteristike

Objekat je slobodnostojeći, smešten u okviru prostrane javne površine, glavnom fasadom okrenut ka reci i pešačkoj zoni. Objektu se iz ovog pravca pristupa preko masivnog centralnog stepeništa i prostranog platoa, te je odnos između ulazne partije i otvorenog prostora adekvatan. Objekat je dobro saglediv i sa parkovske površine na drugoj obali reke.

2.10.3. Morfološke karakteristike

Zgrada Doma kulture građena je u periodu od 1953. do 1960. u stilu posleratne moderne. Objekat je kompaktnog volumena, glavna fasada je blago zalučena, monumentalnog karaktera, sa simetričnom fenestracijom i masivnim pilastrima. Dominantan element ove fasade je nadstrešnica iznad ulazne partije koja prelazi u balkon na prvom spratu.

Godine 2007. objekat je dobio status spomenika kulture od nacionalnog značaja.

2.11. Kulturni centar Zrenjanin

Godine 1978. po projektu arhitekta Svetislava Ličine, na mestu starog Doma omladine, izgrađen je objekat za tadašnji Dom mladosti, namenjen kulturnim, zabavnim i vaspitnim sadržajima za omladinu. Godine 1998. on menja ciljnu grupu, odnosno proširuje programske sadržaje, te postaje kulturni centar.

Slike 21, 22: Fasada, velika sala

2.11.1. Programsko prostorna organizacija

Korisna površina objekta je 3730 m². On ima tri unutrašnja scenska prostora (veliku, malu i baletsku salu), dve scene na otvorenom, dve probne sale, izložbeni hol, dva muzička kluba i studio. U okviru ovih prostora realizuje se 16 različitih tipova programa.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom nije omogućena. U objektu su sprovedene odgovarajuće mere za prevenciju i zaštitu od požara- podeljen je na požarne sektore, opremljen je aparatima za gašenje požara i ima plan evakuacije.

2.11.2. Urbanističke karakteristike

Objekat se nalazi u neposrednoj blizini obale rečnog rukavca, u adekvatnom ambijentu, sa omogućenim pristupom preko saobraćajnice, ali okružen i pešačkom zonom i zelenim površinama. Odnos između ulazne partije i javnog prostora je adekvatan s obzirom da se objektu pristupa sa prostranog javnog prostora i putem masivnog stepeništa koje okružuje deo objekta.

2.11.3. Morfološke karakteristike

Objekat je slobodnostojeći, jasno izdiferenciranih volumena masivnog karaktera, naglašenih dominantnim, raslojenim krovnim ravnima, koji ukazuju na višestruke programske sadržaje u okviru jednog objekta i ostvaruju dinamiku arhitektonskog izražaja i jasnu arhitektonsku semantiku.

Rekonstrukcija je izvršena 1989. godine, a sledeća se planira u skoroj budućnosti.

2.12. Centar za negovanje tradicionalne kulture "Abrašević"- Kragujevac

Kulturno-umetnička grupa „Abrašević“, koja je ime dobila po pesniku Kostu Abraševiću, osnovana je 1905. godine u Beogradu, a zatim je nastavljeno osnivanje srodnih društava po unutrašnjosti Srbije. Već naredne, 1906. godine ovo društvo je osnovano i u Kragujevcu. U proteklih više od sto godina, ovo društvo je više puta prestajalo sa radom usled promene društveno-političke situacije i ratova, i više puta restruktuirano, te je danas aktivno kao Centar za negovanje tradicionalne kulture, međutim sa znatno svedenijim programskim sadržajima nego u posleratnoj Jugoslaviji.

Slike 23, 24: Ulična fasada, sala za probe

2.12.1. Programsko prostorna organizacija

Korisna površina objekta je 820 m². Objekat je prethodno bio poslovne namene. Godine 2006. izvršena je sanacija i adaptacija. Međutim, on nema scenski prostor, već samo dve probne sale (za probe folklor i baleta) i prostoriju kluba. Za potrebe scenskih programa iznajmljuje se sale u gradu ili se prostor kluba transformiše. U okviru ovih prostora realizuje se 7 različitih tipova programa. Transformacije ograničenih prostora su stoga neophodne i u svrhe drugih sadržaja, te je problem neadkvatnog i nedovoljnog prostora veoma izražen.

Pristupačnost osobama sa invaliditetom nije omogućena. U objektu nisu sprovedene sve odgovarajuće mere za prevenciju i zaštitu od požara - nije podeljen je na požarne sektore i nema plan evakuacije, ali je opremljen aparatima za gašenje požara.

2.12.2. Urbanističke karakteristike

Objekat je ugaoni, ugrađen sa jedne strane. Opasan je samo uskim trotoarom koji je upravo na uglu znatno denivelisan u odnosu na saobraćajnicu, te je sagledivost objekta smanjena i dominantna pozicija ugla narušena. Odnos ulazne partije i javnog prostora koji je sveden na trotoar nije odgovarajući.

2.12.3. Morfološke karakteristike

Objekat u kome deluje Centar nije namenski. Procenjuje da je izgrađen na prelazu iz XIX u XX vek. Objekat je kompaktne osnove, svedenih linija, sa minimalnim akcentima postignutim timpanonima i nadvratnom i nadprozornom dekorativnom plastikom.

2.13. Kulturni centar „Ribnica“ - Kraljevo

Kulturni centar „Ribnica“ osnovan je 1948. godine u Kraljevu kao ustanova naslednik Kulturno prosvetnog društva i Doma kulture Novica Jolić. Sve tri kulturne ustanove formirane su od strane stanovnika Ribnice, prigradskog naselja Kraljeva. Naziv Kulturni centar Ribnica je zvaničan naziv ustanove od 2008. godine. Objekat kulturnog centra Ribnica izgrađen je 1948. godine.

Slike 25, 26: Ulična fasada, galerija

2.13.1. Programsko prostorna organizacija

Korisna površina objekta iznosi 850 m². Tokom devedesetih godina prošlog veka bioskopska sala korišćena je za smeštaj izbeglica iz BIH i Hrvatske u periodu od ukupno deset godina, nakon čega je u okviru rekonstrukcije Doma, bioskopska sala promenila funkciju u sportsku halu, a hol ispred sale u galeriju. Za potrebe scenskih programa koriste se prostori galerije i prostor platoa ispred objekta kao scena na otvorenom. Prostor galerije od 45m², sa kapacitetom od 30 ljudi, omogućava održavanje predstava za decu i manjih koncerata. Od 1970. godine kulturni centar razvija program biblioteke, u zasebnom prostoru od 75m² u okviru koga se nalazi čitaonica i građa u slobodnom pristupu. Osnovni prostorni problemi Kulturnog centra su pripadajuće površine programa. Sportska hala koja se koristi samo u letnjem periodu površine je 280m², dok se prostor galerije površine 45m² koristi za scenska dešavanja, organizaciju koncerata, izložbi, književnih programa.

U objektu je delimično omogućeno korišćenje prostora osobama sa invaliditetom, odnosno ulazna partija omogućava pristup osobama sa invaliditetom, dok unutrašnji prostori nisu svi adekvatno dimenzionisani i opremljeni. U objektu ne postoji plan evakuacije, niti protivpožarni sektori.

2.13.2. Urbanističke karakteristike

Objekat je slobodnostojeći i po arhitektonskom izrazu ose uklapa sa okolnim objektima jednorodnog stanovanja. Ispred objekta se nalaze parterno uređene površine i pristupna saobraćajnica.

2.13.3. Morfološke karakteristike

Slobodnostojeći objekat sa dve etaže formiran je od dva dominantna gabarita koji su pozicionirani upravno jedan na drugi, i između kojih se nalazi ulazna partija. Jedini elementi identitete objekta kao ustanove kulture su elementi oslikavanja fasade, i prostor platoa ispred objekta koji se koristi kao scena na otvorenom.

2.14. Dom kulture „Studenica“ – Ušće, Kraljevo

Ustanova Dom kulture Studenica, osnovana je 1970. godine u prigradskom naselju Kraljeva, Ušće. Objekat Doma kulture Studenica izgrađen je 1951. godine. Rekonstrukcija objekta, pretežno sanacija, urađena je 1978. godine. Objekat nije građen za potrebe Doma kulture, već je ustanovi ustupljen na korišćenje.

Slike 27, 28: Ulična fasada, scensko gledališni prostor

2.14.1. Programsko prostorna organizacija

Korisna površina objekta iznosi 400 m². Objekat sadrži jedan scenski prostor kapaciteta gledališta od 300 mesta. Objekat ne sadrži izložbeni prostor, ali postoji prostor koji se koristi za potrebe biblioteke. U okviru ovih prostora odvija se 18 različitih programa.

U objektu je delimično omogućeno korišćenje prostora osobama sa invaliditetom, odnosno prostori su bez prepreka i denivelacija. U objektu ne postoje protivpožarni sektori, ali postoji plan evakuacije i protivpožarna oprema.

2.14.2. Urbanističke karakteristike

Objekat je slobodnostojeći, ali sa okolnim objektima čini jedinstve ulični front. Ne postoji predprostor, već objekat direktno izlazi na saobraćajnicu.

2.14.3. Morfološke karakteristike

Objekat sadrži dve etaže i centrične je forme. Kompaktna kvadratna geometrija naglašena je četvorovodnim krovom. Delimična otvorenost prizemlje, uvučena ulazna partija i fenestracija u okviru prve etaže su jedini elementi identiteta objekta javne namene. Na fasadi ne postoje dekorativni elementi.

2.15. Kulturno prosvetna zajednica - Kruševac

Kulturno prosvetna zajednica Kruševac počela je sa radom 1956. godine, što je svrstava u red kulturno prosvetnih zajednica Srbije sa najdužim radnim stažom. Programski sadržaj baziran je na očuvanju i prezentovanju tradicionalnih stvaralačkih vrednosti naroda koji žive na prostorima Republike Srbije.

Slike 29, 30: Ulaz u dvorište, predprostor objekta

2.15.1. Programsko prostorna organizacija

Kulturno prosvetna zajednica Kruševca za funkcionisanje velikog dela svojih programa koristi programske prostore drugih ustanova, kao što su Kulturni Centar Kruševca ili lokalne škole. Od svojih programskih prostora kulturno prosvetna zajednica poseduje scenski prostor na otvorenom površine 100m², kapaciteta 200 posetilaca u slučaju organizacije predstava, odnosno 400 gledalca u slučaju organizacije koncerata. Ukupna površina upravnog objekta iznosi 90 m².

U objektu je delimično omogućeno korišćenje prostora osobama sa invaliditetom, odnosno prostori su bez prepreka i denivelacija. U objektu ne postoje protivpožarni sektori, niti plan evakuacije.

2.15.2. Urbanističke karakteristike

Objekat kuturno prosvetne zajednice nalazi se u okviru dvorišta Filozofsko književne škole. Ispred prizemnog objekta, ugrađenog sa tri strane, nalazi se natkriven prostor, koji služi za održavanje programa na otvorenom.

2.15.3. Morfološke karakteristike

Objekat je građen za potrebe jednorodničkog stanovanja i pored elemenata oslikavanja fasade, ne postoje drugi elementi identiteta objekta javne namene.

2.16. Dom kulture „Oslobođenje“ – Novi Pazar

Ustanova Oslobođenje pod nazivom Dom kulture deluje od 1983. godine, kao ustanova naslednica Radničkog Univerziteta Oslobođenje koji je osnova 1973. godine u Novom Pazaru. 2010 godine ustanova Oslobođenje preimenovana je u Kulturni Centar Novog Pazara. Objekat doma kulture Oslobođenje izgrađen je 1973. godine po projektu arhitekta Tome Milanovića i rekonstruisan je 1986., 2008., 2011. i 2012. godine.

Slike 31, 32: Ulična fasada, scensko gledališni prostor

2.16.1. Programsko prostorna organizacija

Ukupna površina objekta iznosi 3500 m². Među programskim prostorima Doma kulture Oslobođenje nalazi se pre svega koncertna dvorana kapaciteta gledališta od 600 mesta. Koncertna dvorana je napravljena 2008. godine, a dodatno renovirana 2012. godine kada je prilagođena savremenim standardima scensko gledališnih prostora. Izložbeni prostor kulturnog centra osnovan 1963. godine, od 2008. godine nazvan je Galerija MMC (multimedijalnog centra) kada je i sam izložbeni prostor renoviran. Danas se prostor galerije sastoji od izložbenog prostora površine 120m², kafe kluba i prostora namenjenih administraciji. Prostor Galerije MMC koristi se za različite programe, izložbene, scenske, muzičke. Pored koncertne dvorane i galerije, ustanova Oslobođenje poseduje i multimedijalnu učionicu, svečanu salu i baštu koja je organizovana kao scenski prostor na otvorenom. U okviru doma kulture Oslobođenje deluju i dve kulturne ustanove koje imaju svoje zasebne prostore, a to su Turski kulturni centar, odnosno Turski kutak i Američki kutak.

U objektu su definisani protivpožarni sektori i postoji plan evakuacije i protivpožarna oprema.

2.16.2. Urbanističke karakteristike

Objekat Doma kulture Oslobođenje pozicioniran je u centralnom jezgru Novog Pazara, u neposrednoj blizini tri gradska trga, od kojih je odvojen saobraćajnicama. Ulazna partija objekta naglašena je nadstrešnicom i stepeništem preko kojeg se ostvaruje dijalog sa javnim prostorom ulice.

2.16.3. Morfološke karakteristike

Forma objekta je stroge pravougaone strukture, sa četiri etaže. Sastoji se iz dva kubusa različitih spratnih visina. Gabarit objekta je izdužen i svojom dužom stranom orijentisan ka ulici preko koje je povezan sa javnim prostorom trga. Na fasadi objekta ne postoje dekorativni elementi. Urbanistička pozicija i arhitektonski izraz oslikavaju objekat javne namena, ali osim reklamnog materijala u okviru ulazne partije ne postoje drugi elementi identiteta kulturne institucije.

2.17. Kulturni centar - Pančevo

1956. godine, odlukom Narodnog odbora, ukida se Narodno pozorište u Pančevu i ustanova se pretvara u Dom kulture. Objekat kulturnog centra Pančeva sastoji se od objekta nekadašnje Pozorišne zgrade iz 1947. godine, objekta stambene namene iz prve polovine 20 veka, koja je oduzeta imućnom trgovcu Oskaru Frišgundu, za potrebe pozorišta, i novog objekta sagrađenog 2006. godine.

Slike 33, 34: Ulična fasada, velika sala

2.17.1. Programsko prostorna organizacija

U okviru kulturnog centra, 1988. godine otvara se dečija scena. Devedesetih godina prošlog veka izvršena je rekonstrukcija objekta u okviru koje je proširen kapacitet gledališnog prostora. U produkcijskom smislu centar se više fokusira na likovne programe. Izložbeni prostori Kulturnog centra su Galerija savremene umetnosti površine 130 m², foaje površine 260 m², Galerija Dvorište površine 117 m² i Galerija Električka površine 70 m². 2006. godine gradi se novi objekat iza binskog prostora postojećeg objekta.

2.17.2. Urbanističke karakteristike

Objekat iz 1947. i nekadašnje stambeno zdanje orijentisani su ka pešačkoj ulici i dijalog sa njom ostvaruju se preko delimično otvorenih prizmlja. Ulazna partija nije naglašena. Nekadšnji stambeni objekat ugrađen je sa dve strane, dok se objekat nekadašnjeg Narodnog pozorišta nalazi na uglu dve pešačke ulice, i sa dvorišne strane je povezan sa novim objektom kulturnog centra.

2.17.3. Morfološke karakteristike

Može se reći da sklop karakteriše vizuelni dualizam, starih i novog objekta. Nekadašnji stambeni objekat karakteriše fasada bogata dekorativnim plastičnim elementima u nivou prve etaže, dok je objekat pozorišta svedenije estetike fasade, ali takođe stilski pripada periodu polovine XX veka. Dekorativni elementi koji se javljaju na fasadi nekadašnjeg stambenog objekta su naglašen krovni venac i venac između prizemne i prve etaže, zatim pilasteri i timpanoni u okviru fenestracije prve etaže, kao i balkon prve etaže sa dekorativni volutama i balustradom. Novi objekat iz 2006. godine karakteriše fenestracija u formi kontinualnih horizontalnih prozorskih otvora na dve nadzemne etaže.

2.18. Centar za kulturu - Požarevac

Centar za kulturu Požarevca osnovan je 1978. godine a reorganizovan je 2001. godine. Objekat centra za kulturu Požarevca izgrađen je 1982. godine po projektu arhitekta Miloša Bojovića.

Slika 35, 36: Ulazna partija, gledališni prostor sale

2.18.1. Programsko prostorna organizacija

Korisna površina objekta centra za kulturu u Požarevcu iznosi 4500 m². U okviru objekta nalaze se tri scensko gledališna prostora: mala i velika sala i scena na otvorenom. Kapacitet gledališta velike sale iznosi 540 mesta, dok je kapacitete male sale 173 mesta. Zatim, postoje još i baletska sala, sala za probe i sala za konferencije. Za potrebe izložbenog prostora koriste se spojeni holovi odnosno predprostori male i velike sale, ukupne površine 350 m².

U objektu je delimično omogućeno korišćenje prostora osobama sa invaliditetom, odnosno prostori su bez prepreka i denivelacija i ulazna partija je

adekvatno dimenzionisana. U objektu postoje definisani protivpožarni sektori, plan evakuacije i protivpožarna oprema.

2.18.2. Urbanističke karakteristike

Objekat je slobodnostojeći, smešten u okviru pejzažno uređenih javnih površina. Ulazne partije su raspoređene na različitim stranama objekta i naglašene uvlačenjem u strukturu. Samim tim se pojavljuju manji natkriveni prostori preko kojih se ostvaruje veza objekta i okružujućih javnih prostora.

2.18.3. Morfološke karakteristike

Objekat nije formiran sa klasičnom podelom etaža, već sa visinskim nivoim koji se preklapaju: podrumski nivo, nivo partera, scenski prostori koji zauzimaju volumen dve etaže. Objekat je razučene forme. Dinamičnost forme postignuta je različitim visinskim nivoima, različitom strukturom krovova, kosi i ravni, i materijalizacijom u betonu, opeci i staklu.

2.19. Centar za kulturu - Smederevo

Centar za kulturu u Smederevu kao ustanova kulture osnovan je 1982. godine, dok pod nazivom Centar za kulturu Smederevo funkcioniše od 2001. godine. Objekat je izgrađen 1982. godine po projektu arhitekta Mire Šterić.

Slike 37, 38: Predprostor objekta, scensko gledališni prostor

2.19.1. Programsko prostorna organizacija

Površina objekta iznosi 10 000 m², dok površina koju koristi Centar za kulturu iznosi 8000 m². U objektu se nalaze tri scensko gledališna prostora: velika sala, bioskopska sala i koncertna sala, kapaciteta 700, 250 i 200 mesta. Za potrebe izložbenog prostora koriste se holovi objekta i predprostori sala, ukupne površine 400 m². U okviru objekta nalazi se gradska biblioteka sa tri odvojene čitaonice, površine 1945 m².

U objektu postoje definisani protivpožarni sektori, plan evakuacije i protivpožarna oprema. Omogućeno je korišćene objekta od strane osoba sa invaliditetom.

2.19.2. Urbanističke karakteristike

Objekat je slobodnostojeći, sa manjim predprostorima koji ga odvajaju od saobraćajnice. Ulazne partije su naglašene uvlačenjem u strukturu i stepeništem, čime su formirani manji natkriveni predprostor i plato preko kojih se ostvaruje dijalog objekta sa okolinom.

2.19.3. Morfološke karakteristike

Objekat poseduje dve etaže i razuđene je forme. Dinamičnost forme postignuta je različitim visinskim nivoima, različitom strukturom krovova, kosi, ravni, lanterne i nadsternice. Pojedini delovi fasade su potpuno zatvoreni dok su pojedini materijalizovani u staklu i tim se ostvaruje dijalog objekta i okolnih javnih prostora.

2.20. Dom kulture - Čačak

Ideja osnivanja Doma kulture u Čačku datira sa kraja pedesetih godina prošlog veka nakon ukidanja Gradskog Narodnog pozorišta. Dom kulture počinje sa radom 1971. godine. Objekat Doma kulture u Čačku izgrađen je 1970. godine po projektu zagrebačkog arhitekta Luja Švevera.

Slike 39, 40: Ulična fasada, gledališni prostor sale

2.20.1. Programsko prostorna organizacija

Korisna površina objekta iznosi 4000 m². Dom kulture Čačak poseduje tri scensko gledališna prostora: veliku salu, mala sala i dramski studio. Površina velike sale iznosi 650 m² i kapaciteta je od 683 mesta u gledalištu. Površina male sale je 80 m² sa kapacitetom od 70 mesta u gledalištu. Dramsku studio ima površinu od 140 m² i kapacitet gledališta od 100 mesta. Postoje dva programska prostora namenjena izložbenim aktivnostima: likovni salon i holovi objekta. Površina Likovnog salona je 60 m², dok je ukupna površina holova koji se koriste u okviru likovnog i izložbenog programa 900 m².

2.20.2. Urbanističke karakteristike

Objekat Doma kulture u Čačku pozicioniran je u okviru gradskog trga. Kontakt objekta sa trgom ostvaruje se preko otvorenog zastakljenog prizemlja, koje se zatim nastavlja u stepenastu strukturu tribina, sa elementima parternog uređenja i urbanog mobilijara. Otvorenost prizemlja i urbanistička pozicija objekta ostvaruju identitet objekta kao kulturne institucije.

2.20.3. Morfološke karakteristike

Arhitektonski jezik je sveden, sa preovlađujućim betonskim i staklenim površinama. Objekat je slobodnostojeći, izduženog tipa gabarita koji je svojom dužom stranom orijentisan ka prostranom javnom prostoru gradskog trga. Fasada objekta, orijentisana ka trgu, materijalizovana je u staklu i u nivou prizemlja i u nivou nadzemnih etaža. Ulazne partije su u ravni fasade prizemlja, dok je nadzemni sklop smaknut ka trgu i time formira natkriveni deo ispred ulazne partije. Forma objekta je pokrenuta povećavanjem visine u pravcu duže strane osnovnog gabarita.

2.21. Kulturni centar - Šabac

Kulturni centar u Šabcu osnovan je kao Dom omladine 1962. godine. Kao Dom kulture funkcioniše od 1991. godine. Objekat Kulturnog centra jeste objekat nekadašnjeg Doma trgovačke omladine i izgrađen je 1907. godine.

Slike 41, 42: Ulična fasada, unutrašnjost sale

2.21.1. Programsko prostorna organizacija

Kulturni centar u Šabcu, u okviru objekta površine 670 m², poseduje improvizovani scensko gledališni prostor kapaciteta 120 mesta. Galerija Doma omladine osnovana je 1977. godine. Izložbeni prostor sastoji se od dve prostorije i ukupne površine je 65 m². Sala koja služi za potrebe muzičkog programa površine je 300 m². U bašti kulturnog centra nalazi se letnja scena na kojoj se održavaju muzički, pozorišni i književni programi. U okviru kulturnog centra nalazi se i knjižara površine 130 m².

Korišćenje objekta od strane osobam sa invaliditetom je delimično omogućeno, odnosno ulazna partija je adekvatno dimenzionisana i opremljena ulaznom rampom. U objektu postoje definisani protivpožarni sektori, plan evakuacije i protivpožarna oprema.

2.21.2. Urbanističke karakteristike

Objekat je ugrađen sa dve bočne strane i sa susednim objektima čini ulični front orijentisan ka pešačkoj ulici. Dijalog objekta sa ulicom odvija se preko delimično otvorenog prizemlja koje omogućava sagledavanje sadržaja galerije i knjižare što doprinosi identitetu objekta kao ustanove kulture.

2.21.3. Morfološke karakteristike

Na centralnom delu fasade, dvoetažnog objekta, nalazi se ulaz u unutrašnje dvorište objekta. Dominantan je kolorit fasade koji ističe dekorativnu plastiku u vidu istaknutog krovnog venca, dekoracije u nivou fenestracije prve etaže. U nivou prve etaže, iznad ulaza u dvorišni prostor objekta, nalazi se balkon koji u isto vreme natkriva ulaznu partiju. Struktura fasade u okviru balkona preseca krovni venac i izdiže se iznad nivoa krova, završavajući se dekorativnim elementima.

3. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Od 21 analiziranog doma kulture, samo jedan - Centar za negovanje tradicionalne kulture "Abrašević", izgrađen je pre Prvog svetskog rata, a samo 4 nakon raspada SFRJ (nakon 1991. godine). Svi pomenuti domovi kulture nalaze se u adaptiranim objektima. Javljaju se dva dobra primera adaptacije prethodno zanemarenih i devastiranih objekata graditeljskog nasleđa, čija prenamena doprinosi i revitalizaciji lokacija od istorijskog značaja.

Najveći deo, čak 16 od 21 analiziranih domova kulture, osnovano je za vreme SFRJ (1945-1991), pretežno posle 1960, nakon pomenutog porasta značaja ove institucije. 10 od ovih 16 domova nalazi se u namenskim objektima, izgrađenim prevashodno u stilu posleratne moderne. (tabela 2) U okviru ovog perioda mogu se uočiti dva različita pristupa. Arhitektonski izraz objekat građenih šezdesetih godina, među kojima su npr. Dom omladine Beograda (1964) i Dečji kulturni centar - Beograd (1968) pod snažnim je uticajem moderne, veoma svedenih linija, pravilne geometrije, ravnih krovova, sa izraženim horizontalama i prostranim staklenim površinama. Složenost funkcije ne može se lako razaznati na uniformnoj fasadi. Nešto drugačiji pristup primetan je na kasnijim primerima iz sedamdesetih i početka osamdesetih godina, kao što su Kulturni centar Zrenjanin (1978), Centar za kulturu Požarevac (1978), Centar za kulturu Smederevo (1982). Kompleksnost funkcije reflektovana je i na prostornu kompoziciju. Primetna je diferencijacija prostornih celina, te dinamika volumena različitih oblika, razmera i visina. Ovi primeri postižu specifičan arhitektonski izraz u kome se očitava složenost i višeslojnost funkcije. Takođe interesantan pristup odnosu funkcije i forme primetan je i na primeru iz sedamdesetih godina, na Domu kulture Studentski grad u Beogradu (1974) kod koga su tri glavne funkcionalne celine smeštene u okviru tri prostorne celine različitog karaktera, a povezane u jedinstvenu dinamičnu kompoziciju, tj. ansambl.

U programskom smislu, u okviru analiziranih primera, svakako je najdominantniji scensko-gledališni prostor koji poseduje većina domova kulture. (tabela 1) Domovi kulture koji se nalaze u namenskim objektima često poseduju i dva ili više scenskih prostora koji su u nekim slučajevima izdiferencirani po tipu programskog sadržaja, te su neki primarno namenjeni za balet, koncerte itd. Neki od ovih objekata imaju i biblioteke. Kao izložbeni prostor često se koriste veći holovi. U manjim objektima adaptiranim za potrebe kulturnih centara česta je pojava „prinudnog“ multifunkcionalizma, te prilagođavanja jednog prostora za širok spektar različitih sadržaja. U grupi od 39 domova kulture u Republici Srbiji, analiziranih u okviru celokupnog projekta, identifikovana su 22 različita programska sadržaja, pri čemu su najzastupljeniji koncerti i izložbe, koji su prisutni u preko 80% institucija. Zatim slede književni programi i tribine sa zastupljenosti preko 70%, pa tek onda scenski i likovni programi, preko 60%. Ovo je samo mali deo, s obzirom da domovi kulture u proseku imaju oko 11 sadržaja, mada je u okviru jedne institucije u pojedinim slučajevima identifikovao čak 18, kao npr. u Domu kulture "Oslobođenje" u Novom Pazaru i Domu kulture "Studenica" u Kraljevu. Većina institucija u okviru užeg uzorka od 21 doma kulture, se žali upravo na nedostatak dovoljno adekvatnog prostora.

Tabela 1: Dominantni programski prostori

Naziv ustanove	Br programa	Dominantan programski prostor
Dom kulture "Studentski grad", Beograd	11	Scensko gledališni prostor (velika, mala sala, 2 spoljašnja)
Decji kulturni centar, Beograd	16	Scensko gledališni prostor (velika i mala sala)
Dom omladine Beograda, Beograd	11	Scensko gledališni prostor (6 sala/5 multifunkcionalnih)
Ustanova kulture "Vuk Karadžić", Beograd	7	Scensko gledališni prostor (2 sale, 2 baletske, 2 multifunkcionalne sale)
Studentski kulturni centar, Beograd	14	Scensko gledališni i izložbeni prostor (velika i mala sala, 4 galerije)
Kulturni centar "Grad", Beograd	10	Scensko gledališni prostor (2 sale, 1 scena na otvorenom)
"Reks", Beograd	13	Scensko gledališni prostor (velika i mala sala)
Centar za dekontaminaciju, Beograd	10	Scensko gledališni prostor (1 unutrašnji, 1 spoljašnji-neformalni)
Studentski kulturni centar Novi Sad	11	Multifunkcionalni prostor
Centar za kulturu Valjevo	13	Scensko gledališni prostor (1 sala)
Kulturni centar Zrenjanin	16	Scensko gledališni prostor (velika, mala, baletska sala, 2 spoljašnje)
Centar za negovanje tradicionalne kulture "Abrašević", Kragujevac	7	Sala za probe
Kulturni centar "Ribnica" Kraljevo	15	Sportska hala
Dom Kulture „Studentica“, Ušće, Kraljevo	18	Scensko gledališni prostor
Kulturno prosvetna zajednica Kruševac	6	Senski prostor na otvorenom
Dom kulture „Oslobođenje“, Novi Pazar	18	Scensko gledališni prostor (koncertna dvorana i scena na otvorenom)
Kulturni centar Pančevo	6	Izložbeni prostor (tri galerije i foaje objekta)
Centar za kulturu Požarevac	8	Scensko gledališni prostor (velika i mala sala i scena na otvorenom)
Centar za kulturu, Smederevo	13	Scensko gledališni prostor (velika, bioskopska, koncertna sala)
Dom Kulture Čačak	12	Scensko gledališni prostor (velika i mala sala i dramski studio)
Kulturni centar Šabac	11	Scensko prostor (dve sale i letnja scena)

Tabela 2: Pregled godine izgradnje i namene objekata

Naziv ustanove	Mesto	Godina osnivanja	Godina izgradnje	Namenski objekat	Predhodna funkcija objekta
Dom kulture "Studentski grad"	Beograd	1974	1974	da	
Decji kulturni centar	Beograd	1952	1968	da	
Dom omladine Beograda	Beograd	1964	1964	da	
Ustanova kulture "Vuk Karadžić"	Beograd	2005* r	1950-ih	da	
Studentski kulturni centar	Beograd	1968	1895	ne	Oficirski dom
Kulturni centar "Grad"	Beograd	2009	1884	ne	Industrijski objekat-magacin
"Reks"	Beograd	1994	1923	ne	Dom starih
Centar za dekontaminaciju	Beograd	1995	1931	ne	Muzej
Studentski kulturni centar	Novi Sad	/	Međuratni period	ne	Industrijski objekat-magacin
Centar za kulturu	Vajjevo	1956/2009*	1960	da	
Kulturni centar	Zrenjanin	1998*	1978	da	
Centar za negovanje tradicionalne kulture "Abrašević"	Kragujevac	1905	Prelaz XIX i XX veka	ne	Poslovni
Kulturni centar "Ribnica"	Kraljevo	1948	1948	da	
Dom Kulture „Studentica“, Ušće	Kraljevo	1970	1951	ne	
Kulturno prosvetna zajednica	Kruševac	1956	/	ne	Stambeni objekat
Dom kulture „Oslobođenje“	Novi Pazar	1983*	1973	ne	Stambeni objekat
Kulturni centar	Pančevo	1956	1. Prva polovina XXv 2. 1947 3. 2006	1. ne 2. ne 3. da	1. stambeni objekat 2. narodno pozorište
Centar za kulturu	Požarevac	1978/2001*	1982	da	
Centar za kulturu	Smederevo	1982	1982	da	
Dom Kulture	Čačak	1971	1970	da	
Kulturni centar	Šabac	1962/1991*	1907	ne	Dom trgovačke omladine

* godina osnivanja.nove, odnosno restrukturiranja postojeće ustanove

4. ZAKLJUČAK

Značaj ovog pregleda je u stvaranju baze, polazne tačke za dalja istraživanja. Rad je na odgovarajućem uzorku izdvojio najznačajnije karakteristike objekata po pitanju njihove funkcije i forme, tj. arhitektonskog izraza, te ukazao na karakter veza koje postoje između istih, smestivši ih u odgovarajuće vremenske okvire. Postignut je prvi korak ka sistematizaciji i vrednovanju koji je, s obzirom na nedostatak adekvatne i savremen literature, neophodan za dalja istraživanja u okviru ovog projekta koji treba da omogućiti plansko očuvanje i unapređenje ovih institucija.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Rad je urađen u sklopu projekta Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, pod nazivom „Tehničko-tehnološko stanje i potencijal objekata Domova kulture u Republici Srbiji“, pod rukovodstvom dr Radivoja Dinulovića.

REFERENCE

- [1] Dimić Lj. , *Agitpropr kultura*, Beograd, 1988, 137.
- [2] Zavod za proučavanje kulturnog razvitka i Turistička štampa, *Srbija – vodič kroz kulturu*, Beograd, 1983, 25–44.
- [3] Đukić V., *(De)konstrukcija indetiteta: uloga domova kulture u periodu 1960-1990*, Identitet i sećanja: transkulturalni tekstovi dramskih umetnosti i medija, 2.

BIBLIOGRAFIJA

Denegri J.: *Arhitektura i kultura*, Logos, Split, 1989.

Bakočević A.: *Domovi kulture u Srbiji*, Kulturno prosvetna zajednica Srbije, beograd, 1960.

Nikolić M., Ivanišević M.: *Domovi kulture u SR Srbiji*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1969.

Dr Ljiljana Vukajlov

Docent, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, e-mail: ljiljavukajlov@sbb.rs

Dijana Apostolović

MA, Asistent, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, e-mail: dijana_apostolovic@yahoo.com

Aleksandra Milinković

MA, Asistent, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, e-mail: aleksandrabandic@gmail.com

ZNAČAJ URBANISTIČKIH USLOVA ZA FUNKCIONISANJE DOMOVA KULTURE U VOJVODINI

Apstrakt: Ovim radom su istražene urbanističke karakteristike Domova kulture u manjim naseljima Vojvodine. Stanje objekata Domova kulture, a posebno veoma mala posećenost programa u ovim kućama, ukazuje na postojanje problema u funkcionisanju ovih institucija. Potrebno je utvrditi razloge trenutnog stanja, kome doprinose mnogi faktori, od delovanja i programa lokalne kulturne politike, preko ekonomskih uslova zajednice, do karakteristika objekta i njegovog neposrednog okruženja. Rad istražuje urbanističke uslove koji utiču na funkcionalnost ove tipologije objekata kulture, da bi se proverio njihov kvalitet i ocenio stepen uticaja na trenutno stanje Domova kulture u Vojvodini. Provereni su i valorizovani stvoreni uslovi njihovih lokacija u užem okruženju. Nakon sprovedenih analiza i valorizacija pojedinačnih objekata, pristupilo se i uporednoj analizi i valorizaciji. Rezultati su prikazani tabelarno, što veoma pregledno ukazuje na kvalitet urbanističkih uslova izabranih Domova kulture. U manjim naseljima se u okviru samo jednog objekta, Doma kulture, organizuju različite manifestacije i aktivnosti, pa je njihovo postojanje u ovim naseljima izuzetno važno, ali je od značaja i ulaganje u njihovo oživljavanje, rekonstrukciju, opremanje i organizaciju, kao i u preuređenje neposrednog okruženja.

Ključne reči: urbanističke karakteristike, Domovi kulture, urbanistički kriterijumi, Vojvodina

IMPORTANCE OF URBAN CONDITIONS FOR OPERATION CULTURAL CENTERS IN VOJVODINA

Abstract: This study investigated the urban characteristics of cultural centers in smaller towns of Vojvodina. Created conditions of their location in a narrow environment are checked and valorized. After conducting the analysis and evaluations of individual buildings, there was formed the comparative analysis and evaluation. The results are presented in tables, which indicates the quality of urban conditions of selected Cultural centers, very clearly. These buildings are the only facility for organize various events and activities. The presence of Cultural centers in smaller settlements is extremely important, so there is interest to investment in their revival, reconstruction, equipping and organizing, as well as the refurbishment of the immediate environment.

Keywords: urban characteristics, Cultural centers, urban criteria, Vojvodina

1. UVOD

Kulturna politika vojvođanskih naselja oblikovana je kroz institucije Domova kulture, u okviru kojih se godinama neguju različiti oblici umetnosti bliski zajednici i njenom nasleđu. Ove kuće reprezentuju heterogenost kulturnog života i vrše promociju važnosti scenskih događaja. Domovi kulture programski su se razvili iz ideje da se svakom naselju omogući prostor za socijalnu animaciju njegovih stanovnika. Oni su osmišljeni kao multifunkcionalni objekti, koji ne samo da se razlikuju prema tradiciji i lokalnim akcentima, već unutar kuće objedinjuju veoma raznolik programski sadržaj, koji zahteva transformaciju prostornih celina. Ideja prostora za socijalizaciju društvenih grupa, očuvanja nasleđa i promociju umetnosti i kulture, uslovlila je nastanak Domova kulture, kao tipologije koja prostorno i institucijalno odgovara različitim aspektima stvaralaštva, da bi stanovnicima približila dešavanja izvan granica lokalnih zajednica i kolektivne svesti. Današnja potreba društvene reanimacije i promocije kulture, mogla bi uspešno da se realizuje kroz heterogenost, ukorenjenu u tipologiji Domova kulture.

Veći broj vojvođanskih naselja na svojim teritorijama ima samo po jedan reprezent ove arhitektonske tipologije, što je uglavnom uslovljeno veličinom naselja. Činjenica je i da su ove institucije mesta namenjena za raznovrsne kulturne programe koje bira i oblikuje samo stanovništvo. Zbog ove osnovne karakteristike Domova kulture u manjim naseljima Vojvodine, očuvanje i opstanak ove specifične tipologije objekata je od izuzetnog značaja za kulturni i socijalni prosperitet lokalnih društvenih zajednica.

Primetan je problem smanjenja posećenosti Domova kulture, prisutan u svim gradovima Republike Srbije, koja dovodi do umanjenja značaja scenskih kuća u arhitektonskom i urbanističkom smislu, koji zatim i na razvojnim nivoima utiče na kulturološku sliku društva. Shodno tome, problem je izraženiji kada su objekti Domova kulture jedini oblici kulturnog života zajednice, kao što je slučaj u manjim naseljima u Vojvodini. Potrebno je utvrditi razloge koji utiču na trenutno loše funkcionisanje ovih kulturnih centara, od kojih su najizraženiji nedovoljno definisana kulturna politika i nepovoljan ekonomski momenat. Međutim, treba ispitati i stanje samih kuća u arhitektonskom i urbanističkom pogledu, kao i nivo institucijalnog i programskog uređenja Domova kulture.

Ovaj rad je posvećen analizi i vrednovanju urbanističkih karakteristika ovih objekata. Valorizovani su prostorni i funkcionalni uslovi ovih objekata, a posebna pažnja je posvećena kvalitetu neposrednog okruženja. Zaključeno je da 9 reprezentativnih Domova kulture u manjim naseljima Vojvodine imaju uglavnom pozitivne urbanističke karakteristike, ali da bi se one ipak morale

podići na jedan viši nivo, čime bi se i zainteresovanost stanovnika za njih povećala.

2. ASPEKTI URBANISTIČKE ANALIZE OBJEKATA DOMOVA KULTURE U VOJVODINI

Na kvalitet funkcionisanja objekata javne namene u najvećoj meri utiče njihova unutrašnja organizacija prostora. Uočavanje i mogućnost sagledavanja arhitektonskih kvaliteta objekata uslovljeno je veštinom graditelja, ali i oblikovanjem spoljašnjeg prostora, koji doprinosi dodatnom isticanju kvaliteta celokupnog okruženja. Posećenost objekata zavisi od njihove urbanističke dispozicije, organizacije saobraćaja, operativnosti zaposlenih ljudi u objektima, kao i od interesovanja samih stanovnika.

Lokacija i sam grad mogu, svojom morfologijom i karakteristikama, poboljšati kvalitet građevina, jer je grad „mesto gde se događa susret, gde se ljudi sastaju i otkrivaju svetove drugih ljudi.“ [1] Razmišljanje o različitim prostornim nivoima predstavlja imperativ prilikom sagledavanja tipologija koje čine strukturu grada, zbog čega treba naglasiti da „okolni prostor nije dekor za grad i arhitekturu“. [2] Uži urbani kontekst predstavlja sistem koherentnih sila, čijom harmonijom se oblikuje kvalitetan prostor. Uređenost i lakoća pristupa do objekata doprinosi njihovoj većoj atraktivnosti i posećenosti njihovih sadržaja (Slike 1 i 2).

Okruženje objekta može istaći kvalitete objekta ili prikriti njegove nedostatke, doživljaj objekta i njegov značaj. Urbani kontekst i objekat nalaze se uvek u neraskidivoj vezi i kvalitetno oblikovani urbani ambijent podiže vrednost objekta, u istoj meri u kojoj značaj i arhitektura objekta oplemenjuju prostor oko njega. Struktura javnog prostora, njegova tipologija, dostupnost, atraktivnost i ambijentalnost, učiniće urbani fragment posećenim i prepoznatljivim u mentalnoj mapi posmatrača. Stepem posećenosti Domova kulture, zavisi od kvaliteta produkcije, ekonomskih uslova grada, institucije i korisnika, međutim i mnogi urbanistički uslovi mogu biti faktori koji utiču na funkcionisanje ove tipologije. Kvalitetan i prijatan urbani kontekst omogućiće okupljanje većeg broja korisnika u neposrednoj blizini objekta kulture, čime će biti pospešena popularizacija programa i proširiti se uticaj marketinga.

Lakoća snalaženja u prostoru, mogućnost jednostavnog i brzog dolaženja do Domova kulture, obezbeđenje dovoljnog broja parking mesta (Slika 3) i platoa (Slika 4) ispred njih, kao i nedvosmisleno upućivanje na ulaze za posetioce koji su odvojeni od sekundarnih i ekonomskih ulaza, doprinose

kvalitetu funkcionisanja ovih objekata. Vrednost lokacija ove tipologije je i u vezi sa blizinom drugih značajnih tačaka okupljanja ljudi. Istorijski delovi naselja, ambijentalne celine ili područja sa mnoštvom različitih sadržaja, već su dovoljno atraktivni da privuku veći broj posetilaca, a blizina takvih mesta utiče i na povećanje zainteresovanosti za svaki objekat koji se u takvim područjima nalazi ili je u njihovoj neposrednoj blizini. Prema tome, ako u blizini Doma kulture postoji atraktivno okruženje, veća je verovatnoća da će oni biti više i češće posećivani.

Slika 1: Uređenost trga u blizini Doma kulture u Vrbasu

Slika 2: Uređenost pristupa Domu kulture u Bečeju

Blizina saobraćajnih objekata i razvijenost saobraćaja, takođe podstiču češće dolaženje stanovnika, ne samo iz pojedinih delova naselja, već i iz drugih mesta. Postojanje linija javnog gradskog prevoza, taksi službi, blizina autobuskih, tramvajskih i taksi stajališta omogućavaju jednostavnije dolaženje do objekata Doma kulture. Međutim, saobraćaj može da bude i ugrožavajući faktor za posetioce u smislu smanjenja njihove bezbednosti i zagađenja.

Slika 3: Planirani parking ispred Doma kulture u Vrbasu

Slika 4: Organizovani plato ispred Doma kulture u Novom Bečeju

Analizirani Domovi kulture u vojvođanskim naseljima vrednovani su na osnovu urbanističkih kriterijuma, koji su bili utvrđeni u prethodno sprovedenom istraživanju objekata kulture u Republici Srbiji. [3] Sistematizacijom dobijenih podataka i njihovom komparacijom, došlo se do pokazatelja opšteg stanja karakteristika okruženja objekata ove tipologije. Na reprezentativnom uzorku od 9 Domova kulture, koji se nalaze u centrima opština na teritoriji Vojvodine: Rumi, Inđiji, Šidu, Apatinu, Vrbasu, Kuli, Temerinu, Novom Bečeju i Kanjiži, sprovedeno je istraživanje urbanističkih uslova važnih za nesmetano funkcionisanje objekata ove tipologije i iskazan značaj njihovog uticaja na kvalitet kuće.

Utvrđeni kriterijumi pomogli su slojevitu i temeljnu analizu i valorizaciju postojećeg stanja pojedinačnih objekata, dok je komparacija izdvojenih elemenata omogućila da se stekne opšti utisak o urbanističkim kvalitetima reprezenativnih Domova kulture u Vojvodini. Istraživanjem su obuhvaćene analize užeg okruženja (blizina značajnih područja i saobraćajna dostupnost) i funkcionalnost (segregacija ulaza u objekte i postojanje platoa ispred njih).

3. UŽE OKRUŽENJE DOMOVA KULTURE

Uticaji stvorenih uslova užeg okruženja uslovljavaju funkcionisanje svih objekata, nezavisno od njihove tipologije. Adekvatnim formiranjem prostora u skladu sa zahtevima funkcionisanja, doprinosi se kvalitetnom okruženju objekta. Sa aspekta stvorenih uslova lokacija Domova kulture posebno su istraženi:

- blizina specifičnih područja naselja

KRITERIJUMI:

- Pripadnost ili blizina istorijskom jezgru
- Blizina stambenog područja

- saobraćajna dostupnost do objekata

KRITERIJUMI:

- Blizina značajnih saobraćajnica
- Postojanje javnog saobraćaja
- Postojanje parkinga

Vrednost neposrednog okruženja Domova kulture, kao i atraktivnost drugih objekata i površina u blizini, mogu da povećaju i značaj samog objekta kulture i da uslove njegovu veću posećenost. Visok kvalitet navedenih elemenata omogućava formiranje slojevitih urbanih struktura i u velikoj meri doprinose isticanju objekata kulture u okruženju. Strategijsko urbanističko promišljanje i poštovanje navedenih kriterijuma značajno je za socijalni i kulturni život grada i nesmetano funkcionisanje Domova kulture.

Analizirane grupe kriterijuma pokazaće stanje okruženja objekata Domova kulture prema značaju i dostupnosti sa različitih aspekata prostora i pod uticajem različitih elemenata u prostoru. Značaj samog okruženja i poruke urbanog konteksta, koje zahvaljujući oblikovnim elementima i njihovom odnosu, prenosi korisnicima prostora, ujedno unapređuje i narativnost objekata koji se u njemu nalaze.

3.1. Stvoreni uslovi u užem okruženju Domova kulture

Pri analizi uticaja stvorenih elemenata na Domove kulture, sagledani su aspekti urbanog konteksta koji doprinose značaju tipologije, transponovanjem okolnih stvorenih vrednosti na arhitektonski sklop (Tabela 1). Istorijski značaj objekata, blizina istorijskog jezgra ili ambijentalna vrednost neke gradske celine, utiču na frekventnost korišćenja takvog područja, stvaraju specifičan identitet urbane strukture, jačaju gravitacionu moć lokacije i utiču na povećanje posećenosti sadržaja, koji se unutar te prostorne celine nalaze.

Veća frekventnost urbanih centara u velikoj meri mogu da pospeše posećenost Domova kulture, jer se oni najčešće i nalaze u najstarijim delovima naselja. Blizina repernih tačak naselja, kao i značajnih objekata različitih javnih namena, znatno mogu da povećaju i posećenost kulturnog centra grada. Prilikom oblikovanja prostora oko Domova kulture, kao i drugih objekata javne namene, trebalo bi voditi računa da prisustvo velikog broja ljudi u njihovoj blizini može ponekad da bude i otežavajuća okolnost, naročito pri ulasku ili izlasku posetilaca.

Blizina stambenih područja je za posećenost Domova kulture od primarnog značaja u manjim naseljima u kojima ne postoji razvijen motorni saobraćaj ili javni gradski prevoz. Ukoliko je saobraćaj na nivou naselja dobro organizovan i ukoliko postoji mreža saobraćajnica koje prihvataju bilo koji vid javnog prevoza, onda je blizina stambenih područja manje bitna.

3.2. Saobraćajna dostupnost Domova kulture

Dostupnost do objekata Domova kulture u saobraćajnom smislu donosi određene kvalitete, koji mogu doprineti boljoj posećenosti i kvalitetnijem funkcionisanju Domova kulture (Slika 5). Obezbeđenje dovoljnog broja parking mesta za privatna vozila, autobuse, motore i bicikle, kao i za ekonomska i urgentna vozila, omogućava kvalitet posete ovim objektima kulture, povećava njihovu efikasnost i bezbednost, dok njihovo odsustvo može da smanji vrednost objektu, pa čak da uslovi i nedolazak do njega (Slika 6) (Tabela 1).

Slika 5: Laka saobraćajna dostupnost do Doma kulture u Kanjiži

Slika 6: Odsustvo parkinga ispred Doma kulture u Šidu

Tabela 1: Uslovi lokacije Domova kulture u odnosu na stvorene elemente

NASELJA	KRITERIJUMI	Blizina značajnih područja naselja		Dostupnost do objekata		
	DOMOVI KULTURE	Pripadnost ili blizina istorijskom jezgru	Blizina stambenog područja	Blizina značajnih saobraćajnica	Postojanje javnog saobraćaja	Postojanje parkinga
Ruma	KC „Stevan Doronjski“	+	+	+	+	+
Indija	Kulturni centar	+	+	+	+/-	-
Šid	Galerija slika „Sava Šumanović“	+	+	+	+/-	-
Apatin	Dom kulture	+	+	+	+/-	+
Vrbas	Dom kulture	+	+	+	+	+
Kula	Kulturni centar	+	+	+	-	+
Temerin	KIC „Lukijan Mušicki“	+	-	+	+	+
Novi Bečej	Radnički dom „Jovan Veselinov-Žarko“	+	+/-	+	+/-	+
Kanjiža	Dom kulture	+	-	+	+/-	+
Ukupno	9	9	6,5	9	5,5	7
Procenat	100%	100	72	100	61	78

4. FUNKCIONALNOST DOMOVA KULTURE

Pristupačnost i dostupnost Domova kulture pokazatelji su kvaliteta funkcionalnosti njihovih pretprostora, kojima se omogućava posetiocima,

korisnicima otvorenog prostora, kao i zaposlenima u instituciji kulture, nesmetano korišćenje objekata i javnog pretprostora (Slike 7 i 8). Arhitektonski i urbanistički elementi moraju da se prepliću i dopunjuju, jer zapravo „arhitektonske tipologije i urbana morfologija, povezani, sasvim uprošćeno rečeno, ostaju temeljno mesto razvoja...” [5] Lako uočavanje i segregacija različitih vrsta ulaza, podižu kvalitet funkcionisanja, a postojanje odgovarajućih pretprostora podstiče i razvoj socijalizacije stanovnika naselja i povećava zainteresovanost za manifestacije koje se organizuju unutar institucije.

Slika 7: Okupljanje i parking ispred Doma kulture u Novom Bečeju

Slika 8: Mesto okupljanja ispred Doma kulture u Vrbasu

Slika 9: Okupljanje i sedenje ispred Doma kulture u Inđiji

Slika 10: Mesto okupljanja i delimično nadkrivanje ispred Doma kulture u Inđiji

4.1. Ulazi u Domove kulture

Monumentalnost objekta se postiže naglašavanjem ulaza i njegovom orijentacijom ka preprostoru. Diferenciranje ulaza za opsluživanje različitih namena, neophodno je za kvalitetno funkcionisanje objekata Domova kulture. Odvojeni ulazi za ekonomska vozila, za posetioce, za zaposlene i za učesnike u programima, obezbeđuju nesmetano odvijanje mnogobrojnih paralelnih radnji, koje se dešavaju prilikom organizacije i izvođenja umetničkih programa. Većina reprezentativnih Domova kulture ima razdvojene ulaze, dok samo jedan objekat ima jedan ulaz (Tabela 2).

Potrebno je organizovati funkcionalne zone i elemente objekata tako da bude moguće uvesti sve potrebne ulaze, za različite grupe korisnika i njihove potrebe. Monumentan ulaz potreban je posetiocima, koji zahvaljujući oblikovanju ulaza jasno znaju kuda treba da se kreću i orijentišu se u odnosu na ulaz. Ovom ulazu treba pridružiti i značajan otvoreni prostor za okupljanje. Zbog zahtevne organizacije prostora u objektima domova kulture, treba uvesti posebne ulaze za zaposlene, koji svakodnevno rade na funkcionisanju institucije i realizaciji raznovrsne produkcije ovih kuća. Kompleksna programska organizacija ove tipologije, nalaže da administrativni i upravni blok imaju svoju nezavisnu funkcionalnost, jer je to deo institucije koji svakodnevno i nezavisno od produkcije obavlja svoj posao. Izvođači i umetnici, posebna su kategorija zaposlenih, kojima je potreban adekvatan ulaz i pristup prostorijama za probe, šminkernicama i garderobi. Složena funkcija kuće, trebalo bi da odvoji ove prostore od administrativnog, nezavisnog bloka i zbog toga je najbolje da svaka od funkcionalnih celina unutar objekta ima svoje adekvatno postavljene ulaze. Zahtevne prostorne instalacije, scenska oprema raznovrsnog programa, promenljivi zahtevi produkcije, koje Domovi kulture, kao podtipologija objekata kulture, smeštaju u svoje prostore, zahtevaju poseban ulaz i adekvatno dimenzionisani pristup vozilima i ekonomskoj zoni, koja mora biti pozicionirana uz prostorije namenjene realizaciji umetničkog programa.

Zadovoljavanje nesmetanog funkcionisanja svih prostornih celina i funkcionalnih zona unutar institucije kakva je Dom kulture, zahtevan je poduhvat prilikom oblikovanja kuće. Ulazi su značajan morfološki element, koji mora da opslužuje tačno definisane potrebe. Adekvatnost ulaza lakše se postiže, ukoliko se diferenciraju ulazi za različite grupe korisnika i potrebe, jer je time moguće različito dimenzionisati, oblikovati, orijentisati i urediti kretanje i upotrebnii prostor potreban u svakoj zoni.

4.2. Mogućnost okupljanja ispred ulaza u Domete kulture

Ukoliko se objekat posmatra kao "komponenta arhitektonskog ansambla" [6] u formiranju urbane morfologije, otvoreni prostor u neposrednoj vezi sa objektom, mora biti projektovan u skladu sa zahtevima tipologije. „Postojanje ulaznog platoa, njegova veličina i odnos prema objektu, utiču na izdvajanje i uočavanje objekta Doma kulture kao reprezentativne javne tipologije.“ [7] Javni objekti kulturne namene, zahtevaju produžetak svog sadržaja u otvorenom prostoru, koji pruža mogućnost okupljanja i socijalizacije. Kada se prostor ispred objekta adekvatno oblikuje, dimenzioniše i uredi on „doprinosi boljoj funkcionalnosti, ali i atraktivnosti kuće.“ [7] Okupljanje ljudi ispred Domova kulture se većinom organizuje na predviđenim platoima ili trgovima, a jedino u Kuli je okupljanje posetilaca na trotoaru (Tabela 2).

Tabela 2: Funkcionalnost objekata u odnosu na aspekte lokacije

NASELJA	KRITERIJUMI	Ulazi u objekte				Mesta okupljanja			
	DOMOVI KULTURE	Ekonomski ulaz	Ulaz za zaposlene	Ulaz za učesnike	Ulaz za posetioce	Trg	Plato	Staza	Trotoar
Ruma	KC „Stevan Doronjski“	+	-	+	+	+	-	-	-
Indija	Kulturni centar	+	-	-	+	-	+	-	-
Šid	Galerija slika „Sava Šumanović“	+	+	+	+	-	+	-	-
Apatin	Dom kulture	+	-	+	+	-	+	-	-
Vrbas	Dom kulture	+	+	+	+	+	-	-	-
Kula	Kulturni centar	-	+	+	+	-	-	-	+
Temerin	KIC „Lukijan Mišicki“	+	-	-	-	-	+	-	-
Novi Bečej	Radnički dom „Jovan Veselinov-Žarko“	+	+	+	+	-	+	-	-
Kanjiža	Dom kulture	+	+	+	+	-	+	-	-
Ukupno (9)		8	5	7	8	2	6	0	1
Procenat (100%)		89	56	78	89	22	67	0	11

Otvoreni javni prostor ispred glavnog ulaza u objekat, koji koriste posetiooci pre kulturnog programa i zadržavaju se u njemu nakon završetka programa, treba oblikovati kao mesto susreta. Urbani kontekst u koji je smešten Dom kulture treba da bude mesto okupljanja i značajan prostor grada. Kvalitetno postavljeni urbani elementi i njihovi međusobni odnosi treba da formiraju celinu koju će stanovnici naselja prepoznati kao žižnu tačku. Ukoliko je otvoreni prostor

ispred objekta kulture ambijentalna celina, prijatna za boravak, na taj način će se graditi i kolektivni stav prema instituciji kulture i utićaće se na veću posećenost i povezanost zajednice sa institucijom i programima u njoj.

5. UPOREDNA VALORIZACIJA OBJEKATA DOMOVA KULTURE

Nakon sprovedenog istraživanja i analize prikupljenih podataka izvršena je valorizacija reprezentativnih objekata Domova kulture u Vojvodini i uporednim vrednovanjem, prema prethodno opisanim kriterijumima, ocenjeno je stvarno stanje objekata sa urbanističkih aspekata u užem okruženju, a utvrđena je i opšta ocena (Tabela 3). Zahvaljujući ovim rezultatima, izvedeni su zaključci o uticajima urbanog okruženja na smanjenu zainteresovanost stanovništva za ponudom kulturnih centara naselja.

Tabela 3: Valorizacija reprezentativnih Domova kulture sa aspekta urbanih kriterijuma

NASELJA	KRITERIJUMI	Uslovi lokacije				Funkcionalnost		Ukupna ocena (6 aspekata)	Procenat (100%)
	DOMOVI KULTURE	Pripadnost istorijskom jezgru	Blizina stambenog područja	Dostupnost sa aspekta saobraćaja	Postojanje parkinga	Ulazi u objekat	Postojanje platoa		
Ruma	KC „Stevan Doronjski“	+	+	+	+	+	+	6	100
Indija	Kulturni centar	+	+	+	-	-	+	4	67
Šid	Galerija slika „Sava Šumanović“	+	+	+	-	+	+	5	83
Apatin	Dom kulture	+	+	+	+	+	+	6	100
Vrbas	Dom kulture	+	+	+	+	+	+	6	100
Kula	Kulturni centar	+	+	+/-	+	-	-	3,5	58
Temerin	KIC „Lukijan Mušicki“	+	-	+	+	-	+	4	67
Novi Bečej	Radnički dom „Jovan Veselinov-Žarko“	+	+/-	+	+	+	+	5,5	92
Kanjiža	Dom kulture	+	-	+	+	+	+	5	83
Ukupno (9)		9	6,5	8,5	7	6	8	7,5	
Procenat (100%)		100	72	94	78	67	89	/	75

Svaki od analiziranih Domova kulture, pozicioniran je u istorijskom jezgru naselja, koji u svojoj fizičkoj strukturi nose tragove razvoja naselja i uticaja različitih sila, prirodnih i stvorenih, koje su uslovile napredak i današnji položaj naselja u širem i užem okruženju. Lokacija ovih objekata dobija veći značaj zbog blizine drugih značajnih objekata i površina i time i sama biva prepoznata od strane stanovnika kao istaknuta tipologija u naselju. Položaj u funkcionalnom centru naselja i u blizini drugih značajnih tačaka u urbanom tkivu, uslovljava i izrazitu frekventnost korišćenja. Svest o značaju objekta i veća koncentracija ljudi u nesporednom okruženju, zbog sadržaja koje područje nudi, doprinosi posećenosti programa koji se organizuju u Domu kulture, kao i boljoj informisanosti o dešavanjima. Podizanjem svesti o značaju Doma kulture pomoću oblikovanja kvalitetnog urbanog konteksta u koji je smešten, postiže se identifikacija građana sa institucijom, čime ona nalazi mesto u kolektivnoj svesti i identitetu zajednice.

Sa aspekta saobraćaja, takođe se pokazalo su skoro svi Domovi kulture adekvatno pozicionirani. Blizina značajnih kolskih saobraćajnica doprinosi nesmetanom pristupu, a postojanje dovoljnog broja parking mesta u neposrednom okruženju, olakšava posetiocima posetu programa u Domu kulture.

6. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Vrednovanjem 9 reprezentativnih Domova kulture u opštinskim centrima u Vojvodini, iz ugla urbanističkih uslova funkcionalnosti, došlo se do više zaključaka, koji ukazuju na stanje ovih kuća u užem okruženju sa aspekta stvorenih uslova:

- Svi istraživani Domovi kulture smešteni su u centralnim i istorijskim jezgrima naselja što je, pored činjenice da su tipološki jedinstveni u svojim naseljima, doprinelo još i činjenici da se u gradskoj strukturi formiraju kao reperne tačke i vizuelni identiteti značajni za stanovnike, upravo onako kako je to objasnio Aldo Rosi rečima: „Najveća javna udobnost zahteva da te zgrade (od opšte koristi) budu smeštene blizu centra grada...” [6] Protivrečno činjenici njihovog velikog značaja kao elemenata kolektivnog identiteta naselja, njihova posećenost je ipak uslovljena i blizinom drugih društvenih žiža.
- Blizina stambenog područja važan je faktor funkcionalnosti javnih objekata, zbog lake dostupnosti njihovih sadržaja.

Prilikom analize odabranih primera, pokazalo se da je većina njih, iako pozicionirana u centralnom području, takođe u blizini nekih od stambenih zona. Zasigurno, tome je doprinela i činjenica da su analizirana vojvođanska naselja, iako centri svojih opština, ipak relativno mala, u odnosu na regionalne i pokrajinske centre, pa se već na obodu centra javlja funkcija stanovanja. Iako su skoro u potpunosti centralizovana, ipak zbog veličine naselja, koncentracija javnih sadržaja, ne predstavlja veliku prepreku u dostupnosti istih.

- Prostori užeg centra naselja, u kom su smešteni i objekti Domova kulture, ipak nisu apsolutno dostupni, jer iako postoje stambene zone blizu centralnog područja, neka od područja sa velikom gustom stanovanja udaljena su, a potencijalni posetioци u velikom broju dolaze i iz tih područja. Zbog toga je od izuzetne važnosti postojanje i razvijenost saobraćaja, kao i organizacija javnog gradskog prevoza. Organizovanost saobraćaja uslovljava lakšu dostupnost do Domova kulture. Postojanje parkinga ispred Domova kulture u velikoj meri doprinose kvalitetu funkcionisanja ovih objekata.
- „Jedan od najtežih arhitektonskih problema je projektovanje okoline zgrade po meri čoveka" [8] zbog čega se oblikovanjem otvorenog prostora pristupačnog za sve potencijalne korisnike, stvara usklađeno jedinstvo arhitekture i javnog prostora. Planirane površine za okupljanje većeg broja ljudi, posetilaca, ispred ulaza u objekte u velikoj meri utiče na funkcionalnost.
- Razdvojenost ulaza namenjenih različitim funkcijama omogućava prijatnost pri kretanju i posvećivanju cilju kretanja, kulturnoj manifeataciji i komunikaciji sa drugim posetioциma predstve ili događaja.

Nakon sprovedenog istraživanja i vrednovanja odabranih Domova kulture u Vojvodini zaključeno je da većina njih ima povoljne urbanističke uslove (Tabela 4). Najveća prednost je njihova lokacija u centralnim područjima naselja, a najčešći propust je u funkcionalnoj organizaciji i razdvajanju ulaza.

Uže okruženje kulturnih centara ima jak uticaj na reanimaciju ove arhitektonske tipologije. Ulaganje u planiranje, uređenje i održavanje ovih prostora i njihovo oblikovanje u ambijentalne celine, ukazuje i na inicijativu gradskih institucija i neophodnost privlačenja građana da u većoj meri iskoriste umetničke i kulturne programe koji se organizuju u njihovom naselju.

Oživljavanje objekata Domova kulture i Kulturnih centara, značajno može da poboljša kvalitet života stanovnika i može doprineti kulturnom razvoju društva na lokalnom, pa čak i na regionalnom nivou.

Tabela 4: Valorizacija na osnovu pojedinačnih urbanističkih kriterijuma

R.br.	URBANISTISTIČKI KRITERIJUMI	Broj Domova kulture (ukupno 9)	Procenat domova kulture (%)
1.	Pripadnost istorijskom jezgru	9	100
2.	Blizina stambenog područja	6,5	72
3.	Dostupnost sa aspekta saobraćaja	8,5	94
4.	Prisustvo parkinga	7	78
5.	Funkcionalnost	6	67
6.	Postojanje mesta okupljanja	8	89
POZITIVNO OCENJENI DOMOVI KULTURE		Broj (9)	/
		Procenat (100%)	75

ZAVRŠENE NAPOMENE

Rad je urađen u okviru projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, pod nazivom "Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji", pod rukovodstvom dr Radivoja Dinulovića, redovnog profesora na Departmanu za arhitekturu i urbanizam, Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu.

Podaci o stanju objekata Domova kulture sa urbanističkih aspekata prikupljeni su u toku školske 2010/2011. godine u okviru rada na predmetu Urbana/ruralna analiza i morfologija 1, na Departmanu za arhitekturu i urbanizam, Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu, na osnovu prethodno definisanih urbanistikih kriterijuma datih u istraživačkom radu [3] rađenom tokom 2011. godine, a rezultati su sumirani u toku 2012. godine.

REFERENCE

- [1] Norberg-Šulc, K.: *Stanovanje, stanište, urbani prostor, kuća*, GK, Beograd, 1990, str. 51.
- [2] Radović, R.: *Forma grada*, Orion Art, Beograd, 2005, str. 44.
- [3] Vukajlov, Lj.: Urbanistički kriterijumi scenskih objekata u Republici Srbiji, Arhitektura scenskih objekata u Republici Srbiji, urednici: Dinulović, Konstantinović, Zeković, Departman za arhitekturu i urbanizam, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2011, str 289. i 291.
- [4] Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973, str. 131
- [5] Radović, R., predgovor za: *Rosi, Aldo, Arhitektura grada*, GK, Beograd, 1996., str 2
- [6] Radović, R., *Savremena arhitektura-između stalnosti i promena ideja i oblika*, Fakultet tehničkih nauka i Stylos, Novi Sad, 1998, str. 169.
- [7] Vukajlov Lj., Bandić A., Dorić M., Červenjak M: Theatre buildings: potential symbols of settlement, Theatre Space after 20th Century, Departman za arhitekturu i urbanizam, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2012., str. 229-248
- [8] Frempton, Kenet, *Moderna arhitektura - kritička istorija*, Orion art, Beograd, 2004, str.198.

BIBLIOGRAFIJA

- Dinulović, R., Arhitektura pozorišta u XX veku, Clio, Beograd, 2009.
- Frempton, Kenet, Moderna arhitektura - kritička istorija, Orion art, Beograd, 2004.
- Halprin, L.: Gradovi, Građevinska knjiga, Beograd, 1973.
- Norberg-Šulc, K.: Stanovanje, stanište, urbani prostor, kuća, GK, Beograd, 1990.
- Radović, R.: Forma grada, Orion Art, Beograd, 2005.
- Radović, R., Savremena arhitektura-između stalnosti i promena ideja i oblika, Fakultet tehničkih nauka i Stylos, Novi Sad, 1998.
- Radović, R., predgovor za: Rosi, Aldo, Arhitektura grada, GK, Beograd, 1996.
- Srbija na Praškom kvadrjenu 2007, Teatar-politika-grad, Studija slučaja: Beograd, Standard 2, Beograd, 2007.
- Vukajlov Lj., Bandić A., Dorić M., Červenjak M: Theatre buildings: potential symbols of settlement, Theatre Space after 20th Century, Departman za arhitekturu i urbanizam, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2012.
- Vukajlov, Lj.: Urbanistički kriterijumi scenskih objekata u Republici Srbiji, Arhitektura scenskih objekata u Republici Srbiji, urednici: Dinulović, Konstantinović, Zeković, Departman za arhitekturu i urbanizam, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2011.

Dr Darko Reba

Vanredni profesor , Šef Departmana za arhitekturu i urbanizam, Fakultet tehničkih nauka, Univerzitet u Novom Sadu, Trg Dositeja Obradovića 6, e-mail: rebad@uns.ac.rs

Aleksandra Milinković

Asistent-master , Departman za arhitekturu i urbanizam, Fakultet tehničkih nauka, Univerzitet u Novom Sadu, Trg Dositeja Obradovića 6, e-mail: aleksandra.milinkovic.ns@gmail.com

URBANI I PROGRAMSKI KONTEKST KULTURNIH CENTARA U VOJVODINI

Apstrakt: Pozorišta, kulturni centri, galerije, muzeji, biblioteke, bioskopske sale, predstavljaju kuće javnih događaja i programa koji promovišu kulturni, socijalni i edukativni prosperitet zajednice. Odabir karakterističnih primera na teritoriji Vojvodine, formiranje kriterijuma za uporedno sagledavanje i analizu, imalo je za cilj stvaranje jasne slike postojećeg stanja ovih kuća u kojima se neguje kultura. Poseban element rada je valorizacija kulturnih centara u Vojvodini sa aspekta njihovog mikro i makro okruženja. Formiranje niza stavova i sagledavanje trenutne slike sa aspekta urbanog i programskog konteksta, predstavlja istraživačku platformu i obrazac kojim je dalje moguće uporediti stanje, ali i iskoristiti potencijale kulturnih centara. Tako bi se logičnijom urbanom politikom mogla poboljšati trenutna slika i sociološki odnos korisnika prema objektima ove tipologije i sadržajima koje oni neguju i promovišu.

Ključne reči: Kulturni centar, programski kontekst, urbani kontekst, arhitektonski izraz, Vojvodina

URBAN AND PROGRAM CONTEXT OF CULTURAL CENTRES IN VOJVODINA

Abstrakt: Various theatres, cultural centers, galleries, museums, libraries and cinemas are spaces where public events take place. Their programmes represent and promote cultural, educational and social prosperity of the community. The aim of the paper is to define a set of criteria for the overview and comparative analysis of the current state of typical examples of cultural public buildings in Vojvodina. Valorisation of cultural centers in terms of their micro and macro environment, is central part of overall analyses. Review of the current state in terms of urban and program context, might be a stand point for a more complex research platform created as an example for comparative analysis as well as for recommendations for improvement of cultural centres potentials. Changes towards more appropriate urban design could improve current image of the city as well as visitor's attitude to cultural public buildings and programs they promote.

Key words: Cultural centre, program context, urban context, architectural expression, Vojvodina

1. UVOD

Objekti koji u naselju čine mesta socijalne integracije, a tipološki pripadaju objektima za scenske događaje, predstavljaju aktuelne reprezentе kulturološke slike gradova. Negujući svaki oblik društvenog prosperiteta u edukativnom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom smislu, ove kuće su u velikoj meri instutucionalni identiteti gradova, monumenti javne arhitekture, urbani reperi i mesta ka kojima stanovništvo konstantno gravitira.

Pozorišta i domovi kulture izdvajaju se kao najčešći primeri tipologije objekata kulture, a njihovo adekvatno i uspešno funkcionisanje korelativno je povezano sa velikim brojem faktora. Smanjeno interesovanje za objekte scenskog spektakla i društvene animacije, primetno je u svim vojvođanskim naseljima. Nezadovoljavajuće stanje i funkcionisanje analogno umanjuje i monumentalni karakter volumena pomenutih kuća u kolektivnoj memoriji stanovnika i predstavljanje ovih objekata kao arhitektonskih i funkcionalnih identiteta naselja.

Domovi kulture, u najvećem broju vojvođanskih naselja, predstavljaju jedine kuće namenjene kulturnom napretku zajednice, dok je u većim sredinama primetna pojava nekoliko ovakvih centara. Heterogeni kulturni program, iako za cilj ima podizanje svesti, povećanu informisanost i promociju sveobuhvatnog razvoja, ne zadovoljava potrebe stanovnika i nedovoljno podstiče na socijalnu integraciju. Razloge za ovakav problem, sa kojim se suočava najveći broj domova kulture, prvenstveno treba tražiti u postojećim arhitektonsko-urbanističkim i organizacionim odnosima zastupljenim na svim prostornim nivoima.

Kako bi adekvatno reprezentovali svoje naselje, u funkcionalnom, ambijentalnom, socijalnom i simboličkom smislu, domovi kulture treba da neguju autentičan arhitektonski izraz i da svojom formom doprinose identitetu. Čitanje i prepoznavanje lokalnih akcenata, korelacija sa objektima u okruženju ili potpuna indiferentnost prema njima, kao i adekvatna pozicija utiču na povećani značaj domova kulture. Da bi objekat bio izdvojen kao jedna od primarnih vizuelnih asocijacija grada i kao sadržaj koji je za stanovnike jedan od najznačajnijih za njihov razvoj, objekat treba da se "raziđe sa svojim okruženjem, a da ga pri tome ne narušava"[1] i tako nametne sebe, a ne umanji vrednost objekata i neposrednog konteksta.

Domovi kulture spadaju u grupu urbanih simbola u svakoj manjoj sredini na teritoriji Vojvodine, ali njihovo trenutno stanje kao materijalni artefakti svakako svedoče o problemima zajednice i stagnaciji u kulturnom razvoju. Na mapi

trajnih gradskih vrednosti, oni su našli svoje mesto, ali je sve češća promena namene i uvođenje i nekulturnih aktivnosti, neophodnih za njihovu rentabilnost i opstanak, dovela do smanjenja sveukupnog značaja i upečatljivosti ovih kuća u urbanoj strukturi grada.

1.1. Kriterijumi za analizu urbanog i programskog konteksta kulturnih centara u Vojvodini

Analiza domova kulture, njihovog trenutnog tehničko-tehnološkog stanja, izgleda objekta, simboličkog i institucionalnog značaja za grad, zavisi od velikog broja parametara na različitim nivoima. Njihovim objedinjavanjem kroz mnogobrojne discipline, može se formirati slika sveopšteg stanja, a zatim adekvatnim koncepcijama, akcijama i osmišljenim preporukama za napredak, izmeniti ili barem umanjiti nezainteresovanost stanovnika za ove sadržaje. U radu je izdvojen urbanističko-programski kontekst objekata kulture, a kako bi se istraživanje metodološki ispravno sprovedo, formiran je niz kriterijuma kroz koje će stanje svake izabrane kuće biti sagledano. Kriterijumi za analizu su:

1. Pozicija na području naselja – širi urbani kontekst;
2. Pozicija u okviru urbanog fragmenta – uži urbani kontekst;
3. Javni programi u mikrookruženju, tačke gravitacije stanovništva;
4. Institucije kulture u mikrookruženju – potencijali za zajedničke programe;
5. Odnos/kontakt sa otvorenim prostorima – mogućnosti širenja programa;
6. Prizemlja domova kulture i njihova otvorenost;
7. Arhitektonska forma i značenje, analiza identiteta doma kulture u užem kontekstu – vidljivost i prepoznatljivost;

Dobijeni podaci nakon analize odabranih primera biće sagledani kroz iste parametre i tako upoređeni, predstavljaju prvenstveno značajnu analitičku strukturu i obrazac prema kome bi bilo potrebno ispitati sve domove kulture na području Republike Srbije. Takav prikaz predstavljao bi slojevito i temeljno istraživanje koje bi moglo da da globalne efekte i primenjive rezultate. Sagledavanje objekata za scenske i kulturne događaje neophodno je sprovesti na više umreženih prostornih nivoa, kroz različite parametre, a predmet ovog istraživanja je da kroz urbanističku dispoziciju, arhitektonski izraz i sociološko-

ambijentalni ugao posmatranja, objedini i istakne koliko različitih kriterijuma utiče na mogućnost adekvatnog funkcionisanja objekta kulture.

Izabrani kulturni centri biće analizirani kroz tekstualne, numeričke i grafičke podatke, kao i kroz fotodokumentaciju, a zaključci o stanju svih prikazanih kuća biće prezentovani tabelarno i objedinjeno, na kraju rada.

2. ANALIZA PRIMERA

U radu će biti analizirana pozicija četiri Kulturna centara u četiri grada Vojvodine. Česta je situacija da u većim gradovima ima više domova kulture, ali je takođe zabeleženo njihovo različito delovanje i drugačiji stepen posećenosti i atraktivnosti njihove lokacije i programa. Svaki od izdvojenih objekata biće analiziran kroz utvrđene kriterijume, a tabelarni zaključci i preporuke biće izdvojen kao deo zaključka, objedinjeno prikazani. Izdvojeni su: Kulturni centar Novog Sada, Kulturni centar Zrenjanina, Kulturni centar "Laza Kostić" u Somboru i Kulturni centar u Pančevu.

2.1. Kulturni centar Novog Sada

Pozicija na području naselja – širi urbani kontekst - Kulturni centar se nalazi u najužem centralnom jezgru grada, ka kome gravitira celokupno stanovništvo. U mreženi sistem javnih objekata namenjenih poslovanju, trgovini, kulturi, ugostiteljstvu u centralnom području, nalazi se u neposrednoj blizini analiziranog objekta, na svega 10 minuta pešačkog kretanja. Teritorijalno, pozicija objekta u širem smislu, najpovoljnija je kada se posmatra da je centar grada za Novosađane oduvek bio "jedan i jedinstven pojam, koji je pre svega bio povezan sa njegovim institucionalnim i funkcionalnim sadržajima i svakako arhitekturom monumentalnih zgrada različite namene." [2]

Pozicija u okviru urbanog fragmenta – uža urbani kontekst - Smešten na trgu Katolička porta, kamernom i ambijentalno prijatnom prostoru, fizički spojenom sa glavnim gradskim trgom Slobode i najposećenijom pešačkom ulicom, Zmaj Jovinom, može se reći da je pozicija Kulturnog centra izuzetno povoljna. Međutim, njegova sagledivost sa pomenutih površina nije moguća što mu umanjuje značaj.

Javni programi u mikrookruženju, tačke gravitacije stanovništva - Na samom prostoru Katoličke porte sem crkve Imena Marijinog nema drugih javnih institucija, pa samim tim ni kulturnih. Na pešačkoj distanci od 5 minuta hoda nalaze se Srpsko narodno pozorište, Pozorište mladih, Pozorište Ben

Akiba, Muzej Vojvodine, Muzej savremene umetnosti, Muzej grada Novog Sada, Bioskop Arena, više srednjih škola... odnosno najveći broj kulturnih ustanova grada, što veoma doprinosi gravitaciji stanovnika ka ovom području. Najveću prednost i magnetnu moć predstavlja činjenica da su prizemlja skoro svih objekata u neposrednom okruženju otvorena i aktivna.

Slika 1: Objekti kulture u centru Novog Sada (1-Kulturni centar grada; 2-Srpsko narodno pozorište; 3-Pozorište Mladih; 4-Pozorište Ben Akiba; 5-Muzej grada Novog Sada; 6-Muzej Vojvodine; 7-Muzej savremene umetnosti; 8-Muzej Matice srpske; 9-Spomen zbirka Pavla Beljanskoj; 10-Bioskop Arena; 11-Gradska biblioteka)

Institucije kulture u mikrookruženju – potencijali za zajedničke programe - U mikrookruženju, koje je definisano fizičkom granicom trga Katolička porta i ulicom Mite Ružiće, nalaze se manje poznate institucije kulture Centar za vizuelnu kulturu "Zlatno oko", na adresi Mite Ružića br. 3 i Centar za kulturnu animaciju, na adresi Katolička porta br. 2. Oba centra nalaze se u nekadašnjim stanovima, na spratu, što svakako umanjuje i njihovu posećenost i atraktivnost.

Odnos/kontakt sa otvorenim prostorima – mogućnosti širenja programa - Trg Katolička porta je jedan od retkih potpuno vizuelno zatvorenih prostora u centralnom području Novog Sada. Takav karakter doprinosi intimnoj atmosferi, ali i pogoduje organizaciji raznih kulturnih aktivnosti i programa. U tome svakako prednjači kulturni centar koji organizuje muzičke i filmske manifestacije, kao i događaje vezane za fotografiju, pozorište, dečiju animaciju i spektakl uopšte.

Prizemlja domova kulture i njihova otvorenost - "Sadržajne mogućnosti i potencijali koje pružaju prizemne etaže, naročito u centralnim područjima gradova, su velike "[3] i doprinose stalnom prosperitetu, većoj posećenosti i razvoju ovih područja. Prizemlje Doma kulture u Novom Sadu je potpuno transparentno, u njemu se nalazi galerija čije su postavke sagledive direktno sa prostora traga. Takva situacija doprinosi zainteresovanosti prolaznika za njene programe, ali i daje sigurnost i atraktivnost otvorenom prostoru koji je u neposrednom okruženju.

Arhitektonska forma i značenje, analiza identiteta doma kulture u užem kontekstu – vidljivost i prepoznatljivost - Rekonstrukcijom koja se završila 2011. godine Dom kulture u Novom Sadu je dobio potpuno novi izgled. Arhitektura je svedena i moderna, bez jasnih naznaka da se radi o programu kulture. Ovakva odluka projektantskog tima izazvala je polemike i otvorila zanimljive diskusije povodom pitanja oblikovanja samog objekta kulture i ideje da li da se rekonstrukcijom izvrši potpuna promena kojom će se jasno ukazati na sadržaj koji se promoviše, ili naprotiv, svedeni arhitektonski izraz koji se uklapa u postojeći duh. Obzirom da je rekonstrukcija skoro urađena, princip koji je izabran, izgled i forma tek treba da postanu prepoznatljivi u kulturnom miljeu grada.

2.2. Kulturni centar Zrenjanina

Pozicija na području naselja – širi urbani kontekst - Kulturni centar grada Zrenjanina nije smešten u samom centru, ali je glavni trg udeljen samo 100m od predmetnog objekta. Iako je teritorijalno mala razdaljina u pitanju, urbanistički posmatrano, Kulturni centar je odvojen od pomenutog dela grada rukavcem Begeja, što predstavlja prirodnu granicu gradskih celina i u ovom slučaju razdvaja četvrti na fizički odvojene delove. Sa aspekta pešačkog kretanja, situacija je potpuno drugačija.

Pozicija u okviru urbanog fragmenta – uži urbani kontekst - Ulica Narodne omladine, u kojoj je pozicioniran objekat, preko mosta i Subotičeve ulice omogućava linearnu povezanost sa najfrekventnijim ulicama u naselju, ulicom Kralja Petra I i Kralja Aleksandra. Pored dobre saobraćajne povezanosti, prednost lokacije predstavljaju i razvijen gradski saobraćajni prevoz i taksi stajališta u neposrednom okruženju. Veliku ambijentalnu i estetsku karakteristiku urbanog fragmenta čine prostrani plato ispred objekta i Plankov park. „Okolni prostor nije dekor za grad i arhitekturu, nego njihov organski deo“[4] te su tako ovi potezi i zone međusobno umreženi razvijenim sistemom staza koje otvaraju vizure ka Kulturnom centru i pozivaju prolaznike da gravitiraju ka njemu.

Javni programi u mikrookruženju, tačke gravitacije stanovništva -

Postavljen u prostoru kao slobodnostojeći objekat, Kulturni centar korespondira sa velikim brojem javnih objekata u mikrookruženju, ali ni sa jednim direktno. Kao turistička ponuda za svakog posetioca "Bečkereka" nezaobilazno bi bilo posetiti Gradsku kuću, nastalu na temeljima stare tvrđave, muzeje i galerije pozicionirane u centralnom jezgru grada sa stilskim fasadama i duhom vremena koji sa ponosom reprezentuju. Teritorijalno veoma blizu, na 3 minuta pešačkog hoda, nalazi se Zrenjaninska gimnazija, a đaci ove istaknute škole, često su posetioци otvorenih prostora oko Kulturnog centra.

Slika 2: Objekti kulture u centru Zrenjanina (1-Kulturni centar grada; 2-Narodni muzej; 3-Narodno pozorište "Toša Jovanović"; 4-Narodna biblioteka; 5-Bioskop "Cinema")

Institucije kulture u mikrookruženju – potencijali za zajedničke programe - Kao što je već pomenuto, objekat u neposrednom okruženju predstavlja jedinstven primer javnog objekta kulture, ali je teritorijalna povezanost i sam pojam mikrookruženja drugačiji na prostoru manjeg i većeg naselja. Ovo je posebno izraženo u gradovima poput Zrenjanina, gde je i periferija centralnog područja, za njegove stanovnike kao Centar, što dalje ukazuje na činjenicu da su svi kulturni objekti u neposrednom okruženju Kulturnog centra ustvari objekti koji pripadaju istoj mikrocelini. Najbliži kulturni sadržaji jesu Narodni muzej sa galerijom i Narodno pozorište "Toša Jovanović", u Subotičevoj ulici, Narodna biblioteka na Trgu Slobode, dok je najdalji sadržaj u

centru grada novootvoreni bioskop "Cinema" u ulici Kralja Petra I. "Što je stepen dostupnosti u gradu veći, to je doživljavanje grada kompletnije i bogatije"[4] što se jasno ističe na primeru Zrenjanina i infrastrukturne umreženosti objekata kulture.

Odnos/kontakt sa otvorenim prostorima – mogućnosti širenja programa - Kulturni centar Zrenjanina je jedan od retkih primera objekta kulture sa prostranim ulaznim holom i adekvatno dimenzionisanim platoom ispred ulazne partije, ali se može reći da potencijal otvorenog i zatvorenog prostora nije iskorišćen u dovoljnoj meri. Naime, mali je broj manifestacija koje koriste otvorene prostore za mesta svojih dešavanja. Pijadestavno stepenište kao dominantan faktor i element kada je sagledavanje objekta u pitanju, za neke korisnike predstavlja nepremostivu barijeru u prostoru, a osećaj ograničenosti prostora daje i aktivna kolska saobraćajnica koja definiše blok kome objekat pripada. Za stanovnike Zrenjanina, prošlogodišnji dani cveća koji su organizovani u letnjim mesecima, oplemenili su betonirani plato ispred objekta, a postavke na stepenicama doprinele su stvaranju promenade na trotoaru uz Dom kulture i tako postali jedna od najposećenijih manifestacija na otvorenom.

Prizemlje doma kulture i njegova otvorenost - Kada se govori o prizemlju doma kulture u Zrenjaninu, mora se ponovo naglasiti činjenica da objekat nije u samom centru, gde su najposećeniji sadržaji i najveća privlačna moć za posetioce. Pored prostranog hola, namenjenog za posetioce i izložbene manifestacije, u prizemlju se nalaze kafe i bar kao najčešći prateći sadržaji uz kulturne programe. Generalno posmatrano, prizemlje objekta je veoma zatvoreno.

Arhitektonska forma i značenje, analiza identiteta doma kulture u užem kontekstu – vidljivost i prepoznatljivost - Kulturni centar Zrenjanina neguje programske aktivnosti koje uzdižu kulturnu svest građana na viši nivo, ali objekat u kome se ovi programi dešavaju ne daje utisak jasne namene koju podržava. Nastao u drugoj polovini XX veka, objekat ima moderne elemente arhitekture, ne pripada ni jednom karakterističnom stilu i svojim oblikovanjem pokazuje da je objekat javne namene. Od elemenata, najnaglašeniji su složeni krov koji dominira i velike staklene površine orijentisane ka vodi i zelenilu u okruženju. Bez jarkih nijansi, materijalizovan od staklenih površi, svetlih nijansi zidova i tamnih crepova na krovu, objekat se adekvatno uklopio u prirodu koja stvara ambijentani identitet celog prostora. "U svojoj autonomiji i poetici iskaza, arhitektonska forma je uvek složen niz znakova i jezičkih oblika"[5] koji čini jedinstvenu celinu formiranu osmišljenu tako da privlače posetioce, postane reprezentativni reper u naselju i identitet koji jednoznačno upućuje na tipologiju

koju predstavlja. Za Kulturni centar Zrenjanina, ovaj stav se ne može u potpunosti usvojiti.

2.3. Kulturni centar „Laza Kostić“, Sombor

Pozicija na području naselja – širi urbani kontekst - Kulturni centar je smešten na obodu centralnog jezgra grada, na vencu Radomira Putnika, koji predstavlja poziciju nekadašnjih zidina starog grada. Svojim položajem u užem centru, prati tendenciju organizacije prostora kojom su objekti kulture i javnih institucija funkcionalno objedinjeni. Upravo velika koncentracija javnih objekata i javnih površina, doprinosi da ovo područje bude centar gradskih dešavanja.

Pozicija u okviru urbanog fragmenta – uži urbani kontekst – Objekat Kulturnog centra, zajedno sa drugim objektima kulture, čini celinu od dva bloka u centralnom gradskom području. Ukoliko se sagleda i činjenica da se u susjednim blokovima ovog područja, nalaze i sedišta administracije, verski objekti, kao i ustanove osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, jasno je da je sistem blokova u centru grada funkcionalno podređen javnom životu. Pored toga što objekti na ovoj lokaciji, strukturiraju urbanu morfologiju, oni je definišu i u funkcionalnom smislu. Ne manje značajni su i otvoreni javni prostori, koji su formirani između njih i predstavljaju adekvatnu podršku njihovim sadržajima. Veoma uspešna organizacija i povezivanje srodnih tipologija na ovom području grada, jasno definišu celine sa kojima se stanovnici identifikuju.

Javni programi u mikrookruženju, tačke gravitacije stanovništva - Blok u kome se nalazi objekat Kulturnog centra ne sadrži drugi objekat slične namene, međutim, u susjednim blokovima smeštene su kuće kulturnih institucija Narodnog pozorišta i Gradskog muzeja. Takođe, u neposrednoj blizini nalaze se i Gradska galerija Milana Konjovića, Gradska biblioteka “Karlo Bijelicki” i Gradska kuća. Ovako organizovan sistem institucija kulture obezbeđuje lakšu saradnju i veći stepen kooperativnosti među njima. Integrisanje ovakvog sistema u urbano tkivo gradskog centra omogućava njegovim stanovnicima laku dostupnost kulturnih sadržaja. Distanca od 10 minuta pešačkog hoda od Kulturnog centra do drugih institucija kulture, pruža potencijalnim korisnicima programa dostupnost kulturnih dešavanja u gradu.

Institucije kulture u mikrookruženju – potencijali za zajedničke programe - U mikrookruženju, koje je definisano fizičkom granicom koju čine Venac Radomira Putnika, Venac Petra Bojovića, ulica Laze Kostića i trg Cara Lazara, nalaze se objekti Gradskog muzeja Sombor i Narodnog pozorišta Sombor. Blizina dve velike i programski dobro osmišljene celine, koje su pri tom

sadržajno jedinstvene u gradu, nameće značaj lokacije i stvara atmosferu pogodnu za odvijanje raznovrsnih kulturnih sadržaja. Potencijal za ostvarivanje zajedničkih projekata iz oblasti kulture, svakako se nameće kao logičan ishod, potpomognut i prostornom organizacijom. Ugledan primer ovakve saradnje predstavljen je kroz organizaciju i programsku strukturu manifestacije "Somborsko leto", tokom koje različiti gradski prostori ustupaju pozornicu raznovrsnim programima.

Slika 3: Objekti kulture u centru Sombora (1-Kulturni centar "Laza Kostić"; 2-Gradski muzej; 3-Narodno pozorište Sombora; 4-Gradska galerija "Milan Konjović"; 5-Bioskop "Ernest Bošnjak"; 6-Gradska biblioteka "Karlo Bijelički")

Odnos/kontakt sa otvorenim prostorima – mogućnosti širenja programa - Svaki objekat javne namene vezuje za sebe otvoreni prostor osmišljen da bi dopunio sadržaje objekta i omogućio izlazak programa u gradski prostor. Kulturni centar je orijentisan na trotoar venca Radomira Putnika i nema mogućnosti da svoje programe povezuje sa otvorenim, javnim površinama grada.

Prizemlja domova kulture i njihova otvorenost - Nažalost, oblikovanje adaptiranog objekta Kulturnog centra nije adekvatno ispratilo zahteve savremenog urbanog života, koji nameće potrebu za eksplicitnom komunikacijom prizemlja i samog objekta sa gradom i njegovim stanovnicima. Prilagođavanje prizemlja doprinelo bi promociji programa Kulturnog centra njegovim korisnicima, dok bi uvođenje novih sadržaja, u delu prizemlja okrenutom javnom prostoru, dodatno približilo instituciju stanovnicima.

Arhitektonska forma i značenje, analiza identiteta doma kulture u užem kontekstu – vidljivost i prepoznatljivost - Oblikovanje objekta

Kulturnog centra, nije u skladu sa zahtevima ustanove javnog karaktera, koji nameću veliki stepen otvorenosti sadržaja i elemente oblikovanja koji obezbeđuju prepoznatljivost u javnom prostoru i isticanje sadržaja kroz arhitekturu kuće. Objekat ima dva ulaza okrenuta javnom prostoru ulice u kojoj se nalazi, međutim ni jedna od ulaznih partija nije element koji poziva posetioce da slobodno pristupe prostoru jer je negov sadržaj namenjen upravo njima. Osim ulaznih partija, ni celokupna fasada ne komunicira sa gradom i njegovim stanovnicima.

2.4. Kulturni centar Pančeva

Pozicija na području naselja – širi urbani kontekst - Smešten u samom centru naselja, Kulturni centar ima veoma povoljnu poziciju kada je u pitanju širi urbani kontekst. Laka dostupnost u kolskom smislu omogućena je neposrednom vezom pešačke zone u kojoj se objekat nalazi i frekventne i za grad značajne ulice Vojvode Radomira Putnika. Umrežen sistem javnih objekata namenjenih kulturi, obrazovanju, ekonomiji, administraciji, trgovini i ugostiteljstvu generiše veliku koncentraciju ljudi i daje na značaju čitavom centralnom potezu naselja.

Pozicija u okviru urbanog fragmenta – užli urbani kontekst – „Istorijsko jezgro grada, predstavlja prostor jakog i prepoznatljivog duha mesta, a objekti integrisani u takvu arhitektonsku morfologiju imaju veći značaj.”[6] Bitna karakteristika objekata smeštenih u centru jeste upravo identifikacija velikog broja stanovnika sa ovim područjima i magnetna moć koju oni imaju na građane. Smešten u pešačkoj ulici, a povezan sa manjim ozelenjenim trgom Kralja Petra I koji je žiža socijalnog života Pančeva, Kulturni centar ujedno predstavlja i lako dostupno, ambijentalno zadovoljavajuće i sadržajno odredište udaljeno na svega pet, do deset, minuta hoda od drugih javnih objekata od izuzetnog značaja za svaku zajednicu. Pešačka aksa koja vodi do centralnog trga značajna je javna površina koja dozvoljava objektu da se izdvoji u urbanom ansamblu i tako se saživi sa otvorenim prostorom ulice koji ga okružuje.

Javni programi u mikrookruženju, tačke gravitacije stanovništva - Objekat Kulturnog centra jeste objekat u nizu i svojom užom stranom orijentisan je prema ulici, što je jedna od osnovnih karakteristika parcela i objekata u vojvođanskim naseljima. Kako su i u neposrednom okruženju zatvoreni nizovi objekata koji formiraju jasne fizičke, neprekinute granice ulica i trgova, svi javni programi inkorporirani su u njima. Najudaljeniji kulturni sadržaj predstavlja gradska biblioteka koja je na petnaest minuta hoda udaljena od analiziranog objekta i jedina izmeštena u odnosu na ostale sadržaje smeštene u centru

grada. Javni programi u prizemljima ovih objekata privlače ljude da i u dnevnim i u večernjim časovima borave u ovom delu grada, ali se postavlja pitanje koliko su kulturni sadržaji zapravo ti ka kojima se gravitira? Kao i u mnogim gradovima, najveću privlačnu moć za stanovnike Pančeva imaju trgovinski, uslužni i ugostiteljski sadržaji zanimljivi svim starosnim kategorijama.

Institucije kulture u mikrookruženju – potencijali za zajedničke programe - Koliko je zaista kulturni prosperitet skoro svake vojvođanske zajednice na niskom nivou govori i podatak da je velika galerija Savremene umetnosti Kulturnog centra u Pančevu izmeštena, a objekat u kome je godinama ovaj program negovan potpuno je tipološki izmenjen. Centralno mesto na glavnom trgu, sagledivi i reprezentativni sadržaj u prizemlju na uglu dva prometna pešačka pravca, danas je posećen klub za mlade koji prikuplja veliki broj Pančevljana i u večernjim i u dnevnim terminima. Galerija Savremene umetnosti dobila je novu lokaciju i nalazi se preko puta samog centra, u ulici vojvode Živojina Mišića br.1, neposredno uz muzičku školu "Jovan Bandur". U samoj ulici pored Kulturnog centra, koji je kuća filma, pozorišta, književnih večeri, manjih koncerata, dečijih i radionica za odrasle, i galerije Savremene umetnosti, nalazi se i muzička škola za osnovno i srednje obrazovanje koja je po tipologiji obrazovna institucija, ali kako se u samom Kulturnom centru dešavaju muzičke večeri i koncerti, važna je međusobna veza ovih objekata.

Slika 4: Objekti kulture u centru Pančeva (1-Kulturni centar; 2-Galerija KC; 3-Narodni muzej; 4-Gradska biblioteka; 5-Galerija Savremene umetnosti; 6-Osnovna i srednja muzička škola "Jovan Bandur")

Odnos/kontakt sa otvorenim prostorima – mogućnosti širenja programa - Veoma je važna socijalna veza koja se uspostavlja između otvorenog prostora i sadržaja u prizemlju, te je sa razlogom sama ulica definisana kao "scena na kojoj se predstavljaju tipologije životnih stilova, klase i kulturnih trendova".[7] Potencijal koji analizirani objekat ima u pogledu širenja programa na otvoreni prostor veoma je velik jer je poprečni profil ulice širok, sa ozelenjenim pojasom, prostorom za sedenje, zonom za komunikaciju i urbanim mobilijarem. Ipak, povezivanje manifestacija, izložbenih instalacija i postavki u Kulturnom centru sa spoljašnjim prostorom veoma je retko, što dalje implicira nedovoljnu interakciju prostornog nivoa prizemlja i otvorenog prostora u njegovom okruženju. Uvođenje prolaznika u objekat ili barem inisuiranje ka njegovim sadržajima moglo bi u velikoj meri da zainteresuje stanovnike da aktivnije posećuju sva kulturna dešavanja koja Centar nudi.

Prizemlja domova kulture i njihova otvorenost - Za razliku od javnih objekata u nizu koji su orijentisani ka kolskim saobraćajnicama i time im se sa trotoara pristupa u ulazni hol, objekat Kulturnog centra u Zrenjaninu u velikoj je prednosti koju na žalost, još uvek neadekvatno koristi. Sadržajima se pristupa kroz dvoje dvokrilnih vrata, bez adekvatne nadstrešnice, oglašavanja na fasadi, natpisa ili motiva koji ukazuju na sadžaje koji se neguju unutar objekta, te je i još jednom potpuno anulirana veza javnog prostora i javnog objekta. Ne postoji

mogućnost fizičkog povezivanja ovih prostora, osim kroz pomenute otvore, ali se i na ovaj način može postići cirkulacija ljudi i stvoriti "tekući prostor" sa zanimljivim sadržajima. Ambijentalno, ulica Živojina Mišića ima duh koji referira na ugodnost, prijatnost, čovekomernost, sa zanimljivom kombinacijom popločanja od kaldrme i kamenih ploča, tačkasto postavljenom vegetacijom, ambijentalnim osvetljenjem, ali je potencijal prostora nedovoljno sagledan i ne ukazuje na prosperitet kada je u pitanju bolje funkcionisanje objekta.

Arhitektonska forma i značenje, analiza identiteta doma kulture u užem kontekstu – vidljivost i prepoznatljivost - Objekat koji u svojoj istoriji beleži veliki broj sadržaja, manifestacija, programa, koji je zbog odličnog poslovanja u 2007. godini proširen, danas kao i mnogi centri kulture u Vojvodini ima problem sa posećenošću, sa kulturnim identitetom koji se polako gubi u svesti njegovih posetilaca. Objekat je krajem XX veka rekonstruisan, a fasada je i danas u dobrom stanju, svetlih nijansi, potpuno uklopljena u okruženje. Na fasadi ne postoji puno morfoloških elemenata koji ukazuju na sam sadržaj, ali je oglašavanje i najava kulturnih dešavanja uvek aktuelna putem panoa postavljenih u izlozima koji su vizuelna veza unutrašnjeg i spoljašnjeg prostora. Retka dešavanja koja povezuju galeriju na uglu ulica Živojina Mišića i Radomira Putnika i Kulturni centar, nizom jednostavnih prostornih instalacija poput crvenog tepiha, izložbenih vitrina, reklamnih banera ili eksponata, na zanimljiv način imaju moć da uvedu ljude u pešačku zonu centra i zainteresuju ih da se prepuste kulturnim dešavanjima aktuelnim u ovim kućama.

3. UPOREDNA ANALIZA KULTURNIH CENTARA I ZAKLJUČAK

Odabir objekata kulture u četiri vojvođanska naselja tekao je u pravcu izbora onih kuća čiji su potencijali veliki, ali je njihova produktivnost i značaj za gradsku zajednicu ispod očekivanog proseka. Posmatranjem mikro i makro urbanističkih uslova, mogla bi se poboljšati njihova trenutna slika u očima stanovnika i posetilaca ovih gradova, čime bi se njihov sveopšti značaj mogao podići na viši kulturni nivo.

Tabela 1: Usporedni prikaz Kulturnih centara prema zadatim kriterijumima

IZABRANI KULTURNI CENTRI	KRITERIJUMI SAGLEDAVANJA						
	Pozicija na području naselja	Pozicija u okviru urbanog fragmenta	Javni programi u mikrokruženju, tačke gravitacije stanovništva	Institucije kulture u mikrokruženju – potencijali za zajedničke programe	Odnos/kontakt sa otvorenim prostorima – mogućnosti širenja programa	Prizemlja domova kulture i njihova otvorenost	Arhitektonska forma i značenje, analiza identiteta doma kulture u užem kontekstu – vidljivost i prepoznatljivost
U Novom Sadu	+	+	+	+ / -	+	+	+
U Zrenjaninu	+	+ / -	- / +	-	+	-	+ / -
U Somboru	+	+ / -	- / +	+ / -	-	-	-
U Pančevu	+	+	+ / -	+ / -	- / +	- / +	+ / -

Prema prikazanom stanju, najbolje uslove za dobro funkcionisanje, sa urbanističkog gledišta, ima novosadski Kulturni centar, dok su aktuelni problemi zapaženi u skoro svim aspektima kada su u pitanju centri u Zrenjaninu, Somboru i Pančevu. Iako je sa urbanističkih kriterijuma koji su izabrani kao referenti, faktičko stanje onakvo kao što je prikazano u tabeli, funkcionalno stanje ne govori mnogo u prilog boljeg rada centra u Novom Sadu. Analiza postojećeg stanja, lokacije, mikro i makro okruženja i svih prednosti (nedostataka) koje urbanistička dispozicija nudi, predstavljaju samo ispitivanje uslova koji mogu da utiču na zadovoljavajuće funkcionisanje objekta. Ipak, svi navedeni primeri ukazuju na činjenicu da odlična lokacija, velika koncentracija ljudi u neposrednom okruženju i ambijentalnost područja ne mogu da obezbede i posećenost samog kulturnog sadržaja, kao ni da zainteresuju ljude da češće posećuju ove kuće.

Umreženost objekata za promovisanje scenskih aktivnosti, umetnosti i kulture daje veoma značajne pomake (primer - manifestacija Noć Muzeja), ali je u pitanju dugotrajan proces koji zahteva konstantnu promociju i uporniju inicijativu. Preporuke koje bi se mogle formirati na osnovu urbanističkih kriterijuma imale bi za cilj da naglase koliko Kulturni centri u prikazanim naseljima ne koriste dovoljno svoju dobru poziciju na nivou grada i urbanog fragmenta. Povoljna pešačka udaljenost i dobra infrastrukturna povezanost

objekata kulture zadovoljavajuća je u sva četiri naselja, proporcionalno njihovoj veličini, broju stanovnika i kulturnim dešavanjima u gradu.

Zapažena je smanjena posećenost Kulturnih centara, ali je sličan problem uočen i sa drugim kućama za promociju kulture kao što su pozorišta, bioskopi, galerije i muzeji, te je tako značajnije osmisliti objedinjenu marketinšku politiku kojom bi se javnost zainteresovala za ove objekte i sadržaje u njima, jer su u pitanju mesta na kojima je "idealizam još uvek otvoreno pitanje".[8] Arhitektonski izraz svih pomenutih Centara može biti mnogo bolji uz uvođenje urbanističkih i arhitektonskih akcenata kao što su svetlosni i zvučni efekti, formiranje zanimljivih nadstrešnica nad ulaznim partijama, redizajn urbanog popločavanja i navođenje na značajne objekte kao što su Kulturni centri. Bez obzira da li je u pitanju slobodnostojeći objekat, kao što je to primer sa Kulturnim centrom u Zrenjaninu, ili objekat u nizu kao u Novom Sadu, Somboru i u Pančevu, svaki od kompozicionih odnosa može da bude značajan za formiranje gradskog doživljaja i institucionalnog značaja samog objekta za grad. Analizirane kuće imaju mogućnost da postanu urbani reperi, zbog čega je njihov potencijal potrebno mnogo bolje iskoristiti. Usmerenom politikom, uz kontrolu svih funkcionalnih, tehničko-tehnoloških i urbanističkih uslova, sadržaji kao što su Kulturni centri, Domovi kulture, galerije, bioskopi, pozorista i razne kulturne radionice imaju mogućnost boljeg rada čime bi se njihov značaj mogao vratiti na nivo koji je nekada bio sinonim ovih kuća.

Prikazani kriterijumi za proveru urbanističkog stanja kao osmišljena strategija moraju biti provereni i na primeru ostalih domova kulture u vojvođanskim naseljima, čime bi se stvorio globalni prikaz. Detaljniju sliku postojećeg stanja potrebno je upotpuniti ekološkim uslovima područja, uslovima pristupačnosti, funkcionalnim i saobraćajnim analizama, čime bi se proverili mnogi faktori koji predstavljaju značajne uticajne sile na funkcionisanje svakog javnog objekta. Ukoliko je javni prostor "osnovni ulog" i "posrednički prostor" [9] njegova veza sa objektom i značaj za njega moraju biti više iskorišćeni i sagledani, jer pružaju niz mogućnosti za revitalizaciju i ponovno oživljavanje spektakularne funkcije kuća kulture koja polako izumire u mnogim vojvođanskim sredinama.

ZAVRŠENE NAPOMENE

Rad pod nazivom *Urbani i programski kontekst kulturnih centara u Vojvodini* rađen je u okviru naučnog istraživanja Prof. dr Radivoja Dinulovića pod nazivom *Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova Kulture u Republici Srbiji*, a sve u okviru projekta Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj broj TR 36051.

REFERENCE

- [1] Brolin C. B.: *Arhitektura u kontekstu*, Građevinska knjiga, Beograd, 1988. godina, str. 282
- [2] Pušić Lj.: *Grad bez lica*, Medi Terran Publishing, Novi Sad, 2009. godina, str. 28
- [3] Reba D.: *Ulica - element strukture i identiteta*, Orion Art, Beograd, 2010. godina, str. 55
- [4] Radović R.: *Forma grada - osnove, teorija i praksa*, Orion Art, Beograd, 2005. godina, str. 44, str. 52
- [5] Radović R.: *Novi vrt i stari kavez*, Stilos, Novi Sad, 2005. godina, str. 291
- [6] Frempton K.: *Moderna arhitektura - kritička istorija*, Orion art, Belgrade, 2004 godina, str.198.
- [7] Bobić M.: *Grad između arene i scene, u Urbani spektakl* (Dragičević-Šešić M., Šentevska I. - urednice), Clio, Yustat, Beograd, 200. godina, str. 20
- [8] Dinulović R.: *Arhitektura pozorišta XX veka*, Clio, Beograd, 2009. godina, str. 27
- [9] Lajak P.: *Šalon na ulici, u Urbani spektakl* (Dragičević-Šešić M., Šentevska I. - urednice), Clio, Yustat, Beograd, 200. godina, str. 96

Oršolja Alaćan

Master inženjer arhitekture, Departman za arhitekturu i urbanizam, Novi Sad,
e-mail: a_orsika@hotmail.com:

GRAD, KULTURA I ARHITEKTURA: STUDIJA SUBOTICE

Apstrakt: Na prelazu iz 20. u 21. vek razvoj kulturnog života u Subotici je znatno ograničen. Glavni problemi koji su izazvali ovu situaciju su prostornog karaktera, a podrazumevaju neadekvatne prostore ili nedostatak prostora za delovanje različitih kulturnih programa i manifestacija. Jedina grana kulturnog života koja je pokazivala pozitivnu razvojnu tendenciju od početka devedesetih godina su festivali. Razlozi leže u specifičnostima ovih manifestacija jer one, suprotno od kulturnih institucija, nisu striktno vezane samo za jedan određen objekat, već lokacije za održavanje festivala mogu da budu promenjene zavisno od potreba. Iz godine u godinu, festivali proširuju svoje programe i zahtevaju više prostora. Shodno tome, danas se i festivali suočavaju sa prostornim problemima jer se većina njihovih programa održava u objektima kulturnih namena. U radu su analizirani uslovi za nastanak aktuelnog stanja kulturnog života u Subotici, istraživanjem razvoja grada, kulture i njegove arhitekture kroz različite vremenske periode. Kao ključni deo istraživanja, analizirani su međusobni uticaji ove tri komponente. Rad posebno proučava transformacije objekata koji su namenjeni ili su bili namenjeni kulturi. Razumevanje odnosa grad-kultura-arhitektura tokom istorije znatno olakšava rešenje savremenih arhitektonskih problema koji su nastali u Subotici.

Ključne reči: Subotica; 21. vek; kulturne institucije; festivali; objekti kulture

CITY, CULTURE AND ARCHITECTURE: A CASE STUDY OF SUBOTICA

Abstract: At the turn of the 21st century cultural life in Subotica finds itself limited. The main problems causing this situation have spatial characters which imply inadequate spaces or the lack of spaces for organizing cultural programmes and manifestations. From the beginning of the 90's festivals were the only form of cultural life that showed positive development. The reasons can be found in the characteristics of these manifestations. Unlike cultural institutions, they are not strictly tied to a permanent building. Instead, festival locations can be altered depending on their needs. With time festivals expand their programmes and so grows the demand for more space. Therefore, nowadays festivals also face spatial problems since most of their programmes are held in buildings for cultural purpose. In this thesis, the conditions leading to the current state of cultural life in Subotica are being analysed by researching the development of the town, its culture and architecture through different periods of time. As the key part of the research, the interactions of these three components are being examined. The paper especially studies the transformations of buildings that are intended or were intended for cultural purpose. Understanding the relations between city-culture-architecture throughout history considerably eases the solving of the contemporary problems in architecture that occurred in Subotica.

Keywords: Subotica; 21st century; cultural institutions; festivals; cultural buildings

1. UVOD

Inspiracija za nastanak ovog rada je proistekla iz projekta Prazni prostori Srbije. „Osnovna tema istraživanja su prostori koji su u potpunosti van funkcije. Ipak, činjenica koja se mora uzeti u obzir je promenljivost stanja i statusa istraženih prostora. Zalaganjem pojedinaca, zajednice, različitih organizacija i institucija ili jednostavno, promenom vlasnika, pojedini, dugo vremena zapušteni objekti, za kratko vreme dožive obnovu i prenamenu. Sa druge strane, objekti koji su sve vreme bili u funkciji ili im je privremeno dodeljena nova namena mogu veoma brzo preći, ili se vratiti u status „praznih“. Takođe, ima i primera „kombinovanih“ prostora, koji su delimično u upotrebi, a delimično im je namena izmenjena, ili je nema“¹. Takva zapažanja pokrenula su ideju za proučavanje objekata iz oblasti kulture u Subotici, da li su neki od njih postali „prazni prostori“ tokom vremena ili su doživeli neke druge promene? I dalje ako jesu, kakvu ulogu su imale ove transformacije u nastanku aktuelnog stanja kulturnog života u gradu?

Predmet istraživanja uokviruje kulturni razvoj Subotice i njegov uticaj na arhitekturu od same urbanizacije grada do početka 21. veka, tj. do današnjeg dana. U cilju lakšeg razumevanja i bolje preglednosti obim rada je hronološki podeljen u pet tematske celine:

- Urbanizacija grada
- Kraj 19. i početak 20. veka
- Prvi i Drugi svetski rat
- Velika Jugoslavija
- Kraj 20. i početak 21. veka

Navedeni vremenski periodi posmatrani su sa tri različita aspekta – prvo će biti prikazano društveno, ekonomsko i političko stanje grada za određeni period (u daljem tekstu: **Grad**). Potom različiti vidovi kulturnog delovanja, pre svega nastanak, razvoj i u nekim slučajevima prestanak rada kulturnih institucija (u daljem tekstu: **Kultura**). Na kraju, biće razmatrani objekti koji su izgrađeni ili su bili adaptirani za kulturne potrebe (u daljem tekstu: **Arhitektura**).

Dobijeni rezultati analize su prezentovani grafički, tabelarno i tekstualno. Cilj istraživanja je definisanje osnovnih smernica za izradu mogućeg arhitektonskog rešenja koje bi zadovoljilo sadašnje i buduće kulturne potrebe grada Subotica.

2. SUBOTICA – OPŠTI PODACI

Grad Subotica se nalazi na krajnjem severu Republike Srbije i Autonomne Pokrajine Vojvodine, uz granicu sa Republikom Mađarskom. Teritorija grada Subotice iznosi 1008 kvadratnih kilometara sa 19 prigradskih naselja. Oko grada je više jezera, među kojima su najveća Palić i Ludaš. Subotica je multietničko, multikonfesionalno i multikulturno područje, što je posledica različitih istorijskih, geopolitičkih, ekonomskih, demografskih i mnogih drugih činilaca. Na osnovu popisa stanovništva 2011. godine, grad sa okolnim opštinama ima 140.358 stanovnika. Administrativni je centar Severnobačkog okruga. Gradska kuća, sinagoga, palata Rajhl i desetine drugih atraktivnih objekata svrstali su Suboticu među najznačajnije secesijske gradove u Evropi.

3. URBANIZACIJA GRADA (1779-1867)

Grad:

Marija Terezija proglasila je Suboticu 1779. godine slobodnim kraljevskim gradom. Status slobodnog kraljevskog grada doneo je Subotici veću autonomiju i novo ime – Maria Theresiopolis. Od te godine počinje planski i ubrzani razvoj grada. Grad je nastojao da privuče što više zanatlija, a zemlje okolnih pustara su isparcelisane i prodane, što je takođe privuklo novo stanovništvo. Među doseljenicima bilo je dosta feudalaca, što je još više doprinelo podizanju ekonomske moći i ugleda grada. U vreme Vojvodstva Srbije i Tamiškog Banata, između 1849. i 1860. godine, u strogo centralizovanom sistemu, pažnja se ipak posvećivala i kulturi. Stanovništvo grada znatno se povećalo: u Subotici je 1836. godine živeo 32.984, a 1850. godine 48.126 stanovnika.

Kultura:

- Pozorišne igre: u 18. veku su postojala dva oblika pozorišnih igara: predstave odigravane u školama i one koje su priređivali nemački profesionalni glumci. U predstavama u školama odigravanim o praznicima, glavni akteri bili su učenici, pa su tako mnogi od njih vremenom postali vatreni obožavaoci pozorišne umetnosti i njome se profesionalno bavili. Sa druge strane, u gradu su navraćali i nemački glumci (1780. g), koji su odigravali predstave i vodeću poziciju zadržali su do pojavljivanja mađarskog glumišta koje im je preotelo publiku. Pozorište je postao veoma popularno u gradu. Na kraju 18. i početku 19. veka svratišta ostaju jedina mesta u Subotici raspoloživa za nastupe gostujućih putujućih pozorišnih trupa. U istom vremenskom periodu predstave u

Evropi odigravale su se u za tu svrhu specijalno podignutim objektima. Odluka o podizanju pozorišnog objekta doneta je 1847. godine. 16. decembra 1854. odigrana je prva predstava: Dvoje iz porodice Barčai.

- Biblioteka: iako u periodu Bahove ere su bili prvi pokušaji da se osnuje biblioteka, počeci njegovog nastanka u gradu se vezuju za 19. vek. Franjevački samostan, Nacionalna kasina i Gimnazija imali su svoje zbirke. Knjige su se mogle pozajmljivati iz gradske knjižare.

- Muzička škola: prvi koncert u Subotici je održan 1809. godine u katedrali Sv. Terezije Avilske, izvođači su bili Đuro Arnold i njegov orkestar. Muzička škola u Subotici je osnovana godine 1868. Ona je u početku imala samo tri odseka. Školovanje je trajalo četiri godine od kojih su prve dve činile niži a druge dve viši tečaj. U školu su se primala deca sa navršenih devet godina koja su znala da čitaju i da pišu – i koja su imala dobar sluh. Vođenje škole bilo je povereno direktoru gimnazije pošto se nastava u početku izvodila u prostorijama te ustanove. Prvi nastavnici bili su članovi orkestra u crkvi Svete Terezije.

Arhitektura:

- Zgrada Narodnog pozorišta: rađena je po projektu Škulteti Janoša u periodu 1845-1854., a otvorena je 16. decembra 1854. godine. Izvedeno je u stilu klasicizma, sa izraženim elementom pročelja, sa šest stubova iznad kojih je izveden arhitrav i trougaoni timpanon. Jednim objektom zapravo su objedinjena dva programa i to je specifičnost ovog projekta. Funkcije se nisu preklapale - jedno krilo bilo je namenjeno pozorištu, drugo hotelu. Pozorišna sala je imala 450 sedišta u parteru, 45 loža i 160 mesta za stajanje. Za lokaciju pozorišta odabran je gradski trg - ovakav istaknut položaj objekta govorio je o njegovom značaju i postao je centralni simbol grada.

4. KRAJ 19. I POČETAK 20. VEKA

Grad:

Posle Austro-Mađarske nagodbe 1867, sve do 1914. godine, u Subotici se ubrzano razvija građansko društvo, a značajan je i razvoj samog grada, zahvaljujući prvenstveno pojavi železnice. 1869-te Subotica je bila uključena u južnu železničku magistralu, koja je povezivala Segedin i Rijeku, a 1882. godine je svečano puštena u rad glavna pruga između Pešte i Zemuna, nakon čega je bila izgrađena sadašnja zgrada železničke stanice 1887. Zahvaljujući ovim dvema prugama, Subotica je postala najvažniji železnički čvor južne Mađarske,

što je ujedno značilo i to, da je "najveće selo Evrope" konzervativnih shvatanja preko noći postalo značajni industrijsko-trgovinski, ali i sportsko-turistički i banjsko-letovalistički centar Srednje Evrope. U razvoju Subotice krajem 19. veka najlepší primer je pokazan u urbanističkom i građevinarskom smislu, čiji su tragovi i danas uočljivi. Razvoj Subotice, bez ikakvih lomova je trajao sve do 1910-tih godina. Prema ugarskom popisu iz 1910. godine Subotica je imala 94.610 stanovnika.

Kultura:

- Gradsko pozorište: novi putevi u pozorišnom životu u periodu između dva veka odrazili su se i na način postavljanja književnih dela na scenu, što je uslovljavalo i drugačije odnose između scene i gledališta. Međutim, takav pravac izmena u sali subotičkog pozorišta nije prihvaćen.

- Udruženje subotičke javne biblioteke i muzeja: gradsku biblioteku je osnovao profesor gimnazije, Ištvan Ivanji 1890. godine, kada je i donet statut biblioteke. 1894. se naziv menja u Udruženje subotičke javne biblioteke i muzeja. Iste godine je otvoren za građane i nalazi se u zgradi suda. 1903. godine je biblioteka imala 3000 dela u 5000 tomova i zapošljavala je dva bibliotekara. Prilike su bile zaprepašujuće. Knjige su bile skućene u tri prostorije, od kojih je samo jedna imala prozor. Do poboljšanja uslova za rad je došlo kada se Udruženje preselilo u zgradu današnje Muzičke škole.

- Muzička škola i Subotička filharmonija: prvi profesor sa diplomom Muzičke akademije u Budimpešti bio je Ferenc Gal, koji je od 1. oktobra 1882. pa sve do smrti rukovodio školom. Galu je tek 1890. godine pošlo za rukom da izdejstvuje otvaranje odseka za klavir za koji se pokazivalo veliko interesovanje u Subotici. Pošto muzička škola još uvek nije imala svoju zgradu, koncerti učenika – a i stranih umetnika koji bi gostovali u gradu – održavali su se najčešće u fiskulturnoj sali (stare) gimnazije ili u velikoj sali hotela „Pešta”. 1907. godine je došao Ernest Lanji u muzičku školu posle smrti Ferenc Gala. Plan i program nastave je uskladio sa planom i programom Muzičke akademije u Budimpešti, a kolektiv škole je pojačao sa akademski obrazovanim muzičarima. Lanji je u školi osnovao muzičku biblioteku, nabavio nove instrumente i izbio je da muzička škola ima svoju stalnu zgradu – onu, u kojoj se ona i dan danas nalazi u Štrosmajerovoj ulici. Pored rada u školi Lanji je - kao regens chori - vodio i hor i orkestar u crkvi Svete Terezije pa je i tamo izvršio određene promene tako da je popunjavanjem crkvenog – sada već gradskog – orkestra mogao da organizuje prvi simfonijski koncert u gradu i time je udario temelje Subotičkoj filharmoniji godine 1908. Ernest Lanji je značajna ličnost mađarske kulture s početka 20. veka, koji je u velikoj meri doprineo unapređivanju

muzičkog života u gradu, gde su sa Subotičkom filharmonijom kao solisti svirali umetnici svetskog glasa kao što su: Bartok, Kazals i mnogi drugi.

- Bioskopi: prva bioskopska predstava u Subotici prikazana je 1899. Aleksandar Lifka je 1910. godine otvorio prvi stacionarni bioskop u sali Hotela Hungaria. U to vreme se u gradu brzo pojavljuju i nestaju bioskopi: Urania, Olimpia, Maxi Bio, Apolo, itd.

Arhitektura:

- Zgrada Narodnog pozorišta: pozorišna sala je bila u veoma lošem stanju, tako da se 1905. godine pristupilo njenom renoviranju i preuređenju. Rekonstrukcija velike sale pozorišta je podrazumevala povećanje broja sedišta i loža, proširenje galerija i balkona, poboljšavanje uslova vidljivosti i sl. Od aktuelnih tokova u umetnosti prihvaćen je uticaj secesije, u smislu dekoracije sale, koja je zamenila onu iz prethodnog perioda i bila izvedena u veoma skromnom obliku.

- Najamna kuća Imrea Mađara: 1847. godine ovu parcelu kupuje porodica Imrea Mađara i gradi kuću u stilu klasicizma, sa trgovačkim prizemljem, dok je sprat bio stambeni za izdavanje. Predmetnu zgradu je već 1891. otkupio grad za potrebe suda i tu se nalazio poreski ured. U ovom zdanju je bila smeštena Javna biblioteka i muzej 1895. i konačno 1908. godine Muzička škola se preselila u isti objekat, gde se ona i dan danas nalazi. Izgradnjom nove gradske kuće, te rušenjem objekta koji je bio prilepljen, ukazala se potreba za uređenjem ove zgrade. Projekat adaptacije izvodi se 1912/1913. godine.

- Hotel „Hungaria“: zgrada hotela je izgrađena 1881. godine, nakon sedam godina (1888.) sprat je bio pretvoren u najamnu kuću a u prizemlju je radila kafana „Hungaria“. 1910. godine Aleksandar Lifka je otkupio veliku salu bivšeg hotela, koju je preuredio i adaptirao za bioskop.

5. PRVI I DRUGI SVETSKI RAT (1914-1945)

Grad:

Posle raspada Austrougarske monarhije, oktobra 1918. godine, srpske i francuske jedinice ušle su u Suboticu 13. novembra 1918. Na velikoj narodnoj skupštini u Novom Sadu, 25. novembra 1918. proglašeno je ujedinjenje Banata, Bačke i Baranje sa Kraljevinom Srbijom, dok je konačna granica nove države utvrđena u Trijanonu 4. juna 1920. Povlačenjem granice ona pomalo gubi na značaju. Po popisu iz 1921. godine u Subotici je živeo 90.961 stanovnika. Početkom Drugog svetskog rata, 12. aprila 1941., Suboticu su okupirali mađari,

a oslobodili su je 10. oktobra 1944. godine Subotički partizanski odred i jedinice Crvene armije. Tokom okupacije, 16. juna 1944. godine, subotički jevreji su deportovani u tranzitne logore, a potom u koncentracione logore širom Evrope. Od oko 6.000 jevreja, koliko se procenjuje da ih je bilo u Subotici pre Drugog svetskog rata, više od 5.000 stradalo je u holokaustu.

Kultura:

- Hrvatsko narodno pozorište i Mađarsko narodno pozorište: u periodu između dva svetska rata u Subotici nije postojalo stalno pozorište, već su gostovale različite putujuće trupe. Nova pozorišna sezona otvorena je 18. novembra 1915. godine. U periodu koji je usledio, u Subotici su se mogla videti izvođenja najboljih jugoslovenskih umetnika tog vremena. Subotičani su u dva navrata: 1925. i 1935. godine pokušavali da osnuju svoje pozorište. Nakon više od 90 godina, u jesen 1945. zgrada subotičkog pozorišta postaje stalna kuća profesionalnim ansamblima, predsedništvo AP Vojvodine donelo odluku o osnivanju dva ansambla Hrvatskog narodnog kazališta i Mađarskog narodnog pozorišta.

- Udruženje subotičke javne biblioteke i muzeja: posle Prvog svetskog rata zadatke koji se tiču starina, preuzele su institucije Kraljevine SHS. Uticaj tadašnje kulturne politike je doveo do potpunog zamrzavanja muzeološke delatnosti. Uprkos tome, zahvaljujući raznim nestabilnim pokretima, jedan deo inventarisanih predmeta je dospelo u gimnaziju, dok je drugi deo našao svoje mesto u raznim magacinima gradske kuće. I tako, preživeo krizne godine nemarnosti. 1944. godine inventarisano je 22 000 knjiga (pre rata fond je brojao 42 000). Tada je i Nacionalna kasina darivala biblioteci svojih 9000 knjiga.

- Muzička škola: uprkos ratu broj upisanih je stalno rastao. Naročito je bilo veliko interesovanje za klavir: 1917. godine samo na tom odseku se upisalo 273 učenika. A broj stalno zaposlenih profesora bio je pet. Po završetku Prvog svetskog rata na čelo muzičke škole bio je postavljen jedan rođeni subotičanin: Cvetko Manojlović. Isti taj Manojlović koji je zajedno sa Biničkim i Mokranjcem u Beogradu osnovao prvu srpsku muzičku školu 1899. godine i time postao prvi značajniji nastavnik klavira u Srbiji. On je položaj direktora od Lanjija preuzeo 1. oktobra 1919. U godinama velike ekonomske krize taj broj je znatno opao tako da se već razmišljalo i o zatvaranju muzičke škole, do čega ipak nije došlo. Za vreme Drugog svetskog rata u subotičkoj muzičkoj školi su se zaposlili profesori dovedeni iz Mađarske.

- Subotička filharmonija: posle Prvog svetskog rata, Lanji je umro 1923. godine, orkestar dugo nije mogao da se sabere. Tek 1931. godine bio je održan prvi simfonijski koncert kojim je dirigovao Mirko Kramer, a u ponovnom

formiranju Subotičke filharmonije značajnu ulogu je imao i jedan drugi muzičar – Ljudevit Ujhazi. Do kraja decenije orkestar je održao dvadesetak koncerata i izveo između ostalog takva kapitalna dela kao što je Betovenova Deveta simfonija, Ravelov "Bolero" i Šesta simfonija Čajkovskog.

- Bioskopi: posle Prvog svetskog rata počinje era Hollywooda ali su popularni i nemački i mađarski filmovi. Tada u gradu radi više bioskopa ali jedino Lifka radi u kontinuitetu. Za vreme okupacije u Drugom svetskom ratu rade tri bioskopa. Radnička klasa je došla na vlast. Crvena armija je za vojsku i civile otvorila salu u Jadranu. Davani su ruski filmovi po ceo dan a kako je ta zima 1944/45. bila izuzetno oštra, sala je uvek bila puna, jer je bila zagrejana.

- Lutkarsko pozorište: nastajanjem uprave Sokolskog društva u Subotici je otvoreno lutkarsko pozorište 1934. godine. Nastalo je veliko interesovanje za predstave, na repertoaru su bili pretežno lutkarski komadi. Inženjer Oton Tomanić, začetnik lutkarske delatnosti kao pozorišne forme u Subotici, ujedno se potpisivao i kao autor mnogobrojnih predstava koje su činile tadašnji repertoar. Nakon samo nekoliko meseci lutkarsko pozorište je postalo toliko popularno među subotičkim mališanima, da je sala postala pretesna za sve one koji su želeli da prisustvuju lutkarskom događaju.

Arhitektura:

- Zgrada Narodnog pozorišta: 1915. godine zgrada subotičkog pozorišta bila je izložena požaru u kome je sala potpuno uništena, pa je privremena pozornica bila uspostavljena u hotelu "Pešta". Vrlo brzo, takođe kao privremeno rešenje, Balska dvorana na prvom spratu bila je preuređena u pozorišnu salu. Rekonstrukcija požarom uništenog dela pozorišne zgrade započela je 1926. godine, kada je i završena. Sala gubi prvobitni potkovičasti oblik i u funkcionalnom smislu dobija novu dimenziju - pored mogućnosti odigravanja pozorišnih predstava, ona je sada preuređena i za potrebe bioskopskih projekcija. Urađena je nova dekoracija u neoklasicističkom stilu i kao takva održala se godinama. Privremena scena uspostavljena u nekadašnjoj Balskoj dvorani dugo se zadržala kao takva. Deo zgrade koji je funkcionisao kao hotel, pretvoren je u administracioni blok pozorišta.

- Zgrada Sokolskog doma: nastala je kao posledica potrebe da se omladini stvore uslovi za fizički i kulturni razvoj. Dom je počeo da se gradi 1931. ali je napredovalo sporo zbog svetske ekonomske krize. Završen je 1936. godine, stime Subotica je dobila tada najveći sportski centar u zemlji. U okviru zgrade su nalazili: tereni, staze, prostorije za treniranje, jedna manja i jedna veća dvorana za vežbanje, letnja pozornica, lutkarsko pozorište, velika pozorišna dvorana, biblioteka, osnovna škola itd. Za vreme okupacije dom je

dobio naziv Dom mađarske snage i kulture, dvorana za priredbe je adaptirana i preuređena za bioskop koji je tu ostao narednih pola veka. Posle oslobođenja Subotice naziv doma je postao Jadran kako je i kršten bioskop.

6. VELIKA JUGOSLAVIJA (1943-1991)

Grad:

Posle Drugog svetskog rata, Subotica je deo Socijalističke Autonomne pokrajine Vojvodine u sastavu Socijalističke Republike Srbije i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Po popisu iz 1948. godine, Subotica je imala 63.079 stanovnika.

Kultura:

- Narodno pozorište – Népszínház: odlukom Izvršnog odbora AP Vojvodine, od 1. januara 1951. godine spajanjem dva ansambla osniva se Narodno pozorište – Népszínház. U okviru kuće predviđeni su: Hrvatska drama, Mađarska drama i Muzička grana. Muzička grana, od jeseni 1952. godine prerasta u Operu, da bi se krajem sezone 1953/54. godine ugasila. Svaki ansambl je imao svoju upravu, a zajednički su bili administracija i tehnika. Ovaj period naziva se i "zlatno doba" Subotičkog pozorišta, ne samo zbog spajanja dva ansambla u jednu kuću, već i zbog promene političke klime posle 1948. godine. 1985. godine u subotičko pozorište dolazi Ljubiša Ristić. U desetogodišnjem radu Ljubiša Ristić i Nada Kokotović okupili su veliku grupu reditelja i glumaca iz mnogih jugoslovenskih centara. Ukinute su drame i formiran je jedinstven umetnički ansambl s konceptom nekonvencionalnog pozorišnog izraza. Pozorišnom životu doprineo je tako što je pravio velike, atraktivne, alternativne predstave, ali je, s druge strane, uništio klasično pozorište na koje su Subotičani navikli.

- Gradska biblioteka i Gradski muzej: 1948. godine izdvajanjem muzejske zbirke osnovan je Gradski Muzej i preselio se u Palati Rajhl, od tada se biblioteka naziva Gradska biblioteka. Ove dve institucije su u daljnjem samostalno obavljale svoju delatnost. Pedesetih godina je sledio razvoj velikih dohvata, bibliotekarski fond se bogatio godišnje sa 5000-11000 tomova. 1953. godine su izdvojili dečiju i omladinsku literaturu i osnivali Dečije odeljenje. 1953. godine se biblioteka useljava u zgradu Nacionalne kasine. U ovo doba je biblioteka doživela svoj procvat i bila je treća po veličini u bivšoj Jugoslaviji. Na prvom spratu Gradske kuće od 1967. godine, u nastavku bočnih prostorija, bila postavka Gradskog muzeja, koji je ovde preseljen iz Rajhlove palate. Ekspoziti su bili "raštrkani" na raznim spratovima. Kada je ova građevina postala ponovo

administrativni centar Subotice, prostor muzeja je smanjen. Postavka se nalazila samo u jednom od dva krila, a u drugom, kancelarije gradonačelnika i opštinske uprave. Pojedini legati su oduzeti, a brojni eksponati nisu bili nigde izlagani.

- Muzička škola: Suboticu je u prvim posleratnim godinama karakterisao veoma bogat muzički život, a u centru zbivanja nalazila se muzička škola koja je bila organizator svih koncerata u gradu. Subotička filharmonija je organizaciono takođe pripadala muzičkoj školi. A u školi pored instrumenata mogao se učiti i balet, a u operском studiu i gluma.

- Subotička filharmonija: je početkom 1945. započela organizovanje koncerata. Njeni prvi posleratni dirigenti bili su Željko Straka (direktor Muzičke škole) i Aleksandar Segedi (umetnik na violini). Dirigentska palica prešla je iz njihovih ruku već 1947. u ruke Milana Asića, koji je zatim dugi niz godina sa uspehom vodio orkestar. Zahvaljujući velikom pozorišnom orkestru, filharmonija dugo nije imala problema s nedostatkom muzičara, tako da je subotička publika imala prilike da čuje sva značajnija dela simfonijske literature u izvođenju najvećih umetnika (velike) Jugoslavije. Kada je ukinuta Opera, Subotica je izgubila više odličnih muzičara i počeli su problemi sa popunjavanjem orkestra, što se odražavalo na kvalitet koncerata. Mladi školovani muzičari nisu se vraćali po završetku studija – filharmonija im nije mogla pružiti stalno zaposlenje, a stariji članovi su polako umirali.

- Bioskopi: počelo je zlatno doba bioskopa. Jadran, Radnički, Zvezda i Moskva (kasnije Avala, pa Lifka) čine jedno preduzeće. Poseta je bila odlična, to je vreme kada nema televizije ili slične zabave a i kad je TV postao dostupan, ima jedan ili dva programa do ponoći a onda „sneg“. Otvara se Abazija na Paliću, bioskop u domu Zorke a početkom sedamdesetih i bioskop u Domu Omladine gde se daju i crtači i dečiji filmovi. Po seoskim domovima ide putujući bioskop. Bioskop je jedan od dragocenih prozora u svet.

- Dečje pozorište – Gyermekszínház: prvi profesionalni ansambl je formiran u sezoni 1953/54.godina. 1960. godine izvođenjem prve predstave kao dramske forme „Dečaci Pavlove ulice“, lutkasko pozorište menja svoj naziv u Dečje pozorište – Gyermekszínház izvođeci i lutkarske i živoscenske predstave na srpskom i mađarskom jeziku podjednako.

- Moderna galerija „Likovni susret“: osnovana je 1962. godine. Od njenog osnivanja putem otkupa i poklona autora formira i konstantno obogaćuje svoj umetnički fond. Fond Likovnog susreta čine četiri zbirke i to zbirka slikarstva, grafike, skulpture i keramike. Ovaj fond broji preko 1200 eksponata autora iz nekadašnje Jugoslavije među kojima su nezaobilazna imena umetničke scene

naše regije kao što su: Milan Konjović, Mića Popović, Miodrag B. Protić, Stojan Čelić, itd.

- OKUD „Mladost“: Omladinsko Kulturno Umetničko Društvo „Mladost“ osnovano je 1947. godine. Društvo je okupljalo decu i omladinu željnu da uče da igraju, sviraju, glume, pevaju, da se druže i stvaraju neraskidiva prijateljstva.

Arhitektura:

- Zgrada Narodnog pozorišta: pozorište ima tri scene (dve u njegovoj zgradi i Letnja pozornica na Paliću), a u leto 1952. pozorište dobija rotacionu scenu. 1953. privremena scena uspostavljena u nekadašnjoj Balskoj dvorani je bila konačno proglašena za Malu salu za predstave kamernog tipa. Po prvi put Narodno pozorište je zatvoreno 1959. godine, kada je zbog popuštanja građevinske konstrukcije pretila opasnost da se pozornica velike sale sruši. Godine 1970. završen je projekat rekonstrukcije pozorišne zgrade ali 1974. inspekcija donosi odluku o zabrani rada pozorišta zbog dotrajalih instalacija. Sledeće godine, posle rekonstrukcije, pozorište ponovo radi u matičnoj zgradi. 1983. Rešenjem Zavoda za zaštitu spomenika zgrada pozorišta postaje spomenik kulture od velikog značaja. Posle dolaska novog direktora, velika sala je konačno proglašena neupotrebljivom. Predstave, koje su bile izraz Ristićevog nekonvencionalnog shvatanja pozorišta, igrane su se na nekoliko lokacija u gradu – u za to prilagođenoj zgradi Sinagoge, koja je pre Ristićevog dolaska služila kao skladište za bicikle, na maloj sceni Narodnog pozorišta, ali i na subotičkim trgovima, ulicama i okolini grada.

- Zgrada Nacionalne kasine: sagrađena je po projektu Ferenc Rajhla (1869–1960). Podignuta je 1895–96. kao ugaoni objekat, centralni deo je na Trgu Slobode, a drugo krilo u ulici Braće Radić u duhu eklektike. Monumentalnim načinom obrade posebno je naglašeno pročelje sa ulazom flankiranim atlantima koji nose balkon sprata. 1953. godine u ovoj zgradi je smeštena Gradska biblioteka. Za manje od deset godina, 1961. godine biblioteka je izrasla svoju zgradu od 1000m². Problem sa prostorom su rešili dogradnjom polusprata na postojeći sprat.

- Palata Rajhl: 1903. godine u Rajhlovom parku br. 5 arhitekta Ferenc Rajhl projektovao je svoju porodičnu palatu sa biroom i kuću za izdavanje. Poznavalac dela Edena Lehnara, rodonačelnika mađarske varijante secesije, Rajhl vajanjem građevine kao skulpture ostvaruje sintezu umetnosti. Sav svoj stvaralački potencijal unosi u projekat svoga doma – svoje životno delo, i ostavlja nam jedno od najmarkantnijih ostvarenja mađarske secesije na celoj teritoriji onovremene Mađarske. Rajhl je uložio sav svoj kapital i stvaralački potencijal, ali je ubrzo bankrotirao, te je od 1908. godine Sud zaplenio svu

njegovu imovinu i izložio na licitaciji. Banka kao novi vlasnik objavljuje u novinama javnu licitaciju, i prodaju svih predmeta u zgradi, kao i objekat. Od 1948. godine tu je napokon smešten Subotički muzej. Godine 1968. odnosno 1970. zgrada je postala Galerija savremene likovne umetnosti „Likovni susret“ što je i danas.

- Zgrada bioskopa „Zvezda“: gradski bioskop iz zgrade pozorišta 1952. godine je preseljen u zgradu koja je otkupljena od crkve i od tada ga znamo kao Zvezda. Kuća pravougaone osnove se na ovom mestu nalazila još 1779. Godine 1799. vlasnik kuće je bio grad, a u njoj je stanovao gradski lekar. Do katastarskog premera grada 1838. godine na parceli je dozidan još jedan objekat uz regulacionu liniju prema današnjoj ulici Maksima Gorkog, a u njima je i dalje stanovao gradski lekar. U zgradi je od 1875. godine bila smeštena ženska osnovna građanska škola. Nakon dve godine urađena je opsežna adaptacija kuće za koju je projekat uradio inženjer Mihalj Tot. Škola je u zgradi ostala sve do 1911. godine, kada se u nju useljava tri odeljenja muške osnovne škole, koja u njoj ostaju do raspada Monarhije. Zgrada je nakon rata dodeljena „Bunjevačkoj prosvetnoj matici“. Nova dogradnja i adaptacija objekta izvršena je prema projektu Dragutina Molcera iz 1926. godine. Zgrada je bila jedinstvena u gradu po svom arhitektonskom stilu koji je nastao na liniji traganja za jugoslovenskim nacionalnim stilom. Dekorativni elementi fasade, prepleti, kapiteli stubova, elementi od kovanog gvožđa izvedeni su pod uticajem dekorativne plastike srednjovekovnih manastirskih crkava moravske stilske grupe. Biskup Lajčo Budanović je 1933. godine kupio ovaj objekat i u njoj je delovala „Hrvatska kulturna zajednica“ sve do nacionalizacije nakon Drugog svetskog rata.

- Palata Mate Vojnića: najamnu palatu za Matu Vojnića mlađeg projektovao je Janoš Jedlička iz Budimpešte 1893. godine. Ova građevina se po plastičnoj dekoraciji i kompoziciji tlocrta izdvaja od ostalih u gradu, koje su uglavnom nosile obeležja italijanske renesanse i baroka. Fasada najamne palate Mate Vojnića je koncipirana u stilu francuske renesanse sa elementima cvetne gotike. Palata Mate Vojnića mlađeg je jedna od retkih građevina u Subotici atrijumskog tipa, kod koje je čitava parcela po obodu izgrađena sa unutrašnjim popločanim dvorištem. Deo zgrade u kojem je bila smeštena štala za šest konja, sa odvojenim boksovima, a neposredno uz štalu soba za konjušara i jedan dvosoban stan sa kuhinjom, komorom, predsobljem i toaletom, pretvoren je od pedesetih godina 20. veka u salu bioskopa Radnički.

- Betonski kostur pored Radničkog univerziteta: 1963. godine najveći bioskop počeo je da se gradi pored zgrade Radničkog univerziteta. Izliven je betonski kostur kada je ponestalo sredstava. Kostur je služio kao nadstrešnica za građevinski materijal sve dok nije izbio požar i trajno ošteti konstrukciju, tako

da na njoj više ništa nije smelo da se gradi. Betonski skelet već pola veka napušteno stoji u centru grada i čeka na rušenje.

- Zgrada u ulici Harambašičeva 4: 1930. godine na adresi Harambašičeva 4, otvoren je Hrvatski prosvetni dom. U njemu je postojala čitaonica sa hrvatskim knjigama i novinama, organizovane su manifestacije i mnogi drugi kulturni i politički događaji. Od 1947. godine u zgradi se nalazi OKUD „Mladost“.

7. KRAJ 20. I POČETAK 21. VEKA

Grad:

Raspad SFRJ obeležava niz ratnih sukoba na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 2001. Rezultat ratova u bivšoj Jugoslaviji je imalo za posledicu osiromašenje velikog dela Jugoslavije, masovne ekonomske poremećaje. Od 1992. do 2003. godine, Subotica je deo Savezne Republike Jugoslavije, od 2003. do 2006. godine deo Srbije i Crne Gore, a od 2006. godine u sastavu je nezavisne Srbije. Po popisu iz 2002. godine, Subotica ima 99.471 stanovnika, sedište je Severnobačkog okruga, a sve do 2008. godine imala je status opštine, kada zvanično dobija status grada.

Kultura:

- Narodno pozorište – Narodno kazalište – Népszínház i Dečje pozorište – Dječje kazalište – Gyermekszínház: Narodno pozorište 1995. godine ponovo postaje tradicionalno. 22. aprila 2003. godine otvorena je u okviru Narodnog pozorišta scena, nazvana Studio „Lajoš Šoltiš“. Ovaj prostor malih dimenzija (oko 60 sedišta) prvenstveno je namenjen afirmaciji mladih glumaca, 5. maja iste godine premijerom predstave „Buba u uhu“ otvara se scena Jadran. U najtežim vremenima za subotički teatar, nastale su najbolje predstave koje su donele značajne nagrade. 2002. godine Dečje pozorište u svom imenu, odlukom Skupštine opštine pridodaje i naziv Dječje kazalište, time postajući jedino pozorište u državi koje radi na tri jezika. 2007. godine oba pozorišta (Narodno i Dečje) u gradu su ostale bez matične zgrade zbog rekonstrukcijskih radova, te bile su prinuđene da probe i predstave održavaju na ustupljenim scenama koje su bile neadekvatne. Ove dve ustanove su preseljene u zapuštenu halu fabrike „Mladost“. Napuštena fabrička hala (pretvorena u probnu salu) služi glumcima, rediteljima i njihovim saradnicima da „proizvode“ pozorišnu umetnost. Pored probne sale, ovde se nalaze kancelarije i radionice. Shodno tome uslovi za rad su bili vrlo teški. Narodno pozorište izvodi predstave na sceni Jadran (jedina pozorišna scena za ono vreme) i u Šoltiš studiji, dok predstave Dečjeg pozorišta

se igraju u prostorijama OKUD „Mladost“, Sali Mađarskog kulturnog centra „Nepker“ i na sceni Jadran pri Narodnom pozorištu. Krajem 2011. godine Dečje pozorište nakon završetka rekonstrukcije ponovo radi u matičnoj zgradi, dok stanje Narodnog pozorišta je ostalo nepromenjeno.

- Gradska biblioteka: devedestetih godina poslovanje biblioteke se svodi na pust opstanak, tek nakon prekretnice u 21. vek počinje da prevazilazi krizu. Osim osnovne delatnosti biblioteka je organizator književnih i drugih kulturnih manifestacija sa ciljem popularisanja čitanja i knjige. Najvažnije manifestacije su posvećene velikanima koji su rođeni u Subotici. U maloj galeriji se održavaju izložbe kao što je Prolećna izložba.

- Gradski muzej: 2008. godine, nakon porodične palate arhitekta Ferenc Rajhla (1948–1968) i Gradske kuće, najamna kuća Mikše Demetera postaje treća kuća za nekoliko desetina hiljada predmeta o prošlosti grada, kao i za zaposlene u Muzeju. U danima kada su otpočeli radovi na rekonstrukciji zgrade za potrebe Muzeja, malom izložbom "Kuća koja pamti" na bilbordima ispred zgrade, su se prisećali dosadašnjih vlasnika, posebno onih koji su ostavili dubok trag na polju duhovnosti, stvaralaštva i intelektualnog pregnuća. Broj predmeta kojima muzej raspolaže je oko 40.000. Pored stalne postavke organizuju i izložbe i druge dodatne programe. Od 2004. godine do 2009. godine muzej je organizovao ukupno 68 izložbi i 98 dodatnih programa kao što su predavanja, radionice, filmske projekcije, promocije knjiga.

- Subotička filharmonija: teška ekonomska i politička situacija u zemlji onemogućila je redovan rad filharmonije. Prvi koncert posle ovog kriznog perioda bio je održan krajem 1997. godine pod upravom takođe nekadašnjeg subotičkog đaka Berislava Skenderovića. Novi dirigent je sastavio orkestar koji se mogao meriti s bilo kojim orkestrom u zemlji, a kao solisti su pozvani umetnici evropskog ranga. Po Skenderovićevom odlasku 2006. godine orkestar je ostao ne samo bez dirigenta već i bez muzičara. Instrumentalisti koji još žive u Subotici tek posle godinu dana "razmišljanja" uspele su da se sastanu i ponovo osnuju Subotičku filharmoniju, koja je otad već održala nekoliko koncerata dajući šansu i mladom Čabi Pašku da pokaže svoje dirigentske sposobnosti. Preko četrdeset dirigentata, oko dvesta pedeset solista, preko petsto nastupa i ogroman broj izvedenih kompozicija – to je bilans stogodišnjeg rada ansambla. 2008. godine filharmonija radi pod veoma teškim uslovima: nema svoju probnu salu, njena nototeka je zastarela, ali najviše joj nedostaju ljudi kojih neće ni biti sve dok grad ne bude u stanju da obezbedi sredstva koja bi bila dovoljna za stalno zapošljavanje kvalitetnih muzičara.

- Bioskopi: bioskopi su bili puni i popularni sve do 1987. godine. Poslednji put Jadran je bio pun na projekciji filma Dik Trejsi 1990. godine. 1992. u jeku krize bioskopa, procvat je doživeo Palički filmski festival i svetu otkrio sjajnu Letnju pozornicu na Paliću. Revije filmova na njoj, pokazale su da bioskop ima i dalje svoje poklonike ali oni zahtevaju ugodan prostor i savremenu tehniku što stari bioskopi odavno nisu mogli da pruže. 2002. godini u Subotici rade samo dva bioskopa, čiji je kapacitet bio iskorišćen samo 20 odsto (godišnje oko 80.000 gledalaca). To nije obezbeđivalo ni zaradu za zaposlene, a još manje za ozbiljne investicije i praćenje svetskih tehničkih trendova. 2008. godine funkcioniše samo jedan i to bioskop Korzo, ranije Radnički. Građani su se odvikli od odlaska u bioskope, s toga je bioskop veći deo godine poluprazan. Filmovi koji se emituju u bioskopima mogu se nabaviti mnogo ranije preko interneta pa građani na taj način nabavljaju filmove a bioskope retko ili uopšte ne posećuju.

- Pozorište „Kostolanji Deže – Kosztolányi Dezső“: Pozorište Kostolanji Deže osnovano je u Subotici 1994. godine, od strane lokalne samouprave grada. U početku radi u zgradi Narodnog pozorišta. U to vreme je, mesečno, uspelo da se izbori za jedan ili dva neprikladna termina za održavanje pozorišnih predstava. 2006. godine je došlo do velikih promena. Grad je promenio svoj odnos prema pozorištu i obezbedio osnovne uslove za rad – rentiranje napuštene sale OKUD „Mladost“, kao novu salu pozorišta Kostolanji. Vremenom je formiran i petočlani ansambl. Sala je napravljena od sopstvenih sredstava i preforsiranog, ponekad i volonterskog rada zaposlenih. Predstave se izvode na mađarskom jeziku, a izvođenje prati titl na srpskom. Ono što je sasvim karakteristično za praksu pozorišta Kostolanji jeste eksperimentalnost, prodorna i neposredna potraga za novim, autentičnim, nesputanim pozorišnim jezikom. Takav, otvoren, neograničen i sasvim nekonvencionalan pristup oblikovanju scenskog materijala, sigurno, bez ikakvih nedoumica, čini ovo pozorište prilično jedinstvenom pozorišnom institucijom u Srbiji. Pozorište se preselilo u zgradu bivšeg biskopa Lifka, nakon njegove rekonstrukcije (2009. godine), gde su stvoreni adekvatni uslovi za izvođenje pozorišnih predstava.

- Art Bioskop „Aleksandar Lifka“: osnovan je u maloj sali OKUD „Mladost“ 2006. godine na inicijativu Opštine grada Subotica. Sa projekcijama je počeo u novembru iste godine. Sa svojim repertoarom, ustanova ima nameru da ostane verna pogledu na svet čoveku čije ime nosi, i da pri tome pruži kvalitetan kulturni sadržaj sugrađanima, s obzirom na slabu ponudu u subotičkim bioskopima. Uslovi prikazivanja filmova su bili veoma skromni. U decembru 2009. godine bioskop se preselio u adaptiranu zgradu nekadašnjeg bioskopa Lifka, gde su stvoreni adekvatni uslovi za projekciju filmova.

- Galerija „dr Vinko Perčić“: Opština Subotica 27. 06. 2006. godine donosi odluku o osnivanju Galerije „dr Vinko Perčić“. Ustanova je osnovana u svrhu promovisanja likovnih umetnika različitih umetničkih pravaca i radi očuvanja pokretne i nepokretne imovine, koje je gospodin Vinko Perčić, veliki ljubitelj umetnosti i kolekcionar, poklonio Opštini Subotica, 1989. godine. U galeriji se nalazi oko 500 eksponata (slika, crteža, primenjenih umetnosti i predmeta iz radne sobe i iz ostalih prostorija gosp. Vinka Perčića).

- Bioskop „Eurocinema“: 28. februara 2010. godine je otvoren stalni bioskop Eurocinema u amfiteatru Otvorenog univerziteta u Subotici. Bioskop u svom repertoaru najvećim delom prikazuje filmove evropske produkcije nagrađivane na prestižnim festivalima. Eurocinema ima za cilj da neguje tradiciju autorskog filma i na taj način doprinese kulturnom životu Subotice.

- Festivali: početkom devedesetih godina kada su kulturne institucije u Subotici doživljavale težak period i suočavale razne probleme, 1992. godine osnovan je, od nekadašnjih malih i nepretencioznih Palićkih filmskih večeri, Međunarodni Filmski festival Palić. Nakon dve godine osnovan je i Međunarodni festival pozorišta za decu. Građani su pozitivno reagovali na njihov nastanak, te oba festivala su izrastala u ozbiljnu i profesionalnu manifestaciju tokom proteklih godina. Nakon prekretnice, u 21. veku počinje zlatno doba festivala, kada se u gradu osnivaju festivali različitih karaktera (Interetno festival, Desiré Central Station, Trenchtown festival, Književni festival „Pisci u fokusu“, itd). 2010. godine Subotica broji 15 festivala, shodno tome nastao je projekat „Subotica – Grad festivala“. Osnovna ideja ovog kulturnog i turističkog projekta jeste okupljanje svih petnaest gradskih festivala u Subotici, uz prihvatanje i dva festivala iz Kanjiže i Malog Iđoša, što će omogućiti kvalitetnije planiranje, efikasniju i racionalniju organizaciju, lakše dovođenje najkvalitetnijih autora i dela na ravnomeran način tokom čitave godine. To bi omogućilo mnogo bolje pozicioniranje i subotičkih festivala i samog grada na mapi kulturnih, turističkih i umetničkih događaja ne samo u Vojvodini već i u čitavoj zemlji. Zavisno od karaktera i od godišnjeg doba, festivali se održavaju na otvorenom (u centru grada) ili u javnim objektima, pretežno kulturnih namena.

Arhitektura:

- Zgrada Narodnog pozorišta: objekat Pozorišta je bila praktično neupotrebljiva već duži vremenski period. Preuređena mala scena je u prostorima balske dvorane na nivou improvizacija a sa krajnje redukovanim i mogućim pratećim sadržajima, održavala, takoreći u životu pozorišnu delatnost. Ovaj deo objekta sa izdatim poslovnim prostorima prema ulici Korzoa i u glavnom ulaznom holu, predstavljali su jedini izraz funkcionisanja ovog objekta.

Ostali delovi objekta su bili van upotrebe i osim generalne zapuštenosti nalazili su se u lošem stanju po svim kriterijumima. Generalno loša situacija najbolje se očitava na stanju velike sale, potpuno propale i pretvorene u skladište. Odlukom SO Subotica o učešću u finansiranju rekonstrukcije pozorišta 1997. počinje proces razrešenja sudbine zgrade. Raspisan je konkurs za idejni projekat zgrade i izabrana je projektantska kuća YUSTAT iz Beograda ali je zbog bombardovanja proces finansiranja izrade projekta usporen. Nakon sanacije ruši se plafon iznad glavnog stepeništa, od marta do oktobra 2002. ansambli nemaju svoj prostor već igraju na gostujućim scenama. Oktobra 2002. završeno je rekonstruisano stepenište i otvara se sezona na matičnoj sceni. Sledeće godine završen je idejni projekat adaptacije, rekonstrukcije i izgradnje zgrade pozorišta. Rušenje Narodnog pozorišta u Subotici počelo je u junu 2007. godine, nakon toga počeli su radovi na rekonstrukciji i adaptaciji zgrade. Rukovodilac projekta je dr Radivoje Dinulović. U junu 2011. godine, Fond za kapitalna ulaganja Vojvodine za obavljene radove duguje 100 miliona dinara izvođačima i projektantima, a budući da nema novca ni za nastavak, radovi na izgradnji subotičkog Narodnog pozorišta su stali. U novembru iste godine lokalni parlament je doneo odluku o zaustavljanju radova na izgradnji i naložio formiranje komisije koja bi pripremila novi projekat koji treba da bude u saglasju sa aktuelnom ekonomskom situacijom.

- Sokolski dom „Jadran“: 2002. godine, za potrebe Narodnog pozorišta skupština opštine Subotica dala je na korišćenje prostor bivšeg bioskopa Jadran. Sala je pretvorena u scenski prostor, adaptaciju je uradio Ištvan Hupko, arhitekta i scenograf Narodnog pozorišta. Zbog loših uslova u kome se sala Dečjeg pozorišta nalazila, tokom 2007. se krenulo sa rekonstrukcijom teatra. Nakon završetka prve faze, rekonstrukcija je stala zbog nedostataka finansijskih sredstava. Umesto godinu ili dve, radovi su potrajali više od četiri godine, te u decembru 2011. godine obnovljena sala dečjeg pozorišta je svečano otvorena . 2012. godine, nakon što je inspekcija naložila postavljanje zaštitne ograde oko objekta, otpočeli su radovi na sanaciji dela Jadrana koji ugrožava bezbednost prolaznika. Sa strane parka postavljene su skele i zaštitna mreža a u jednom delu su izvršeni radovi skidanja crvene fasadne opeke koja je pretila da otpadne.

- Palata Rajhl: u periodu od 2003. do 2005. rađena spoljašnja restauracija zgrade Rajhlove palate kada su obnovljeni krov, prednja i dvorišna fasada.

- Palata Mate Vojnića: 2002. godine je počela rekonstrukcija sale Radničkog bioskopa, podrazumevajući i potpuno novu akustiku, klimatizaciju, nove stolice, itd.

- Zgrada bioskopa „Zvezda“: nakon privatizacije preduzeća za prikazivanje filmova (AD „Subotica-film“) 2007. godine počeli su radovi na rekonstrukciji zgrade bioskopa „Zvezda“, sa ciljem da po završetku radova, bioskop će nastaviti sa radom, ali će uslovi za prikazivanje filmova biti znatno bolji nego što su do tada bili. Ovaj plan je ostao neostvaren, umesto toga novi vlasnik je adaptirao za svoje potrebe oljuštivši fasadu i zamenivši originalna drvena vrata. Veći deo stare fasade je zguljen i poravnat, kada je tu otvorena prodavnica igračaka. Na drugoj strani zgrade, gde je fasada delom sačuvana sa ornamentima koji podražavaju srednjovekovne manastire moravskog stila, se nalazi ulaz u Kinesku prodavnicu. Ona se pruži skroz do dna nekadašnje bioskopske dvorane.

- Zgrada bivšeg bioskopa „Lifka“: početkom devedestih najstariji bioskop u Subotici prestaje sa radom zbog velikog opadanja posećenosti. Gradska uprava je izdala zgradu preduzetniku koji je od sale napravio diskoteku, koja je nosila isto ime kao i bivši bioskop (Diskoteka „Lifka“). Diskoteka je radila do početka 2008. godine kada je, pored Narodnog i zgrade Dečijeg pozorišta, počela obnova i rekonstrukcija ove zgrade. Rekonstrukcija je podrazumevala demontiranje konstrukcije unutrašnjeg prostora i izgradnju novih funkcionalnih celina kao što i obnovu spoljašnjeg omotača zgrade. Na kraju 2009. godine radovi na zgradi su bili završeni i tako je grad dobio na neki način rekoncepiran bioskop, sa novim, pozorišnim sadržajem.

- Najamna kuća Mikše Demetera: nakon privatizacije Minerve i razmene zgrade u kojoj je bila smeštena štamparija za poslovni prostor u centru grada, Skupština opštine Subotica obezbedila je novu lokaciju za ovu kulturnu instituciju. 2007. godine su počeli radovi na zgradi koji su podrazumevali rekonstrukciju, revitalizaciju, restauraciju i dogradnju nekadašnje stambene i poslovne zgrade „Minerva“ za potrebe Gradskog muzeja. Formirani su izložbeni prostori, depoi, radionice i kancelarije za upravu muzeja. U 101. godini od izgradnje ove kuće muzealci postaju šesti stanari ovog značajnog secesijskog zdanja na mapi nekadašnje građanske Subotice. Jednospratna najamna kuća Mikše Demetera je podignuta 1906. godine, po projektima budimpeštanskih arhitekata Jožefa i Lasla Vagoa. U prizemlju, desno od suvog ulaza u kuću, nalazile su se dve prodavnice, a iza njih štamparija. Levo od ulaza bio je raskošan petosobni stan vlasnika i ordinacija, a na spratu još dva slična stana za izdavanje. Nakon četiri godine dr Demeter prodao svoju kuću. Vlasnik kuće je postao Subotički trgovački i kreditni zavod kao zadruga. Tako će i ostati do 1923. godine, kada je ova nekretnina prodana i uknjižena kao vlasništvo Trgovačko-prometnog d.d. za Vojvodinu. 1925. godine Minerva štamparija i nakladništvo d.d. kupila je nekadašnju kuću Mikše Demetera. Kuća na Trgu

Zmaj Jovine 3 postala je oslonac deoničarskog društva, ali i mesto stanovanja za porodice braće Fenjveš. Posle Drugog svetskog rata, 1946. Godine zgradu su konfiskovali u korist imovine FNRJ i od iste godine novi vlasnik kuće je državna štamparija „Minerva“.

- Zgrada galerije „dr Vinko Perčić“: galerija „dr Vinko Perčić“ je smeštena u građevini iz 19. veka, u Gerebovoj kući, adaptiranoj 1894. godine po nacrtima arhitekta Dežea Jakaba. Tada je fasada objekta dobila neobaroknu dekoraciju. Na objektu su vršene minimalne intervencije tokom vremena. Ulična fasada je sačuvana u autentičnom obliku sa zidnom plastikom i drvenarijom.

- Zgrada u ulici Harambašičeva 4: 2011. godine folklorna sala OKUD „Mladost“ je renovirana, nakon više decenija rada u lošim uslovima. Radovi su trajali godinu dana na adaptaciji sale, u kojoj je urađena termička izolacija, fasada, PVC stolarija, laminat, novo osvetljenje. Ostale prostorije (2000m²), krovna konstrukcija i fasada zgrade i dalje senalaze u lošem stanju, koje još čekaju na rekonstrukciju.

- Najamna kuća Imrea Mađara: tokom 2008. i 2009. godine, Muzička škola u Subotici je započela projekat rekonstrukcije i revitalizacije podruma objekta sa ciljem da postojeće prostorije dovede u funkcionalno stanje. 2009. godine učionice su predate đacima na korišćenje, krajem iste godine nastavljeni su radovi na preostalom delu podruma, gde se planira realizacija još oko 100m² učionica. Fasada zgrade je u veoma lošem stanju, osim što narušava izgled starog centra grada, šetnja pored nje nije bezbedna. Zadnja obnova fasade rađena je pre sto godina.

- Betonski kostur pored Radničkog univerziteta: u julu 2012. godine najavljeno je rušenje Betonskog skeleta. U skladu sa Planom detaljne regulacije će se podići objekat namenjen za javne namene.

8. SINTEZNI DIJAGRAM

Na sledećoj strani dat je prikaz sinteznog dijagrama istraživanja, gde se jasno očitavaju interakcije između grada, kulture i arhitekture. Komponenti dijagrama su postavljeni u vremenskom kontekstu od kraja 19. do početka 21. veka. U gornjem delu su postavljene kulturne institucije u hronološkom raspedu i grupisane različitim bojama po nameni. Od svake institucije polazi linija koja predstavlja tok njihovog razvoja. Takođe, grafikon prikazuje promenu namene ili druge transformacije objekata kulture od same izgradnje do današnjeg stanja.

9. KULTURNE INSTITUCIJE – DANAŠNJE STANJE

Tablice prikazuju današnje stanje kulturnih institucija u Subotici, tj. dati su podaci o njihovom sedištu, prostornom kapacitetu, programu, posećenosti. Takođe, za svaku instituciju navedeni su aktuelni problemi.

Naziv institucije		Sedište	Prostorni kapacitet	Program/Fond	Publika	Problemi
1	Narodno pozorište	Zgrada Narodnog pozorišta (van funkcije): - spomenik kulture od velikog značaja - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja Privremeno sedište: - bivša fabrika Mladost (administracija i probe) - scene: Scena Jadran i Studio Šoltiš	- Scena Jadran: broj sedišta: 266 scenski prostor: 148m ² - Studio Šoltiš: broj sedišta: 66 scenski prostor: 25m ²	- pozorišne predstave na srpskom i mađarskom jeziku - ukupan broj izvedenih predstava/premijera: 2005/06:257/7 2006/07: 226/9 2007/08: 196/9 2008/09: 235/8	- broj gledalaca: 2005/06: 37.862 2006/07: 31.115 2007/08: 27.239 2008/09: 23.187	- nedostatak prostora i neadekvatni prostori - matična zgrada je van funkcije zbog rekonstrukcije - nedostupnost za osobe sa invaliditetom - nedovoljna tehnička opremljenost - nedovoljno sredstava za produkciju
2	Muzička škola	Najamna kuća Imera Mađara - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	/	- niža i srednja muzička škola - koncerti učenika muzičke škole i gostujućih izvođača	/	- ulična i unutrašnja fasada u veoma lošem stanju - nedostatak prostora - nedostupnost za osobe sa invaliditetom
3	Gradska biblioteka	Zgrada Nacionalne kasine - spomenik kulture od velikog značaja - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- ukupna površina: 2.160m ² - 170 mesta za sedenje i 130 za stajanje	- Fond: 69.064 knjiga, novina i časopisa - Program: osnovne delatnosti biblioteke, književne i kulturne manifestacije, izložbe	- broj upisanih korisnika: 2004: 5780 2005: 3820 2006: 3517 2007: 4893 2008: 4910	- prostorni problemi: nedostatak magacinskog prostora i specijalnih čitaonica - nedostupnost za osobe sa invaliditetom - nedovoljna tehnička opremljenost - nedovoljno sredstava za kupovinu knjiga
4	Gradski muzej	Najamna kuća Mikše Demetera	- ukupna površina: 2.500m ² - izložbeni prostor: 150 m ² - multifunkcionalni prostor: 100m ² - depoi: 1.340m ² - kancelarije: 667m ²	- Fond: oko 40.000 predmeta - Program: stalna postavka, izložbe i dodatni programi - broj izložbi/dodatnih programa: 2006: 15/30 2007: 24/21 2008: 19/25 2009: 13/19	- broj posetilaca: 2004: 13353 2005: 11715 2006: 19027 2007: 20472 2008: 19400	- nedostatak prostora - nedostatak klimatizacije za potrebe povremenih i stalnih izložbe - nedostupnost za osobe sa invaliditetom - nedovoljno sredstava za opremu i održavanje objekta
5	Subotička filharmonija	Nema stalnu zgradu - probe: Muzička škola - koncerti: Velika većnica Gradske kuće, Crkva Sv Terezije, scena Jadran i Trg Slobode	- broj sedišta: 200 - Velika većnica: preko 500 - Scena Jadran: 190	- koncerti klasične muzike	/	- nedostatak prostora za probe - nedostatak prave koncertne dvorane - nedovoljno sredstava za stalno zapošljavanje muzičara
6	Dečje pozorište	Jadran - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- broj sedišta: 190	- pozorišne predstave na srpskom i mađarskom jeziku - ukupan broj izvedenih predstava(po sezoni): oko 250 - broj premijera: 6 - suorganizator Međunarodnog dečjeg festivala	/	- nedostatak prva tri reda sedišta u gledalištu - nedostupnost za

Naziv institucije		Sedište	Prostorni kapacitet	Program/Fond	Publika	Problemi
7	OKUD „Mladost“	Zgrada u ul. Harambašićeva 4 - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- ukupna površina preko 2.000m ² : - folklorna sala 1 - folklorna sala 2 - baletska sala - kabinet za muziku - krojačnica i garderoba - klub	- folklor - balet - narodni orkestar - duvački orkestar - dečji hor - dramski studio	/	- prostorije, krovna konstrukcija i fasada su u veoma lošem stanju - nedovoljno sredstava za produkcije - nedostupnost za osobe sa invaliditetom
8	Moderna Galerija „Likovni susret“	Palata Rajhl - spomenik kulture od velikog značaja - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- ukupna površina: / - izložbeni prostor: galerija: 350m ² salon: 150m ²	-Fond: preko 1.200 dela -Program: izložbe, predavanja, radionice i drugi prateći programi -broj izložbi: 2006: 10 2007: 16 2008: 17 2009: 20	- broj posetilaca: 2006: 9.000 2007: 14.000 2008: 16.000 2009: 17.000	- nedovoljan prostor za depoe - potrebna je restauracija unutrašnjeg prostora i sanacija krova - neadekvatna rasveta izložbenog prostora - nedovoljno sredstava za održavanje zgrade - nedovoljno sredstava za finansiranje programa - nedostupnost za osobe sa invaliditetom
9	Pozorište „Kostolanyi Deže“	Zgrada bivšeg bioskopa Lifka - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- broj sedišta: 101	- pozorišne predstave na mađarskom jeziku - ukupan broj izvedenih predstava/premijera: 2006/07: 68/2 2007/08: 103/9	- broj gledalaca: 2006/07: 6117 2007/08: 6279	- nedostatak projekt menadžera, kao i osobe za nabavku knjiga - nedostatak stručnog kadra za projekte
10	Galerija „Dr Vinko Peričić“	Gerberova kuća - spomenik kulture - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- ukupna površina: 890m ² - izložbeni prostor: 92m ²	- Fond: oko 500 eksponata - Program: stalna postavka, izložbe, predavanja, tribine i debate -broj izložbi: 2006: 1 2007: 4 2008: 8 2009: 9	- broj posetilaca: 2006: 300 2007: 800 2008: 1700 2009: 2500	- neadekvatan prostor - nedovoljna tehnička opremljenost - nedovoljno za posebne potrebe
11	Art bioskop „Aleksandar Lifka2“	Zgrada bivšeg bioskopa Lifka - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- broj sedišta: 70	- projekcija pretežno umetničkih i dokumentarnih filmova, ali prezentuje i popularne sadržaje	- broj gledalaca: 2008: oko 3000	- nedostatak savremene tehničke opreme
12	Bioskop „Eurocinema“	Otvoreni univerzitet - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- broj sedišta: 225	- najvećim delom prikazuje filmove evropske produkcije	/	/
13	Srpski kulturni centar „Sveti Sava“	Zadužbina Dušana Radića: - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- ukupna površina: 400 m ² - sala: - broj sedišta: 120	- tribine - hor - promocije knjiga - predavanja - organizator dve velike manifestacije: Svetosavska nedelja i Nedelja Prvavoslavlja	/	/

Naziv institucije		Sedište	Prostorni kapacitet	Program/Fond	Publika	Problemi
14	Bunjevački kulturni centar	Lazara Bačića 2	/	- muzičko-folklorna sekcija - izdavačka delatnost - izložbe	/	- nedostatak prostora - nedovoljno sredstava za finansiranje programa
15	Hrvatski kulturni centar „Bunjevačko koło“	Preradovićeve 4. - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- ukupna površina: 1.200 m ² - scenski prostor: - broj sedišta: 300 - pokretna scena na otvorenom - probna sala - garderoba	- folklor - narodni orkestar - dramska sekcija - koncerti - izložbe - izdavačka delatnost - likovni program - književni program - tribine - ugostiteljstvo - organizator Dužijance	- broj posetilaca: 20.000 (na godišnjem nivou)	- zgrada je pred rušenjem i u nju ne vredí ulagati - nedovoljno sredstava
16	Mađarski kulturni centar „Nepker“	Trg Košuta Lajoša 4 - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- ukupna površina: / - scenski prostor: - broj sedišta: 280 - 2 sale za probe - garderoba - prostorija za radionice	- narodni ples - narodni orkestar - dramska sekcija (pozorišne predtave) - literarna sekcija - organizator Interetno festivala - izložbe - koncerti - radionice - izdavačka delatnost - ugostiteljstvo	- broj posetilaca: 5.000 (na godišnjem nivou)	- nedovoljno prostora za probe - nedostupnost za osobe sa posebnim potrebama - nedovoljna tehnička opremljenost - nedovoljno sredstava
17	Bunjevačka matica	Manijlović palata - spomenik kulture od velikog značaja - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- ukupna površina: 214,20 m ² - sala za priredbe: - 76,68 m ² - broj sedišta: 80 - biblioteka: 21,04 m ²	- biblioteka - koncerti - izložbe - tribine - radionice - izdavačka delatnost	- broj posetilaca: 700 (na godišnjem nivou)	- nedostupnost za osobe sa posebnim potrebama - nedovoljno sredstava za finansiranje programa
18	Kulturni centar Roma	Bose Miličevića bb - gradsko jezgro Subotice: prostorno kulturno-istorijska celina od velikog značaja	- ukupna površina: oko 20 m ²	- folklorno-muzički ansambl - izložbe - tribine - radionice	/	- nedostatak prostora/neadekvatan prostor - nedovoljna tehnička opremljenost - nedovoljno sredstava za finansiranje programa

10. FESTIVALI – DANAŠNJE STANJE

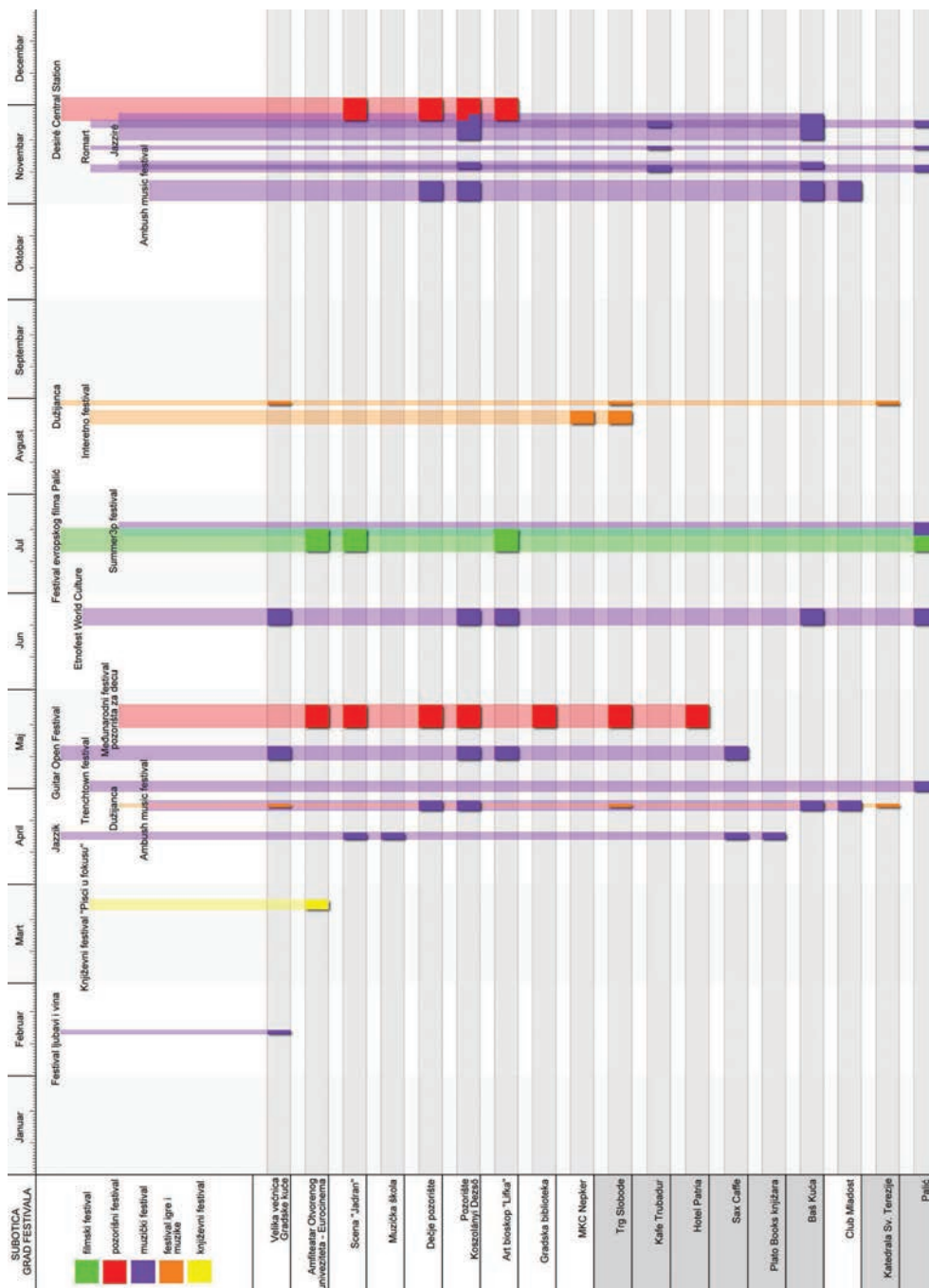
Tablice prikazuju festivale koji se održavaju u Subotici tokom godine takođe, dat je kratak opis, program, posećenost, vreme i lokacija održavanja svih festivala.

Naziv festivala		Kratak opis	Program	Vreme održavanja	Posećenost (procena)	Lokacija
1	Festival evropskog Filma Palić	Evropska kinematografija, dokumentarni filmovi	takmičarski program-projekcija filmova, okrugli stolovi, koncerti,	14-20. Jul	15.000	Letnja pozornica - Palić Velika terasa - Palić Bioskop „Eurocinema“ - Otvoreni univerzitet Art bioskop „Aleksandar Lifka“ Scena „Jadran“
2	Međunarodni festival pozorišta za decu	Međunarodni festival posvećen pozorišnom stvaralaštvu za decu i lutkarstvu.	takmičarski program-pozorišne predstave, naučni skupovi, izložbe, projekcija filmova, radionice	20-26. Maj	30.000	Narodno pozorište, scena Jadran Pozorište „Kostolanji Deže“ Dečje pozorište Trg slobode Otvoreni univerzitet Gradska biblioteka galerije u Subotici, Novom Sadu i drugim mestima Hotel „Patria“ pozorišta širom Vojvodine/Srbije Pozorište lutaka „Bela Kever“, Segedin, Mađarska
3	Desiré Central Station	Međunarodni festival savremene pozorišne i plesne umetnosti.	pozorišne predstave i performansi, koncerti, izložbe, radionice, filmske projekcije, okrugli stolovi	26. Nov - 2. Dec	2.600	Pozorište „Kostolanji Deže“ Art Bioskop „Aleksandar Lifka“ Narodno pozorište
4	Trenchtown	Muzički festival u šumi sa kamp mestima	koncerti, pozorišne predstave, filmske projekcije, radionice	30. April – 2. Maj	10.000	Etno camp, napušteni salaš u srcu palićke šume
5	Interetno festival	Multidisciplinarni festival koji okuplja veliki broj izvođača svake godine, uglavnom iz oblasti tradicionalnog plesa i muzike.	predstave tradicionalnog plesa i muzike, sajam rukotvorina i zanata, tradicionalne radionice i igraonice za decu, Ex-libris izložbe, zabava	22 -26 Avgust	20.000	Trg Slobode MKC „Nepker“
6	Summer3p festival	Festival elektronske muzike	dj setovi, umetničke radionice, sportski događaji	19-22. Jul	9.000	Muški štrand, Palić
7	Književni festival „Pisci u fokusu“	Festival posvećen piscima, razgovoru i literaturi	promocije knjiga i časopisa, izložbe, koncerti	24-26. Mart	400	Amfiteatar Otvorenog univerziteta
8	Jezziré	Festival savremenog jazz-a, festival budućih naraštaja	koncerti, clubbing	12 - 13. i 21 - 28. Novembar	/	Pozorište „ Kostolanji Deže“

Naziv festivala		Kratak opis	Program	Vreme održavanja	Posećenost (procena)	Lokacija
9	Dužijanica	Dužijanica je svetkovina završetka žetve, koja se u Subotici slavi više od 100 godina. Festival prezentuje kulturu i tradiciju burjevačkih Hrvata.	tamburaške i folklorne večeri, likovne kolonije i promenade	25. April - 29. Avgust	2.000	Vestibil Gradske kuće Trg Slobode Katedrala Sv. Terezije Avilske Selo Ljutovo Selo Tavankut Selo Bajmok Selo Mala Bosna Selo Stari Žednik Selo Đurđin
10	Jazzik	Jazz festival	koncerti, radionice, predavanja, izložbe, session-i	15-16. April	1.000	Scena „Jadran“ Sax Caffè Plato Books knjižara Muzička škola Subotica Junior Music Studio
11	Etnofest World Culture	Multikulturalni projekat koji okuplja umetnike iz raznih krajeva sveta, sa namerom da predstavi njihovo kulturno nasleđe, ali i nove muzičke i druge umetničke forme.	koncerti, dokumentarni filmovi, izložbe, art radionice	21 - 25. Jun	3.000	Letnja pozornica - Palić Velika terasa - Palić Baš kuća Art bioskop „Aleksandar Lifka“ Velika većnica Gradske kuće ZOO Palić, amfiteatar Pozorište „Kostolanji Deže“
12	Guitar Open Festival	Međunarodni muzički festival i takmičenje klasičnih gitarista	koncerti: revijalni muzički program i takmičarski deo, predavanja, filmske projekcije	10-13. Maj	1.500	Pozorište „Kostolanji Deže“ Sax Caffè Art bioskop „Lifka“ Velika većnica Gradske kuće
13	Ambush Music Festival	Festival new age muzike	koncerti	23-26. April 2-7. Novembar	1.000	Baš Kuća Pozorište „Kostolanji Deže“ Format club Club Mladost Dečje pozorište KC Rex, Beograd
14	Romart	Međunarodni festival kulture Roma	koncerti, radionice	11-12-18-25-26. Novembar	1000	Palić - Subotica, razne lokacije Kafe klub Trubadur
15	Festival Femus	Festival umetničke muzike	takmičarski program-koncerti umetničke muzike, seminar, revijalni koncert	25. April - 29. Avgust	/	Velika većnica Gradske
16	Festival ljubavi i vinaé	Festival ljubavi, muzike, tolerancije, multietičnosti i multikulturalnosti.	koncert	14. Februar	300	Velika većnica Gradske kuće

11. GRAFIČKI PRIKAZ ODRŽAVANJA FESTIVALA TOKOM GODINE

Na sledećoj strani dat je grafički prikaz održavanja festivala tokom godine. U gornjem delu su postavljeni festivali u hronološkom rasporedu i grupisane različitim bojama po programu. Zatim, linijom su obeleženi mesto održavanja svih festivala.

Slika 2: Dijagram održavanja festivala u Subotici tokom godine

12. ZAKLJUČAK

Prvi namenski projektovan objekat za kulturne potrebe u Subotici je zgrada Narodnog pozorišta, takođe najstarija pozorišna zgrada u Srbiji. Objekat je izgrađen 1854. godine i bio je veoma moderan za to vreme. Njegova izgradnja je predstavljala prvi korak u razvoju kulturnog života u gradu na profesionalnom nivou. 1910. godine Subotica broji šest kulturnih institucija (Udruženje javne biblioteke i muzeja, Gradsko pozorište, Muzička škola, Subotička filharmonija, Bioskop „Lifka“ i Mađarski kulturni centar), one se nalaze u adaptiranim objektima, sem Gradskog pozorišta. Nakon sto godina, 2010. godine broj kulturnih institucija se utrostručio, ima ih 18 i svake godine se održava 15 festivala različitih karaktera. Ukupan broj izgrađenih objekata kulture do iste godine u Subotici je dva. Pored zgrade Narodnog pozorišta, drugi namenski projektovan objekat (tačnije sportsko-kulturni centar) je „Sokolski dom“. On je izgrađen u periodu između dva svetska rata 1936. godine, gde je smešteno Lutkarsko - kasnije Dečje pozorište. Ostale institucije, kao što je bio slučaj i na početku 20. veka, su smeštene u postojeće objekte koji su bili adaptirani za njihove potrebe. Oni su bili izgrađeni na prekretnici 19. u 20. vek ili ranije i prema prvobitnoj nameni imali su stambeni karakter. Neki od ovih objekata su više puta menjali namenu tokom vremena kao što je na primer zgrada bivšeg bioskopa „Lifka“: Prvobitna namena: HOTEL (1881-1886) → NAJAMNA KUĆA (1886-1910) → BIOSKOP (1910-1994) → DISKOTEKA (1995-2008) → BIOSKOP I POZORIŠTE (2009-...)

Ako se zanemare problemi nedostatka finansijskih sredstava, generalni problemi koji se javljaju skoro kod svih institucija su vezani za prostor odnosno prostornog su karaktera, kao što su:

- **Nedostatak prostora:**
 - fond ili program kulturnih institucija se kontinualno povećava i kao posledica institucije prerastaju kapacitete svojih zgrada
 - poslednjih 76 godina nije izgrađen ni jedan objekat za kulturne potrebe
 - Subotička filharmonija nema stalnu zgradu za probe i za koncerte
 - novonastale kulturne ustanove su smeštene u prostorijama koje su premale za njihove potrebe (Bunjevački kulturni centar i Kulturni centar Roma)
 - zgrada Hrvatskog kulturnog centra je pred rušenjem zbog lošeg stanja

- **Neadekvatani prostori:**
 - privremeno sedište Narodnog pozorišta u zapuštenoj zgradi bivše fabrike „Mladost“
 - koncerti klasične muzike se izvode u neadekvatnim salama
 - ograničeni uslovi adaptacije objekata iz 19. i 20. veka
 - promena kulturnih potreba
- **Nedostupnost objekata za osobe sa invaliditetom**

Najoptimalnije rešenje za problem nedostataka prostora bi predstavljala dogradnja ili nadgradnja ovih objekata. Ali zbog njihove pozicije u urbanoj matrici i zbog samih vrednosti ovakve intervencije predstavljaju specifičan problem. Objekti kulture se nalaze u gradskom jezgri Subotice, koje je proglašeno za prostorno kulturno - istorijsku celinu 1986. godine, a utvrđeno je za gradsko jezgro od velikog značaja 1991. godine, rešenjem Međupštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture Subotica. U okviru ove celine zgrada Gradske biblioteke, Narodnog pozorišta, Moderne galerije „Likovni susret“ i Bunjevačke matice su spomenici kulture od velikog značaja, a zgrada galerije „dr Vinko Peričić“ je spomenik kulture. Pod ovakvim uslovima nadgradnja/dogradnja je dosta ograničena i rešila bi prostorne probleme narednih nekoliko godina, posle čega bi ponovo nastala situacija slična današnjoj.

Objekti kulture u Subotici tokom vremena su bili više puta rekonstruisani i adaptirani za različite kulturne potrebe, ako se ova tendencija i dalje bude nastavila, svaka zgrada će postepeno izgubiti svoj izvorni oblik i ostaće bez ikakvih vrednosti koje više ne vredi čuvati.

U budućem razvoju kulturnog života u gradu postojeće objekte kulture treba sačuvati i održavati u obliku u kakvom se oni danas nalaze. Prilagoditi ih za pristup i nesmetano kretanje osobama sa invaliditetom bez narušavanja autentičnosti date zgrade. A prostorne potrebe, koje su neophodne za dalji razvoj kulturnih institucija potrebno je obezbediti van njihove matične zgrade, a potencijalne lokacije za izgradnju novih objekata predstavljaju ispražnjeni, odnosno napušteni prostori na teritoriji grada Subotice. Kako bi novi objekat kulture u potpunosti zadovoljio savremene i buduće potrebe, on mora da se prilagodi 21. veku, jer arhitektura prošlog veka više nije u mogućnosti da prati brzinu promena kulturnih potreba. U suprotnom, nova zgrada će postati kavez koji koči razvoj kulturnih institucija.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Sam rad proistekao je iz diplomskog-master rada pod nazivom *Festivalski centar u Subotici – Arhitektonska studija* čiji mentori su bili dr Radivoje Dinulović, redovni profesor i Višnja Žugić, asistent.

REFERENCE

- [1] Jovanović, T.: *Prazni prostori Srbije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2009, str. 21

BIBLIOGRAFIJA

Lazarević, A.: *Kulturne politike gradova Srbije. Kulturni resursi gradova (uporedni prikaz)*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2010, str. 270-323

Internet izvori:

<http://www.suteatar.org/>, 16.09.2012.

<http://muzickasu.edu.rs/>, 16.09.2012.

<http://www.gradskimuzej.subotica.rs/>, 16.09.2012.

<http://www.alifka.org/>, 27.09.2012.

<http://www.gradfestivala.eu/>, 3.10.2012.

<http://www.likovnisusret.rs/>, 30.09.2012.

<http://www.galerijapercic.com/>, 02.10.2012.

<http://www.suteatarzadecu.rs/>, 25.09.2012.

<http://rs.heritage-su.org.rs/>, 25.09.2012.

<http://www.openunsubotica.rs/kultura-bioskop.html>, 25.09.2012.

<http://www.subotica.rs/>, 25.09.2012.

<http://www.gradsubotica.co.rs/>, 25.09.2012.

<http://www.urbanandras.com/>, 02.10.2012.

<http://www.suboticainvest.com/>, 25.09.2012.

Dr Tatjana Dadić Dinulović

vanredni profesor, Fakultet tehničkih nauka, Departman za arhitekturu i urbanizam, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad, e-mail: td.dinulovic@gmail.com,

Dr Romana Bošković

docent, Fakultet tehničkih nauka, Departman za arhitekturu i urbanizam Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad, e-mail: romana.boskovic@gmail.com

KULTURNE POTREBE I PROSTORI ZA KULTURU – STUDIJA SLUČAJA: BEČEJ

Apstrakt: Dom kulture kao prostorni sistem i kao organizaciona struktura nastao je u potrazi za odgovorom na kulturne potrebe razvijene u specifičnom vremenskom, istorijskom i ideološkom periodu, nastalom nakon II svetskog rata u Jugoslaviji. Ova institucija omogućila je uspostavljanje odnosa prema već artikulisanim potrebama za produkcijom u kulturi, ali je svojim programima i prostornim kapacitetima bila usmerena i na generisanje novih potreba i drugačije kulture života. Ipak, gotovo sve već pomenute komponente produkcije karakteristične za domove kulture, postojale su i ranije, s tim što je u njihovom programskom i prostornom smislu vladala potpuna disperzija. Cilj ovog istraživanja je da identifikuje, osvetli i prouči mesta i prostore događaja iz sfere kulture koji su se planski ili spontano odvijali u urbanom prostoru Bečeja, a pre nastanka organizovanih multifunkcionalnih institucija kulture. Smisao istraživanja okrenut je ka ispitivanju potencijala grada za nastanak, podršku ili inicijaciju različitih kulturnih sadržaja u današnjem vremenu, nakon promene koja se iz sfere ekonomije i politike proširila na sve domene društva, gde je kultura među najuočljivijim oblastima.

Ključne reči: kulturne potrebe, produkcija u kulturi, prostor kao odgovor, prostor kao pokretač

CULTURAL NEEDS AND SPACES FOR CULTURE – CASE STUDY: BEČEJ

Abstract: „Home of Culture“ (or Cultural Centre) as spacial system and organisational structure was developed as a response to cultural needs nurtured in the specific historic and ideological environment created after the II World War in Yugoslavia. This type of institution enabled establishing of a relationship towards the already existing and articulated needs for cultural production. At the same time, through it's programmes and facilities it aimed at generating new needs and different life culture. However, nearly all relevent components of production specific for the Home of Culture had already existed before, although completely disperesed in terms of programme and space. Aim of this research is to identify, clarify and explore various spaces for planned or spontaneous cultural events which took place in the urban environment of Bečej prior to appearance of multifunctional cultural institutions. The main idea of the reserach is to examine the city potentials regarding initiation or support to various forms of contemporary cultural contents, bearing in mind the change which, from economy and politics, expanded to all apsects of society, including culture as the most visible area for influence.

Key words: cultural needs, cultural production, space as response, space as initiator

„Kako bi bilo staviti ključ u bravu svoje kuće i ući u nju ponovo... ponovo se vratiti u Córdoba? Da li bismo bili sretniji? Pitam se ne bi li nas zažuljao u džepu ovaj sarajevski ključ tada, mnogo manje star, ali ipak ključ neke naše kuće, ne bi li nam se ta Córdoba učinila strana i ne bi li nas neka nova nostalgija mučila dok bismo se rađali i odrastali s novim ključem kao podsjetnikom okačenim na zidu? Kuća u Córdoba sanja se sve dotle dok se u nju ne zakorači, kao što se ovaj ključ nosi uza se kao najveća dragocjenost sve dotle dok je beskoristan, dok ne otvara ni jedna vrata.“¹

PROLOG

Bečej je, kao i svako drugo mesto na svetu, nečiji zavičaj. A zavičaj je moguće napustiti, kao što ga je moguće i steći.

Početak Drugog svetskog rata odveo je poslednje članove porodice Dadić iz Bečeja. U potrazi za boljim i drugačijim životom, već se ranije osmoro dece Marka i Živane Dadić odselilo u Beograd. Danilo, najmlađe, deveto dete, došao je početkom aprila sa majkom u posetu sestri. Kada je počelo bombardovanje pokušali su da se vrate kući, ali mostovi preko Save bili su već srušeni. Bečej je, za njih, nestao, osim na nekoliko crno-belih porodičnih fotografija i u pričama o događajima, ljudima i prostorima – okupljanju u „Sokolskom domu“ i pevačkom društvu, kupanju na Tisi, o dečjim božićnim predstavama i nošenju Vertepa... U kuću u Bečeju uselio se neko drugi.

Polu veka kasnije, rat u Bosni i Hercegovini doveo je porodicu Bošković iz Čapljinje u Bečej. Prethodno su, privremeno, živeli u različitim selima i gradovima u Srbiji. U Bečej su došli zato što je otac porodice, Slaviša Bošković, lekar, dobio posao u bečejskom domu zdravlja. Činilo se da je Bečej dobra sredina za život, podsećao je „na banju i more. Zbog, Tise, bazena, beline crkava u centru, šetališta, Goranskog parka, bicikala (tj. 'biciklova'), bunara sa žutom vodom...“² Kuća u Čapljinji je, za vreme rata, prvo srušena, pa minirana, pa zapaljena. Više ne postoji.

Tragajući za sećanjem na ljude, događaje i prostore u pokušaju da ih dovedemo u međusobnu vezu, postalo je jasno da mesta koja više nisu naša i ljudi koji su nestali iz naših života, nastavljaju da žive u pričama. „Čudna je to situacija, prostori koje volimo neće uvek da budu zatvoreni! Oni se šire. Moglo bi se reći da se lako prenose na druga mesta, u druga vremena, u razne planove snova i sećanja.“³ Bečej je za nas postao mesto susreta i prostor istraživanja –

¹ Igor Štikš: *Elijahova stolica*, Arhipelag, Beograd, 2010, str. 159

² Romana Bošković „Konstrukcija događaja – prostorna intervencija“, umetnički doktorski rad, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Grupa za scenski dizajn, Beograd, 2010, str. 79

³ Gaston Bašlar: *Poetika prostora*, Gradac, Čačak, 2005, str. 67

prostor shvaćen kao mesto, locus, kao pojam koji povezuje sadašnjost, odnosno, „stvarnu“ egzistenciju sa istorijom, poreklom i sećanjem; ili – shvaćen kao okvir za događaj, budući da se „ništa ne može dogoditi a da se ne dogodi negde“⁴. Prostor je jedina vrednost koja spaja pojedinačne doživljaje sa grupnim i kolektivnim sećanjem, uspomena i povestima, i povezuje ih u „opšte“, koji, potom, ponovo postaju polazna tačka za različite lične puteve i kretanja. Ti su putevi, naravno, veoma različiti i imaju različite ishode – u profesionalnom, stvaralačkom, filozofskom i ideološkom smislu.

Otud je Bečej kao prostor za ovo istraživanje mnogo više od samog grada ili geografskog područja koje zauzima. Bečej ovde treba shvatiti kao paradigmu individualnog i zajedničkog, u svim mogućim sličnostima i različitostima.

1. KULTURA I DRUŠTVENI KONTEKST⁵

Složena veza između kulture i društva, kao i njihovi međusobni uticaji, bili su kroz istoriju predmet različitih teorijskih razmatranja i rasprava. Društvena i politička kretanja uvek su i u velikoj meri uticala, a nekada čak i menjala, oblike i ishode umetničkog stvaralaštva, ne samo kroz delovanje različitih autora već, i pre svega, u odnosu na rad samih umetničkih i obrazovnih institucija, njihovu programsku politiku ili stav prema tržištu. Ovi odnosi podsticali su, sa jedne strane, kreiranje novih institucionalnih okvira različitih vrsta i statusa ili, sa druge strane, ustanovljavanje različitih nevladinih udruženja, kao i pojedinačno ili grupno delovanje van zvaničnih institucija.

Ključan uticaj na formiranje, negovanje i razvoj potreba u kulturi vezan je, dakle, za konkretne društveno-političke odnose u jednom okruženju, a posebno za ustanovljavanje (ili nedostatak) promišljene, celovite i trajne strategije u kulturi. Sa druge strane, različiti tipovi društvenih odnosa nisu uticali samo na sadržinu i stil umetničkog stvaralaštva, već i na načine kojima je čovek, kroz umetnost i kulturu, pokušavao da nađe odgovore na pitanja sopstvenog položaja u određenom kontekstu.

Društvena uloga institucija kulture podrazumevala je, takođe, i njihovu obrazovnu funkciju, i to kroz proces organizovanog širenja i usvajanja kulture i kulturnih vrednosti. U tom procesu posebno mesto, svakako, pripadalo je

⁴ Meta Hočevar: Prostori igre, JDP, Beograd, 2003, str. 10

⁵ Deo teksta „Kultura i društveni kontekst“ zasnovan je na istraživanju sprovedenom u okviru naučnog doktorskog rada „Fenomenologija spektakla: scenski dizajn kao sredstvo konstrukcije događaja“ Tatjane Dadić Dinulović, ACIMSI, Univerzitet u Novom Sadu, 2013.

različitim nacionalnim institucijama i to onim koje je osnivala, pomagala ili na različite načine promovisala država. Zadatak ovakvih institucija određen je, u najvećem broju slučajeva, nacionalnom kulturnom politikom, a njihov rad mogao je da bude usmeren u različitim pravcima. Tako se u slučaju nacionalnih pozorišta, na primer, ova uloga kretala od očuvanja jezika, negovanja klasičnih dela i autora, podrške domaćoj dramaturgiji ili promovisanja nacionalnog identiteta, kao što je to slučaj sa državnim pozorišnim institucijama u zemljama na Balkanu⁶. Na sličan način možemo da posmatramo i ulogu i rad nacionalnih biblioteka, muzeja, akademija i sličnih institucija. Povezujući, najčešće, pojmove države, nacije i ideologije, ovakve institucije označavale su neposrednu vezu sa jezikom određenog naroda, njegovom kulturom i specifičnim vrednostima. Osim državnih institucija, važnu ulogu imala su i različita kulturna udruženja koja je država, često, pomagala ili podsticala njihov rad, kao i nevladine organizacije koje su, u određenim političkim okolnostima, imale značajnu ulogu u promovisanju specifičnih umetničkih i društvenih vrednosti.

Osim uticaja društveno-političkog okruženja, kultura i kulturna politika bile su podvrgnute i zakonima tržišta, posebno u drugoj polovini dvadesetog veka kada je, zahvaljujući ekonomskom i tehnološkom razvoju, došlo do stvaranja novog okruženja koje danas posmatramo kao društvo spektakla. Ovaj pojam u teoriju uveo je Gi Debor još 1967. godine, objavivši istoimenu filozofsko-sociološku studiju koja je imala izuzetno veliki uticaj na razumevanje i tumačenje ovog fenomena. Debor objašnjava nastanak društva spektakla uspostavljanjem razlike između „viška preživljavanja“ i „povećanog preživljavanja“, drugim rečima, pomeranjem od male, zanatske proizvodnje ka masovnoj proizvodnji, nastaloj u želji da se prevaziđe oskudica. Ekonomski rast oslobodio je ljude od brige o elementarnoj egzistenciji, ali je formiranje nezavisnog tržišta podredilo čitavu zajednicu uslovima koje diktira ekonomija. Tako su izmenjeni društveni odnosi značajno uticali i na drugačiju ulogu radnika koji je, nakon završenog radnog dana, postajao potrošač. U ponašanju radnika-potrošača, njegovim potrebama i očekivanjima došlo je, takođe, do suštinskih promena – želje, interesovanja, stremljenja i nezadovoljstva postali su preusmereni sa aktivne društvene i političke uloge na kupovinu i sticanje dobara među kojima su se našli i kulturni i umetnički sadržaji. Zahvaljujući sve većem uticaju tržišne logike kultura i umetnost postale su važna roba u društvu spektakla, a materijalna vrednost ustanovljena je kao značajnija od umetničke. Istovremeno, potrošač je postao pasivan posmatrač umetnosti, počeo je da prihvata sve umetničke izraze na isti način, kao i da troši sve što mu je ponuđeno. Tako su kultura i umetnost,

⁶ Ian Herbert prema Bojani Janjušević: „Internacionalističko protiv nacionalizma pod maskom žrtve“, <http://www.pozorje.org.yu/scena/scena306/6.htm>, 4. januar 2007.

uz obrazovanje, postale dominantna merkantilna vrednost društva spektakla. Trgovačka logika, smatra Debor, omogućila je uspostavljanje materijalne vrednosti značajnijom od umetničke.

Neophodno je, dakle, ustanoviti jasnu vezu između društva, ekonomije i kulture kao polaznu osnovu za ukupno istraživanje u ovom radu. U tom smislu, i pojam politike mora biti posmatran u njegovom proširenom značenju, kao bavljenje svim problemskim ravnicama različitih aspekata javnog života. Sa druge strane, nedosmisleno je da je ključan uticaj na ukupno delovanje u kulturi u našoj sredini imao niz dramatičnih društveno-političkih promena koje su se dogodile na teritoriji Vojvodine u periodu od 1918. do danas.

Prva važna promena desila se nakon I svetskog rata, padom Austrougarske monarhije i ulaskom teritorije na kojoj se nalazio Bečej u novu državnu zajednicu - Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevinu Jugoslaviju. Drugačije državno uređenje i politika izmenili su ulogu, način delovanja i perspektivu velikog broja kulturno-umetničkih društava, udruženja i institucija kulture koji su, do tada, delovali u ovom okruženju. Neka udruženja su prestala sa radom, neka su promenila fokus i intenzitet delovanja, a pojavila su se i nova društva i institucije.

Druga, još dramatičnija promena, dogodila se nakon II svetskog rata formiranjem nove države, Federativne Narodne Republike Jugoslavije, kasnije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Transformacija državnog uređenja i nova ideologija izvršili su veliki uticaj na rad institucija kulture, načine njihovog organizovanja i vlasništva nad prostorom i programima. Tako je u potrazi za preciznim odgovorom na kulturne potrebe razvijane u ovom specifičnom i artikulisanom vremenskom, istorijskom i ideološkom periodu, nastao „dom kulture“, kao pojam, prostorni sistem i organizaciona struktura. Ova institucija omogućila je uspostavljenje odnosa prema već artikulisanim potrebama za produkcijom u kulturi i umetnosti, ali i različitim vrstama lične, grupne i kolektivne participacije. Sa druge strane, svojim programima kao i prostornim kapacitetima institucija doma kulture bila je usmerena na generisanje novih potreba, drugim rečima, na ustanovljavanje nove i drugačije kulture života. Ipak, gotovo sve već pomenute komponente produkcije karakteristične za domove kulture, postojale su i ranije, s tim što je u njihovom programskom i prostornom smislu vladala potpuna disperzija.

Treća promena dogodila se devedesetih godina dvadestog veka, raspadom SFRJ i formiranjem novih država koje su, prethodno, bile u njenom sastavu. Proces uspostavljanja teritorija država nastalih od nekadašnje Jugoslavije ozbiljno je uticao na promenu vrednovanja kulture i njenih proizvoda,

ali i na kreiranje potreba publike. Period ratnih razaranja označio je, pre svega, sukobe, razgraničenja i podele na svim poljima, bez suštinske želje za uspostavljanjem i negovanjem novog sistema vrednosti ni u jednoj oblasti, pa ni u kulturi. Istovremeno, značajan ekonomski i tehnološki razvoj koji se dogodio na globalnom nivou, zahvaljujući građanskom ratu, na lokalnom je značio stagnaciju i privrednu i socijalnu krizu. Jasno je da je ova kriza posebno uticala na odnos države i pojedinaca prema kulturi. Bez želje da o društvenom vrednovanju kulture i načina delovanja u ovoj oblasti sudimo samo kritički, moramo da konstatujemo činjenicu da su posledice društveno-političke krize devedesetih još uvek veoma vidljive u svim oblastima života, a posebno u kulturi.

Cilj ovog istraživanja je, dakle, da identifikuje, osvetli i prouči mesta i prostore događaja iz sfere kulture koji su se planski ili spontano odvijali u urbanom prostoru Bečeja, a pre nastanka organizovanih multifunkcionalnih institucija kulture. Smisao istraživanja nije okrenut ka ispitivanju istorije već ka otkrivanju potencijala grada za nastanak, podršku ili inicijaciju različitih kulturnih sadržaja u današnjem vremenu, nakon promena koje su se iz sfere ekonomije i politike proširile na sve domene društva, gde je kultura među najuočljivijim oblastima. Pitanje novog, izmenjenog načina korišćenja postojećih građevina namenjenih kulturnoj produkciji jednako je važna tema kao i pitanje autentičnih prostornih odgovora na konkretne potrebe za događajima i programima koji su karakteristični za svako društvo i za svaku epohu, pa i za ovu sadašnju.

2. KULTURA BEČEJA⁷ IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

Kulturni život Bečeja u periodu između dva svetska rata bio je obeležen delovanjem i razvojem velikog broja udruženja i organizacija koje su, pretežno, osnovane krajem 19. veka i to zahvaljujući razvoju i ekonomskom napretku građanske klase, ali i pod uticajem naprednih prosvetiteljskih ideja koje su

⁷ Opština Bečej nalazi se uz desnu obalu reke Tise i prostire na površini od 487 km². Na ovoj teritoriji nalazi se pet naselja (Bečej, Bačko Gradište, Bačko Petrovo Selo, Mileševo i Radičević), a živi 40.987 stanovnika. Najbrojnija su mađarsko (48,8%) i srpsko stanovništvo (41,1%). Pod današnjim imenom, Bečej se prvi put pominje 1091. godine, a kao utvrđenje 1238. godine. Tokom 15. veka bio je posed despota Đurađa Brankovića, a do sredine 16. veka Bečej je promenio desetak feudalnih gospodara u okviru Ugarske. Mehmed-paša Sokolović osvojio ga je 1551. godine, a u zapisima pominje se 1650. godine. Pod turskom vlašću bio je do 1687. godine. Od početka 18. veka bio je pod austrijskom vlašću, kada je pripadao Potisko-pomoriškoj vojnoj granici Habzburške monarhije. Bečej je u sastavu austrougarske carevine ostao do kraja Prvog svetskog rata, kada je ušao u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Od 1921. godine bio je u sastavu Beogradske oblasti, od 1929. godine bio je deo Dunavske banovine, da bi 1960. godine postao opština. (prema istraživanju „Južnobački okrug“ u publikaciji Aleksandra Lazarevića i drugih: Kulturni resursi okruga Srbije, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, <http://www.zaprokul.org.rs/Media/Document/0f70c7dd4dca48c3b5657159d339402b.pdf>, 7. 10. 2013)

stizale iz Evrope. Tako je, osim škola⁸ koje su na ovoj teritoriji osnovane još ranije, u periodu između 1856. i 1932. godine nastalo dvadesetak udruženja⁹, knjižnica i čitaonica¹⁰, kao i kulturnih i pevačkih društava¹¹. Interesovanje publike za pozorišne predstave omogućilo je, od 1865. godine, nastup velikog broja amaterskih pozorišnih trupa koje su izvodile predstave u čitaonicama i drugim kultunim udruženjima. Takođe, u Bečeju su povremeno gostovale i putujuće pozorišne trupe, kao i Srpsko narodno pozorište iz Novog Sada, dok je Društvo ljubitelja pozorišta osnovano 1895. godine¹². U tom smislu, period između dva rata snažno je obeležen, sa jedne strane, jačanjem građanske klase kao pokretačem kulturnih događaja u Bečeju, a sa druge, razvojem amaterskog stvaralaštva u različitim oblastima umetnosti i kulture. Važno je, međutim, istaći da su kulturna društva, gotovo uvek, bila podeljena prema nacionalnosti, veri, zanimanju ili polu članova (odnosno, izvođača), jednako kao i publike.

Uloga kulturnih društva i organizacija, kao i način njihovog funkcionisanja, doživeli su pod uticajem izmenjenog državnog uređenja nakon I svetskog rata značajnu transformaciju. O tome piše Nedeljko Stojković i kaže da se „krajem 1918. godine mađarski živalj u Bačkoj našao u specifičnoj situaciji. Odjednom je izgubio položaj 'državotvornog naroda' i sveden je na nivo nacionalne manjine u zemlji u kojoj se od većine stanovništva razlikovao jezikom, verom i kulturnim vrednostima.“¹³ Zbog toga su mađarska kulturna udruženja, umesto dotadašnjeg promovisanja nacionalnih kulturnih vrednosti i specifičnosti, pažnju preusmerila na njihovo očuvanje i negovanje. Zahvaljujući prostoru koji je omogućila i otvorila nova država, srpska kulturna udruženja učinila su suprotno – od organizacija koje su se prevashodno bavile buđenjem

⁸ Prema postojećim podacima prva škola u Bečeju bila je Srpska osnovna škola osnovana 1703. godine, dok su prvi učitelji za koje postoje pisani podaci bili Joakim Vujić i Joan Živanović. Prva škola na mađarskom jeziku osnovana je 1765. godine. Krajem 19. veka (1890. godine), opština Bečej izdrazavala je 26 odeljenja osnovnih škola – 11 na srpskom i 15 na mađarskom jeziku. Osim osnovnih škola na srpskom i mađarskom jeziku postojala je i jevrejska osnovna škola.

⁹ Od srpskih društava osnovanih u drugoj polovini 19. veka postojala su Udruženje žena Srпкиnja, Učiteljsko udruženje Srba učitelja, Udruženje trgovaca i Srpska trgovačka omladina, dok su od mađarskih društva postojala udruženje Magyar Népkör, Dobrovoljno mađarsko žensko društvo, Potisko udruženje učitelja Mađara, Mađarsko omladinsko zanatlijsko udruženje, kao i vartogasno, streljačko i biciklističko društvo.

¹⁰ Srpska čitaonica i knjižnica osnovana je 1869. godine, a mađarska 1892. Osim ove dve, u Bečeju su postojale i Gradska katolička čitaonica, čitaonica mađarskog društva „Nep ker“ i Omladinska biblioteka. Prema podacima u to vreme ukupan broj knjiga u svim čitaonicama u Bečeju iznosio je 1980.

¹¹ Mađarsko pevačko društvo osnovano je 1888. godine i, prema postojećim podacima, krajem 19. veka bilo je najuticajnije mađarsko društvo na području Bačke. Srpsko crkveno pevačko društvo osnovano je 1887, Srpsko zanatlijsko pevačko društvo 1896, a Srpsko ratarsko pevačko društvo 1908. godine. Sva pevačka društva imala su svoju publiku podeljenu prema staležima.

¹² Društvo ljubitelja pozorišta osnovao je Karolj Viši, javni beležnik u Bečeju.

¹³ Nedeljko Stojković: *Kulturni život i prilike u Bečeju između dva rata*, diplomski rad, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Katedra za istoriju, Novi Sad, 2000, str. 43

nacionalne svesti i očuvanjem identiteta, postale su glavni oslonac promovisanja kulturnih vrednosti srpske nacije i njihovog daljeg širenja. Tako je već 1928. godine i broj društava ukazivao na novonastale promene – kulturni život srpske nacionalne zajednica bio je organizovan u okviru dvadeset sedam umetničkih, političkih, ekonomskih i sportskih udruženja, dok je mađarska zajednica imala petnaest društava, a ruska i jevrejska po jedno¹⁴. Broj udruženja je, naravno, vremenom menjan, najčešće u zavisnosti od političke klime, ali i interesovanja i aktivnosti članova.

U okviru srpske nacionalne zajednice, najmasovnije i najorganizovanije kulturno udruženje¹⁵ bilo je Sokolsko društvo¹⁶ čiji je rad obnovljen odmah nakon završetka I svetskog rata. Mnogi istaknuti građani Bečeja bili su, u to vreme, članovi ovog društva čija je aktivnost, najčešće, podrazumevala akcije vezane za sportska takmičenja i kulturne događaje. Tako su, na primer, članovi fiskulturne sekcije učestvovali na sletovima koji su organizovani u čitavoj državi, kao i na sveslovenskom sletu u Pragu 1926. godine. Značajnim događajem smatra se i organizacija III sleta Bačke sokolske župe održanog dve godine ranije, 1924. godine. O ovom događaju dr Milan Popović, predsednik udruženja, napisao je u listu „Novo vreme“ da će to biti prilika da stanovnici Bečeja dokažu „koliko su svesni velikog značaja sokolske ideje“¹⁷. Društvo se, osim promovisanja fizičke kulture, bavilo i organizacijom događaja obrazovnog karaktera, gostovanjem umetnika, kao i nacionalno-političkim okupljanjima. Takođe, „sokoli“ su učestvovali i u defileima povodom državnih praznika i obeležavanja datuma iz istorijske prošlosti, što dodatno ilustruje njihovu delatnost vezanu za podršku zvaničnoj državnoj politici. Godine 1919. Sokolsko društvo dobilo je od opštine na korišćenje deo prostorija nekadašnje vojne kasarne.

U periodu između dva rata, u Bečeju su bila aktivna i tri srpska pevačka društva¹⁸ koja su okupljala veliki broj članova i organizovala različite zabave,

¹⁴ F:081, „Mesni odbor Narodne odbrane“, kutija br. 3, Spisi iz 1928. godine prema Ibid, str, 20

¹⁵ Osim Srpske čitaonice kao najstarije srpske kulturne ustanove u Bečeju, između dva rata bila su aktivna i sledeća udruženja - „Sokolsko društvo“, „Mesni odbor narodne odbrane“, „Kolo srpskih sestara“, „Dobrovoljačka organizacija“ i „Jadranska straža“.

¹⁶ U našoj sredini, Sokolski pokret nastao je na ideji jačanja srpske i slovenske svesti. Osnovni cilj sokola bio je da, kroz gimnastičke vežbe i prosvetni rad, pripreme fizički zdrav, moralno jak i nacionalno svestan narod. U periodu između dva rata, u SHS sokoli su sprovodili prosvetni rad kroz 2.200 društava. Među članovima sokolskih prosvetnih odbora bili su učitelji, književnici i naučnici. U Bečeju, udruženje „Srpski soko“ delovalo je od 1911. godine.

¹⁷ F:436, „Zbirka bečejskih listova“, kutija br. 1, list „Novo vreme“, broj 20, od 18. 5. 1924, str. 2, prema diplomskom radu Nedeljka Stojkovića: Op. cit, str. 29

¹⁸ Sva tri pevačka društva osnovana su u vreme Austrougarske, sa idejom afirmisanja nacionalne kulture - „Srpsko pevačko društvo“ (u podacima je moguće pronaći dve godine osnivanja – 1873. i 1887), „Srpsko zanatlijsko pevačko društvo“ (1896) i „Srpsko ratarsko pevačko društvo“ (1908).

posela i gostovanja drugih pevačkih društava i ansambala, nastupe na radiju, kao i učešće u humanitarnim akcijama. I pevačka društva redovno su nastupala na državnim svečanostima i proslavama. „Kolo srpskih sestara“ okupljalo je žene srpske nacionalnosti i, takođe, bavilo se prosvetnim i umetničkim radom. Udruženje je „bilo i kolektivni član 'Mesnog odbora narodne odbrane', sarađujući sa njim i drugim organizacijama sličnog profila. Jake su bile veze ovog udruženja i sa 'Sokolskim društvom'. Početkom tridesetih godina 'Kolo' je provelo široku akciju za gradnju Doma za sva srpska nacionalna, humana i kulturna udruženja koja su egzistirala u Bečeju“¹⁹. Osim razvijanja i promovisanja nacionalnog duha i kulture, važnu ulogu u „suzbijanju tuđih kulturno-političkih uticaja“²⁰ imao je „Mesni odbor narodne odbrane“ koji se kroz svoje programe aktivno zalagao za zaštitu „jedinственog jugoslovenskog naroda od spoljnih i unutrašnjih neprijatelja, održavanje veza sa saplemencima van državnih granica, negovanje veza sa onim narodima koji su prema SHS prijateljski raspoloženi“²¹. Tako je ovaj odbor aktivno bio uključen i u različite državne proslave, dok su sva srpska kulturno-prosvetna udruženja u Bečeju bila njegovi kolektivni članovi.

Rad i okupljanje mađarske nacionalne zajednice odvijao se, takođe, u okviru različitih društva i udruženja. Prema podacima mađarskog kulturnog društava „Petefi Šandor“ do početka II svetskog rata u Bečeju je radilo preko četrdeset različitih mađarskih amaterskih klubova, društva i udruženja²² od kojih je najstarije bilo „Dobrovoljno mađarsko žensko društvo“. Ova organizacija bavila se akcijama kulturnog, zabavnog i humanitarnog karaktera i bila je veoma aktivna zahvaljujući, pre svega, angažmanu njegove predsednice Irene Viši. „Starobečejsko mađarsko pevačko društvo“ čiji je cilj bio negovanje mađarske pesme, takođe je bilo veoma aktivno, kao i „Mađarsko građansko udruženje“ koje je okupljalo mađarske intelektualce. Značajnu ulogu i popularnost imala su i različita sportska udruženja. Posebno mesto, svakako, pripadalo je različitim udruženjima koja su se bavila izvođenjem pozorišnih predstava kao što su „Mađarsko katoličko zanatlijsko momačko udruženje“, „Gazda kör“, „Kis-Gazdakör“, „Udruženje seljaka“ i „Donjogradsko katoličko društvo“. Fridješ Ujhazi u istraživanju vezanom za istorijat doma kulture u Bečeju kaže da je „Mađarsko katoličko zanatlijsko momačko udruženje“ bilo izuzetno aktivno u

¹⁹ Nedeljko Stojković: Op. cit, str. 32

²⁰ Ibid, str. 33

²¹ Ibid, str. 33

²² Mađarsko kulturno društvo „Petefi Šandor“ Bečej, <http://www.psmkobecse.org.rs/index.php?grp=21>, 10. februar 2014.

domenu dramske umetnosti i da je, u periodu između 1919. i 1941. godine u čitavoj Bačkoj postavilo i izvelo trideset dva pozorišna dela²³.

Jevrejska kulturna zajednica u Bečeju između dva rata bila je okupljena oko tri društva – „Jevrejske ženske zadruge“, „Cionističkog kluba“ i „Jevrejskog pevačkog društva“, dok je ruska bila organozivana u dva – „Ruskom odboru“ i „Filijali ruskog oficirskog kluba“.

O kulturnom životu grada u periodu između dva rata govori podatak da je, na primer, u toku 1923. godine „Sresko načelstvo izdalo za ceo srez 517 dozvola za zabave (pod jednom dozvolom bilo je 6-7 zabava). Osim toga, izdato je 796 dozvola za svirku.“²⁴ Ovaj podatak ilustruje interesovanje publike u Bečeju za veoma različite umetničke sadržaje – od pozorišnih predstava, horskih priredbi pevačkih društava i nastupa tamburaških orkestara, preko posete bioskopima²⁵, do balova, igranki i sportskih priredbi. Osim toga, u Bečeju su redovno gostovale i mnoge istaknute umetničke trupe i pojedinci kao što je već pomenuto Srpsko narodno pozorište iz Novog Sada, zatim Niško pozorište, Hor donskih kozaka, Ruski harkovski institut, i drugi. Posebno zanimljiv događaj predstavljala je likovna izložba u organizaciji „Jugoslovenske napredne omladine“ koja je prikazana 1934. godine u prostorijama hotela „Central“. Na ovoj izložbi predstavljeni su radovi značajnih umetnika sa tadašnje jugoslovenske likovne scene. Treba istaći da su upravo gradska kulturna društava bila i glavni organizatori gostovanja najvećeg broja umetnika i umetnikih trupa u Bečeju u to vreme, kao i da su, iako pretežno organizovana u okviru četiri mikro-kulturna okruženja, ove organizacije međusobno sarađivale. Pojavljuju se, takođe, i prva nacionalno mešovita društva.

Prostori za sastanke bečejskih udruženja i različite programe koje su ova udruženja organizovala nalazili su se u centru grada – najčešće su bili u upotrebi hoteli „Imperijal“ i „Central“, dok je povremeno korišćen i prostor kafane „Tisa“. Osim toga, još nekoliko prostora korišćeno je za potrebe različitih društava kao što je Dom zanatlija ili bioskopi „Korzo“ i „Orijent“. Jevrejska zajednica često je koristila prostor sinagoge, a mađarska kuću svoje predsednice Irene Viši. Zanimljiv je podatak da je „Donjogradsko katoličko društvo“ 1936. godine, četiri godine nakon osnivanja, izgradilo veliku salu u kojoj su igrane pozorišne predstave ovog udruženja.

²³ Fridješ Ujhazi: Istorija Doma kulture Bečeje, Zavičajna zbirka istorijskog arhiva Bečeje, Bečeje, 1985, str. 9 (neobjavljena građa)

²⁴ F:436, „Zbirka bečejskih listova“, kutija 1, list „Novo vreme“, broj 3, od 20. 1. 1924, str. 3

²⁵ Prvi zvučni film u Bečeju pod nazivom „Wings“ prikazan je 1929. godine u bioskopu „Korzo“.

Kao ključni javni prostor grada koji je bio u upotrebi za različite sadžaje i okupljanja, izdvojio se centralni gradski trg²⁶ čiji su se izgled i upotreba menjali u odnosu na dinamiku razvoja grada, ali i u zavisnosti od vladajuće državne politike. Tako je trg, kroz istoriju, više puta menjao izgled i naziv, a na njega su postavljani i sa njega sklanjani spomenici. Popularni naziv „pogača“ dobio je zahvaljujući velikoj intervenciji neposredno pred I svetski rat kada je formiran kružni plato po ugledu na velike evropske gradove. Zanimljivo je da stanovnici Bečeja ovako nazivaju trg i danas, iako već blizu sedamdeset godina nema kružni oblik. U periodu između dva rata, tačnije od 1924. do 1941. godine, kada je na trg postavljen spomenik kralju Petru I Karađorđeviću, ovaj prostor postao je važan centar gradskog života. Na njemu su se tada okupljali ljudi na proslavama, mitinzima i sokolskim sletovima.

3. KULTURA BEČEJA NAKON 1945. GODINE

Posle II svetskog rata nova država uvela je značajne promene u pristupu kulturnoj politici čiji je zadatak postao da zvaničnu ideologiju uključi u sve segmente života. Utemeljena na potrebi da svi budu „jednaki u pogledu prava i u pogledu potreba“²⁷, nova ideologija posebnu pažnju posvetila je oblasti kulture u nastojanju da, kroz približavanje i homogenizaciju društvenih slojeva, izvrši uticaj

²⁶ Istorijat gradskog trga u Bečeju zasnovan je na podacima iz Programa konkursa za urbanističko – arhitektonsko uređenje centralnog trga Bečeja, iz 2009. godine, a prema navodima u istraživanju sprovedenom u okviru doktorskog rada Romane Bošković „Konstrukcija...“. Prema ovim istraživanjima, počeci formiranja trga u Bečeju vezani su za 1701. godinu kada je porušena bečejska tvrđava. Tada su pozvani inženjeri De Kolet i Luidži koji su napravili plan novog naselja u obliku osmougona tvrđave. Sredinom XVIII veka, ukazom Marije Terezije, gradu je omogućena organizacija vašara i pijace što je uticalo da prostor trga postane centralni prostor grada. Trg, koji je do polovine 19. veka nazivan pijačni, bio je okružen niskim zgradama u kojima su poslovale zanatlije i u koje je bila smeštena administracija. Prvi veći objekat koji je izgrađen jeste rimokatolička crkva, 1763. godine, predviđena pomenutim planom De Koleta i Luidžija. Nakon političkih nemira 1848. godine uništeni su svi objekti na trgu osim tadašnjeg hotela „Central“, u kome je danas smešten Centar za kulturu. Ubrzo zatim usledile su nove intervencije Austrougarske, prva 1870. godine i druga početkom 20. veka, kada je trg dobio svoj današnji okvir. Izgrađeni objekti bili su u skladu sa planom iz 1701. godine, a nakon ovih intervencija trg je u velikoj meri postao i gradski park. Na trg su, tokom vremena, postavljani različiti spomenici. Povodom hiljadugodišnjice dolaska Mađara u Panoniju, 1896. godine, podignut je spomenik slobode na čijem se vrhu nalazila mitska ptica Turul koja je, po legendi, dovela Mađare u Panonsku niziju. Nedugo zatim, na trg su postavljeni pravoslavni krst i druga pravoslavna obeležja. Godine 1896. godine trgu je promenjeno ime u trg Svetog Stefana, a to ime je zadržao sve do kraja I svetskog rata. Još jedna velika intervencija na trgu dogodila se 1911. godine prema planu arhitekta Mite Somborskog. Trg je tada dobio kružni plato po ugledu na velike evropske gradove, park je posečen i ponovo je uspostavljena pijaca. Zbog kružnog oblika trg je tada dobio popularan naziv 'Pogača'. Kada je 1924. godine na trg postavljen spomenik kralju Petru I Karađorđeviću, i to u sam centar ranije formiranog kruga, trg je nazvan Karađorđev trg. Spomenik je uklonjen 1941. godine, a 1943. na isto mesto biva postavljen obelisk mađarskim borcima. Nove promene usledile su nakon završetka II svetskog rata.

²⁷ Dajana Đedović: „Kulturna politika i ideologija vs. seoska kultura“, Zbornik FDU, broj 13-14, str. 312 http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/zbornikfdu/13-14/24/download_ser_lat, 10. februara 2014.

na socijalne, ekonomske i kulturne razlike, naročito između sela i grada. Kulturna politika nakon 1945. godine je „preporučivala određene kulturne modele kao 'pretpostavljene' ili željene okvire kulturnog ispoljavanja“²⁸. Tako su ukupne promene u načinu života, rada, stanovanja i međusobnih odnosa, uticale i na pojavu novih kulturnih obrazaca. Naravno, ovakav uticaj na kulturu i način njenog organizovanja i vođenja može biti posmatran kao instrument ostvarivanja političkih interesa nove države i nove ideologije²⁹, ali i kao potreba za ustanovljavanjem, razvojem i negovanjem novih oblika ponašanja, delovanja i vrednovanja svih aspekata društvenog života.

U ovakvoj strukturi uticaja u oblasti kulture, važno mesto imala su kulturno-umetnička i kulturno-prosvetna društava, dok je posebna uloga pripala domovima kulture kao „živi prosvetnog i kulturnog rada u jednom mestu“³⁰. Fridješ Ujhazi u istraživanju o istoriji Doma kulture Bečejske kreće pažnju na dopis koji je 1945. godine upućen iz Prosvetnog odeljka Sreskog narodnog odbora Starog Bečeja na adresu Ministarstva prosvete, sa željom da bude ukazano na potrebu kulturnog podizanja svesti „širokih narodnih masa“. Tako je, pored organizovanja kampanja za suzbijanje nepismenosti, oživljavanja biblioteka i narodnih univerziteta, ovim dopisom ponovo bio istaknut značaj domova kulture. „Osnovno je računati na činjenicu iz dosadašnjeg iskustva da se predviđeni prosvetni rad ne da ostvariti bez ustanova kao što je predviđeni matični dom kulture“.³¹ Baveći se različitim pristupima definisanju pojma doma kulture Milivoje Ivanišević kaže: „Ako bismo za osnovni kriterijum uzeli sam naziv i privremeno izostavili sadržaj rada, odgovor bi zavisio od niza uglavnom subjektivnih faktora. Ponegde je to samo zgrada u koju su smeštene i u kojoj rade različite društvene i kulturne institucije, a ni jedna nema naziv, pa ni funkciju doma kulture. Na suprotnoj strani ove skale nalazi se ustanova doma kulture. Za projektante i graditelje, pa donekle i investitore, dom kulture je pre svega građevina i objekat. Za delatnost kulture to je ustanova. Ako bismo analizirali sadržaj rada, videli bismo da se istim aktivnostima ne bave samo domovi kulture. Ponegde je to radnički ili narodni univerzitet, kulturni centar, društveni dom, kulturno prosvetni centar, itd. Njihovi nazivi imaju samo nominalan značaj. U praksi, bar u ogromnoj većini opština, postoji samo jedna ustanova koja je nosilac celokupne kulturne aktivnosti... Dom kulture je samo uslovan termin za sve institucije koje su namenjene zadovoljavanju više - nikako

²⁸ Ibid, str. 311

²⁹ O ovoj temi piše Vesna Đukić Dojčinović u knjizi Pravo na razlike, selo-grad, Zadužbina Andrejević, Beograd, 1997.

³⁰ Fridješ Ujhazi: Istorija..., str. 35

³¹ SNO VI br. 7722/45, prema Ibid, str. 35

samo jedne - kulturnih potreba u mestu ili opštini³². U tom smislu, tvrdi dalje Ivanišević, dom kulture u gradovima možemo posmatrati kao dopunu postojećih delatnosti različitih institucija kulture dok, sa druge strane, u manjim sredinama, dom kulture predstavlja zamenu za sve institucije koje su toj sredini neophodne. Tako su u skoro svim opštinama u čitavoj SFRJ u periodu između 1945. i 1990. godine izgrađeni brojni objekti domova kulture. Dom kulture u Bečeju nikada nije izgrađen, a tu funkciju imalo je nekoliko institucija.

Osim pojedinih pevačkih društava, predratna kulturna udruženja u Bečeju nisu bila aktivna nakon 1945. godine. Međutim, odmah nakon oslobođenja osnovana je Diletantska sekcija „Mesnog sindikalnog veća“ čiji je prvi nastup, istovremeno, predstavljao i prvo javno pojavljivanje zvaničnog amaterskog društva u novom okruženju. Na sličan način kao i pre rata, kulturni život Bečeja odvijao se, najčešće, paralelno na srpskom i mađarskom jeziku. Vrlo brzo osnovano je i „Mađarsko kulturno udruženje Donji grad“, „Mađarsko kulturno udruženje Gornji grad“, kao i Hor kulturno-umetničkog društva Sindikalnog veća „Đura Jakšić“. Sva navedena društva i organizacije doživele su, u kasnijem periodu, transformacije i u programu i u nazivu: Diletantska sekcija Mesnog sindikalnog veća promenila je ime 1947. godine u Amatersko pozorište Mesnog sindikalnog veća, koje je 1950. godine postalo Sresko amatersko pozorište. Mađarsko kulturno udruženje Donji grad, postalo je 1948. godine, Kulturno prosvetno društvo „Petefi Šandor“, dok je Mađarsko kulturno udruženje – Gornji grad promenilo naziv u Kulturno prosvetno društvo „Jožef Atila“. Do njegove potpune reorganizacije došlo je nešto kasnije, 1953. godine, kada su izdvojene knjižnica, pevačka i dramska sekcija. Ova poslednja bila je aktivna sve do 1955. godine i to pod imenom Mađarsko umetničko društvo „Madač“. Takođe, Sresko amatersko pozorište i Kulturno-umetničko društvo „Đura Jakšić“ fuzionisani su 1951. godine, a isto se dogodilo i sa Mađarskim amaterskim pozorištem i Kulturno-prosvetnim društvom „Petefi Šandor“. Važno je istaći da su svi događaji koje su organizovali amateri u to vreme, gotovo uvek, bili vezani za određenu proslavu ili manifestaciju, a da je repertoar bio „pretežno političko-propagandnog karaktera. Sem kulturnih društava i sekcija, radnici okupljeni u sindikalnim podružnicama svojih lokalnih preduzeća, zatim razne antifašističke organizacije i školska omladina postaju učesnici u različitim umetničkim i kulturnim aktivnostima. U odnosu na broj udruženja i organizacija, u jednom od statističkih izveštaja iz septembra 1946. godine spominju se Dom

³² Milivoje Ivanišević: „Mogućnosti i potrebe doma kulture“, br. 33-34, Kultura, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1976, str. 130-131, <http://www.zaprokul.org.rs/Media/Document/CasopisKultura/23.pdf>, 15. februar 2014.

kulture, dva mađarska kulturna društva i šest diletantskih pozorišta.³³ Kulturno-umetnička društva prestala su sa radom 1955. godine kada je od dramskih sekcija tri postojeća društva formirano Amatersko pozorište u Bečeju³⁴. Program ove institucije razvijan je kroz drame na mađarskom i srpskohrvatskom jeziku³⁵ i, najčešće, bio je orijentisan ka komediji, dok je ustanovljen i program dečje drame. Kao posebno zanimljiv podatak o radu pozorišta vidimo činjenicu da je, zahvaljujući organizovanom sistemu pretplatnih karata, ova institucija imala stalnu publiku. Ovakav pristup bio je zasnovan, pre svega, na velikom interesu društva za uticaj na publiku u domenu kulture i kulturnih potreba, posebno u lokalnim sredinama³⁶.

Iako se već u dokumentima iz 1945. godine pominje i dom kulture, o čemu detaljno piše Fridješ Ujhazi³⁷, Dom kulture Bečej zvanično je osnovan 1979. godine, nakon rekonstrukcije nekadašnjeg hotela „Central“ u čijem prostoru je ova institucija i započela svoj rad. Dom kulture Bečej nastao je ujedinjavanjem tri postojeća amaterska pozorišta iz Bečeja, Bačkog Petrovog sela i Bačkog gradišta, sa Društvom ljubitelja likovnih umetnosti³⁸, da bi, kasnije, doživeo još nekoliko transformacija u odnosu na način organizovanja i delovanja, kao i na programsku orijentaciju. Poslednju promenu institucija je doživela 1988. godine kada je formiran Centar za kulturu „Vuk Karadžić“ Bečej.

³³ Ovaj podatak navodi Fridješ Ujhazi u neobjavljenoj građi pod nazivom Monografija Bečeja iz Zavičajne zbirke istorijskog arhiva Bečeja iz 1991. godine (str. 13-14). U drugom dokumentu, takođe neobjavljenoj građi pod nazivom Istorija doma kulture Bečej iz 1985. godine, isti autor navodi dokument „popisni list za statistiku septembra 1946“ u kome piše da postoje tri gradska doma kulture (str. 38)

³⁴ Na teritoriji opštine u to vreme postojala su tri amaterska pozorišta – Gradsko amatersko pozorište u Bečeju, Amatersko pozorište Bačko Petrovo selo i Amatersko pozorište Bačko gradište.

³⁵ Drama na srpskohrvatskom jeziku prestala je sa radom krajem 1970-ih.

³⁶ Jedan od važnih oblika ovog uticaja bio je zasnovan na radu SIZ-ova – Samoupravnih interesnih zajednica, putem čijeg delovanja je u domenu kulture, a posebno nakon donošenja novog ustava SFRJ 1974. godine, bilo moguće da „građani, organizovani u svojim osnovnim organizacijama udruženog rada i mjesnim zajednicama, postanu stvarni činioci kulturnog razvoja i odlučioći o potrošnji sredstava koja izdvajaju za zajedničke potrebe“, o čemu piše Muzafer Hadžagić u tekstu „Samoupravne interesne zajednice u kulturi“, objavljenom u časopisu „Kultura“ 1979, str. 167. Značajnu ulogu imali su i sindikati u različitim radnim organizacijama kupovinom karata za svoje radnike.

³⁷ Fridješ Ujhazi u pomenutom istraživanju o istoriji Doma kulture Bečej iscrpno piše o različitim događajima organizovanim u prostoru nekadašnjeg hotela „Central“ u periodu između 1945. i 1947. godine, kada je ovaj objekat funkcionisao kao neformalni dom kulture. „Održavane su priredbe, igranke, koncerti, predavanja, svečanosti i proslave u izvedbi ili organizaciji kulturno-umetničkih društava iz mesta i iz drugih gradova. Februara meseca se proslavlja dan Crvene armije na kome pevaju i igraju učenici gimnazije. Tokom godine tu gostuju pozorišta iz Subotice, Novog Sada i Beograda, zatim i Beogradska baletna trupa. Sva diletantska društva su u Domu u junu izvela prigodan program za propagandu narodnog opismenjavanja...“ (str. 36).

³⁸ Društvo ljubitelja likovnih umetnosti osnovano je 1972. godine, iako je delovanje likovnih umetnika, pre svega amatera, u Bečeju vidljivo još od 1949. godine. Prilikom integracije u Dom kulture, u registar članova Društva ljubitelja likovnih umetnosti upisano je 34 likovna amatera.

Osim programa u okviru pozorišta i, kasnije, Centra za kulturu, u Bečeju je, nakon II svetskog rata, ponovo uspostavljena aktivnost različitih pevačkih društava, i to u obe nacionalne zajednice, ali i u okviru različitih antifašističkih organizacija i Kluba Jugoslovenske armije. Kamerni hor formiran je 1963. godine sa višenacionalnim sastavom, i raznorodnim repertoarom. Ovaj hor radio je u prostorijama Muzičke škole koje su, sopstvenim sredstvima, adaptirane i nazvane „Atelje 72“. Takođe, kao što smo već naveli, aktivni su bili i likovni amateri, dok je 1980. godine osnovan i ansambl narodnih pesama i igara. Prvi festival dečjih pozorišta „Majske igre“ održan je 1958. godine u Zrenjaninu³⁹, da bi od 1960. godine Bečej postao domaćin ove manifestacije.

Dramatični istorijski događaji na prostoru bivše Jugoslavije 90-tih godina prošlog veka doneli su, ponovo, značajne promene u sferi kulture. Ovaj period obeležen je, pre svega, razgradnjom svih do tada postojećih društvenih i kulturnih vrednosti, kao i nemogućnošću države, ali i njenim suštinskim neinteresovanjem, za uspostavljanjem bilo kakvog novog sistema vrednosti. Prema rečima Vesne Đukić, ovaj period obeležen je činjenicom da je kontinuitet bio vidljiv „u oblasti umetničke produkcije i zaštite kulturne baštine, ali u oblasti kulturne politike to je bio diskontinuitet sa svim prethodnim tekovinama u oblasti upravljanja kulturnim životom i kulturnim razvojem. U oblasti kulturne politike prekidnost je bila jedina tekovina koju smo baštinili od istorije“⁴⁰. U tom smislu, 1990-e godine obeležene su osnivanjem i delovanjem veoma različitih nevladinih organizacija i pojedinaca koji su, ne želeći da učestvuju u radu zvaničnih institucija, tražili nove i drugačije oblike delovanja u kulturi. Transformacija čitavog društva koja je početkom 2000-tih godine postala neminovna, u Srbiji je podrazumevala pre svega promene u oblasti ekonomije, a zatim i u svim drugim oblastima delovanja. Kultura je, međutim, ostala udaljena od centra društvene moći i, samim tim, bez ozbiljnih pokušaja da sistemski bude analizirana i reformisana.

U Bečeju, delovanje različitih amaterskih društava i organizacija neminovno je obeleženo i svim promenama koje su se u društvu dogodile. Broj aktivnosti i način rada Centra za kulturu, ali i drugih udruženja koja su delovala samostalno, biva izmenjen. U tom smislu, Centar za kulturu doživljava novu transformaciju 2001. godine kada postaje Gradsko pozorište. O delovanju ove

³⁹ Prema istraživanju Fridješa Ujhazija prikazanog u Monografiji Bečeja, kada je 1958. godine održan prvi festival „Majske igre“, u Vojvodini je delovalo četiri stotine dečjih pozorišnih društava. Na ovaj festival su, osim najboljih predstava u izboru Predsedništva Pokrajinskog saveza amaterskih pozorišnih društava Vojvodine, pozvana i profesionalna dečja i lutkarska pozorišta. Na festivalu je šesnaest ansambala izvelo četrdeset predstava pred 14.500 gledalaca. Već naredne godine, festival je održan u Bečeju, a otvoren je 25. maja, što će biti slučaj i u narednim godinama.

⁴⁰ Vesna Đukić: „Uvodne napomene priređivača: Razvoj kulturne politike“, Kultura, broj 130, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2011, str. 12

institucije biće reči u posebnom poglavlju ovog rada. Prema istraživanju sprovedenom u okviru priprema za izradu Generalnog plana naselja Bečej, osim delovanja Gradskog pozorišta, kuturna aktivnost danas organizovana je u okviru Doma kulture 'Petefi Šandor', Gradskog muzeja i Narodne biblioteke". U Bečeju se, takođe, nalazi i Odsek za arhivsku građu u okviru Odeljenja istorijskog arhiva Senta⁴¹.

U odnosu na javni gradski prostor, nakon II svetskog rata, usledile su intervencije nove vlasti i na prostoru trga. Uklonjen je obelisk posvećen mađarskim borcima, a trg je ostao mesto okupljanja velikog broja ljudi. Međutim, usled porasta broja vozila i saobraćaja po perifernim obodima trga, kretanje pešaka i pristup centralnoj zoni trga bilo je otežano. Zbog toga je 70-ih godina prošlog veka raspisan konkurs za uređenje trga na kome je izabran projekat poljskog arhitekta Viktora Jackijeviča, rad koji je izveden i koji i danas egzistira na trgu. Tada je izvršena denivelacija terena i ustanovljen prostor gledališta i prostor pozornice okružene vodenom površinom. Ovoj pozornici moguće je prići kaskadnim stepenicama, a na trg je postavljen spomenik palim žrtvama u II svetskom ratu. Ovakva organizacija prostora, međutim, nije omogućila ozbiljnije korišćenje trga za različite manifestacije i događaje, osim za programe Majskih igara o čemu će, takođe, biti reči u narednom poglavlju.

4. GRADSKO POZORIŠTE BEČEJ⁴²: 2001-2013.

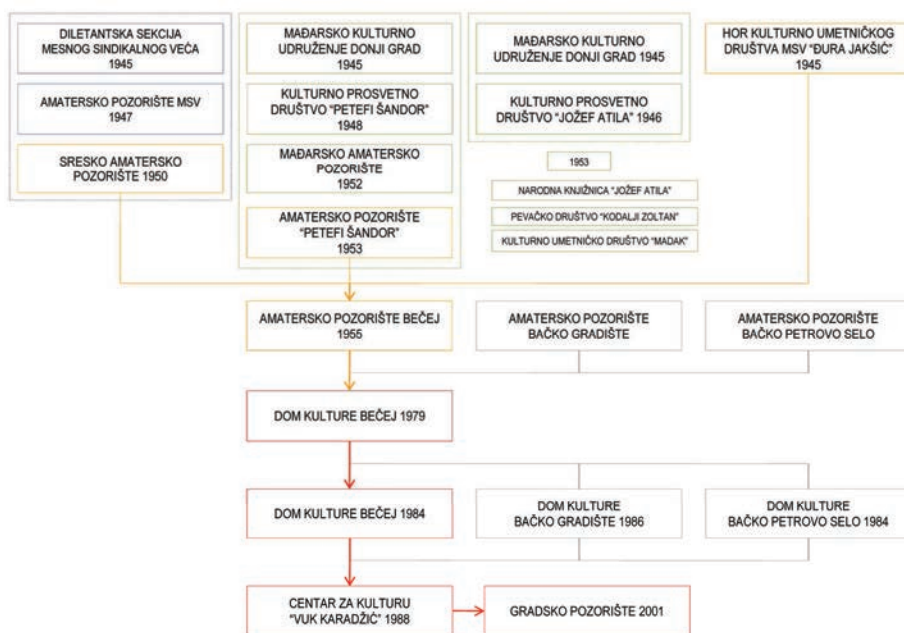
Gradsko pozorište Bečej⁴³ danas predstavlja centralnu ustanovu kulture u ovoj opštini. Nalazi se u jednom od najstarijih objekata u gradu, nekadašnjoj zgradi kasarne, tj. sedištu Potiskog vojnog distrikta. Ovaj objekat je, kasnije,

⁴¹ „Dom kulture 'Petefi Šandor' nalazi se u Donjem gradu i funkcioniše kao sekundarni kulturni sadržaj. Zgrada je u rekonstrukciji i proširuje joj se kapacitet da bi u potpunosti zadovoljila potrebe za kulturnim sadržajima sekundarnog naseljskog centra. Gradski muzej nalazi se u ivičnoj zoni gradskog centra i nepokretno je kulturno dobro od velikog značaja. Kapacitetno ne pokriva potrebe, te se javlja potreba za proširenjem za administrativni deo i depo, na postojećoj lokaciji. Narodna biblioteka se nalazi u centralnoj gradskoj zoni i nepokretno je kulturno dobro od velikog značaja. U toku su radovi na proširenju kapaciteta na istoj lokaciji. Zajdno sa školskim bibliotekama zadovoljava potrebe naselja. Zgrada Arhiva sa sedištem u Bečeju i Sente nalazi se u ivičnoj zoni gradskog centra i pod prethodnom je zaštitom kao objekat sa vrednostima od značaja. Kapacitetno ne zadovoljava potrebe i u lošem je stanju.“ Generalni plan naselja Bečej, JP Zavod za urbanizam Vojvodine, Novi Sad, 2009, str. 152

⁴² Ovaj deo istraživanja zasnovan je na analizi četiri dostupna izvora: podataka iz Upitnika Fakulteta tehničkih nauka nastalog u okviru naučnog projekta „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji“ TR36051 iz 2013, „Predloga strategije razvoja Gradskog pozorišta Bečej“ Velimira Cvejanova i Aleksandre Živkov iz 2005-06, intervju sprovedenog sa upravnikom Zdravkom Petrovićem 2013. godine i zvanične internet prezentacije ove institucije iz februara 2014. godine. Potrebno je naglasiti da ni jedan od ovih izvora nije omogućio potpun, precizan i tačan uvid u stanje i mogućnosti ove institucije, ni u jednom od razmatranih segmenata.

⁴³ Ova institucija osnovana je 1947. godine, a njen osnivač je opština Bečej.

transformisan i funkcionisao je kao hotel „Central“ u kome su se, kao što smo već naveli, kroz istoriju, odvijale veoma različite aktivnosti u domenu umetnosti i kulture. Preciznih izvora o godini izgradnje nema, ali prema dostupnim podacima objekat je izgrađen u 18. veku, a tokom svoje istorije više puta je menjan, rušen i dograđivan. Današnji izgled objekta nastao je nakon požara 1926. godine, dok je poslednja rekonstrukcija izvedena 1979. godine. Zgrada Gradskog pozorišta Bečeja nalazi se pod zaštitom države kao kultuno-istorijski spomenik.

Prikaz nastanka Gradskog pozorišta Bečeja

Iako se pojam „pozorište“ nalazi u samom nazivu ove institucije, reč je o multifunkcionalnoj organizaciji čija je programska orijentacija, osim scenske umetnosti, vezana za različite oblasti umetničke produkcije i distribucije – od galerijskog delovanja, preko muzičkog, književnog i filmskog programa, do radionica namenjenih različitim starosnim grupama. U statutu Gradskog pozorišta Bečeja piše⁴⁴ da je njegova delatnost usmerena na umetničko i književno stvaralaštvo, scensku umetnost, kinematografiju i prikazivanje filmova, video proizvodnju i distribuciju, itd, pa se u sastavu Gradskog pozorišta nalaze i

⁴⁴ Detaljnu specifikaciju videti u Predlogu strategije razvoja Gradskog pozorišta Bečeja, <http://pozoristebecej.rs/download/Strategija.pdf>, 17. februar 2014.

galerija „Krug“, „Kreativni centar“ i „Pozorišni klub“, kao i letnja pozornica. Gradsko pozorište Bečej finansira se iz sredstava Opštine Bečej i putem sopstvenih prihoda⁴⁵. Ustanova nije član ni jedne profesionalne domaće ili međunarodne mreže ili udruženja.

U okviru objekta nalazi se nekoliko prostora koji su u upotrebi za različite sadržaje. Pozorišna sala je kamerni scensko-gledališni prostor koji može da primi tri stotine gledalaca⁴⁶ i koji je, osim za pozorišne predstave, do 2005. godine korišćen i za bioskopske projekcije⁴⁷. Plesna sala je nekadašnja fiskulturna sala Ekonomske škole koja je povremeno u upotrebi za probe. Njenim preuređenjem planirano je ustanovljavanje Male scene, tj. multifunkcionalne sale za izvođenje različitih događaja, konferencija i seminara, ali do ove transformacije nije došlo iz različitih razloga. Prostor galerije „Krug“, površine 100m², rekonstruisan je 2001. godine i u upotrebi je za izlaganje dela likovne umetnosti. „Kreativni centar“ predstavlja poseban segment aktivnosti ove institucije, smešten je na samom ulazu u objekat i služi za alternativne sadržaje i probe, a pre svega za rad sa mladima. Deo dvorišta koje pozorište deli sa Ekonomskom školom, preuređen je 2002. godine kada je napravljena improvizovana letnja pozornica koja je u upotrebi tokom leta. U objektu funkcioniše i „Pozorišni klub“ koji se bavi ugostiteljstvom.

Ustanovili smo već da činjenica da se reč pozorište nalazi u nazivu ove institucije ne ukazuje na osnove njene programske orijentacije. Takođe, vidljivo je da ne postoji ni jasna repertoarska politika u bilo kom od segmenata delovanja, kao ni da nije utvrđen precizan način produkcije i distribucije sadržaja⁴⁸. Iako prema podacima iz upitnika vidimo da institucija sprovodi istraživanja publike, nismo uspeli da dođemo do prikaza ili analize rezultata već samo da pretpostavki o tome ko je publika, kakva su njena očekivanja i potrebe,

⁴⁵ Institucija koristi budžetska sredstva za isplatu zarada zaposlenih i tekuće održavanje, pa tek onda za produkciju. Sopstvena sredstva Gradsko pozorište ostvaruje prodajom ulaznica, naknadama za zakup prostora, prihodom Pozorišnog kluba, sponzorstvima i donacijama. Ova sredstva u upotrebi su za finansiranje programske delatnosti, nabavku neophodnih sredstava za rad Kluba i pokrivanje troškova koji nisu predviđeni budžetom.

⁴⁶ U navedenim izvorima postoji izvesna razlika koja se odnosi na kapacitet gledališta, pa se taj broj kreće od 300 do 330. Osim pozorišne sale, u sklopu objekta nalazi se i probna sala, dve garderobe i jedna radionica, kao i već pomenuta pozornica na otvorenom.

⁴⁷ Na zvaničnoj internet prezentaciji Gradskog pozorišta Bečej, kao i iz podataka u upitniku, saznajemo da su projekcije filmova aktivnost koja još uvek, povremeno, postoji u ovoj instituciji.

⁴⁸ Prema podacima iz navedenog upitnika, institucija na godišnjem nivou, samostalno ili u koprodukciji sa drugim organizacijama, u proseku proizvede pet pozorišnih predstava i dva izložbe, i organizuje dve tribine mesečno, a ukupan broj posetilaca kreće se oko 20.000. Međutim, u tabeli „Prisutni program i delatnosti“ pojavljuju se i neki drugi sadržaji kao što su – prikazivanje bioskopskih projekcija, organizacija koncerata, književni program, folklor, itd. U drugom dokumentu, Predlogu strategije razvoja, puno prostora je posvećeno aktivnostima Kreativnog centra.

kao i načini željene komunikacije sa institucijom i njenim sadržajima. Nešto određenije stavove pronašli smo u Predlogu strategije razvoja u kojoj stoji da se odabir programa pravi „uglavnom u odnosu na publiku srednjeg i starijeg doba, kao i u odnosu na decu, dok se mladima kao posebnom segmentu kod koga je nezainteresovanost za kulturna dešavanja veoma izražena, pa je samim tim i veliki finansijski rizik dovođenja predstava za mlade, uglavnom 'nude' dešavanja u Klubu, tribine i sl. Na ovaj način se pruža prilično sužena slika diversifikacije publike i zanemaruje se najosetljiviji segment društva podložan raznim uticajima masovne kulture“⁴⁹. Činjenica je, međutim, da nema preciznog navođenja izvora na osnovu kojih je izveden ovakav zaključak.

Prema analizi postojećeg stanja sprovedenoj u navedenim dokumentima, segment rada posvećen pozorišnoj produkciji oprećen je nizom nedoumica i problema koji, najčešće, proizlaze iz pretpostavke da su očekivanja publike vezana za predstave profesionalne produkcije, a ne za rad amatera. U tom smislu, kako tvrde Velimir Cvejanov i Aleksandra Živkov, ovakav odnos publike nastao je devedesetih godina prošlog veka kada je, pri tadašnjem Centru za kulturu postojao Programsko-ekonomski savet koji su činili direktori najuspešnijih bečejskih preduzeća. Ova preduzeća izdvajala su velika finansijska sredstva i ulagala ih u kulturu, pružajući, na taj način, svojevrsan otpor tadašnjem političkom okruženju. Zahvaljujući tome, u Bečeju su organizovana gostovanja visokokvalitetnih i veoma skupih pozorišnih produkcija profesionalnih beogradskih pozorišta, dok su cene ulaznica, istovremeno, u slobodnoj prodaji bile višestruko manje od tržišne vrednosti. Publika je, na taj način, usvojila model ponašanja koji je, kasnije, postao u potpunosti neodrživ – gledaoci su za malo novca redovno pratili najkvalitetniju pozorišnu produkciju. „Takođe, pojavi da se publika odlučuje da gleda predstavu zbog toga što ulogu u njoj igra bar jedna prava pozorišna zvezda, pridružio se trend da su atraktivne predstave u kojima igraju glumci iz popularnih TV serija. U većini slučajeva radi se o predstavama koje su, najblaže rečeno, sumnjive teatarske vrednosti... Zbog svega toga, ugovaranje kvalitetne pozorišne predstave koja ima šanse da privuče dovoljan broj gledalaca da bi se isplatilo, predstavlja pravi poslovni poduhvat.“⁵⁰ Zato je danas, najčešće, osnovni kriterijum za izbor gostujućih predstava komercijalna isplativost događaja, a ne umetnička vrednost ili negovanje i obrazovanje publike. Jasno je da je u odnosu na sopstvenu produkciju situacija daleko kompleksnija i teža, posebno ukoliko se ima u vidu da je sve do početka devedesetih godina prošlog veka amatersko stvaralaštvo bilo glavni oslonac kulture u Bečeju. Svemu ovome doprinosi i činjenica da je

⁴⁹ Velimir Cvejanov i Aleksandra Živković: „Predlog...“, str. 34

⁵⁰ Ibid, str. 15

orijentacija publike mađarske nacionalnosti usmerena pretežno ka produkciji u novosadskim profesionalnim pozorištima.

Galerija „Krug“ predstavlja drugi sement delovanja Gradskog pozorišta Bečež. Namenjena je, prevashodno, izlaganju dela likovne umetnosti, ali i dela iz oblasti primenjene umetnosti, kao i prikazu tematskih izložbi. Sve postavke dostupne su publici bez plaćanja ulaznice. Izbor umetnika vrši se putem opšteg ili pozivnog konkursa, iako je analiza pokazala da pravi kriterijumi selekcije ne postoje - svi koji žele da predstave svoje radove u galeriji to mogu da urade i bez učešća na konkursu. Rezultat ovakve programske politike jeste činjenica da ne postoji godišnji izlagački plan već program koji podrazumeva vremenski okvir od najviše tri meseca. U odnosu na interesovanje publike, analiza je pokazala da su najčešći posetioci đaci osnovnih škola koji na izložbe dolaze zahvaljujući angažmanu svojih nastavnika likovnog obrazovanja. „Kada se uzme u obzir da svaku izložbu dnevno poseti barem 3-4 razreda, možemo govoriti o broju od 500 posetilaca za svaku postavku koja traje u proseku dve nedelje“⁵¹. Zanimljiv je, međutim, odnos bečejskih umetnika prema radu galerije, tj. prema izložbenim postavkama o čemu Velimir Cvejanov i Aleksandra Živkov kažu: „karakteristično je za stanovnike Bečeja da u velikom broju posećuju izložbe lokalnih slikara i umetnika, dok izložbe nekoga 'sa strane' prolaze gotovo nezapaženo... Razlozi za ovako malu posetu leže pre svega u jednoj neobičnoj činjenici, a to je da dobar deo bečejskih umetnika doživljava izložbe drugih autora sa izvesnom dozom sujete, gotovo kao ulazak na 'njihov teren'... dobar deo lokalnih umetnika, moglo bi se reći, bojkotuje otvaranja.“⁵²

Posebno mesto u radu Gradskog pozorišta Bečež pripada Kreativnom centru. Ideja o formiranju Kreativnog centra nastala je zahvaljujući potrebi za proširenjem i obogaćenjem sadržaja „Majskih igara“, Medunarodnog festivala scenskog stvaralaštva dece i mladih koji ova institucija organizuje jednom godišnje. Kao dugoročni projekat, Kreativni centar nastao je iz potrebe da, kroz dečje i omladinske radionice posvećene različitim oblastima umetnosti, budu usposavljeni sadržaji namenjeni mladima u lokalnoj zajednici⁵³, i to ne samo u

⁵¹ Ibid, str. 11

⁵² Ibid, str. 11

⁵³ „... kao nastavak 'Majskih igara' septembra 2005. godine, oformljen je Kreativni centar Gradskog pozorišta čiji je osnovni cilj da se deci i omladini svih nacionalnih pripadnosti koje su prisutne na području, svih socijalnih kategorija i nivoa znanja, kontinuirano i uz pomoć kvalitetnih radioničara, kako zaposlenih u Pozorištu, tako i gostujućih stručnjaka, približi i Pozorište kao ustanova i kultura uopšte... Već duže vreme bilo je evidentno da deca i mladi Bečeja nemaju adekvatan prostor koji se nalazi van školskih institucija, a koji bi im služio kao kreativno društvo, koji bi bio primereno opremljen i koji bi poslužio tome da se deca i omladina u slobodno vreme na odgovarajući način aktiviraju i edukuju. Praktično bez ikakve materijalne pomoći sa strane, Kreativni centar je upravo nastao kao rezultat insistiranja mladih da svoje ideje materijalizuju i tako je, kroz razne radionice, do danas kroz isti prošlo više stotina mladih ljudi spremnih da i nadalje nastave da aktivno participiraju u

vreme održavanja igara. Ovdje je posebno važno naglasiti da se radi o sadržajima koji su zasnovani na potrebama publike, a koji, istovremeno, služe i za njeno obrazovanje i usmeravanje u oblasti umetnosti i kulture. Kreativni centar svoje aktivnosti sprovodi na različite načine – kroz radionice, vannastavne vidove obrazovanja u oblastima koje su prethodno definisane na osnovu interesovanja polaznika ili delovanje različitih klubova (međunarodnog prijateljstva, ljubitelja dramskih umetnosti, roditelja -saradnika centra, međunarodnih manifestacija), festivalske aktivnosti i pojedinačne događaje.

Gradsko pozorište Bečej organizator je i međunarodne manifestacije „Majske igre“, najstarijeg festivala dečjeg dramskog i likovnog stvaralaštva u Srbiji, koja se svake godine odvija u prostorijama pozorišta, ali i na centralnom gradskom trgu. Ovaj prostor je, osim za različite scenske događaje u okviru festivala, u upotrebi i za otvaranje manifestacije koja „postaje poseban spektakl sa defileima i bogatim programom... Predsednik opštine predaje simbolično tom prilikom ključeve grada deci dok se zastave Majskih igara vijore na stubovima... Bečejski osnovci su i domaćini malim gostima iz drugih mesta...“⁵⁴. Zanimljivo je, međutim, da je na osnovu istraživanja sprovedenog u okviru doktorskog rada Romane Bošković ustanovljeno da prostor trga u uobičajenom životu grada, najčešće, nije mesto okupljanja i zbivanja. Takođe, u slučaju posebno osmišljenih prilika, kao što su događaji vezani upravo za „Majske igre“ kada se na trgu okupi veliki broj izvođača i gledalaca, ustanovljeno je da ovaj prostor biva ispražnjen veoma brzo odmah nakon završetka događaja⁵⁵.

5. ZAKLJUČAK

Zadatak ovog istraživanja bio je da osvetli specifičnosti kulturnih potreba i produkcije u kulturi u gradskoj sredini za koju primer Bečaja može da predstavlja paradigmu. Ovdje mislimo na gradove čija veličina ne doseže kritičnu masu potrebnu za formiranje profesionalnih institucija kulture, koji su u nacionalnom i kulturološkom smislu heterogeni i koji su, sa druge strane, u manjoj ili većoj meri ostali bez svojih nekadašnjih ekonomskih pokretača. Istovremeno, ustanovili smo da u našim okolnostima, kultura danas u celini nije više određena ni jednom pouzdanom determinantom. Svemu ovome treba

različitim projektima koje oni, uz lagano usmeravanje od strane stručnih lica, sami osmišljavaju.... Dakle, u pitanju je intezivno uključivanje šire zajednice i podrška kulturnom obrazovanju mladih ljudi, sistematski pristup kroz različite forme organizacije rada (u ovom slučaju reč je o interdisciplinarnim kreativnim radionicama)...“, Ibid, str. 11-13

⁵⁴ Fridješ Ujhazi: Monografija... , str. 19

⁵⁵ Tako je npr. na otvaranju Majskih igara 2009. godine, prema proceni organizatora, na trgu bilo oko tri hiljade ljudi. Trg je, međutim, bio potpuno prazan dvadeset minuta po završetku programa.

dodati i uticaj izmenjenih oblika komunikacije, kao i dominaciju medija nad susretanjem ljudi u fizičkom prostoru, što je sve nesumnjivo dovelo do dramatičnih promena u potrebama za realizacijom ličnosti, pojednica i grupa u domenu kulture.

Ustanovili smo, takođe, da su nove društvene okolnosti gotovo u potpunosti poništile svaku potrebu za realizacijom kolektiviteta. U takvom okruženju, tradicionalni osnovi poput nacionalnih, ideoloških, političkih i drugih, na kojima su nastajale institucije, udruženja, društva i srodne organizacije, nisu više dovoljan razlog za formiranje i razvoj autentičnih institucija, kao ni programa u domenu kulturne produkcije, dok o kulturnoj politici gotovo da ne može biti ni reči.

Ako je u vremenu dominantnih država, kao što su to bile Austroougarska ili Kraljevina Jugoslavija, postojala nedvosmislena potreba da država promoviše svoje ideološke, političke i nacionalne programe u domenu kulture, pa da zbog toga osniva i neguje institucije kulture i programe u ovoj oblasti, onda je bilo prirodno i očekivano da se programi institucija iste vrste pojave i kao odgovor manjinskih zajednica (po bilo kom osnovu) na dominantne kulturne politike. Zato je u vreme pre I svetskog rata, kao i u međuratnom periodu, postojala bogata kulturna scena u Bečeju koja se odigravala između tih primarnih i sekundarnih politika. Istovremeno, pitanje klasne podele društva donosilo je svoje programe koji su odražavali specifične potrebe određenih socijalnih grupa.

Tek nastankom SFRJ dolazi do potpunog preokreta u artikulaciji kulturnih potreba budući da se radilo o društvu koje je, ne samo deklarativno, promovisalo multikulturalnost, ali i ravnopravnost pojedinaca nacionalnih, socijalnih i svih drugih grupa koje su imale potencijal da formiraju kulturne programe. Ta je država, takođe, promovisala i novu kulturnu vrednost zasnovanu na ideji jugoslovenstva. Otuda je više nego logično da druga polovina 20. veka jeste period u kome su institucije kulture u Bečeju nastajale, razvijale se i ostvarivale puni smisao, okupljajući svojim programima najširi opseg starosnih, obrazovnih i nacionalnih grupa. Drugim rečima, gotovo da nije bilo pojedinaca koji nisu mogli da neki od svojih interesa zadovolje u jednom od ponuđenih programa iz domena kulture u najširem smislu te reči.

Nestankom Jugoslavije, međutim, prestalo je i dejstvo jedne ili, barem, preovlađujuće kulturne politike i programi su, kroz vreme, sve više bili prepuštani tržištu i ekonomskim uslovnostima. To, sa jedne strane, predstavlja ključni razlog prestanka postojanja ili svođenja na marginalno brojnih autentičnih institucija i programa u oblasti kulture, čemu je, svakako, išlo u prilog i

izmeštanje komunikacije iz javnih objekata i javnog prostora grada u virtuelni prostor, posebno za mlađe generacije.

Da li će i kako biti uspostavljena nova kritična masa neophodna za okupljanje ljudi i formiranje novih kolektiviteta u kulturnoj produkciji i društvu u celini, danas je otvoreno pitanje na koje odgovori nisu još uvek ni naznačeni. Ako imamo na umu, međutim, da su iscrpljeni gotovo svi aktuelni resursi identifikacije sa današnjim idejama i sistemom vrednosti, nije nerealno očekivati da se u vremenu koje je neposredno pred nama uspostave osnove za stvaranje novih sistema vrednosti koji će nužno generisati i novu kulturnu sferu.

EPILOG

„D: E pa tu je naša kuća. A kako nju nismo slikali?

T: Pa zato što je nema.

D: Sledeći put kad ja budem išao u Bečej, ja ću da pronađem kuću.

R: Kako da nađete kuću kad je nema?“⁵⁶

ZAVRŠENE NAPOMENE

Rad je rađen u okviru projekta: „Tehničko – tehnološko stanje i potencijali Domova kulture u Republici Srbiji“ Ministarstva prosvete i nauke TR 36051.

⁵⁶ Audio zapis razgovora sa Danilom Dadićem, Iriški venac, 8. avgust 2012.

BIBLIOGRAFIJA

- Amatersko stravalastvo u Vojvodini,
<http://www.kultura.vojvodina.gov.rs/Stvaralastvo/amaterizam.htm>, 1.
mart 2014.
- Bašlar, G: Poetika prostora, Gradac, Čačak, 2005.
- Bošković, R: Konstrukcija događaja – prostorna intervencija, obrazloženje umetničkog doktorskog rada, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Grupa za scenski dizajn, Beograd, 2010.
- Cvejanov, V. i Živković, A: Predlog strategije razvoja Gradskog pozorišta Bečeje, Bečeje, 2005-06, <http://pozoristebecej.rs/download/Strategija.pdf>, 17. februar 2014.
- Dadić Dinulović, T: „Fenomenologija spektakla: scenski dizajn kao sredstvo konstrukcije događaja“ doktorska teza, ACIMSI, Univerzitet u Novom Sadu, 2013.
- Dadić Dinulović, T: Pogled kroz prozor, obrazloženje umetničkog magistarskog rada, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Grupa za scenski dizajn, Beograd, 2005.
- Denegri, J: „Strategije devedesetih: jedna kritička pozicija“, http://www.rastko.rs/likovne/xx_vek/jesa_denegri.html, 10. februar 2014.
- Dimitrijević, V: „Serbian Landowners in the Kingdom of Yugoslavia - The Case of Bogdan Dundjerski“, *Balcanica XLII*, Serbian Academy of Sciences and Arts, Institute for Balkan Studies, Beograd, 2011, str. 117-132
- Divinjo, Ž.: Sociologija pozorišta, BIGZ, Beograd, 1978, str. 765
- Dragojević, S: „Kulturna decentralizacija u kontekstu Jugoistočne Evrope“, *Kultura*, broj 130, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2011, str. 51-59
- Đedović, D: „Kulturna politika i ideologija vs. seoska kultura“, *Zbornik FDU*, broj 13-14, http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/zbornikfdu/13-14/24/download_ser_lat, 10. februara 2014.

Đukić, V: „Uvodne napomene priređivača: Razvoj kulturne politike“, Kultura, broj 130, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2011, str. 9-32

Đukić Dojčinović, V: Pravo na razlike, selo-grad, Zadužbina Andrejević, Beograd, 1997.

Fond: 081, „Mesni odbor Narodne odbrane“, kutija br. 3, spisi iz 1928. (neobjavljen izvor)

Fond: 436, „Zbirka bečejskih listova“, kutija 1, list „Novo vreme“, broj 3, od 20. 1. 1924. (neobjavljen izvor)

„Gde? Svuda. Bez sopstvene zgrade, NTS će nastupiti u velikim pozorištima, malim pozorištima i prostorima koji nisu pozorište, u Škotskoj i van nje.“

<http://www.nationaltheatrescotland.com/content/default.asp?page=s7>, 4. januar 2007.

Generalni plan naselja Bečej, JP Zavod za urbanizam Vojvodine, Novi Sad, 2009,

http://www.rapp.gov.rs:4000/system/files/221/original/Dokumentaciona_0_snova.pdf, 25. februar 2014.

Gradsko pozorište Bečej, zvanična Interent prezentacija,

http://pozoristebecej.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=32, 16. februar 2014.

Hadžagić, M: „Samoupravne interesne zajednice u kulturi“, Kultura, broj 45-46, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1979.

Hočevar, M: Prostori igre, JDP, Beograd, 2003.

Intervju sa Danilom Dadićem: audio zapis, Iriški venac, 8. avgust 2012.

Intervju sa Zdravkom Petrovićem, upravnikom Gradskog pozorišta Bečej, Bečej, juli 2013.

Ivanišević, M: „Mogućnosti i potrebe doma kulture“, Kultura, 33-34, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1976.

<http://www.zaprokul.org.rs/Media/Document/CasopisKultura/23.pdf>, 15. februar 2014.

Jakšić, J: „O arhitekturi Starobečejske prve štedionice i kreditne banke“, Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti, broj 39, Matica Srpska, Novi Sad, 2011, str. 63-74

Janjušević, B: „Internacionalističko protiv nacionalizma pod maskom žrtve“, <http://www.pozorje.org.yu/scena/scena306/6.htm>, 4. januar 2007.

Krstonošić, O: „Imperijal – kuća Vladajućih“, Bečejski dani, Bečej, 20. XI 1999, str. 15

Lazarević, A. i drugi: „Južnobački okrug“ u publikaciji Kulturni resursi okruga Srbije, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, <http://www.zaprokul.org.rs/Media/Document/0f70c7dd4dca48c3b5657159d339402b.pdf>, 7. 10. 2013.

Mađarsko kulturno društvo „Petefi Šandor“ Bečej, <http://www.psmkobecse.org.rs/index.php?grp=21>, 10. februar 2014.

Nedeljković, S: „Narodno vaspitanje Sokola“, <http://www.rastko.org.rs/istorija/sokoli/tekstovi/snedeljkovic-vaspitanje.html>, 9. februar 2014.

Nedeljković, S: „Povest srpskog Sokola“, <http://www.rastko.org.rs/istorija/sokoli/tekstovi/snedeljkovic-povest.html>, 9. februar 2014.

Norberg-Šulc, K: Egzistencija, prostor, arhitektura, Građevinska knjiga, Beograd, 2000.

Opinčal, D: Bečej, Mozaik Doo Bečej, Bečaj, 2005.

Plan rada i finansijski plan za 1969. godinu, Organizacioni odbor za kulturno zabavnu delatnost Ciglana Bečej, u Bačkom Gradištu broj 38, Fond za kulturu S.O. Bečej, 31. 1. 1969. (arhivska građa)

Potparić, Č: Iz prošlosti Bečeja, Gradski odbor opštine Bečej, Bečej, 1955.

Republika Srbija, Autonomna pokrajina Vojvodina, Opština Bečej: Strategija održivog razvoja opštine Bečej 2007-2017, Bečej, 2007. <http://www.becej.rs/docs/strategije/StrategijaOdrzivogRazvoja.pdf>, 2. avgust 2013.

Spektakl, grad, identitet, Zbornik radova, Justat, Beograd, 1996.

Stojanović, A: „Strateško planiranje razvoja kulture na lokalnom nivou u Srbiji“, Kultura, broj 130, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2011, str. 60-74

Stojković, N: Kulturni život i prilike u Bečeju između dva rata, diplomski rad, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Katedra za istoriju, Novi Sad, 2000.

Stojković, N: „Samoupravna interesna zajednica za kulturu Opštine Bečej 1974-1985“, beleška o fondu, Istorijski arhiv Senta, Bečej, 2. avgust 1991. (arhivska građa)

Štiks, I: Elijahova stolica, Arhipelag, Beograd, 2010.

Ujhazi, F: Istorija Doma kulture Bečej, Zavičajna zbirka istorijskog arhiva Bečeja, Bečej, 1985, (neobjavljena građa)

Ujhazi, F: Monografija Bečeja, Zavičajna zbirka istorijskog arhiva Bečeja, Bečej, 1991, (neobjavljena građa)

Upitnik – Gradsko pozorište Bečej, u okviru isitraživanja na naučnom projektu „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata domova kulture u Republici Srbiji“ TR 36051

Vukanović, M: Kulturno-umetnički amaterizam – snaga kulture, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2012,
http://www.zaprokul.org.rs/Media/Document/2013_01_Masha_Vukanovic_Kulturno-umetnicki%20amaterizam.pdf, 1. mart 2014.

Zapisnik sa I sednice Skupštine Opštinske zajednice kulture Bečej, Bečej, 4. mart 1970 (arhivska građa)

BIOGRAFIJE AUTORA RADOVA

Dr Maja Ristić rođena je 1973. godine u Beogradu. Na Fakultetu dramskih umetnosti je magistrirala („Uticaj pozorišne politike na menadžment Narodnog pozorišta u Beogradu 1868 – 2003“) i doktorirala (Publika muzičkog pozorišta u Beogradu – Pozorište na Terazijama i Opera i teatar Madlenianum) i od 1996. godine angažovana je u različitim zvanjima (obdareno lice, stručni saradnik, asistent - pripravnik, asistent) na Katedri za menadžment i produkciju pozorišta, radija i kulture, predmetu Pozorišna produkcija. Od 2010. godine predaje u zvanju docenta predmete na osnovnim i master studijama. Njena naučna interesovanja vezana su za empirijsko i teorijsko istraživanje fenomena pozorišne publike, muzičkog pozorišta, pozorišne politike i menadžmenta pozorišta. Osmislila je silabi za predmet Pozorišna publika, koji predaje i na Katedri za Pozorišnu i radio režiju. Radila je na naučnim projektima Ministarstva prosvete i nauke. Naučne radove objavljivala je u Zborniku Fakulteta dramskih umetnosti, Zborniku Matice srpske za scenske umetnosti i muziku. Dugo godina pisala je za kulturni dodatak lista Politika. Trenutno piše za nedeljnik NIN. Bila je mentor preko desetine master radova na Univerzitetu umetnosti u Beogradu.

Mr Dragana Konstantinović, dipl.inž.arh., asistent je na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka, na predmetima iz oblasti arhitektonskog projektovanja. Diplomirala je 2003. na Fakultetu tehničkih nauka, Departman za arhitekturu i urbanizam, magistrirala 2009. godine na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu, sa tezom Interakcija arhitekture i sistema unutrašnjeg komfora – promene i razvoj odnosa na primerima poslovnih zgrada. Aktivni je projektant i istraživač na projektima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine i Gradske uprave za zaštitu životne sredine. Objavila je veći broj naučnih i stručnih radova, izlagala na naučnim i stručnim skupovima u zemlji i inostranstvu.

Renata Balzam rođena je 1986. godine u Subotici. Diplomirala je 2010. godine na master studijama Departmana za arhitekturu i urbanizam pri Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Student je završne godine specijalističkih akademskih studija na istom departmanu od decembra 2010. Kao demonstrator, učestvovala je u radu sa studentima prve godine i to na predmetima „Arhitektonske konstrukcije“ i „Uvod u arhitektonski dizajn“. Bila je učesnik i organizator nekoliko izložbi, klasičnih i višemedijskih formata.

Tatjana Babić rođena je 1970. godine u Novom Sadu. Diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu u Brogradu, a magistrirala 2010. godine na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu sa tezom „Vile Novog Sada – kontekst i kontinuitet u XX i početkom XXI veka“. Zaposlena je na Departmanu za arhitekturu i urbanizam od osnivanja - 1996. godine. Učestvovala je u radu više predmeta na svim godinama studija. U periodu od 2008. godine do danas u okviru nastavnog procesa predmeta „Uvod u arhitektonski dizajn“ uvela je nekoliko novih formata od kojih je najznačajniji „Radionica – izložba u javnom prostoru“. Bila je kustos više izložbi. Koordinator je galerije „Đura Kojić“ Fakulteta tehničkih nauka od 2008. godine i član Upravnog odbora i Saveta za izlagačku delatnost i međunarodnu saradnju Društva arhitekata Novog Sada od 2011. godine.

Jelena Stojanović je diplomirala na Katedri za modernu istoriju umetnosti kod prof. Lazara Trifunovića, na Odeljenju istorije umetnosti, Filozofskog fakulteta u Beogradu. Magistrirala je i doktorirala iz istorije i teorije savremene umetnosti, Sorbona, Pariz. Njeno polje specijalizacije su evropska i francuska posleratna umetnost i vizuelna kultura, avangardna i neo-avangardna umetnost, kritikalna muzeologija. Radila je kao kustos Muzeja savremene umetnosti u Beogradu, kao direktorka Handwerker Galerije (Itaka Koledž, SAD), kao profesor istorije umetnosti na Akademiji umetnosti u Novom Sadu, Univerzitetu u Sidneju, Univerzitetu u Koloradu, Itaka Koledžu, Kornel Univerzitetu i Akademiji lepih umetnosti u Beogradu. Jedan od recenzenata za Contemporary Art: Art Since 1970; Brandon Taylor, Prentice Hall, New Jersey, 2005. Organizator konferencije Colonization of Everydayness: Cold War Histories, godišnja konferencija CAA, Atlanta, 2005. Dobitnica stipendija i počasti Geti instituta i Škole za teoriju i kriticizam Kornel univerziteta. Živi na relaciji Beograd, Srbija i Itaka, SAD.

Maja Momirov rođena 1985. godine u Novom Sadu. Integrisane osnovne i master studije završila je na Departmanu za Arhitekturu i urbanizam, Fakulteta tehničkih nauka, Univerziteta u Novom Sadu 2010. godine. Doktorske akademske studije iz oblasti Arhitekture i urbanizma upisala je 2011. godine na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Zaposlena kao istraživač pripravnik na projektu Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije „Tehničko-tehnološko stanje i potencijal objekata Domova kulture u Republici Srbiji“. Kao saradnik u nauci angažovana je u nastavi na predmetima „Uvod u arhitektonski dizajn 1 i 2“. Autor i koautor je naučnih i umetničkih radova i konkursnih projekata prezentovanih na domaćim i međunarodnim skupovima. Član je Društva arhitekata Novog sada (DaNS).

Miljana Zeković je završila osnovne studije na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu (1998-2004). Student je doktorskih studija na istom fakultetu. Tokom studiranja stipendista je mnogih republičkih i stranih fondacija. Od školske 2001/2002. godine učestvuje u nastavi, a od 2007. godine je i zaposlena na Departmanu za arhitekturu i urbanizam. Tokom godina učestvovala je u nastavi na predmetima iz oblasti arhitektonskog projektovanja, na trećoj, četvrtoj i petoj godini studiranja. Njena osnovna interesovanja su arhitektonsko projektovanje, efemerna arhitektura i granični prostori arhitektonske prakse. Autor je i koautor većeg broja naučnih radova, objavljenih u zemlji i inostranstvu. Učesnik je mnogih naučnih konferencija. Takođe, organizator je i rukovodilac studentskih radionica u okviru predmeta na kojima je angažovana.

Višnja Žugić je student treće godine doktorskih studija na studijskom programu Arhitektura i urbanizam, Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu. Završila je integrisane osnovne i master studije na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu u oktobru 2010. godine. Od 2008. godine aktivno učestvuje u nastavi kao demonstrator na predmetima Arhitektonsko projektovanje 1, Arhitektonsko projektovanje 2 i od 2010. godine na novoosnovanom kursu Efemerna arhitektura. Na istom Departmanu radi kao saradnik u nastavi od maja 2011. godine. Aktivno učestvuje, kao autor ili mentor, u brojnim grupnim izložbama i radionicama koje se bave temama prostora i događaja, prostora i tela i efemernom arhitekturom. Koautor je nekoliko nagrađenih projekata iz oblasti arhitektonskog projektovanja i videa.

Dragana Pilipović je diplomirani arhitekta-master, zaposlena kao istraživač na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Kao stipendista bila je angažovana na naučno-istraživačkom projektu „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali arhitektonskih objekta za scenske događaje u Republici Srbiji“, a od 2011. na projektu „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali arhitektonskih objekta Domova kulture u Republici Srbiji“, Ministarstva prosvete i nauke. Kao saradnik aktivno radi u nastavi na predmetima Arhitektonsko projektovanje I i II od 2006.godine. Bila je zaposlena kao projektant – saradnik u arhitektonskom birou „I'M architect & associates“. Član je projektnog tima u izradi glavnog arhitektonskog projekta „Nučno-tehnološki park“ Univerziteta u Novom Sadu.

Karl Mičkei je diplomirao na Univerzitetu u Novom Sadu, na Fakultetu tehničkih nauka 2005. godine. Diplomski rad brani na predmetu Arhitektonsko projektovanje kod Prof. dr Radivoja Dinulovića sa projektom "Jedan savez i jedan hostel". Projekat je nagrađen prvim mestom na konkursu diplomskih radova izvedenih u CAD softveru (oktobar 2005). Radio je u nekoliko projektantsko/izvođačkih firmi u Novom Sadu (2004-2011), gde se usavršava i upoznaje sa konkretnim radom u praksi. Od 2008. godine poseduje licence odgovornog projektanta i izvođača u oblasti arhitekture. Trenutno pohađa doktorske studije na Fakultetu tehničkih nauka, Departman za arhitekturu i urbanizam (II godina), gde je zaposlen kao asistent na predmetima Arhitektonsko projektovanje 1/2 i Arhitektonsko projektovanje kompleksnih programa. Takođe je angažovan na fazama izrade dopuna i izmena na projektu Narodnog pozorišta u Subotici. Član je Inženjerske komore Srbije (IKS) i Društva arhitekata Novog Sada (DaNS).

Aleksandra Pešterac je diplomirani arhitekta-master, trenutno student doktorskih studija na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Završila osnovne studije na Odseku za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu 2010.godine. Kao saradnik u nauci angažovana je u nastavi na predmetima Arhitektonsko projektovanje 1 i 2 na osnovnim studijama, kao i na predmetu Arhitektonsko projektovanje kompleksnih programa na master studijama. Trenutno je zaposlena kao istraživač na Fakultetu tehničkih nauka, na projektu „Tehničko-tehnološko stanje i potencijali objekata Domova kulture u Republici Srbiji”, podržanog od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Koautor je nekoliko nagrađenih projekata iz oblasti arhitektonskog projektovanja. Član je Društva arhitekata Novog sada (DaNS).

Daniela Dimitrovska, rođena 1986.godine u Bitolju, diplomirala je na Univerzitetu u Novom Sadu, na Fakultetu tehničkih nauka 2011. godine. Diplomski rad brani na predmetu Kreativno i teorijsko istraživanje u arhitekturi i urbanizmu, kod Prof. dr Radivoja Dinulovića sa projektom "Film o mom životu u lažnoj kutiji". Sarađivala je sa pozorišnim rediteljem Sofijom Ristevskom, kao scenograf na pozorišnoj predstavi „ Ženi bez maš i ništo povekje”, Nacionalni teatar Bitolj. Predstava je nagrađena na Exponto-u. Osim pozorišne predstave autor je nekoliko kratkih igranih filmova, i jednog dokumentarca. Trenutno pohađa doktorske studije na Fakultetu tehničkih nauka, Departman za arhitekturu i urbanizam (II godina), gde je zaposlena kao asistent na Katedri za umetnost primenjenu na arhitekturu, tehniku i dizajn.

Mila Đurđev rođena je 1985. godine u Novom Sadu. Integrisane osnovne i master studije na Departmanu za arhitektutu i urbanizam na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu završila je 2010. godine. Zahvaljujući stipendiji Fonda za mlade talente, iste godine odlazi na druge master studije u London gde je diplomirala u oblasti održive i ekološke arhitekture 2011. godine na University College London. Nakon što je u Londonu radila godinu dana, vratila se u Novi Sad gde je na matičnom departmanu upisala doktorske studije 2012. godine. U okviru doktorskih studija stipendista je Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije i angažovana je na projektu „Tehničko-tehnološko stanje i potencijal objekata Domova kulture u Republici Srbiji“.

Ljiljana Vukajlov rođena je 1961. godine u Novom Sadu. Diplomirala je 1987. godine na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu, gde je i magistrirala 1998. Doktorirala je 2010. godine na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu. Angažovana je kao docent na Departmanu za arhitekturu i urbanizam. Objavila je veći broj naučnih i stručnih radova. Bavi se teorijom urbanizma, a osnovne oblasti interesovanja su joj: urbanizam, saobraćaj, urbana morfologija i analiza, bioklimatska arhitektura, pristupačnost i dizajn za sve.

Dijana Apostolović rođena je 1986. godine u Bačkoj Topoli. Diplomirala je 2011. godine na Departmanu za arhitekturu i urbanizam, Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu, gde je upisala i specijalističke akademske studije. Od 2012. godine je angažovana kao saradnik u nastavi na Departmanu za arhitekturu i urbanizam. Autor je nekoliko naučnih radova. Bavi se teorijom urbanih prostora i univerzalnim dizajnom.

Aleksandra Milinković rođena je 1982. godine u Novom Sadu. Diplomirala je 2007. godine na Departmanu za arhitekturu i urbanizam, Fakulteta tehničkih Nauka u Novom Sadu, a potom nastavila obrazovanje na doktorskim studijama. Od 2011. godine je saradnik u nastavi na Departmanu za arhitekturu i urbanizam. Autor je i koautor velikog broja arhitektonskih projekata i naučnih radova. Bavi se arhitektonskim projektovanjem, arhitektonskom analizom i teorijom urbanih prostora.

Dr Darko Reba je rođen 1968. godine u Novom Sadu. Diplomirao na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu 1995. godine. Magistrirao 2001. i doktorirao 2005. godine na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Od 2005. godine predaje predmete koji se bave Urbanističkim projektovanjem na osnovnim, master i doktorskim studijama Departmana za arhitekturu i urbanizam. Od 2007. godine je direktor Departmana za arhitekturu i urbanizam. Od diplomiranja 1995. godine radi u preduzeću "Gardi", u kom rukovodi izradom projektne dokumentacije i gradnjom objekata brojnih tipologija sportskih, obrazovnih, turističkih, stambenih i poslovnih. Objavio knjigu Ulica - element strukture i identiteta, u izdanju Orion Arta iz Beograda.

Oršolja Alačan je rođena 16.02.1987. godine u Subotici, gde je završila i srednju građevinsku školu, smer visokogradnja. Studije je upisala 2006. godine na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu, odsek za arhitekturu i urbanizam. Bečelov rad odbranila je u martu 2011. godine. Student je master studija, usmerenje Projektovanje u arhitekturi i urbanizmu. Trenutno radi na izradi master rada na temu „Arhitektonsko-urbanistička studija Festivalskog centra u Subotici“.

Tatjana Dadić-Dinulović (Beograd, 1963) je teoretičar i umetnik u oblasti scenskog dizajna. Bavi se fenomenologijom scenskih događaja, kao i relacijom umetnika, medija i prostora. Magistrirala je teoriju umetnosti i medija i scenski dizajn, a doktorirala scenski dizajn na Univerzitetu umetnosti u Beogradu. Autor je dve knjige i brojnih priloga u naučnim i stručnim časopisima, na konferencijama i stručnim skupovima. Autorske radove iz oblasti scenskog dizajna izlagala je u Srbiji, Crnoj Gori, Italiji, Češkoj, Bosni i Hercegovini i Kini, među kojima su Bijenale arhitekture u Veneciji (2004) i Kvadrjenu u Pragu (2007). Vanredni je profesor na Novoj akademiji umetnosti, docent na Akademiji lepih umetnosti u Beogradu i predavač na doktorskim studijama na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu.

Romana Bošković (Čapljina, 1981) je arhitekta i umetnik u oblasti scenskog dizajna. Diplomirala je na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu, a doktorirala scenski dizajn na Univerzitetu umetnosti u Beogradu. Deluje u oblasti scenskog dizajna, višemedijske umetnosti, urbane animacije i animacije u kulturi. Umetničke radove izlagala je i prikazivala na nacionalnim i međunarodnim manifestacijama (BELEF, Mikser, INFANT, BINA). Objavila je niz stručnih tekstova u različitim publikacijama. Predavač je na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu i Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

725.835(497.11)(082)

ARHITEKTURA objekata domova kulture u Republici Srbiji :
tematski zbornik radova / uredili Radivoje Dinulović,
Dragana Konstantinović, Miljana Zeković. - Novi Sad :
Departman za arhitekturu i urbanizam, 2014 (Novi Sad : FTN,
Grafički centar GRID). - 260 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 250. - Bibliografija i rezime na engl. jeziku uz svaki
rad.

ISBN 978-86-7892-563-4

a) Домови културе - Архитектура - Србија - Зборници
COBISS.SR-ID 290054151

